

T.C.

**ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI**

MOĞOLCA-TÜRKÇE GRAMER TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BATTSENGEL BATJARGAL

HAZİRAN 2017

MOĞOLCA-TÜRKÇE GRAMER TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

BATTSENGEL BATJARGAL

TARAFINDAN

**ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜNE
SUNULAN TEZ**

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

HAZİRAN 2017

Tez Onay Sayfası

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

(Ünvanı Adı ve Soyadı)
Enstitü Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm şartları sağladığımı tasdik ederim.

(Ünvanı Adı ve Soyadı)
Anabilim Dalı Başkanı

Okuduğumuz ve savunmasını dinlediğimiz bu tezin bir Yüksek Lisans derecesi için gereken tüm kapsam ve kalite şartlarını sağladığını beyan ederiz.

(Ünvanı Adı ve Soyadı)

Ortak Danışman

Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Adı ve Soyadı (YBÜ, Kamu)

(Ünvanı Adı ve Soyadı)

Danışman

İNTİHAL

Bu tez içerisindeki bütün bilgileri akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edildiğinin, çalışma içerisinde kullanılan eserlerin doğrudan veya dolaylı olarak alınan alıntıya kaynak gösterdiğini ve yararlandığımız eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Adı Soyadı : Battsengel BATJARGAL

İmza :

ÖZET

MOĞOLCA-TÜRKÇE GRAMER TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

BATJARGAL, Battsengel

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Yöneticisi: Yrd. Doç. Dr. Hülya GÖKÇE

Haziran 2017, 244 sayfa

"Moğolca-Türkçe Gramer Terimleri Sözlüğü" adını taşıyan bu çalışmamızda Çağdaş Moğol dilindeki gramer terimlerini tespit edebilmek için çeşitli gramer kitapları taranmıştır. Taranan bu eserlerdeki üç bine yakın terimden bizim çalışmamızda 682 tanesi ele alınmıştır. Çalışmada her terimin izahı yapılırken Türkiye Türkçesinde kolaylıkla anlaşılabilir örnekler seçilmiştir. Araştırmamız neticesinde Moğolca gramer terimleri üzerine yapılan çalışmaların Türkiye Türkçesi gramer terimleri üzerine yapılan çalışmalara kıyasla daha az olduğu tespit edilmiştir. Her iki dilde de gramer terimlerinin ele alınışı bakımından büyük benzerliklerin olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın sonuna Türkçe-Moğolca dizin eklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Moğolca, Türkçe, gramer terimleri, sözlük, kelime

ABSTRACT

MONGOLIAN TURKISH GRAMMER TERM DICTIONARY

BATJARGAL, Battsengel

Master, Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Asst. Prof. Hülya GÖKÇE

June 2017, 244 pages

In this study is named “Mongolian Turkish Grammar Terms Dictionary”, various grammar books were scanned in order to identify the terms of the contemporary Mongolian grammar. In this study, 682 of them were handled in terms of three thousand closely related terms. While every term was explained in the study, examples which can be easily understood in Turkey Turkish were selected. As a result of our research, studies on Mongolian grammar terms were found to be less than studies on Turkey Turkish grammar terms. The result is that on both sides there are great similarities in terms of the handling of grammatical terms. The Turkish-Mongolian directory was added at the end of the study.

Key words: Mongolian, Turkish, grammar terms, dictionary, word

TEŞEKKÜR

Bu tezde,

Çalışmanın ilk anından son anına kadar yol gösteren, beni her zaman destekleyen, olumlu düşünceleri ile bana ışık tutan hocam Yrd. Doç. Dr. Hülya GÖKÇE Hanımefendi'ye sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca Türkiye'de bulunduğum süre içerisinde burs imkânı tanıyarak yüksek lisans yapmamı sağlayan Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TARANAN ESERLERİN VE TEZDE GEÇEN KISALTMALARIN LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
ÇAĞDAŞ MOĞOL ALFABESİ	5

BÖLÜM 1.

MOĞOL DİLİNİN GELİŞİM TARİHİ VE SINIFLANDIRILMASI

1.1. Moğol Dilinin Oluşumu	6
1.2. Moğol Dilinin Gelişim Tarihinin Sınıflandırılması	8
1.3. Çağdaş Moğol Dilleri	11
1.4. Moğolların Kullandıkları Alfabeler	12

BÖLÜM 2

MOĞOLCA-TÜRKÇE GRAMER TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

2.1. /A/ Harfiyle Başlayan Terimler	15
2.2. /B/ Harfiyle Başlayan Terimler	30
2.3. /C/ Harfiyle Başlayan Terimler	47
2.4. /Ç/ Harfiyle Başlayan Terimler	51
2.5. /D/ Harfiyle Başlayan Terimler	54

2.6. /E/ Harfiyle Başlayan Terimler.....	65
2.7. /G/ Harfiyle Başlayan Terimler	70
2.8. /H/ Harfiyle Başlayan Terimler	80
2.9. /İ/ Harfiyle Başlayan Terimler.....	100
2.10. /K/ Harfiyle Başlayan Terimler	106
2.11. /M/ Harfiyle Başlayan Terimler	106
2.12. /N/ Harfiyle Başlayan Terimler	108
2.13. /O/ Harfiyle Başlayan Terimler	121
2.14. /Ö/ Harfiyle Başlayan Terimler	130
2.15. /P/ Harfiyle Başlayan Terimler.....	142
2.16. /R/ Harfiyle Başlayan Terimler	142
2.17. /S/ Harfiyle Başlayan Terimler.....	143
2.18. /Ş/ Harfiyle Başlayan Terimler.....	145
2.19. /T/ Harfiyle Başlayan Terimler.....	148
2.20. /Ts/ Harfiyle Başlayan Terimler	165
2.21. /U/ Harfiyle Başlayan Terimler	169
2.22. /Ü/ Harfiyle Başlayan Terimler	176
2.23. /V/ Harfiyle Başlayan Terimler	192
2.24. /Ya/ Harfiyle Başlayan Terimler	192
2.25. /Ye/ Harfiyle Başlayan Terimler	195
2.26. /Z/ Harfiyle Başlayan Terimler.....	198
SONUÇ.....	210
TÜRKÇE-MOĞOLCA KARŞILAŞTIRMALI GRAMER TERİMLERİ DİZİNİ.....	214
KAYNAKLAR.....	240

TARANAN ESERLERİN VE TEZDE GEÇEN KISALTMALARIN LİSTESİ

- bk.** : bakınız
- ÇM** : D. Tömörtogoo, G. Tsetsegdar', C. Sancaa, Ts. Önörbayan, D. Battsoqt, L. Cumdaan, B. Pürev-Oçir, A. Tsog-Oçir, Ö. Mönhdolgor, Ş. Battögs, Ü. Ariunbold, Ts. Oyun, Z. Ganbold, G. Sühbat (2008) *Çağdaş Moğolca*, Ulaanbaatar, 418 s.
- ÇMDAT** : D. Badamdorc (1997) *Çağdaş Moğol Dilinin Anlambilim Temeli*, Soyol-Erdene Enstitüsü, Ulaanbaatar, 214 s.
- ÇMDBB** : Ç. Soyolmaa (2013) *Çağdaş Moğol Dilinin Biçim Birimi*, Udam Soyol Pres, Ulaanbaatar, 135 s.
- ÇMDŞBD** : Ş. Luvsanvandan (1987) *Çağdaş Moğol Dilinin Şekil Bilgisi Düzeni*, Dil ve Edebiyat Kurumu, Ulaanbaatar, 193 s.
- ÇMG** : KARTALLIOĞLU, Yavuz (2010) *Çağdaş Moğolcanın Grameri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Dil Araştırmaları 03, Ankara, 137 s.
- DBTAS** : M. Bazarragçaa, Ç. Zeenyambuu (2014) *Dil Bilim Terimleri Açıklamalı Sözlüğü*, Bit Press, Ulaanbaatar, 888 s.
- DBTS** : KARAAĞAÇ, Günay (2013) *Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 936 s.
- DBTSAS** : C. Bayansan, Ş. Odontör (1995) *Dil Bilim Terimlerinin Sınıflandırılmış Açıklamalı Sözlüğü*, Ulaanbaatar, 319 s.
- GTS** : KORKMAZ, Zeynep (2007) *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 296 s.
- İng.** : İngilizce
- KHİ** : N. Nansalmaa (2015) *Kelime Hazinesi İncelemesi*, Udam Soyol Pres, Ulaanbaatar, 197 s.
- MA** : GÜL, Bülent (2010) *Moğol Atasözleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Dil Araştırmaları 01, Ankara, 190 s.

- MCBS** : Ş. Luvsanvandan (2000) *Moğolcada Cümle Bilgisi Sorunları*, Luvsanvandan Vakfı, Ulaanbaatar, 293 s.
- MDBAS** : C. Bat-İreedüi, G. Buyantogtoh, Ts. Önörbayan, B. Pürev-Oçir, A. Pürevcantsan (2014), *Moğol Dil Biliminin Açıklamalı Sözlüğü*, Moğolistan Milli Üniversitesi Press, Ulaanbatar, 512 s.
- MDEK** : B. Chimgee, D. Oyun, D. Altantsetseg (2012) *Moğol Dili El Kitabı*, Ulaanbaatar, 164 s. (Б.Чимгээ, Д.Оюун, Д.Алтанцэцэг *Монгол хэлний Гарын Авлага*, 2012, Улаанбаатар, 164х)
- MDFD** : M. Bazarragçaa (1999) *Moğol Dilinin Fiil Durumu*, Moğolistan Milli Üniversitesi Press, Ulaanbaatar, 146 s.
- MDKKAК** : D. Dorcoo (2004) *Moğolca Ders Kurallarının Kısaltılmış Aıştırma Kitabı*, Ulaanbaatar, 132 s.
- Mo.** : Moğolca
- MTDFAKİ** : N. Gerelmaa (2015) *Moğol-Türk Dili Fiil Aspekt Kategorisi Karşılaştırmalı İncelenmesi*" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Moğolistan Milli Üniversitesi, Ulaanbaatar, 2015, 165 s.
- Pol.** : Polonyaca
- Rus.** : Rusça
- s.** : sayfa
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- vb.** : ve benzerleri
- vd.** : ve diğerleri
- vs.** : vesaire
- x** : huudas (хуудас "sayfa")

GİRİŞ

Terimler, ilim, teknik ve sanat gibi özel alanların kavramlarını karşılayan kelimelerdir. Bu kelimeler o alanı anlama ve anlatma aracıdır. Terimler sistemini düzenleyememiş ilim ve sanat dallarında ise "anlam ve anlatma" zorlaşır. Bu sebeple her alan, önce kendi uzmanları tarafından kabul edilebilir bir terimler sistemi kurmak zorundadır.

Türk Dil Kurumu'nun gramer terimleri konusundaki ilk yayını 1934'de *Gramer İstilahları* başlığı altında yayımlanır. Bu çalışmada Fransızca terimler esas alınarak bunlara Türkçe karşılıklar gösterilmiştir. Türk Dil Kurumu, 1940 yılında *Gramer (Kurambilim) Terimleri* ve 1941 yılında da *Gramer Terimleri* isimli çalışmaları yayımlar. 1942 de yayımlanan *Felsefe ve Gramer Terimleri Sözlüğü*'nün içinde 200 kadar gramer terimi bulunmaktadır. Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu'nun (1969) *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Prof. Dr. Berke Vardar yönetiminde hazırlanan (1980) *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Prof. Dr. Ahmet Topaloğlu'nun (1989) *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, gramer terimlerinin tanımlarının da yapıldığı eserlerdir. Prof. Dr. Hamza Zülfikar "Yeni Bir Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü Dolayısıyla" isimli makalesinde son üç sözlükteki terimleri tafsilatlı bir şekilde mukayese etmiştir (TURAL, 1992, s. 406). Türk Dil bilgisi terimleri konusunda yayımlanan son kitaplar ise Nurettin Koç'un (1992) *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Zeynep Korkmaz'ın (1992, 2003, 2007, 2010) *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Mehmet Hengirmen'in (1999) *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Günay Karaağaç'ın (2013) *Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*dür.

Moğolistan'da ise Moğolca Dil bilim terimleri ile ilgili yapılan çalışmalar Türkiye Türkçesi gramer terimleri çalışmalarına göre az sayıdadır. Genel Dil bilim üzerine yapılan çalışmalar ise bir kaç kaynaktan ibarettir. Bu kaynaklar şunlardır: C. Bayansan, Ş. Odontör (1995) *Gramer Terimlerinin Sınıflandırılmış Açıklamalı Sözlüğü*, D. Tömörtogoo (2004) *Dil Bilim Terimlerinin Kısaltılmış Sözlüğü*, M. Bazarragcaa, Ç. Zeenyambuu (2014) *Dil Bilim Terimlerinin Açıklamalı Sözlüğü*, Prof. Dr. C. Bat-İreedüi, Doç. Dr. G. Buyantogtoh, Prof. Dr. Önörbayan, Prof. Dr. B. Pürev-Ochir, Doç. Dr. A. Pürevcantsan tarafından

hazırlanan (2014) *Moğolca Dil Bilim Terimlerinin Açıklamalı Sözlüğü*, M. Bazarragçaa, Ç. Zeenyambuu *Dil Bilim Terimlerinin Açıklamalı Sözlüğü*.

Çalışmamızda temel olarak C. Bayansan, Ş. Odontörlarin (1995) *Dil Bilim Terimlerinin Sınıflandırılmış Açıklamalı Sözlüğü*, Prof. Dr. C. Bat-İreedüi, Doç. Dr. G. Buyantogtoh, Prof. Dr. Önöbayan, Prof. Dr. B. Pürev-Ochir, Doç. Dr. A. Pürevcantsan tarafından hazırlanan (2014) *Moğolca Dil Bilim Terimlerinin Açıklamalı Sözlüğü*, M. Bazarragçaa, Ç. Zeenyambuu *Dil Bilim Terimlerinin Açıklamalı Sözlüğü*, D. Tömörtogoo, G. Tsetsegdar', C. Sancaa, Ts. Önörbayan, D. Battsoqt, L. Cumdaan, B. Pürev-Oçir, A. Tsog-Oçir, Ö. Mönhdolgor, Ş. Battögs, Ü. Ariunbold, Ts. Oyun, Z. Ganbold, G. Sühbat tarafından hazırlanan (2008) *Çağdaş Moğolca* gibi kitaplardan faydalanılmıştır. Türkçe gramer terimleri için ise Zeynep Korkmaz'ın (2007) *Gramer Terimleri Sözlüğü* ve Günay Karaağaç'ın (2013) *Dil Bilim Terimleri Sözlüğü* esas alınmıştır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm "Moğol Dilinin Gelişim Tarihi ve Sınıflandırılması" adlı başlığı taşımaktadır. Bu bölüm, Moğol dilinin gelişim tarihinin sınıflandırılması, Çağdaş Moğol dilleri ve Moğolların kullandıkları alfabeler gibi alt başlıklardan oluşmuştur.

İkinci bölüm Moğolca-Türkçe gramer terimlerinden oluşmaktadır. Bu çalışma yapılırken genel olarak şöyle bir sıra takip edilmiştir:

1. Bu çalışmayı yaparken ilk olarak, temel eserler dışında kaynak olan eserlerden gramer terimleri tespit edilmiştir ve bu terimleri tespit ederken fişleme yöntemi kullanılmıştır.
2. Moğolca terimlerin kolay okunmasını sağlamak için transkripsiyon verilmiştir. Terimlerin transkripsiyonunu verirken Moğolca üzerinde çalışma yapan Bülent Gül, Feyzi Ersoy, Yavuz Kartallıoğlu ve Myagmarsüren Uuganbayar bilim insanlarının kullandığı transkripsiyon kullanılmıştır.
3. Madde başı terimler siyah harflerle yazılmıştır. Örneğin: **Avia** (Авиа "Ses") vd.
4. Çalışmamızdaki terimlerin sıralanması Türkçedeki alfabe sırasına göre yapılmıştır. Türkiye Türkçesine aktarılmasında Türkçe imlâ kuralı uygulanmıştır. Her terimin açıklaması yapıldıktan sonra tarandığı eserin kısaltması parantez içinde verilmiştir. Örneğin: (DBTAS: 45) vd.

5. Terimler önce transkripsiyon sonra parantez içinde kiril alfabesiyle ve tırnak içinde Türkçe çevirisi yapılarak yazılmıştır. Örneğin: **Avia geegdeh** (Авиа гээгдэх "Ses düşmesi") vd.
6. Moğolca terimlerin açıklaması yapıldıktan sonra daha iyi anlaşılması için örnekler verilmiştir. Tezimizde özellikle Moğolca örnekler kullanılmaya özen gösterilmiştir. Seçilen terimler, Moğol dilinde daha yaygın kullanılan, vazgeçilemeyen terimlerdir. Türkçede karşılığı olmayan terimlerin uygun çevirileri yapılmıştır. Çünkü hedef Moğolca gramer terimlerinin tanınması ve kavranmasıdır.
7. Aynı kavram için birden fazla terimle karşılaşıldığında, taramaya esas alınan eserlerdeki terimler tercih edilmiştir. Terimlerin farklı kaynaklarda benzer veya aynı olan tanımları varsa, bunların içinden en uygun, en doğru, en çok kullanılan, Moğolca asıl olanı ve anlaşılır olanı seçilerek yazılmıştır. Diğer tanımların kaynak isimleri kısaltma şeklinde belirtilmiş ve buna gönderme yapıp yer verilmiştir. Örneğin: **Bagtvar** bk. **Helni negc** vd.
8. Terimlerde eklerin varyantlarının kolay anlaşılması için tek tek belirtilerek verilmiştir. Örneğin: Çıkma durum eki ünlü uyumuna uyarak -aas (-aac), -ees (-ээс), -oos (-оос), -öös (-өөс) ekli ve sıfır (Ø) varyantlıdır. (s. 73)
9. Terimlerin tanımlarında taranan eserlerdeki izahlara mümkün olduğu kadar sâdik kalınmıştır.
10. Bu çalışmada madde başı olarak 3000'e yakın terim taranıp 682 terim incelenmiştir. Bunlardan 401 tanesinin Türkiye Türkçesinde karşılığı olduğu görülmüştür.
11. Tezin sonuna Türkçe dizin eklenmiştir. Dizinde Türkçe terimler alfabetik sıraya uyularak sıralanmıştır. Önce Türkçe sonra transkripsiyon daha sonra parantez içinde kiril harfleriyle yazılarak gösterilmiştir.

Çalışmanın Amacı

Türkiye'de, Moğolca-Türkçe gramer terimleri sözlüğü bugüne kadar hazırlanmamıştır. Tezimizde bu konuyla ilgili bir çalışmanın yapılması ve böylece bu alana katkı sunulması amaçlanmıştır. Bu çalışmada Çağdaş Moğolca ve Türkiye Türkçesindeki gramer terimleri karşılaştırılarak sözlük hazırlanmıştır. Bu sayede bugüne kadar eksik bırakılmış olan Moğolca-Türkçe gramer terimleri ile ilgili bilimsel bir çalışma hazırlanmış ve alana

sunulmuştur. Gelecekte de alan araştırmacılarına kaynak bir çalışma olarak yarar sağlayacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmamızda öncelikle, tezimizle ilgili kaynak gramer terimleri kitapları ve sözlükleri incelenerek mevcut durum tespiti yapılmıştır. İlk olarak alışmamızda Moğol dilinin gelişimi ve kullanılan alfabeler hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra Moğolca-Türkçe gramer terimleri sözlüğü oluşturulmuştur.

Tezimizin veri kaynakları ağdaş Moğolca ve Türkiye Türkçesi gramer terimleri sözlükleri ve kitaplarıdır. Kaynaklarımızdaki veriler fişleme yöntemiyle tespit edilmiştir. Bu çalışmada temel araştırma yöntemi olarak eş zamanlı (synchronic) ve karşılaştırmalı (comparative) yöntem kullanılmıştır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmamız günümüzde kullanılan ağdaş Moğolca ve Türkiye Türkçesi gramer kitapları ve sözlükleri ile sınırlıdır. Tezimizde Moğolca 682 gramer terimleri ele alınmıştır. Ele alınan terimlere Türkçe karşılıklar bulunmaya çalışılmıştır. Bu alışmada Türkiye Türkçesi gramer terimleri kitaplarında bulunmayan 281 sayıda terim tespit edilmiştir.

ÇAĞDAŞ MOĞOL ALFABESİ

Moğolca		Türkçe	
Büyük	Küçük	Büyük	Küçük
А	а	A	a
Б	б	B	b
В	в	V	v
Г	г	G	g
Д	д	D	d
Е	е	Ye	ye
Ё	ё	Yo	yo
Ж	ж	C	c
З	з	Z	z
И	и	İ	i
Й	й	i	i
К	к	K	k
Л	л	L	l
М	м	M	m
Н	н	N	n
О	о	O	o
Ө	ө	Ö	ö
П	п	P	p
Р	р	R	r
С	с	S	s
Т	т	T	t
У	у	U	u
Ү	ү	Ü	ü
Ф	ф	F	f
Х	х	H	h
Ц	ц	Ts	ts
Ч	ч	Ç	ç
Ш	ш	Ş	ş
Щ	щ	Şç	şç
Ъ	ь	Sertlik simgesi (")	
Ы	ы	I	ı
Ь	ь	Yumuşatma simgesi (')	
Э	э	E	e
Ю	ю	Yu	yu
Я	я	Ya	ya

BÖLÜM 1

MOĞOL DİLİNİN GELİŞİM TARİHİ VE SINIFLANDIRILMASI

1.1. Moğol Dilinin Oluşumu

Moğol dili, Altay kökenli dil ailesinden ayrılan dillerdendir. Ses düzeni, kelime yapısı, dil bilgisel şekli, cümle yapısı ve temel kelime hazinesiyle bağımsız hale gelmiş zengin tarihli dillerden biridir.

Moğolların ataları, Altay sıradağlarından Hyangan dağları, Baykal Gölü'nden Çin Seddi'ne kadar geniş yelpazeli vatana nesillerce göç ederek yaşayagelmiş hatta Cengiz Han İmparatorluğu zamanına kadar birbirinden oldukça farklılık gösteren lehçelerle konuşulmuş.

M.Ö. III. yüzyıldan başlayarak tarih sahnesine çıkan Hunlar, Türk, Moğol, Tunguz vb. Orta Asya sülalelerini birleştirip büyük bir imparatorluk kurmuş, üç yüz yıldan fazla hüküm sürse de etnik kökenleri, dil kültür ilişkilerinin şimdiye kadar tam olarak araştırılmaması tartışmaları devam ettirmektedir. Bazı bilim adamları Hunları, Türk dilli, bazıları Moğol dilli kabul etmiştir. M.Ö. I. yüzyılda Hunlar dağılmış, bunun yerini Siyenpi bağlantıları almıştır. Siyenpi ve Uhuanların her ikisi Moğolların atalarıdır. Siyenpiler Baykal Gölü'nden güneye, bugünkü Moğolistan'ın kuzey doğu tarafı ve sınırdaki Çin topraklarına kadar olan bölgede yaşamışlardır. Bu halklar içinde de en büyüğü To-balardır. To-balar'ın, Siyenpi kökenli dile sahip oldukları tartışılmazdı. Bunların neslinden olan küçük sülalelerin de bu dili konuştuğunu ve aynı yazıyı kullandıklarını bazı bilim insanları belirtmiştir (ÇM, 2008, s. 11). Eski Siyenpi dilinin nitelikleri şimdi net bir şekilde bilinmese de "Vei Shui", "Sui Shui" vb. Çin'e ait tarihi eserlerin içinde Siyenpi dilinden bazı kelimelerin Çin harfi ile aktararak kalması, bilim insanlarının dikkatini çekmiştir. Yukarıda bahsedilen eserlerdeki Siyenpi (To-ba) dilinin kelimelerini Japon K. Shiratori, Amerikalı P. Budberg, Fransız L. Bazin, Macar L. Ligeti gibi bilim insanları merakla

incelemiş ve tahmini okumaları bu dil hakkında bilinen ilk dokümanlar olmuştur. Bu dilin kelimelerinde, iş, makam, mevki, unvan, akrabalık gibi özel isimler bulunmaktaydı. Çin harfi ile yazılmış Siyenpi kelimelerinin içinde Türkçe kelimelerin de az olmadığını bazı bilim insanları tespit etmiştir. Bundan yola çıkarak Siyenpi dilinin To-ba lehçesinin Türk-Moğol dilinin karışık şekli olduğu da ortaya konulmuştur. Aslında bu durum, Türkler ve Moğolların birlikte yaşamaları ile ilgili olduğundan değil, Altay kökenli dillerin kelime hazinesinin genel niteliği ile doğrudan bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır. Siyenpi lehçesi, eski Moğol dilinin bir lehçesidir. M.Ö. IV. yüzyıldan itibaren tarih sahnesine çıkıp, X. yüzyılda güney Çin'i fetheden, 907-1125 yılına kadar Liao İmparatorluğunu kuvvetlendiren Hyatanlar aslında eski Siyenpi'den ayrılmış ve Moğol kökenli olduklarından, eski Moğol dilinin belli bir lehçesiyle konuştukları şüphesizdir. Bu konuda Japon D. Tamura, Fransız P. Pelliot, L. Ambi, Macar L. Ligeti, G. Kara gibi bilim insanları, hemen hemen aynı fikirdedir. 1960'lı yılların ortasında Rus Federasyonu'nun bilim insanları Hyatan Yazı eserlerini elektrikli hesaplama makinesine geçirerek incelemiştir. Kelime yapısı ve dil bilgisi özelliklerine dayanarak "Hyatanlar'ın dili, Moğol dil ailesine aittir" sonucuna varmışlardır. Hyatanlar, 920 yılında Çin yazı esasına bağlı olarak üç binden fazla harfli *Büyük Yazıyı* (İh Biçig) oluşturmuş, bundan beş sene sonra 925 yılında *Küçük Yazıyı* (Baga Biçig) oluşturarak kullanmışlardır. Bazı tarihi eserlerde bahsedildiği gibi daha az harfli, kelimedeki harflerin birleşik yazılması niteliği ile *Küçük Yazı*nın aslında Uygur yazısından gelebileceği ilk olarak akademisyen L. Ligeti tarafından ortaya atılmıştır. Şimdilik Hyatan dilinin özelliğini net olarak bilmek mümkün değildir. Bu dil hakkında bir taraftan Moğol dilinin gelişiminin eski özelliklerini içermesi, diğer taraftan Orta Moğolcanın niteliklerini yansıtır gibi görünmesinden dolayı, bilim adamları o dilin yerel lehçelerinden farklılığı ile açıklamaktadır. Hyatanın yazılı eserlerini araştıran bilim adamlarından bazıları Hyatanları Tunguz-Mançu dilli, bazıları ise Türk dilli kabul eder (ÇM, 2008, s. 12). XIII. yüzyıldan önceki dönemin göçebe Moğol sülalelerinin sosyal-ekonomik sistemini, din-inanç ve yazı kültürünü çeşitli yönlerden ele alırsak dilleri yapı ve düzen olarak genellikle benzer olsa da birbirinden farklı lehçelerden oluşmuştur. VIII-IX. yüzyılda Onon, Kerlün'ün Moğol sülaleleri kendi aralarında birleşip bağ kurmuşlar. X-XI. yüzyılda tüm Moğol ulusları birleşerek XIII. yüzyılın başlarında Moğol İmparatorluğunun kurulması, tüm Moğol etniklerinin birliğini sağlamasında önemli adım olmuştur. Bu durum, Moğol lehçelerinin daha da yakınlaşarak yoğunlaşmasında önemli rol oynamıştır. Çin, Kore ve Arap harfleri ile yazılmış eserlerde de net görülür. Her ne kadar böyle olsa da

Moğol İmparatorluğunun Oyrat, Buryat lehçelerinin eski şeklinin korunageldiği açıktır. Moğol dilinin en eski dönemlerinin özelliğini yansıtan yazılı eserleri bugüne kadar gelmediği için o dönemin dil özelliklerinin gerçek belgeler ile belirlenmesi mümkün değildir. Fakat dilin gelişiminin tarihsel yönü, seslerdeki değişme ve gelişimin genel düzlem yönünden karşılaştırılmasıyla Moğol dilinin en eski döneminin temel özelliklerini dil bilimsel metotla kurmak mümkündür (ÇM, 2008, s. 13).

1.2. Moğol Dilinin Gelişim Tarihinin Sınıflandırılması

Bir dilin gelişiminin tespiti için dil bilimsel açıdan bütünü ile incelenmesi, o dilin dönemlerinin özelliklerinin göz önünde bulundurulması önemlidir. Bunun için ilk olarak o dilin tarihî gelişimi sırasında belirli özelliklerini koruyabilmiş yazılı eserlerin ve canlı lehçelerin somut dokümanlarının çeşitli yönlerden incelenmesi gereklidir. Eğer o dilin en eski hâlini yansıtan yazılı eserler aktarılmazsa yapısal açıdan ele alınması mümkün değildir (ÇM, 2008, s. 14). Moğol dili, binlerce yıldır bir şekilden başka şekle gelişme yolu ile değişime uğrayarak bugüne gelmiştir. Dilin gelişiminde belirli bir dönemin şekli, bir taraftan bir önceki dönemin gelişiminin sonucu, diğer taraftan da bir sonraki dönemin gelişiminin ana kaynağı olur. Bu nedenle Moğol dilinin gelişim tarihini ele alırken geçirdiği temel şekillere dayanarak, ses düzeni, kelime yapısı, dil bilimsel şekli, cümle yapısı, kelimenin temel hazinesinin birbirinden farklılık göstermesi ve belirli dönemlere ayrılarak sınırlandırılması gereklidir. Bu amaçla dil bilimciler Moğol dilinin gelişim tarihini art zaman bakımından sınıflandırmışlardır.

İlk olarak Rus bilim insanı B. Y. Vladimirtsow *Moğol Yazı Dilini Halha Şivesiyle Karşılaştırılmış Dil Bilgisi* adlı ünlü eserinde Moğol dilinin gelişim tarihini 1. Genel Moğolca, 2. Eski Moğolca, 3. Orta Moğolca, 4. Çağdaş Moğolca olarak dörde ayırmıştır. Vladimirtsow Altay dilinden Eski Türk, Tunguz gibi dillerin bağımsız olarak ayrıldıkları döneme "Genel Moğolca", Moğol yazısının temel lehçesinin şekillendiği döneme "Eski Moğolca", XIII-XIV. yüzyıl Moğol lehçelerin olduğu döneme "Orta Moğolca", ondan sonraki dönemin Moğol dilini de "Çağdaş Moğolca" olarak ayırmıştır (ÇM, 2008, s. 15; Gül, 2010, s. 2). Akademisyen L. Ligeti Moğol dilinin gelişim tarihini dört döneme ayırmış, fakat dönemlerin kapsadığı zaman dilimi, dil özellikleri hakkında farklı görüşler ileri sürmüştür. Örneğin XIII-XIV. yüzyıl arası Moğol eserlerinde temel şeklini belirten

döneme "Orta Moğolca", ondan evvelki dönemi de "Eski Moğolca" dönemine bağlamıştır. N. Poppe, *Moğol Dillerinin Karşılaştırılmış İnceleme Önsözü* kitabında, Moğol dilinin gelişim tarihini 1. Genel Moğolca (çok eski dönemden XII. yüzyıla kadar), 2. Orta Moğolca (XIII-XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar); 3. Çağdaş Moğolca (XVI. yüzyıldan sonraki dönem) olarak üç döneme ayırıp her dönemin temel özelliklerini dilin belirli belgeleriyle özetleyerek çıkartmıştır (ÇM, 2008, s. 15). Moğol araştırmacılarından iki ünlü bilgin Tömörtogoo ve Önörbayan, bu dilin tarihi gelişimini 1. Ana Moğolca: Altay dil birliğinin ayrılmasından Eski Moğolcaya kadar olan süreyi kapsamaktadır. 2. Eski Moğolca: XI-XII. yüzyıla kadar devam etmiştir. 3. Orta Moğolca: XI-XII. yüzyıl ile XV-XVI yüzyıllar arası. 4. Çağdaş Moğolca: XV-XVI. yüzyıl sonrası olarak sınıflandırmıştır (Ersoy, 2012, s. 23). Moğol dilinin gelişim tarihini yeniden araştırırken bir taraftan Moğol dilinin gelişmesinin genel düzlemi, diğer taraftan Altay dil bilim teorisinin temeli esas olarak ele alınmalıdır. Son yarım yüzyıl içinde Moğol dilinin incelenmesinde daha önce bilinmeyen birçok eserler ve canlı lehçelerin dokümanları incelenmiş olup çok sayıda yayın yapılması bu konuda önemli bir adım olmuştur. Bugüne kadar araştırmacılarca ulaşılmış Moğol edebî eserlerinin en eskisi XIII. yüzyılın ilk yarısına ait olsa da eserlerdeki dil özellikleri bundan yüzyıllar önceki döneme aittir. Bu nedenle XIII-XIV. yüzyılın Moğol edebî eserlerinin araştırılması, Moğolcanın gelişiminin son bin yılını tahminî olarak ortaya çıkarma fırsatı vermektedir. Moğol dilinin gelişim tarihini, bu zamana dek bilinen özelliklerini art zamanlı olarak ele alan Moğol araştırmacılar, aşağıdaki tasnifi uygun görmüştür. 1. Ana Moğolca, 2. Eski Moğolca, 3. Orta Moğolca, 4. Çağdaş Moğolca (ÇM, 2008, s. 16).

Ana Moğolca:

Moğol dilinin Ana Altay dilinden bağımsız olarak ayrıldığı dönemden "Eski Moğolca" dönemine kadarki süre "Ana Moğolca" (Övög Mongol Hel) dönemi olarak kabul edilir. Bu dönemin dil özelliklerinin yansıtan edebî eserler bulunmamaktadır. Ana Moğol dilinin temel özelliklerini tespit ederken bir taraftan Altay kökenli dilleri, diğer taraftan Moğol dilinin gelişiminin eski döneminin özelliklerini yansıtan edebî eserleri ve lehçe dokümanlarını tarihî karşılaştırmalı dil bilim metodu ile onarmak mümkündür. Bu nedenle araştırmacılar, o dönemin dilinin temel niteliklerini sürekli tahminle tespiti çalışmıştır. Ana Moğol dilinin ses düzeninin bazı esas özellikleri sıralanırsa söylenme yeğini (eril,

dişilik) ile birbiriyle zıtlaşarak temelde sekiz kısa ünlü ses dışında, uzun ve çift ünlü türemediği, kelimelerin ünlü benzeşmesi başlamadığı, Çağdaş Moğolcada ünlü ile başlayan kelimelerin çoğunun dudak sürtüşmesi ile f- ünsüz ile başladığı görülür (ÇM, 2008, s. 16).

Eski Moğolca:

Tahminen Ana Moğolcanın son döneminden XI-XII. yüzyıla kadar devam eden dönemin Moğolcasına "Eski Moğolca" (Ertii Mongol Hel) denmektedir. Eski Moğolcanın dil özelliklerini bütünüyle yansıtan edebî eserler bulunmasa da XIII-XIV. yüzyıldan kalmış anıt, kaya yazı gibi eserlerden Eski Moğolcanın son döneminin dil özellikleri çıkartılabilir. Eski Moğolca ve lehçeleri kendi aralarında farklılık gösterse de genel niteliği birdir. Eski Moğolcada ünlü sayısı yedidir. Uzun ünlü ve kelimenin sonundaki çift ünlü oluşmuştur. Ana Moğolca'da kelimenin ilk sürtüşen f- ünsüzü yumuşayıp dudak niteliğini kaybederek yalın sürtüşme x- (-h) olmuştur. Eski Moğolcanın özelliklerini yansıtan edebî eserler niteliklerine göre 1. Anıt taş yazısı, 2. İnanç eserleri, 3. El yazıtı, yazılı eserler, 4. Payz, mühür yazıtları olarak ayrılmıştır (ÇM, 2008, s. 17).

Orta Moğolca:

Tahminen XI-XII. yüzyıldan XV-XVI. yüzyıla kadar olan süre "Orta Moğolca" (Dundad Üyiin Mongol Hel) dönemi olarak kabul edilir. Bu dönem Moğol dilinin özellikleri Çin, Dörvölcin (Kare) yazı ve Arap alfabesi ile yazılan Moğolca eserlerden net olarak öğrenilir. Bunlar Çin Kanji harfi ile yazılmış Moğolca eserler, Dörvölcin (Dört Köşe) yazısı ile yazılmış Moğolca eserler: anıt, kaya taş yazıtları, kitap eserleri, sözleşme yazısı; Arap alfabesi ile yazılmış Moğolca eserler: Mukaddimetü'l-Edeb'in sözlüğünün Moğolca çevirisi, İbni-Mühenna sözlüğündeki Moğolca kelimeler, Leidinin El yazısı sözlüğü, Hamdullah Kazvinî'nin sözlüğündeki Moğolca kelimeler, Evliya Çelebi'nin sözlüğündeki Moğolca kelimeler; Zirni'nin El yazısı, Rasûlid Hexaglot'un Arapça sözlüğü vb. (ÇM, 2008, s. 19). Orta Moğolcanın içinde düşünülen Arapça sözlük ve gramerlerin yanı sıra çeşitli Arap ve Türk tarihçiler ile birlikte Avrupalı tarihçi ve gezginlerin eserlerinde verdikleri bilgiler bu dönem içinde değerlendirilir (Gül, 2010, s. 5). Bahsedilen edebî eserlerinin dili kendi aralarında kıyaslanırsa Orta Moğolca lehçelerinin ses düzeni, dil bilgisi şekli ve kelime hazinesi ile bağlantılı olduğu net görülmektedir. Genel bir bakış ile

Arapça eserlerin dil özelliklerinin ses benzeşmesi, çift ünlünün ortaya çıkışı, ünsüz düşmesi gibi birçok özelliğiyle diğer eserlerin dilinden daha önce geliştiği kolayca fark edilir. Orta Moğolcada kelimenin sonunda olmayan hecenin çift ünlüsü türeyerek, ünlü benzeşmesi dışında Eski Moğolca döneminde olan kelimenin ilk sürtünen x-ünsüzü gevşek sürtünen h- olmuştur. ɣ ve g ünsüzleri, ünlüler arasında yok olmuşlardır (ÇM, 2008, s. 19; Ersoy, 2012, s. 22).

Çağdaş Moğolca:

Tahminen XV-XVI. yüzyıldan sonraki döneme "Çağdaş Moğolca" (Orçin Üyiin Mongol Hel) denir. XVIII. yüzyılın orta döneminde Oyratlı Zaya Bandid Namhaycamts tarafından oluşturulan *Tod yazısı* ile kaleme alınan eserlerde temel lehçelerin özelliklerinin ince ayrıntılarla doğru yansıtıldığı kolayca fark edilmektedir. Bu dönemde oluşturulmuş *Soyömbö yazısı* o döneme göre Çağdaş Moğolcaya bağlansa da bu yazıyla kale alınmış eserler nadirdir. Yazı kuralları ayrıntılı oluşturulmadığından o dönemin dil özelliklerini tamamen yansıtmamaktadır.

Moğolcanın gelişimini son dört, beş yüz yılın özelliklerini o dönemin yazı eserlerinden tamamiyle bilmek mümkün olmasa da bugünlerde bilinen Orta Moğolcanın temel niteliklerini çağdaş dönemin canlı lehçelerinin dokümanları ile karşılaştırarak inceleme sonucunda Çağdaş Moğolcanın temel niteliğini tarihî bakımından belirlemek mümkündür.

Birçok Moğol sülalesinin yayılması, göçmesi ve Moğol İmparatorluğunun dağılması gibi tarihî sebeplerden Moğolca konuşanların bazıları yerli Moğollardan erken ayrılarak bir yandan lehçelerinin eski niteliklerini korusa da diğer yandan komşu dillerin kültürünün etkisinde kalıp karışık bir dile sahip olanları da az değildir (ÇM, 2008, s. 23).

1.3. Çağdaş Moğol Dilleri

Moğol lehçelerini konuşan Moğol etniklerinin birbirinden uzaklaşması ve dağılması lehçe farklılığını daha da artarak bağımsız hâle gelen birçok dilin oluşmasına yol açmıştır. Günümüzde Moğolistan dışında Moğolca konuşanlar Çin Halk Cumhuriyeti'nin İç Moğolistan'daki Mançur, Kansu, Tsinkhai; Lyonin, Cirin eyaletinin bazı bölgeleri; Rusya Federasyonu'nun İjil Nehri'nin sonu, Güney Sibiryaya; Afganistan'ın Herat, Badahşan,

Maymana eyaleti gibi geniş yelpazeye dağılarak yerleşmiş, lehçe, din-inanç, kültür gibi çeşitli etkenler altında yaşamaktadır. Yüz binlerce yıl öncesinde ana vatanından ayrılarak farklı dil ve kültürlerin etkisinde kalan Moğol etniklerin lehçeleri, bir taraftan ana dilin eski hâlini belirli ölçüde korumakta iken, diğer taraftan yabancı dilin etkisinde kalarak karışık dil şekline bürünmüştür. Örneğin şimdiki Mongor, Dunsyan, Baoan, Doğu Uygur, Mogol, Dagur lehçeleri Moğol dilinin eski şeklini korusa da Çin, Tibet, Peştu, Türk, Tunguz dillerin etkisi ile bir hayli değişime uğramıştır. Oyrat, Buryat, Merkez ve Güney Moğol dilleri ana dil gelişiminin iç düzlemine göre gelişegelmiştir. Bu sebeple Çağdaş Moğol dilleri şimdi birbirinden çok farklılık gösteren bağımsız dillerden oluşmaktadır. Günümüzde, Moğolistan'daki etniklerin lehçeleri son yarım yüz yılda yazı dilinin temeli olan Halha lehçesine daha yakınlaşarak az farklılık gösteren bir dili oluşturdu. Buna "Çağdaş Moğolca" denmektedir (ÇM, 2008, s. 24; Gül, 2010, s. 6).

1.4. Moğolların Kullandıkları Alfabeler

Moğollar, dünyanın diğer milletleri gibi eskiden beri yazıya önem veren bir millettir. Çok erken dönemlerde yazı diline sahip olmuşlardır. Sogd, Uygur, Çin ve Tibetlerin yazılarını inceleyip, kendi dillerine uygulayarak millî Moğol alfabetesini oluşturmuşlardır. Moğollar, lehçelerine daha yakın ve uyumlu yazıya sahip olabilmek için merakla çabaladığından kullandıkları yazıları tekrar tekrar yenilemiştir. Moğolların kullandıkları alfabeler şunlardır: (<http://sonin.mn/news/politics-economy/11404>)

Hyatan Biçig (Хятан бичиг "Hyatan Yazısı"): "Bu yazıyla yazılmış sadece birkaç parça bulunmuştur. 920 yılında Çin manalı yazısına dayanarak üç binden fazla harfli *Büyük Yazısını* (Ih Biçig) oluşturmuş. Bundan beş sene sonra 925 yılında Hyatan'ın *Küçük Yazısını* (Baga Biçig) oluşturarak kullanmışlardır. Bazı tarihî eserlerde bahsedildiği gibi daha az harfli, kelimedeki harflerin birleşik yazılması gibi özellikler taşıyan *Küçük Yazısının* aslında Uygur yazısının örnek alınarak oluşturulduğu akademisyen L. Ligeti tarafından ilk olarak ortaya atılmıştır. Fakat bu yazıya ait elde belge mevcut değildir" (ÇM, 2008, s.12; Ersoy, 2012, s.31).

Mongol Biçig (Монгол бичиг "Moğol Yazısı"): "Yukarıdan aşağı yazılan 21 harften oluşmaktadır. Moğol yazısının iki ana dönemi vardır. İlk dönemi, 17. yüzyıla kadar

sürmüştür. Bu dönemde, özellikle XIII-XV. yüzyıllar arasında harfler Uygurcadan alındıkları şekilde, herhangi bir değişiklik yapılmaksızın kullanılmıştır. Daha sonra harflerde Tibetçe ve Sanskritçe sesleri vermek için bazı küçük değişiklikler yapılmıştır. Kaynakların çoğunda Moğolların alfabelerini XIII. yüzyılda Uygurlardan aldıkları belirtilmiştir" (Ersoy, 2012, s. 29).

Dörvölcin Biçig (Дөрвөлжин бичиг "Dörtköşe Yazı"): "Kubilay Han'ın emri ile Tibet Pagva Lam Lodayaltsan tarafından 1269 yılında oluşturulmuştur. Dörvölcin Biçig Tibet harflerine benzetilerek meydana gelmiş heceli bir yazıdır. Moğol Yuan İmparatorluğunun resmî yazısı olarak yaklaşık yüz yıla yakın süre (1368) kullanılmıştır. Dörvölcin Biçig ile yazılmış eserler, genellikle resmî yazı, buyruk, devlet damgası, payız, demir para, anıt ve kaya yazısı için kullanılmıştır. Dörvölcin Biçig saraydaki çok az kişinin lehçesine dayanılarak oluşturulduğundan ve Moğolların konuştuğu lehçeye uygun olmadığından uzun ömürlü olmamıştır" (ÇM, 2008, s. 42; <http://unentogs.blogspot.com.tr/2013/04/blog-post.html>).

Galig Üseg (Галиг үсэг "Galig Yazısı"): "Ayuuş Güüş Altan Han'ın emri ile "Ganjuur"ı Tibetçeden Moğolcaya tercüme etme sırasında 1587 yılında "Ali Gali" transkripsiyonunu oluşturmuştur. Bu transkripsiyon Samgardça, Tibetçe ve Çince kelimeleri yazabilme imkânını sağlamıştır. Fakat bu yazı Moğolların millî yazısını temsil edebilecek kadar bağımsız bir yazı olamamıştır. Galig yazısı, sadece Moğolların kullandığı alfabe sayısını artırmıştır" (ÇM, 2008, s. 44).

Tod Biçig (Тод бичиг "Tod Yazısı"): "Oyratlı Zaya Bandid Namhaycamts tarafından 1648 yılında oluşturulmuştur. Tod denmesinin sebebi Moğol yazısını daha da belirgin, net şekle getirmiş olmasındandır. Tod yazısı, Tibetçe ve Samgardça kelimeleri kolayca yazma imkânı vermekteydi. Namhaycamts, rahip olduğu için dini bütün Moğollara yaymak, Halk-Oyrat Moğollarının mücadelesini din etkisiyle durdurmak ve Oyratların eğitilmiş olmasını sağlamak için bu yazıyı oluşturmuştur. Tod yazısı, Moğol lehçelerine uygun olduğundan, edebiyat, tarih, din, tıp ve çeviri eserlerin pek çoğu bu yazıyla yazılmıştır. Bu eserler şimdi Moğolistan Milli Kütüphanesi, Dil ve Edebiyat Kurumunun Kütüphanesinde bulunmaktadır" (ÇM, 2008, s.44; <http://unentogs.blogspot.com.tr/2013/04/blog-post.html>).

Soyombo Üseg (Соёмбо үсэг "Soyömbö Yazısı"): "Moğolca, Samgardça ve Tibetçeyi yazabilmek için Hintçe, Lanzca ve Nagar harflerinden örnek alınarak Borjigin sülalesinden Zanabazar Gombodorj tarafından 1686 yılında oluşturulmuştur. Soyömbö yazısı 90 harften oluşmaktadır. Soyömbö yazısı, yaklaşık 200 yıl süresince Budistlerin tapınak evlerini süslemek için kullanılmış, ayrıca devlet damgasında ve eserlerin başlığında kullanılmıştır. Soyömbö yazısı soldan sağa doğru yazılır. Yazılması zor olduğundan fazla yaygınlaşmamıştır" (ÇM, 2008, s. 46; <http://unentogs.blogspot.com.tr/2013/04/blog-post.html>).

Hevtee Dörvölcin Biçig (Хэвтээ дөрвөлжин бичиг "Yatay Dörtköşe Yazı"): "İlk olarak bu yazıdan, Palas bahsetmiştir. A. Pozdneyev de eserinde bu yazıdan "Bilmece" diye söz etmiştir. Birkaç örneği vardır. Mantık olarak Soyömbö'den, şekil olarak Tibetçe'den etkilenmiştir. 1952 yılında Akademisyen B. Rinçin "Bilmece" olan yazıyı halka duyurdu ve Soyömbö yazısıyla aynı zamanda Zanabazar tarafından oluşturulduğunu bildirmiştir" (Ersoy, 2012, s. 35; <http://unentogs.blogspot.com.tr/2013/04/blog-post.html>).

Vagindra Üseg (Вагиндра үсэг "Vagindra Yazısı"): "1905 yılında Buryat Lam Agvaandorc tarafından Moğol ve Tod yazıları örnek alınarak oluşturulmuştur. Vagindra, Agvaan isminin Samgardçasıdır. 36 harfli olup bunun 8'i ünlü harf, 7'si noktalama işaretidir. Sadece Buryat lehçesi için değil, Moğolların diğer lehçeleri için de uygundur" (ÇM, 2008, s. 46; <http://unentogs.blogspot.com.tr/2013/04/blog-post.html>).

Latin Üseg (Латин үсэг "Latin Alfabeti"): 1941 yılında resmî yazı olarak ilan edilmiş, fakat iki ay sonra bu karar geri alınmıştır. Moğol dilinin bütün seslerini karşılayamadığından kaldırıldığı tahmin edilmektedir (<http://unentogs.blogspot.com.tr/2013/04/blog-post.html>).

Kiril Üseg (Кирил үсэг "Kiril Alfabeti"): "09.05.1941'de 35 harfli Kiril alfabesi kabul edilmiştir. 1946'dan itibaren bütün yayınların ve yazışmaların Kiril alfabesi ile olması kararlaştırılmıştır. Yeni yazının kurallarını S. Damdinsüren oluşturmuştur. ö (ө) ve ü (ү) harfleri alfabeğe eklenmiştir. Yeni yazının genel prensibi, konuşma dilini yazıya yaklaştırmak olmuştur" (ÇM, 2008, s. 47; Ersoy, 2012, s. 36).

BÖLÜM 2

MOĞOLCA-TÜRKÇE GRAMER TERİMLERİ SÖZLÜĞÜ

2.1. /A/ Harfiyle Başlayan Terimler

Adiltgal (Адилтгал "Metafor"): "Bir kelimenin benzetme yapılarak gerçek anlamından başka bir anlamda kullanılmasına *metafor* denir. Varlıkların bulunduğu yerin özelliğiyle anlam aktararak benzetme: хүний толгой ("insan başı"), цагсаалын толгой ("sıra başı"), уулын толгой ("dağ başı"), hadaasnı толгой (хадаасны толгой "çivi başı"); bir şeyin şekil ve görevine anlam aktararak benzetme: хүн ам'тны нүд (хүн амьтны нүд "el âlemin gözü"), ширээнй нүд (ширээний нүд "masa gözü>masa çekmecesesi"), өвдөгний нүд (өвдөгний нүд "diz gözü>diz kapağı"); varlıkların belirli niteliğine dayanarak benzetme: халуун ам' (халуун амь "sıcak can"), халуун сетгел (халуун сэтгэл "sıcak gönül"), халуун нүүр (халуун нүүр "sıcak yüz>yüz yüze"); kelimenin anlamını içerik ve göreviyle aktararak benzetme: төрийн жолоо ("devlet gem>devlet işler"), ам'дарлын жолоо (амьдарлын жолоо "hayat gem>hayat işler") vb. türleri vardır." (DBTAS: 20), (ÇMDAT: 103)

Aguurig (Агууриг "Genlik"): "Akciğerden çıkan hava akışı ses organlarına sürtünerek çıkarken sesin akordu dalgalanarak sallanır ve bu varyasyonun iki saniyede bir tekrarlanma sayısına *genlik* denir." (MDBAS: 12)

Alban biçгийн найруулга (Албан бичгийн найруулга "Resmî yazım ve imlâ"): "Ulus çarında kullanılan resmî evrakların yazıya geçirilirken kullanılan imlâ ve yazıdır. Resmî yazım ve imlâ:

1. Buyruk, emir, konut, kararname, resmî uyarı vb. resmî evraklar;
2. Düzen ve intizam koymak, tavsiye, anlaşma, sözleşme, kaide, kanun, rejim, yönetmelik, talimat, emir, yönerge, proje, plan, tasarım, taslaklar, bilgilendirme, program, tasarı, gönderi ve bildiri vb. organize etme evrakları;

3. Haberi, bilgiyi belirterek açıklama, yorum ve izah etmeye yönelik doküman, rapor, belge, nitelendirme, iş durumunu açığa kavuşturma raporu, bildiri kâğıdı, haberler, tanıtım, tasarı, güncel değerlendirme, rapor, dilekçe, hatırlatma notu, ifade demeç, hesap gönderimi, kargo paketi mektup vb. bilgi edinme evrakları olarak üçe ayrılır." (MDBAS: 14)

Alban üg (Албан үг "Resmî kelime"): "Resmî iş görevini gerçekleştirmek için belirli süreçte kalıplaşmış, her kişinin kolayca anlayabileceği, günlük konuşmalarda kullanılmayan fakat resmî konuşma ve yazılarda sürekli kullanılan kelimelere *resmî kelime* denir. Örneğin: anhaarah (анхаарах "dikkat etmek"), avç heregcüüleh (авч хэрэгжүүлэх "dikkate alarak faaliyete geçirmek"), bodlogo bolovsruulah (бодлого боловсруулах "fikir işletmek"), zohion baiguulah (зохион байгуулах "organize etmek"), zohitsuulah (зохицуулах "idare etmek") vb." (MDBAS: 14)

Alban yosni hel (Албан ёсны хэл "Resmî dil"): "Ülkenin kanunla kabul edilen ve resmî yazışmalarda kullanılan dil o ülkenin *resmî dili*'dir. Moğolistan'ın resmî dili, Moğolistan anayasasının 8. Maddesinin birinci fıkrasında "Moğolca, Devletin Resmî dilidir" olarak belirtilmiştir." (MDBAS: 14)

Ali Gali Üseg (Али гали үсэг "Ali Gali Yazısı"): "Harçin'in Ayuş Güüş (güüş- unvan) 1587 yılında Altan Han'ın emri ile "Gancuur" (Sudar)-u Tibetçeden Moğolcaya çevirirken (Али Гали) Ali Gali yazısını oluşturmuştur. Bu yazıyı Samgardça, Tibetçe ve Çince kelimeleri yazabilmek için çok elverişli hâle getirmiştir. Galig yazısı Moğolların millî yazısını temsil edebilecek kadar bağımsız bir yazı olamamıştır, ancak Moğol alfabesini zenginleştiren transkripsiyon yazısı olmuştur." (ÇM: 44)

Altai Hel (Алтай хэл "Altay Dilleri"): "Altay dilleri yaygın görüşe göre Türkçe, Moğolca ve Mançu-Tunguzca'yı, daha az kabul gören bir görüşe göre ise Korece ile Japonca'yı da içine alan dil ailesinin genel adıdır." (N. Demir-Emine Yılmaz, 2002, s. 2) "Altay dillerinin hepsi bitişik yazılır. Yeni kelimeler ise genellikle köküne ekler getirilerek türetilir. Kelime, kök+yapım eki+çekim eki şeklinde olur. aavin ger (аавын гэр "baba evi"), ulsaa högcüüleh (улсаа хөгжүүлэх "ülkeyi geliştirmek") vb. tamlayan ve tamlananın yeri sabittir. Mançu-Tunguz dili grubunda: Eski Zurçid, Mançu, Şivee, Gol'd, Ul'çi, Orok,

Oronçon, Üdehe, Negidal, Evyen, Tunguz (evyenk), Lamüt, Soloon, Nanai dilleri; Moğolca grubunda: İç Moğol, Çağdaş Moğol, Mogol, Mongor, Baoan', Dünşan', Daguur, Sarı Uygur dilleri; Japonca grubunda: Eski Japon dilleri, diğer şiveleri ve Çağdaş Japon dili; Korece grubunda: Çoson, Hangu, RFD, Çindeki Korelilerin dilleri; Türkçe grubunda: Eski Türk, Azerbaycan, Altay, Gagauz, Kazak, Karakalpak, Karaçayev-Balkar, Kırgız, Kumık, Nogay, Salar, Tatar, Topalar, Tuva, Türk, Türkmen, Özbek, Uygur, Sarı Uygur, Hakas, Çuvaş, Şor, Saha vb. lehçeleri girmektedir." (MDBAS: 15)

Am (Ам "Ağız"): "Yüzde, avurtlarla iki çene arasında yer alan, sesin çıkmasına ve biçimlenmesine ve solumaya yarayan organdır." (DBTSAS: 45)

Am'd yazguur (Амьд язгуур "Canlı kök"): "Eş zamanın incelenmesiyle tarihî yapı, anlam ve görevini belirleyebilecek ah (ax "ağabey"), ahlak (ахлах "idareci"), ahlagç (ахлагч "1. lider, 2. çavuş"), ahmad (ахмад "1. yaşlı, 2. kıdemli") gibi kelimelerin kök yarımına *canlı kök* denir." (MDBA: 16)

Aman ayalguu (Аман аялгуу "Şive"): "Bir dilin konuşulduğu sınırlar içinde, bölgelere ve değişik kültür düzeylerine göre söyleyiş şekline *şive* denir. Moğolların Halha, Bayad, Buryat, Dörvöd, Zahçin gibi etnik kökenlerinin kullandığı şiveleri vardır. Örneğin: Dörvöd (Uvs) ağzı, Buryat (Dornod) ağzı vb. Her şive ses telâffuzu, gramer, kelime türemesi, kelime hazinesi vb. kendine göre özellik ve farklılık gösterse de kendi aralarında konuşurken kolayca anlaşılır." (MDBAS: 16)

Aman yarianı üg (Аман ярианы үг "Konuşma sözleri"): "Ülke çapında günlük olarak resmî ve gayri resmî iletişim aracının görevini üstlenen dilin yalın ve yalın olmayan söyleyişine *konuşma sözleri* denir. Örneğin: Resmî dilde kelimeler beltgeh (бэлтгэх "hazırlamak"), emneleg (эмнэлэг "hastane"), yah ve? (ях вэ? "ne yapsak?") vb. kusursuzlaştırarak telâffuz edilir." (MDBAS: 16)

Angilal züi (Ангилал зүй "Sınıflama"): "Dil ve dil birimlerini sınıflama kurallarının tümüne denir. Dil birimleri alt tabandan üst tabana doğru, maddeden türüne yönelik derecelendirilerek sınıflandırılır." (DBTAS: 26)

Anhaarlın temdeg (Анхаарлын тэмдэг "Ünlem işareti"): "İnsanlar duygularını yazıya dökerken çeşitli işaret kullanmaktadır. Sevinç, kıvanç, acı, korku, şaşırma, buyurma gibi duyguları anlatan cümlelerin sonuna ünlem işareti (!) konulur. Ünlem işareti sevinme, sinirlenme, bağırma, korkma, utanma, emir verme, buyurma, kabul etme, reddetme, davet etme, ispatlama, olumsuzluk, seslenme, hitap ve uyarı gibi duyguları da ifade etmek için kullanılır. Örneğin: Mongolçuud aa! (Монголчууд аа! "Ey Moğollar!"), Oluulaa boltsgooy! (Олуулаа болцгооё! "Çok olalım!"), Önöödör acillahgüi! (Өнөөдөр ажиллахгүй! "Bugün kapalıyız!"), Bolgoomctoi! (Болгомжтой! "Dikkat!"), Zai bar' (Зай барь! "Mesafeni koru!"), Üyer usni ayulaas bolgoomcil! (Үер усны аюулаас болгоомжил! "Afete dikkat!"), End usand selc bolohgüi! (Энд усанд сэлж болохгүй! "Burada yüzmek yasaktır!"), Zuni sar zurgaa biş! (Зуны сар зургаа биш! "Yaz ayı altı değil!")" (MDBAS: 17)

Anhaaruulah ögüülber (Анхааруулах өгүүлбэр "Uyarma cümlesi"): "Konuşmacı çevresindeki doğa ve toplum olaylarını ifade ederken heyecanla söylediği uyarı cümlelerine *uyarma cümlesi* denir. Örneğin: Daiçid aa, uragşaa, ard çin' Leningrad baina. (Дайчид аа, урагшаа, ард чинь Ленинград байна. "Gaziler hücum, arkanızda Leningrad var.") Uyarma cümlesinde konuşmacı bahsedilen konuya duygusunu tonlamasına katarak ifade eder. Dil bilimciler Moğol dilinde uyarma cümlesi, rivayet, soru, emir şeklinde olabilir demektedir. Moğolcada çoğu uyarma cümlesi cümlenin sonunda ünlem işaretiyle yazılır. Örneğin: Zamaa sain har! (Замаа сайн хар! "Yoluna iyi bak!"), Daalgavraa hiigeerei! (Даалгавраа хийгээрэй! "Ödevini yap!"), Biye bodooroi! (Биеэ бодоорой! "Kendine iyi bak!"), Nomoo sain üz! (Номоо сайн үз! "Kitabını iyi oku!"), Tsaşaa anhaaragtun! (Цаашаа анхаарагтун! "Bundan sonra dikkat edesin!")" (MDBAS: 18)

Anhaaruulga (Анхааруулга "Uyarı"): "Karşılaşılacak tehlikeleri ihtar eden bilgilendirmedir. Bolgoomctoi öndör hüçdel! (Болгоомжтой өндөр хүчдэл! "Dikkat yüksek gerilim!"), Anhaar zuudag nohoi! (Анхаар зуудаг нохой! "Dikkat ısırın köpek var!")" (DBTAS: 26)

Anir (Анир "Gürültü"): "Akciğerden çıkan ses varyasyonu yani hava akışında bazı konuşma organları engel oluşturur ve bu engelin olduğu alanda oluşan düzensiz titreşimli sese *gürültü* denir. Örneğin: 's' (с) ünsüzü söylenirken dil ucu ve onun iki dışbükeyinin

arasındaki hava akımları sürtünerek çıkarken gürültüyü ortaya çıkarır. Gürültü, bağırma, seslenme, haykırma, feryat etme, cıyıklama gibi sesleri içerir." (MDBAS: 17)

Arab har' üg (Араб харь үг "Arapça ödünç kelime"): "13. yüzyıldan önce bazı Türk lehçeleriyle Moğolcaya girmiş olan az sayıda Arapça kelime bulunmaktadır. Örneğin: arhi (архи "rakı"), tsuv (цув "yağmurluk"), almaaz (алмааз "elmas"), savan (саван "sabun") vb. Arap dilinde farklı anlam taşısa da Moğol dilinde başka anlama dönüşerek yerleşmiş ve şimdi Arapça olduğu anlaşılmaz hâle gelmiştir." (CM: 340), (MDBAS: 18)

Aravtın butarhai (Аравтын бутархай "Ondalık kesir"): "Bütün sayının bölünmüş hâline *kesirli sayı* denir. Örneğin: 2.1 iki tam onda biri, yani iki nokta bir; 0.21 sıfır tam yüzde yirmi bir şeklinde okunur. Moğolcada bütünü yarısını ya da belli bir kısmını ifade eden hagas (харас "yarım"), örööl (өрөөл "yarım"), hugas (хугас "yarım"), ten hagас (тэн харас "yarım"), teg dund (тэг дунд "tam ortasından"), möç (мөч "çeyrek") vb. kelimeler vardır." (MDBAS: 18)

Asuuh ögүүлber (Асуух өгүүлбэр "Soru cümlesi"): "İletişimde bilmediği ya da belli olmayan konu hakkında danışarak öğrenmek ve başkalarına aktarmak amacıyla soru bilgilerini kendi içinde barındıran cümlelere *soru cümlesi* denir. Soru cümlesi, konuşma dili stilistiğine ağır bassa da başka stilistikte de çok rastlanır. Soru cümlesi:

1. Esas soru cümlesi: Manai delhiin hün am hed ve? (Манай дэлхийн хүн ам хэд вэ? "Dünyanın nüfusu kaç?"), Ene nomig ta heden удаа уншив? (Энэ номыг та хэдэн удаа уншив? "Bu kitabı siz kaç defa okudunuz?");
2. Edebî soru cümlesi: Od çinii tendees ene delhii yamar öngötei üzegdnem be? (Од чиний тэндээс энэ дэлхий ямар өнгөтэй үзэгднэм бэ? "Yıldız, senin oradan bu dünya hangi renkte görünmektedir?");
3. Yalın ve tahmin soru cümlesi: Kesin cevap beklemeden, karşıdaki insanı konuya dâhil etmeye çalıştıran, gizli tahminde bulunan sorudur. Manaihan sain l baidag baigaa daa? (Манайхан сайн л байдаг байгаа даа? "Bizimkiler iyidir inşallah?");
4. Sorarak uyarma cümlesi: Çi suragç biş biz dee?! (Чи сурагч биш биз дээ тийм үү?! "Sen öğrenci değilsin değil mi?") olarak dörde ayrılır." (ÇM: 279)

Asuuh sul üg (Асуух сул үг "Soru eki"): "Cümleyi soruya dönüştüren soru ekidir. Moğolcada uu (yy), üü (yy), yu (юу), yü (юү), be (бэ), ve (вэ) soru ekleri vardır. Hen (Хэн "Kim"), Yu (Юу "Ne"), Hezee (Хэзээ "Ne zaman"), Hed (Хэд "Каç"), Hiçneen (Хичнээн "Каç") gibi sorular sorulurken be (бэ), ve (вэ) soru eki kullanılır. l (л), m (м), n (н), v (в) harflerden sonra be (бэ) soru eki kullanılır. Örneğin: Та хэзээ явсан бэ? (*Ta hezee yavsan be?* "Siz ne zaman gittiniz?") l (л), m (м), n (н), v (в) harfleri dışında ve (вэ) soru eki şekli kullanılır. Örneğin: Чи hezee ireh ve? (Чи хэзээ ирэх вэ? "Sen ne zaman geleceksin?"); Cümlede soru kelimeleri olmazsa uu (yy), üü (yy) ekleri kullanılır. Örneğin: Та yavah uu? (Та явах уу? "Siz gidecek misiniz? "); cümlede –ai (–ай), –aa (–аа) gibi uzun ve ikiz ünlü kelimedede bulunursa yu (юу), yü (юү) şekli kullanılır. Örneğin: Чи nadad hairtai yu? (Чи надад хайртай юу? "Sen beni seviyor musun?"), Tüünd helee yu? (Түүнд хэлээ юу? "Ona söyledin mi?") vb." (MDBAS: 20)

Asuuh tölөөний üg (Асуух төлөөний үг "Soru zamiri"): "Soru sözlerinin varlığını temsil edebilmek için kullanılan sözlere *soru zamiri* denir. Varlığın nitelik, sembol, sayı, yer ve mekân, zaman, eylem vb. durumlarını ayırt etmek için kullanılan hen (хэн "kim"), yu (юу "ne"), al' (аль "hangi"), yamar (ямар "nasıl"), hiçneen (хичнээн "ne kadar"), hed (хэд "каç"), her (хэр "ne kadar"), hezee (хэзээ "ne zaman"), hediid (хэдийд "ne zamanda"), haana (хаана "nerede"), haaşaa (хаашаа "nereye"), haaguur (хаагуур "nereden") vb. kelimeler soru zamiridir. hen (хэн "kim-insan"); yu (юу "ne"-insan hariç canlı ve cansız şeyleri); al' (аль "hangi"), yamar (ямар "nasıl"), her (хэр "ne kadar" nitelik ve sembolleri); hed (хэд "каç"), hiçneen (хичнээн "ne kadar")-sayıları; hezee (хэзээ "ne zaman"), hediid (хэдийд "ne zamanda") zamanı; haana (хаана "nerede"), haaşaa (хаашаа "nereye"), haaguur (хаагуур "nereden") yer, yön ve mekânı; ya- (яа-), herh- (хэрх- kökenli kelimeler) eylemi ayır ayır soru anlamı taşır." (ÇM: 177)

Asuultın temdeg (Асуултын тэмдэг "Soru işareti"): "Soru işareti (?) simgesiyle gösterilir. Soru bildiren cümle veya sözlerin sonuna konur. Soru işareti illaki cümlenin sonunda olmak zorunda değildir. Ortasında da bulunabilir. Örneğin: Hen? (Хэн? "Kim?"), Hen hen irev? (Хэн хэн ирэв? "Kim kim geldi?"), Yagaad? (Яагаад? "Niye?"), Ene boloh uu? (Энэ болох уу? "Bu olur mu?"), Та үгээ helne üü? (Та үгээ хэлнэ үү? "Siz sözünüzü söyleyiniz?"), Hezee ehleh ve? (Хэзээ эхлэх юм бэ? "Ne zaman başlar?"), Ter hün hen

be? (Тэр хүн хэн гэж? "O kişi kim ki?"), "Bağış" çi oilgov uu? gec asuulaa.("Багш" чи oilгов уу? гэж асуулаа." "Öğretmen" sen anladın mı? diye sordu.") " (MDBAS: 19)

Asuun anhaaruulsan ögүүлber (Асуун анхааруулсан өгүүлбэр "Soru ve uyarma cümlesi"): "İletişimde sorarak uyaran cümleye *soru ve uyarma cümlesi* denir. Böyle cümleler soru ve uyarma ünlemleriyle belirtilir. Soru ve uyarma cümlesinin esas kısmında ünlem ve ses tonu yükseldiğinden rivayet edilen cümleden çok farklıdır. Örneğin: Çi untana uu ügüi yu? (Чи унтана уу үгүй юу?! "Sen uyuuyacak mısın uyumayacak mısın?!"), Tegeed zürh setgel min' çi yunı uçır namaig duudan sereev ee?! (Тэгээд зүрх сэтгэл минь юуны учир намайг дуудан сэрээв ээ?! "Ee gönlüm sen beni niçin uyandırdın?!")" (MDBAS: 20)

Avia (Авиа "Ses"): "Dalga boyutundan ortaya çıkarak duyma uzvuna belirli bir mesaj gönderen harekete *ses* denir. Ses, dil sesi (yapay) ve doğal ses (doğanın yarattığı) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğanın sesi duyma organına iletilerek sınırlandırılır. Dil sesi (yapay) ise işaret görevini üstlenmekle beraber konuşmanın son aşamasında ortaya çıkan ileti hâline gelen şekildir. İnsanın akciğerinden çıkan hava akışı, kıkırdaktan gırtlığa geçerek ağız burun boşluğundan dışarıya aktarılan ve daha sonra dil, dudak, burun vb. konuşma organları ile bin bir çeşit ses çıkarma özelliğini taşır ve buna *dil sesi* denir." (MDBAS: 5)

Avia buyu songol züin tal (Авиа буюу сонгол зүйн тал "Akustik ve ses bilgisi"): "Konuşma uzvunun şiddetinden meydana gelen hava dalgalarının insanın duyma organına ulaşmasına akustik yönden *ses dalının araştırması* denmektedir. Sesin dalga boyunun eşit olup olmamasına göre sesli yani duyulabilen, ritimsiz, düzensiz çıkan sese *gürültü* denir." (MDBAS: 9)

Avia duuriah üg (Авиа дууриах үг "Ses taklidi kelime"): "Sesin aynısını tekrarlayarak o sese anlam yüklenmesine *ses taklidi kelime* denir. Ses dili, insanların doğa sesinin aynısını çıkartmaya çalışır, taklit ederek onu daha iyi bir şekilde getirdiğinde ortaya çıktığı görülmektedir. Moğolca ses taklidi kelimesinde b (б), d (д), r (р), g (г), l (л), s (с), n (н) vb. ünsüzleri aktif kullanılmakta olup her bir sesin ifade edilişi farklıdır. Ses taklidi kelime, çeşitli yapım eki; ünlülerde ek vurgu alma; uzun ünlü anlamını ayırt ederek ses taklit etme;

genelde sesi taklit eden fiili, yazım ve imlânın özel görevli vb. özelliklidir. Örneğin: ...tav hiitel morinoosoo buuc, tas hiitel coloogoo soigood, ... nusaa hür hiitel niigeed gert orov... (...тав хийтэл мориноосоо бууж, тас хийтэл жолоогоо сойгоод, ... нусаа хүр хийтэл нийгээд гэрт оров. "Pat diye atından inerek, tas diye gemini çekip, burnunu hür diye sesli çekerek eve girdi.")" (MDBAS: 6)

Avia geegdeh (Авиа гээгдэх "Ses düşmesi"): "Ses düşmesi, konuşma akışında fonetik anlamını yitiren ya da herhangi bir sesin, görevini başka bir sesle birleştirerek tamamlandığında kayması veya düşmesini oluşturur. Ses düşmesi, şekline göre ünlü, ünsüz; sonucuna göre gevşeyerek ve düşerek olarak ayrılır. Örneğin: hulugana>hulgana (хулугана > хулгана "fare"), aihabtar > aihtar (айхабтар > айхтар "korkusuz"), arav > arvaar (арав > арваар "on > onar")" (ÇM: 79)

Avia icilseh yos (Авиа ижилсэх ёс "Ses benzeşmesi"): "Konuşma akışında bir sesin diğer sese benzeyerek değişmesine *ses benzeşmesi* denir. Türüne göre, sesli ünlü sesli ünlüyle, sessiz ünlü sessiz ünlüyle, sesli ünlü sessiz ünlüyle; sonucuna göre, tüm ve yarım; yönüne göre, geri ve ileri; pozisyonuna göre, yakın ve uzak; konuşma organların katılımına göre dudak ve dil benzeşmesi olarak ayrılır. Örneğin: *oran* > *orun* > *oron* /a > u > o/ ünlü sesleri dudak tarafından tam benzeşmiştir. Konuşma sırasında ilk ses sonraki sesi kendine benzetiye ilerileyici ses benzeşmesi; sonraki ses önceki sesi kendine benzetiye gerileyici ses benzeşmesi olur. Örneğin: *bagşi*>*baxsa* kelimesindeki yanyana olan *gs* sesinin sonraki sert ünsüz *s* önceki *g* sessiz ünsüzünü sert, sessiz özelliğiyle kendine benzeterik sert sessiz *x* sesine dönüştürmüştür. Buna gerileyici benzeşmesi denir. Moğolcada ünsüz ses diğer ünsüz sesle yan yana gelerek sıralı bulunduğundan yakın benzeşme oluşur. Ünlü sesler yan yana gelmediğinden dolayı uzak benzeşme oluşur." (ÇM: 77)

Avia nemegdeh yos (Авиа нэмэгдэх ёс "Ses türemesi"): "Ses türemesi, kelimenin aslında bulunmayan bir ses sonradan çeşitli sebeplerle ortaya çıkar. Ünlü ve ünsüz türemesi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Örneğin: stants > istants (станц > истанц "şebeke"), irsen > irtsen (ирсэн > ирцэн "geldi") vb." (ÇM: 79)

Avia ondooshih yos (Авиа ондооших ёс "Ses benzeşmezliği"): "Sesler birbirini etkilerken benzeşmezlik oluşabilir. Birbirine yakın ya da benzer seslerin, birinin diğerini bazı niteliğiyle ya da tüm niteliğiyle değişime uğratmasına *ses benzeşmezliği* denir. Sesin benzeşmezlik durumu ses benzeşme durumunun tam tersi olmasına rağmen, dile daha da nazik, kıvrak, uyumlu, tasarruflu, kulağa hoş gelmesine yardımcı olur. Ses benzeşmezliği ünlü ünlüden, ünsüz ünsüzden benzeşmezliğine dönüşebilir. Ses benzeşmezliği yönlerine göre gerileyici ve ilerileyici, yerine göre yakın ve uzak, sonucuna göre tüm ve yarım benzeşmezliği olmak üzere sınıflandırılır. Örneğin: *şangnal* > *şagnal* (bu kelimedede yan yana olan ng sesi, ses benzeşmezliğinden dolayı g sesine dönüşmüştür.)" (ÇM: 78)

Avia orluulah yos (Авиа орлуулах ёс "Sinkop"): "Yabancı kelimelerin bazı seslerinin ana dilin ses düzenine ve ââffuzuna uyum sağlaması için herhangi bir ses ile değiştirilmesine *sinkop* denir. Sinkop, dilin ses yapısı ile ilgilidir. Mođolca kelimelerde k (k), п (p), ф (f) sesleri nadir bulunduğundan bu sesler g (г), h (х), b (б), v (в) sesleri ile değiştirilerek kullanılır. Örneđin: Mo. podgula > bodgal (Пудгала > bodgal' Samga. "birey"), Kozin > gozin (Козин > gôdziđ Rus. "insan ismi"), zamok > zamag (замок > dzamăg Rus. "yosun"), klub > hólöv (клуб > xolôw İng. "kulüp)" (ÇM: 79)

Avia selgec üg büteeh (Авиа сэлгэж үг бүтээх "Ses nöbetleşmesi ile kelime türetme"): "Yeni kelime türetme yöntemlerinden biri de ses gelişmesi olayıdır. Bir dilde, kelime veya eklerde bir sesin gelişme yolu ile yerini kendisinden türemiş başka bir sese bırakması biçimindeki değişme olayıdır. davşih (давших "ilerlemek"), devşih (дэвших "ilerlemek"), ahar (ахар "minik"), ohor (охор "minik"), gatlah (гатлах "geçmek"), getleh (гэтлэх "geçmek") vb. a (a), e (э), a (a), o (o) ünlü değişimiyle ses gelişebilmekte ve pal (пал "ses taklidi kelimesi"), pad (пад "ses taklidi kelimesi"), par (пар "ses taklidi kelimesi") vb. l (л), r (р), d (д) ünsüzleri değiştirilerek yeni kelime türetilmektedir. Örneğin: arslan > erslen (арслан > эрслэн "aslan, dişi aslan"), zam > cam (зам > жам "yol > kader"), harz > horz > hürz (харз > хорз > хүрз "soğuk su > soğuk su > kürek)" (ÇM: 83)

Avia selgeh (Авиа сэлгэх "Ses nöbetleşmesi"): "Kelime kökünde anlamı etkileyen veya etkilemeyen ses değişmesine denir. Örneğin: övdöh-övsöh (өвдөх-өвсөх "hastalanmak"), navç-lavç (навч-лавч "yaprak)" (MDBAS: 8)

Avia sulrah yos (Авиа сулрах ёс "Sesin güçsüzleşmesi"): "Dilin tasarruflarından biri de sesin güçsüzleşmesidir. Bu, Moğolcadaki lehçe gelişiminin önemli bir unsurudur. Sesin güçsüzleşmesi, ünlü ve ünsüz güçsüzleşmesi; sonucuna göre, tüm ve yarım güçsüzleşme diye ayrılır. Örneğin: *abçu irekü > awtsarax* "getirmek", *dabqur > dawxar* "çift" vb." (ÇM: 79)

Avia tongoroh (Авиа тонгорох "Ses göçüşmesi"): "Kelime içinde en yakın bazı seslerin birbirinin yerine geçmesine *ses göçüşmesi* denir. Ses göçüşmesi yakın göçüşme ve atlama uzak göçüşme; ünlü ve ünsüz göçüşmesi diye ayrılır. Örneğin: *terge(n)>tereg* "tekerlek", *guril~gul'ir* "un", *xalbâg~xawlâg* "kaşık" vb." (MDBAS: 79)

Avia üüseh (Авиа үүсэх "Ses oluşumu"): "Ciğerlerden gelen basınçlı havanın ses tellerinde titreşmesi sonucu ses oluşur." (GTS: 186), (DBTAS: 1)

Avia züi (Авиа зүй "Ses bilgisi"): "Dili oluşturan sesleri çeşitli yönden inceleyen bilim dalına *ses bilgisi* denir. Ses bilgisi, sesin birimlerini, ses sistemini, sesin bulunduğu yeri, ses birleşimini, ses değişimini, ses kurallarının oluşumunu, ses ve kelime ilişkisini, doğru yazma ve seslenme prensibini inceler. Ses bilgisinin kendine ait özel yöntemleri vardır. Ses bilgisi, kelime hazinesi, stilistik vb. dil biliminin diğer dalları gibi kendi başına bir bilim dalıdır." (ÇM: 48)

Avia züin zarçim (Авиа зүйн зарчим "Ses bilgisi kuralı"): "Herhangi bir dilin kelimelerinin nasıl telâffuz edildiğine bakılarak yazılmasına denir. Ses bilgisi kuralında yazı ve telâffuz ikisi birbirine uyum sağlar, aşırı kurallaştırılırsa yazı ve telâffuzunun ölçü dengesi bozular. Aynı zamanda dil bilgisinin yapım ve çekim eklerini ayırt etmeyi zorlaştırır. Bu nedenle dengesi tutturulmalıdır." (ÇM: 86)

Avialbar (Авиалбар "Ses birimi"): Ses birimi, yapım ekinde bulunarak anlam ayırt etmekle görevli dilin en küçük birimidir. Her ses birimi ünlü-ünsüz, sesli-sessiz (sert-yumuşak), uzun-kısa, genizden-ağızdan, dudak-dudak dışı vb. çift zıtlaşarak farklılık gösterme niteliklidir. Konuşma organlarının belirli hareketleri ile oluşan ve belli bir biçimde sıralanarak aynı dili konuşanlar arasında bir kavramın ifadesi için kullanılan kelimeleri oluşturan anlam ayırt edici sestir. Örneğin: *mah-meh* (мах-мэх "et-hamle"), *üd-üüd* (үд-үүд "öğlen-kapı"), *gal-gol* (гал-гол "ateş-nehir") vb. Kelimenin anlamını ayırt

etmekte görevi olmayan bazı sesler vardır. Bu seslere *ses biriminin varyantı* denir. Örneğin: Моғолcada b sesi b, v, p, f sesleri gibi söylenir. Abçirah, avçirah, aþçirah, afçirah vb. Örnekteki kelimelerde b, v, p, f sesleri nöbetleşse de kelimenin anlamı değişmediğinden aynı sesin varyantları olmaktadır. (MDBAS: 9), (DBTAS: 8)

Avialbar züi (Авиалбар зүй "Ses birim bilgisi"): "Dildeki ses sistemini görev açısından inceleyen dil bilim dalına denir. Ses bilgisi ve ses birim bilgisi dili, biri görev açısından diğeri söyleyiş ve akustik açısından incelemede farklılıklar gösterir." (MDBAS: 10)

Avialbar züin zarçim (Авиалбар зүйн зарчим "Ses birim bilgisi prensibi"): "Dilin her ses birimini kelimenin nerede yazıldığını, nasıl telâffuz edildiğine bakmadan birer harfle işaret etme prensibine *ses birim bilgisi prensibi* denir. Örneğin: bömbögör (бөмбөгөр "şişik"), gar (гар "kol"), dün (дүн "not"), şoroо (шороо "toprak"), huul (хуул "sıyırma"), tsai (цай "çay"), üil (үйл "fiil"), asar (асар "dev, büyük çadır") vb. Bir başka deyişle bir ses birimini çeşitli harf ile işaret etmez, çeşitli ses birimini de tek harf ile işaret etmez denmektedir. Moğol Kiril alfabesinde çok sayıda, ses bu prensibe göre uygulanır. Bazı durumda örneğin: ön damak ve arka damak –g (–г), dudak –b (–б), –v (–в), dış-damak genizsi ve ön damak genizsi n (н), ya (я), yo (ё), ye (е), yu (ю) vb. iki ses birimin bir harf ile işaret edilmesi ses birim bilgisi prensibine uymayan istisna durumdur." (ÇM: 86)

Avianı bairlal (Авианы байрлал "Ses pozisyonu"): "Az sayıda belirli sesi sınırsız işaretleri ifade etme, iletişim kurabilme, ancak sesin pozisyonu ve birleşimine bağlıdır. Herhangi bir ses, kelime veya eklerin belirli pozisyonuna girerek ses biriminin görevini yerine getirir. Sesin pozisyonu, ses benzeşmesi, benzeşmemezliği, gevşemesi, daralması, düşmesi, gürültü oluşması, göçüşmesi vs. ile açıklanmaktadır. Moğol dilindeki sesin pozisyonu ünlü, ünsüz ve ünlü ünsüz olarak ayrılır." (MDBAS: 10)

Avianı biçig (Авианы бичиг "Ses yazımcılığı"): "Şimdiye dek kullanılagelen bütün yazıların en uygarı *ses yazımcılığı*'dır. Daha önce kullanılmakta olan mana yazısı kelimeyi tam ifade ederken, hece yazısı ise sadece bir heceyi ifade ediyordu. Ses yazımcılığı ayrı ayrı olan sesleri tek tek ayırt eden ince sistemlidir. Ses yazımcılığının ana kaynağı eski Fin alfabesidir. Bunun doğu tarafında Ermeni harfi, batı tarafında Yunan harfi olarak, sonrasında eski İbranî, Pehlevî, Sogd, Arap vb. Asya'nın çoğu harfi ve Latin, Got, Slavyan

vb. batı tarafın harfleri olarak ayrılmıştır. Moğolların yazı tarihinde kullandığı Klasik Moğol yazısı, Tod yazısı, Vagindra yazısı ve yeni Kiril alfabesi vb. hepsi ses yazımcılığı olmaktadır." (ÇM: 40)

Aviani galig (Авианы галиг "Transkripsiyon"): "Bir kelimenin, bir konuşmanın telâffuzdaki şekline olabildiğince yakın yazıya dönüştürülebilmesi için uygulanmış harflere *transkripsiyon* denir. Hiç bir dilin sesi olduğu gibi yazılmaz. Fakat ses transkripsiyonu ile herhangi bir dil konuşma şekline en yakın şekilde yazılabilir. Araştırmacılar Çağdaş Moğolcada 49 ses yani 20 ünlü, 29 ünsüzü 35 harfle işaret etmektedir. Transkripsiyon, ses, ses birimi ve pratik olarak ayrılır. Dildeki tüm sesi bütün özelliği ile işaretleyen transkripsiyona *ses bilgisi transkripsiyonu* denir. Dilin sesini işaretleyen özel işaretler oluşturulur ve bu işaretlere *transkripsiyon harfi* denir. Dünya ses bilimcilerinin kabul ettiği uluslararası ses biliminin transkripsiyonu vardır. Bu transkripsiyonu Latin harflere dayanarak oluşturulmuştur." (DBTAS: 70), (MDBAS: 11)

Aviani helbelzel (Авианы хэлбэлзэл "Sesin varyasyonu"): "Sesin varyasyonu, herhangi bir nesnenin titreşim hareketinin sonucunda oluşarak kulakta duyulur. Bir tam varyasyonda harcanan zamana *varyasyon periyodu* denir, saniyeyle ölçülür. Bir saniyede değişen sayıya *varyasyonun sıklığı* denir. Varyasyonun sıklığı hert (kHz) ile ölçülür. Varyasyonun yayılma zamanı en ve boy dalgalarının her ikisinde bulunur. İnsan sesi sırasıyla akan bir akımdır. İnsan sesinin kalın ve ince olması ses kaynağının varyasyon sıklığından belirlenir. Varyasyonun sıklığı arttıkça ses inceler. İnsan sesi kalın yani bas 64 kHz, ince yani soprano 1300 kHz arasında çıkabilir." (MDBAS: 12)

Aviani huul' (Авианы хууль "Ses kuralı"): "Ses değişim olayına *ses kuralı* denir. Ses kuralı mantikî formüllere dayanır. Ses kuralları dilin gelişim tarihi ve o dönemin şeklini yansıtmaktadır. Dil araştırmacıları ses ve anlam ilişkisi arasındaki etkileşim durumunu araştırırken sesin genel kuralını bulmuşlardır. Çeşitli dillerde sesin genel kuralı vardır. Ancak sadece belirli dilde olan özel kuralı da vardır. Örneğin: Moğol dilindeki "i" (и) ünlüsünün önündeki ve arkasındaki ünlüye çekiştirerek değişmesi kuralı Moğol dilinde yaygın hâle gelmiştir." (DBTAS: 13)

Aviani hüçlel (Авианы хүчлэл "Ses yeğini"): "Sesin titreşerek çıkış yönünden 1 cm alanı bir saniyede geçebilme enerji ölçüsü, yani sesin tınısı genlikte bölmesine *ses yeğini* denir." (MDBAS: 12)

Aviani nairuulga (Авианы найруулга "Ses stilistiği"): "İnsanlar konuşurken farklı mekânlarda yavaş ve hızlı, dikkatli ve dikkatsiz, bir kelimeyi çeşitli biçimlerde telâffuz etmektedir. Hızlı konuşurken kelimenin bazı sesleri yutularak söylenmeden geçilir, bazen seste vurgu yapılır. Örneğin: uulzac baina >uulzciina (уулзаж байна >уулзжийна "görüşüyorum >görüşüyoom"), yavsan >yavsaan (явсан > явсаан "gitti >gittiii") vb. Böylece telâffuzun hız ve şivesinden dolayı çıkan seslenme varyantlarına telâffuz stilistiği yani ses stilistiği denir." (MDBAS: 11)

Aviani öngö (Авианы өнгө "Ses tınısı"): "Ses tınısı, sesin değişik titreşiminden oluşur. Sesi başka bir sestten ayırmak üzere seslerin yükseklik, yeğlilik ve süre ayrımlarından farklı olarak belirten titreşim özelliğidir. Sesin rengidir." (MDBAS: 11)

Aviani önö (Авианы өнө "Sesin süresi"): "Hava akımından çıkan sesin zaman biriminde frekans süresi ve devam eden periyoduna *sesin süresi* denir. Moğolcada ünlü sesin ses süresi, ünlüyü uzun ve kısa söyleyiş şekli ile ilgilidir. Ünsüz sesin süresi, yarı kapantılı ve hava itişli olan seslerde daha net belirir." (MDBAS: 11)

Aviani ötgön şingen (Авианы өтгөн шингэн "Ses yüksekliği"): "Ses yüksekliği, sesin bir saniyedeki titreşim sayısı ile ilgilidir. Titreşen varlığın çıkardığı ses dalgalarının yüksekliğini bildirir. Yükseklik sesin ne kadar ince (tiz) veya kalın (pes) olduğunun ölçüsüdür. Titreşim sayısı arttıkça ses dikleşir ve inceler. Titreşim sayısı azaldıkça sesin de dikliği azalır ve ses kalınlaşır. Ses dikliğinin akustik birimi Hertz'dir. İnsan kulağının duyabildiği sesler 17-20 ile 20000 Hz (20kHz) arasındaki frekansa sahip olmakla beraber, 54kHz-1300kHz frekanslı sesi ortaya çıkarabilir." (DBTS: 878), (MDBAS: 12)

Aviani üg (Авианы үг "Ses kelimesi"): "Moğolcada edat, kalıplaşmış sözler öndeki kelimenin vurgusuna tâbi olarak tek ses kelime olarak söylenilir. Söyleyiş sırasında vurguda bir ve birden fazla kelimeyi birleştirerek söyleyişi ayırt etme ve türetme birimine *ses kelimesi* denir.

Somut ve soyut birimi	Dil	Söylem
ses kelime seviyesinin birimi	ses birim kelimesi	ses kelimesi
ayrıt etme görevi	bir söyleyişi diğer söyleyişten ayrıt etme	Bir söyleyişi diğer söyleyişinden sınırlandırma
türetme görevi	söyleyişi türetir.	bir söyleyişi diğer söyleyişle bağlar.

Örneğin: sar şig/ dugargii// sam şig/ sadarhai//(toono) (сар шиг /дугаргий// сам шиг /садархай// (тооно) "ay gibi yuvarlak, tarak gibi yaunık (çadırın üst kısmı)". tsag üy/ öngörç baigaa yum şig//, harin bid/ öngörç baigaa yum biş üü.// (Цаг үе /өнгөрч байгаа юм шиг//, харин бид /өнгөрч байгаа юм биш үү//. "zaman geçiyormuşçasına gözükyor aslında biz geçiyormuşuz"), "sar-şig sam-şig öngörçaigaaam-biş, öngörçaigaaam-şüü, yüügsüügüv? gec" şig, baigaa yum şüü, baigaa yum biş, gesen üg ve (сар-шиг сам-шиг өнгөрчайгаам-биш, өнгөрчайгаам-шүү, юүгсүүгүв? гэж" шиг, байгаа юм шүү, байгаа юм биш, гэсэн үг вэ "ay-gibi, tarak-gibi, geçiyormuşçasına gözükyor, aslında biz geçiyormuşuz) vb. kelimeler vurgusunu kaybederek önceki esas kelimenin vurgusuna tâbi olarak bir kelime şeklinde söylenir. Buna *ses kelimesi* denmektedir. İlk örneği, içerik olarak 6 kelimedenden oluşmuş, şekil olarak 4 ses kelimesinden oluşmuştur." (DBTAS: 7)

Ayalbar (Аялбар "Titrem birimi"): "Söyleyişin manasını ayrıt etmek, birleşimin anlam ve önemini vurgulamak için yeterli nitelikte olan ezgi birimine denir. Örneğin: aa (aa), ee (ээ), öö (өө), uuhaı daa (уухай даа "inşallah"), evii (эвий "zavallı"), hөөrhii (хөөрхий "yazık"), hөөh (хөөх "aa"), yoh (өх "ah, of"), yaanaa (яаанаа "ne yarsak"), ee gyalai (ээ гялай "şükür"), urai (урай "yaşasın"), yaamaı daa (яамай даа "hamdolsun"), goy goy (гоё гоё "yaşasın"), pee (пээ "ne kötü"), haltsgai (халцгай "yakınca söylenen ünlem"), tii tii тий тий "üşüyünce söylenen ünlem"), çaavaas (чааваас "yazık"), iş (иш "acıdığında söylenen ünlem"), büüvei büüvei (бүүвэй бүүвэй "ninni ninni") vb." (MDBAS: 21)

Ayalga (Аялга "Ezgi"): "Ezgi, konuşmayı takip ederek onu süsleyen ses yeğini, değişim ve hareketidir. "Tonun cümle seviyesinde yükselip alçalmasına *ezgi* adı verilir" (Demirci, 2014, s. 86). Ezgiyi bazı insanlar şiveyle karıştırmaktadır. Ezginin içerisinde sesin yükseklik, alçaklık, pekiştirme, tın, duraklama, vurgu, ritim, tekrarlama vb. bulunmaktadır. Her dil kendine has ezgilidir." (ÇM: 95), (MDBAS: 21)

Ayalga ögүүлber (Аялга өгүүлбэр "Ünlem cümlesi"): "Çağdaş Moğolcada ünlem bulunan ya da ünlem kelimelerden oluşan cümleye *ünlem cümlesi* denir. Ünlem kelimeleri sevinme, acele etme, korkma, uyarma, telaşlanma, övme, şaşırma, ürkme vb. duyguları ifade ettiğinden ünlem cümlesi de kendi anlam rengi ile farklılık gösterir. Ünlem cümlesi, esas ünlem cümlesi ve türemiş ünlem cümlesi olarak ikiye ayrılır." (MDBAS: 21)

Ayalga üg (Аялга үг "Ünlem"): "Konuşanın korku, sevinç, acıma, şaşkınlık gibi her türlü duygu ve heyecanını etkili ve kısa bir biçimde anlatmaya, seslenmeye, çağırmaya yarayan kelime veya kelimelerdir. Ünlem, söyleyişin tın, yeğın, hız, ton vb. karşılıklı uyumunun birliğidir. Söylediği konuda duyguyu belli etmek için kullanılan kelimelerdir. Ünlemler metnin içinde önemli rol taşır ve çeşitli metinlerde ince noktaları vurgularken konuları birbirine ustaca bağlar." (DBTAS: 28)

Ayalgaar hel züin hoyor öör argıg yalgah (Аялгаар хэл зүйн хоёр өөр аргыг ялгах "Tonlama ile iki çeşit dil bilgisi metodun ayrılması"): "Söyleyiş sırasında belirlenen tonlama ve duraklamayla, kelimeler arasındaki bağı dil bilgisel olarak iki farklı şekle ayrılır. Bu da iki farklı metotla ayırt edilmiş olur, demektir. Bu tonlamayla yalın durum ve yanyana bağlaçsız bağlama metodu ayırt edilmektedir. Örneğin: 1. Çuluun, haşaa bariv. (Чулуун, хашаа барив. "[Таş(İsim)], duvar уартı.") yalın durum ekiyle; 2. Çuluun haşaa bariv. (Чулуун хашаа барив. "[Таş(tan) duvar уартı.") bağlaçsız bağlama metodu ile birleşmiştir." (MDBAS: 22)

Ayalgaar hel züin hoyor öör helberiiг yalgah (Аялгаар хэл зүйн хоёр өөр хэлбэрийг ялгах "Tonlama ile iki çeşit dil bilgisi şekline ayrılması"): "Çağdaş Moğolcada cümledeki kelimelerin ilişkisinde özenin dil bilgisel şekli-yalın durum, kelimeler arasındaki isim kökü ile kavram olarak farklılık gösterir. Fakat dilde beliren şekil olarak ikisi de sıfır hâldedir. Kelimeler arasında ilişkide bulunan bu iki şekli konuşmada ayırt etme metodu tonlama ya da duraklamadır. Örneğin: 1. Çuluun, haşaa bariv. (Чулуун, хашаа барив. "[Таş, duvar уартı.]") Таş (İsim) kelimesi bu cümlede yalın haldeki isim yani özel ismi belirtir. 2. Çuluun haşaa bariv. (Чулуун хашаа барив. "[Таş (tan) duvar уартı.]") Таş (tan) kelimesi kökle bağlanan sıfatı belirtir." (MDBAS: 22)

Ayalgın arga (Аялгын арга "Tonlama metodu"): "Tonlama metodu ve onun elementleri Moğolca yazı ve konuşma dilinin cümle bilgisinde önemli görevdedir. Tonlama, birleşik kelime, cümle, külliye, metin içinde manayı ayırt etmekle önemli unsur olmaktadır. Tonlama metodu, onun elementleri yanyana, sıralı ve karşılıklı yanyana olarak kelime bağlamanın üç şekline bağlı ses bilgisel bağımsız bir metottur. Örneğin: 1. Çuluun, haşaa bariv. (Чулуун, хашаа барив. "[Taş (İsim), duvar yaptı.]") 2. Çuluun haşaa bariv. (Чулуун хашаа барив. "[Taş (tan) duvar yaptı.]") Birinci cümledeki "Chuluun" (Чулуун "Taş") kelimedenden sonra duraklama olursa (yazıda bu virgülle ifade edilir.) "Çuluun barih" (Чулуун барих "Taş yapmak") birleşim türeyerek, Taş isimli insan duvar yaptığı hakkında bilgiyi aktarmaktadır. "Çuluun" (Чулуун "Taş") kelimedenden sonra duraklama yapmazsa eşyaı ifade eden isim tamlaması olmuş olur. Konuşma sırasındaki duraklama yani tonlama ile yalın hâllerden, isim köklü kelime ayırt edilir şeklinde analiz edilebilir." (MDBAS: 24)

Ayalguu (Аялгуу "Lehçe"): "Coğrafi, sosyal ve meslekî olarak birbirine sıkı bağlantılı, hayat tarzı aynı olan topluluğun konuştuğu dilin bir dalıdır. Lehçe, diğer lehçeler ve topluluğun dilinin genel niteliği ile birlik olmakla beraber kendi özellikleri ile farklılık gösterir. Çağdaş Moğolca Halha, Oyrat, Buryat ve İç olarak dört temel lehçeden oluşur. Lehçe, yerel ve sosyal diye ikiye ayrılır." (MDBAS: 23)

Aznan holboh nöhtsöl (Азнан холбох нөхцөл "Ara alma zarf-fiili"): "Zarf-fiili –snaa (–снаа), -snee (-снээ), -snoo (-сноо), -snöö (-снөө) ekleri herhangi bir eylemi bitirmeden, aniden başka bir eyleme başlayarak devam etme manasını taşıyan ektir. Örneğin: Savtai hooloo zuuhan deer tav'snaa nad ruu neg tom harav. (Савтай хоолоо зуухан дээр тавьснаа над руу нэг том харав. "Yemeği ocağa koyarken bana merakla baktı.")" (MDBAS: 13)

2.2. /B/ Harfiyle Başlayan Terimler

'ba'gaar zeregtsüülen holboh ('ба'-гаар зэрэгцүүлэн холбох 've' bağlacı ile sıralı bağlanma): "Moğolcada 've' bağlacı, iki varlığı saymak, belirlemek, ayırmak, zıtlılaştırmakta kullanılır. İki nesneyi ortaya çıkarma, yan yana koyma anlam görevine göre kategori açısından ismi isimle; ismi fiille; fiili fiille; fiili isimle sıralayarak bağlayan

bağlaçtır. Örneğin: Çono ba hurga (Чоно ба хурга "Kurt ve kuzu"), bayan ba hooson (баян ба хоосон "zengin ve fakir") vb." (MDBAS: 25), (MEK: 65)

Bagalzuur Багалзуур "Boğaz"): "Boğaz, kafatasının alt kısmından başlayan alt gırtlak hizasında bulunan duvarların kaslarını teşkil ettiği vücut yapısıdır. Alt kısımda bulunan anatomik yapılar kasılıp gevşeyerek konuşma sırasında sesin çıkmasına yardımcı olur." (DBTSAS: 32)

Bagasgal (Багасгал "Küçültme"): "Eklendiği kelimenin anlamına küçüklük, azlık, sevgi, şefkat kavramları katan eklerdir. Moğolcadaki bu kavramları sağlayan ekler şunlardır: han (-хан), -hen (-хэн), -hai (-хай), -hei (-хэй), -dai (-дай), -dei (-дэй), -ндаа (-ндаа), -ndee (-ндээ), -ndoo (-ндоо), -ana (-ана), -ene (-энэ). Örneğin: botgohon (ботгохон "deve yavrucuk"), işighen (ишигхэн "oğlakcık"), aravhan (аравхан "oncuk"), dörovhön (дөрөвхөн "dörtcük"), buhandai (бухандай "öküzcük"), tsoohondoo (цоохондоо "beneklicik"), şuvuuhai (шувуухай "kuşcuk"), angaahai (ангаахай "civcivcık"). Namiraahan boroо arilsnı daraa, Nartaihan tengert solongo tatna. (Намираахан бороо арилсны дараа, Нартайхан тэнгэрт солонго татна. "Şebnemcık, yağmur durduktan sonra güneşcık gökyüzünde gökkuşağı çıkar.")" (DBTAS: 32)

Bagtvar (Бартвар "Dil birimi"): "Dilin ses, biçim, yapı, anlam ve titreleme düzlemlerini oluşturan birimler, dil birimleridir" (Karaağaç, 2013, s. 296). "Dil birimi, yarım eki ses biriminin varyantıyla belirlenmesine tagma (dil birim varyantı) denir. Dil biriminde bulunan tagmaların ilişkisi cümle şeklinde görülesrek "kelime, birleşik kelime, cümle, birleşik cümle, külliye, devir" vb. derecelendirerek ayrılır." (DBTAS: 33)

Baidlin ai (Байдлын ай "Aspekt kategorisi"): "Belirli zaman içinde olmakta olan eylemin oluş ilişkisini belirten fiilin dil bilgisel kategorisine *aspekt* denir. Oluş ilişkisi, eylem belirli bir zaman içinde tamamen biten, bitmeyen, geçicilik, tekrarlık, devam etmek, anlık olmak, hızlı olmak, yavaş olmak, kısa süreli olmak vb. fiilin çeşitli niteliklerine denir." (ÇM: 153) "Fiilin oluş ilişkisi fiilin gövdesine ek ekleyerek, fiili tekrarlayarak, yardımcı kelimeyi ön veya arkasına alarak, fiilin niteleyicisini tekrarlayarak vb. çeşitli metot ile belirlenir. Bazı kelime türetme ekleri ile oluş ilişkisi birlikte belirtilir. Örneğin: unşic ehleh (уншиж эхлэх "okumaya başlamak"), harc baih (харж байх "bakakalmak"),

авч орхих (авч орхих "alıvermek"); nisdeg tereg (нисдэг тэрэг "uçan araba-uçak"), unadag dugui унадаг дугуй "binilen tekerlek-bisiklet"), suragç hūūhed (сурагч хүүхэд "okuyan çocuk-öğrenci"), tan'dag hūn (таньдаг хүн "tanıdık insan"); tür zogsoh (түр зогсох "biraz durmak"), hūleezneh (хүлээзнэх "biraz beklemek") vb. yav(Ø) (яв "git") yalın, yavçih (явчих "gidiver") tamamen bitmişlik, yavzna (явзна "gidiversen") geçicilik, yavshii (явсхий "gidedur") tezlik, yavtsgaa (явцгаа "gidiverin") birliktelik aspekti. Eeciin hiisen hooliig ides orhiv. (Ээжийн хийсэн хоолыг би идэж орхив. "Annemin uurtığı yemekleri yiyiverdim."), Ünen yavdalıg sonsood gaihas hotsorloo. (Үнэн явдлыг сонсоод гайхаж хоцорлоо. "Gerçek olayı duуur şaşakaldı."), Ter aclaa hiic duusaad yavc odsee. (Тэр ажлаа хийж дуусаад явж оджээ. "O işini bitirip gidivermiş.")" (ÇM: 153), (MTDFAKİ: 74)

Baidlin aig niileg argaar ilrüüleh n' (Байдлын айг нийлэг аргаар илрүүлэх нь "Aspekt kategorisinin birleşim metodu ile belirlenmesi"): "Fiilin kök ve gövdesine -çih (-чих), -ç (-ч), -shii (-схий), -zna (-зна), -zne (-знэ), -zno (-зно), -znö (-знө), -tsgaa (-цгаа), -tsgee (-цгээ), -tsgoo (-цгоо), -tsgöö (-цгөө) ekleri getirilerek aspekt kategorisi birleşim metodu ile belirtilir. Bu ekler fiilin türemiş ve türememiş gövdesinden sonra getirilerek eylemin oluşunu gösterir. Kelime bağlama ve çekim eki alma, gövdesini türetir. Dil bilgisel anlamı olmasına rağmen cümle içindeki kelimeler arasındaki ilişkiyi belirtmez. Cümle bilgisinin görevi üstlenme, her fiilin gövdesine eklenebilir, aynı kelimedede arka arkaya eklenebilir. Birleşim metodu ile belirlenen aspekt yalın, tezlik, bitmişlik, bitmemişlik, süreklilik, anlık, birliktelik vb. ayrılır. yavtsgaaçih (явцгаачих "gidiveriniz"), yavuulçih (явуулчих "gönderiveriniz")" (ÇM: 153), (MDBAS: 26)

Baimc çanar (Баймж чанар "Kiplik"): "Konuşmacının söylediği konunun içeriği ile gerçek duruma yönelik bakış açısı ve değerlendirmesine *kiplik* denir. Bu bakış açısı ve değerlendirmesi dil ve dil dışı metodu ile belirlenir. Kipliği, anlamına göre somut, olasılık, ihtimal, tesadüf olarak ayrılır. Kavram bilgisine göre ispatlama, reddetme, tahmin, doğrulama, şüphelenme, sorma, uyarma, emir, danışma, hatırlatma, zorunlu tutma, dileme, küçümseme, övme, methetme, kınama, içerleme, üzülme, mutsuz olma, sevinme, gururlanma olarak ayrılır. Kiplik ilişkisi işaret, yüz ve mimik hareketi gibi dil dışı gereçler dışında ses tonu, ünlem, duraklama, yapı dışı cümle, kalıplaşmış kelime, kip ekleri vb. dil gereçleri ile belirtilir." (MDBAS: 27), (ÇMDŞBD: 68)

Baimc utga (Баймж утга "Kiplik anlam"): "Kiplik birimini belirten anlamlı kelimelere denir. üneniig helbel (үнэнийг хэлбэл "gerçeği söylerse"), çuhamdaa (чухамдаа "gerçekten") vb. gerçek kiplik anlamı; yostoi (ёстой "gerekli"), zohino (зохино "uygun"), gartsaagüi (гарцаагүй "mutlaka"), ööriin erhgüi (өөрий эрхгүй "istem dışı") vb. mutlak kiplik anlamı; magadgüi (магадгүй "belki"), baragtsaalbal (барагцаалбал "tahminen"), medeşgüi (мэдэшгүй "bilinmez") vb. olasılık kiplik anlamı; lav (лав "kesine yakın anlamı ifade eder"), magad (магад "belki"), minii bodloor (миний бодоход "bence") vb. doğru tahmin yani istek kiplik anlam olarak ayrılır." (MDBAS: 26)

Baimc üg (Баймж үг "Kalıplaşmış söz"): "nen hurdlah (нэн хурдлах "baya hızlı"), evteihen sandal (эвтэйхэн сандал "rahat koltuk"), tun sain (тун сайн "pek iyi"), бүр deer (бүр дээр "çok yukarıda") vb. fiil, ad, sıfat ve diğer kelimeleri niteleyerek, bir şeyi dolaylı benzetmekle beraber fiilin nasıl yapıldığını gösteren kelime gruplarıdır. Kalıplaşmış söz: 1. hurgan üül (хурган үүл "kuzulu bulut") küçük parçalı bulut manasına gelir vb. tasvir ile türer. 2. am' naana, tam tsaana (амь наана, там цаана "can önde, cehennem arkasında-bir olaydan zor kurtulması"; ulaan nyaltsgai (улаан нялцгай "kırmızı cen-yeni doğmuş bebeğe denir") iki ya da daha çok kelimenin anlam kaymasına uğrayarak bir anlamı ifade eder. 3. uurgın mor' (уургын морь "kementin atı") çok hızlı koşan atlar için kullanılır, hurgaa golson hon' (хургаа голсон хонь "kuzusunu beğenmeyen koyun") yavrusunu emzirmeyen hayvan ve yahut insan vb. yaşam biçiminin özelliğini gösteren geleneksel, örf ve adeti belirtir. 4. har nüdnees hömsög gaduur (хар нүднээс хөмсөг гадуур "siyah gözden kaç dıştan") ayırt edilmesi, dışlanması" vb. tasviri belirtir." (GTS: 137), (MDBAS: 27)

Bairıg hödölgöh arga (Байрыг хөдөлгөх арга "Pozisyon değiştirme metodu"): "Moğolcada cümledeki özne, niteleyici, nesne, zarf gibi herhangi ögenin yerini değiştirerek, istenilen yere konulmasıdır. Ögelerinin pozisyonundan dolayı cümlenin yapısındaki kelimelerin bilgilendirme görevi, cümlenin manasını ortaya koyar, konuşmacının bahsetmek istediği konunun yönü değiştir. Örneğin: -Yeşil çay ve sigaranın savaş yıllarında bulunması zordu. -Bulunması zordu, savaş yıllar yeşil çay ve sigaranın. – Bulunması zordu, yeşil çay ve sigaranın savaş yıllarında. Sigara ve yeşil çayın savaş yıllarında bulunması zordu. Fakat cümlenin şekil-dilbilgisel ögelerini oluşturan yeri, sırası, anlamı sınırlandırarak, belirli sıraya girerek, yer ve zaman eklerle çekimlenerek, anlam odak ve tabanın ilişkisi uyumlu ise ögelerin yerinin değiştirilmesi gereksizdir. Örneğin: Bu

evrende kimsenin değiştiremeyeceği beş tane madde vardır. Yaşlanmak varken yaşlanmamak; hastalanmak varken hastalanmamak; ölmek varken ölmemek; çürümek varken çürümemek; herşeyin tükenmesi varken tükenmemek (Buddha sözleri)" (MDBAS: 28)

Bairşuulah arga (Байршуулах арга "Yerleştirme metodu"): "Cümledeki kelimeler, öğelerin yeri ve sırası, genelde birleşik kelimelerin sıralanmasına dayanır. Kelimelerin bağlanmasından kelimenin yeri belli olur. Kelimenin yerinden onun dil bilgisel ve bilgilenmenin görevi doğrudan etkilenir. Moğolcada cümleyi oluşturan öğelerin yeri genelde özne öbeği-yüklem öbeği sırasındadır." (MDBAS: 27)

Baits (Байц "Zarf"): "Eylemin şekil, yer ve zaman, sebep, amaç ve koşullar gibi niteliğini belirten yardımcı öğeye *zarf* denir. Zarf yer, yön, zaman, sebep, hedef, şekil, şart, ölçü zarfı olarak ayrılır." (ÇM: 242), (DBTAS: 34)

Baits gişүүн (Байц гишүүн "Zarf ögesi"): "Moğolcada zarf ögesi, fiilin ne zaman, nerede, nasıl olduğunu belirtir. Zarf, yükleme bağlanarak haana (хаана "nerede"), haanaas (хаанаас "nereden"), haаşаа (хаашаа "nereye"), hezee (хэзээ "ne zaman"), yaac (яаж "nasıl") gibi soruları cevaplayan eylemin yer, zaman, sebep ve durumunu belirten yardımcı ögedir. Bold haya haya tedniig muuhai harna. (Болд хаяа хаяа тэднийг муухай харна. "Bold ara sıra onlara kötü bakar."), Odoо manai niisleld neg şine horoolol nemegdene. (Одоо манай нийслэлд нэг шинэ хороолол нэмэгдэнэ. "Şimdi bizim başkentte yeni bir mahalle inşa edilecek.") vb. Zarfı içeriğine göre yer, yön, zaman, sebep, hedef, şekil, şart, ölçü gibi ayrılır." (ÇM: 242), (MDBAS: 29)

Baits gişүүн ögүүлber (Байц гишүүн өгүүлбэр "Zarf yan cümlesi"): "Yanyana birleşik cümlelerin yapısında bulunarak, ana cümlelerin yüklemine sebep, amaç, durum, yer, zaman ilişkisinin anlamı ile açıklayarak; ona cümle bilgisinin yan bağlamayla bağlanan cümlesine *zarf yan cümlesi* denir. Örneğin: Boroо orsonoos hoiş gazrın öngö saicrav. (Бороо орсоноос хойш газрын өнгө сайжрав. "Yağmur yağdıktan sonra yerin rengi güzelleşti.") Honh duugarmagts hiçeeldee orov. (Хонх дуугармагц хичээлдээ оров. "Zil çalar çalmaz derse girdi."), Zunı şönö bogino tul öglöönii naiman tsagt nar negent deer garçee. (Зуны шөнө богино тул өглөөний найман цагт нар нэгэнт дээр гарчээ. "Yaz gecesı kısa

olduğundan sabah saat sekizde güneş oldukça yukarıya çıkmıştı.") İlgi, yönelme durum ekler ile şekillenmiş adları –с (–ж), –ç (–ч), –aad (–аад), –n (–н) zarf-fiil ekleri dışında –tal (–тал), –magts (–магц), –vç (–вч), –hlaar (–хлаар), –nguut (–нгуут), –ngaa (–нгаа), –lgüi (–лгүй), –val (–вал), –маасин (–маажин) vb. eki ile şekillenen fiil ile belirterek ana cümlesinin yüklemine bağlanır. Çamaig zövşөөрвөл Bold hamт yavna. (Чамайг зөвшөөрвөл Болд хамт явна. "Sen kabul edersen Bold beraber gidecek.") Zarf yan cümlesinin yüklemi yanyana bağlama zarf-fiili, bağlama kelime görevindeki yardımcı kelimelerle ana cümleye bağlanır. Zovson хүнд uurlah şaltgaan mundahгүй baidgiin adil cargaltai хүнд ineeh учрал zahaas аваад belen baidag бilee. (Зовсон хүнд уурлах шалтгаан мундахгүй байдгийн адил жаргалтай хүнд инээх учрал захаас аваад бэлэн байдаг билээ. "Çilekeş insanın sinirlenecek sebebi bitmeyeceği gibi mutlu insanın gülecek sebebi her zaman hazırdır.")" (MCBS: 275), (ÇM: 306)

Balarhai egşgiin dürem (Балархай эгшгийн дүрэм "Daralmış ünlü kuralı"): "Kelime söylenirken daralmış ünlü kökünden silik, gevşek söylendiğinden yazılır ya da düşer. Daralmış ünlü böylece düzensiz, hareketli nitelikli olduğundan onunla ilgili kurala daralmış ünlü kuralı denir." (MDBAS: 31)

Balarhai egşig (Балархай эгшиг "Daralmış ünlü"): "Kelime yapısındaki vurgusuz hecelerin ünlüleri söylendiğinde ve işitildiğinde net, tam duyulmaz ise bu ünlülere *daralmış ünlü* denir. Moğolcada ilk heceden sonra zayıf, silik söylenilen kısa daralmış ünlüler yalın daralmış ve aşırı daralmış olarak ikiye ayrılır. Yalın daralmış ünlüler, vurgu olmayan kapalı hecelerde bulunur. Aşırı daralmış ünlülere ise ünsüzlerin birleştiği yerde ya da kelime sonunda rastlanır. Örneğin: хүрев (хүрэв "vardı"), дагавар (дагавар "morfem"), биçиг (бичиг "yazı"), олон (олон "çok") vb." (MDBAS: 31)

Balarhaişil (Балархайшил "Daralma"): "Ünlü sesin telâffuzu vurgusuz pozisyonundan dolayı zayıf söylenir ve değışime uğrar. Bu olaya *daralma* denir. Vurgusuz tüm ünlü daralır ve vurgulu ünlüden kısa, zayıf ve sessiz söylenir. Moğolcada daralma ünlüsü kelimenin ilk heceden sonraki ünsüz sesleri birbirinden ayırt etme ve sınırlamakla görevlidir. Örneğin: харах (харах "bakmak"), үзэх (үзэх "görmek"), сурэх (сурэх "öğrenmek")" (DBTAS: 37)

Batlah ögүүлber (Батлах өгүүлбэр "Doğrulayıcı cümle"): "Evrendeki varlık, olay ve eylemin gerçekte var olduğunu doğrulayan cümleye denir. Örneğin: Mongol uls bol züün bolon töv azid orşih dalaid gartsgüi tusgaar togtnoson uls mөн. Alban yosni hel n' Mongol hel mөн. (МОНГОЛ УЛС БОЛ ЗҮҮН БОЛОН ТӨВ АЗИД ОРШИХ ДАЛАЙД ГАРЦГҮЙ ТУСГААР ТОГТНОСОН УЛС МӨН. Албан ёсны хэл нь Монгол хэл мөн. "Moğolistan, Doğu ve Orta Asya'da bulunan denize kıyısı olmayan bağımsız bir ülkedir. Resmî dili Moğolcadır.")" (MDBAS: 32)

Beltgen holboh nöhtsöl (Бэлтгэн холбох нөхцөл "Hazırlama zarf-fiili"): "Hazırlama zarf-fiil ekleri şunlardır: -magts (-магц), -megts (-мэгц), -mogts (-могц), -mögts (-мөгц). Fiilden sonraki fiilin hazırlığı olarak evvel olan anlamını ortaya çıkartır, fiillerin arasındaki zaman ilişkisini gösterir. Örneğin: Hotoos döngөc zahalmagts hotin nohod borgoc ehlev. (Хотоос дөнгөж захалмагц хотын ноход боргож эхлэв. "Şehirden çıkınca şehir köpekleri havlamaya başladı.") Anh çamaig harmagts l minii dotor gerel gegee oood ireh şig sanagdsan. (Анх чамайг хармагц л миний дотор гэрэл гэгээ ороод ирэх шиг санагдсан. "İlk seni görünce benim içime ışık girmiş gibi oldu.")" (ÇM: 164)

Biçees (Бичээс "Yazıt"): "Kaya, taş, çamur, demirlerin üstünde yazılmış yazılardır. Moğolistan'da eski dönemlerden kalmış bu tür yazıtlar bulunmaktadır." (MDBAS: 35)

Biçgün hel (Бичгийн хэл "Yazı dili"): "Yazı dili, o dille yazılmış bilim, teknoloji, ziraat, hakim, tıp gibi çeşitli yazıların hepsine denir. Yazı dili, dil topluluğunun bütün tarafından benimsenmiş ortak kalıplara sahiptir. Yazı ve konuşma dilinden o halkın milli dili oluşur. Moğolların, Klasik Moğolca harflerini oluşturduktan sonra yazı dili gelişmiştir. B.Rinçene göre: "Dil, bir milletin asırlardır çok sayıda iyi yazarların, bilgili felsefecilerin, entelektüel insanların geleneklerini yazıya dökerek o milletin kültür mirası olan eserlerini oluşturur." (MDBAS: 34), (DBTS: 359)

Biçgün helnii üg (Бичгийн хэлний үг "Yazı dili kelimesi"): "Ulus çapında günlük olarak resmî iletişimde kullanılan kelime hazinesinde bulunan kelimelerdir. Yazı dili kelimeleri röportaj, yaуım vb. bağımsız yazım kelimesi; eşya, malzeme vb. kelimesi olarak ikiye ayrılır." (MDBAS: 34)

Biçgiin hev (Бичгийн хэв "El yazısı"): "Harfin çizilişi, şekli, harfler arasındaki mesafe, eğiklik, harfin büyüklük ve küçüklüğünü nitelendiren şahsın yazı tipine denir. El yazısı belirli ölçüde kişinin şahsiyetini, duygu ve düşüncesini yansıtır." (DBTAS: 39)

Biçig (Бичиг "Yazı"): "Duygu ve düşüncelerin yazılı olarak anlatılabilmesi için bir dildeki sesleri harf, hece veya şekillerle göstermeye yarayan işaretler dizisi, alfabe düzenidir." (GTS: 242), (DBTAS: 41)

Biçig zohiolin hel bk. Biçgiin hel

Biyed hamaatuulah nöhtsöl (Биед хамаатуулах нөхцөл "İyelik ekleri"): "Adın karşıladığı nesnenin bir şahsa veya nesneye ait olduğunu belirten çekim ekleridir" (Korkmaz, 2007, s. 138). "Moğolcada iyelik ekleri şunlardır. Teklik 1. şahıs + min' (минь); teklik 2. şahıs + çin' (чинь); teklik 3. şahıs + n' (нь); çokluk 1. şahıs + nar maan', nar min' (нар маань, нар минь); çokluk 2. şahıs + (tan',ten', nar çin'tань, тэнь, нар чинь); çokluk 3. şahıs + n' (нь) vb. Örneğin: eec min' (ээж минь "annem"), ah min'(ах минь "ağabeyim"), ном çin' (ном чинь "kitabın"), üzeg n' (үзэг нь "kalemi"), ard mümen maan' (ард түмэн маань "halkımız"), egç nar tan' эгч тань "ablanız"), düü nar min' (дүү нар минь "kardeşlerim")" (MDBAS: 32)

Biyer tögsöh nöhtsöl (Биеэр төгсөх нөхцөл "Şahıs çekim ekleri"): "Moğolcada şahıs çekim ekleri fiil gövdesine eklenir. Konuşmacı fiili dil bilgisel birinci, ikinci, üçüncü şahsın herhangi biriyle gerçekleştirmek için emir verme, zorla isteme, uyarma, isteme, dileme vb. kiplik anlamını belirten teklik ve çokluk 1. Şahıs eki –ya (–я), –ye (–е), –yo (–ё), –sugai (–сугай), –sügei (–сүгай); teklik ve çokluk 2. Şahıs eki –aarai (–аарай), –eerei (–ээрэй), –ooroı (–оорой), –ööreı (–өөрэй), –aaç (–аач), –eeç (–ээч), –ooç (–ооч), –ööç (–өөч); –gtun (–гтун), –gtün (–гтүн), –uuzai (–уузай), –üüzeı (–үүзэй); teklik ve çokluk 3. Şahıs eki –g (–г); –tugai (–тугай), –tügeı (–түгэй); –aasai (–аасай), –eeseı (–ээсэй), –oosoı (–оосой), –өөсэй (–өөсэй) vb. eklere *şahıs çekim ekleri* denir. Şahıs çekim ekleri şahısları ayırt eder ve çeşitli kiplik anlamları içerir." (MBDAS: 33)

Biyiin ai (Биеийн ай "Şahıs kategorisi"): "Dil bilgisinde birinci, ikinci, üçüncü şahıs ayırt eden kategoriye *şahıs kategorisi* denir. Birinci şahıs konuşmacı, ikinci şahıs dinleyici, üçüncü şahıs ise konuşmaya dâhil olan kişidir. Moğolcada şahıs kategorisi iyelik eki

(минь-min', чинь-çin', нь-n'), emir kipi ve şahıs eki ile belirtilir. Örneğin: ah min' (ах минь "abim), ah çin' (ах чинь "abin"), ah n' (ах нь "abisi"), yav'ya (явья "gidelim"), yavaarai (яваарай "gidin"), yavag (яваг "gitsin") vb. bi (би "ben"), bid (бид "biz"), çì (чи "sen"), ta (та "siz"), ta nar (та нар "siz, sizler") vb. şahıs zamirleri; ter (тэр "о"), ted (тэд "onlar"), ene (энэ "bu"), ed (эд "bunlar") vb. işaret zamirlerini belirtir." (MDBAS: 32)

Biyin tölөөний үг (Биеийн төлөөний үг "Şahıs zamiri"): "Dil bilgisel şahısları temsil eden bi (би "ben"), bid, bid nar (бид, бид нар "biz"), çì (чи "sen"), ta, ta nar (та, та нар "siz"), ene (энэ "bu"), ter (тэр "о") kelimelere şahıs zamiri denir. Şahıs zamirleri her zaman adları temsil eder. Dil bilgisel üç şahıs temsil eder. Her biri teklik ve çokluk eki ile belirtilir." Örneğin:

Biy (бие "şahıs" Тоо (Тоо "sayı")	I biy (бие I "1. şahıs"	II biy (бие II "2. şahıs")	III biy (бие III "3. şahıs")
gants too (ганц тоо "teklik")	bi (би "ben")	çì (чи "sen"), ta (та "siz")	ene (энэ "bu"), ter (тэр "о")
olon too (олон тоо "çokluk")	bid (бид "biz")	ta nar (та нар "siz, sizler")	ed (эд "bunlar"), ted (тэд "onlar")

(ÇM: 176)

Bodit baime çanar (Бодит баймж чанар "Objektif kipliği): "Objektif kipliği, konuşmacının söz konusu içeriği gerçek durumla uyduğunu belirtir. Bir başka deyişle bilgi veren konu gerçek durumda gerçekleştiğini, gerçekleşmekte olduğunu, gerçekleşeceğini belirterek eylemin gerçek olasılık, gerçek tahminli niteliğini belirtir." (MDBAS: 35)

Bodit ner bk. Onooson ner

Bodomc (Бодомж "Hüküm): "Cümlelerin doğru ve yanlış olduğunu değerlendiren manaya hüküm denir. Hüküm, cümleyle belirlenir fakat her cümle hükmü ifade etmez. Örneğin: Soru ve emir istek cümlesi hükmü ifade etmez. Çi haana baiv? (Чи хаана байв? "Sen neredeydin?") Ter yagaad hiçeeld irsengüi ve? Hariul! (Тэр яагаад хичээлд ирсэнгүй вэ? Хариул! "O niye derse gelmedi? Cevap ver!") Tsonh ongoilgo. (Цонх онгойлго. "Pencereyi aç.")" (DBTAS: 48)

Bodit utga (Бодит утга "Somut anlatım"): "Gözle görülecek, elde tutulacak şeyleri gösteren kelimelerin anlamına denir. Örneğin: insan, hayvan, dağ, su, yer, kitap, kalem vb." (MDBAS: 254)

Bodot utga (Бодот утга "Düz anlam"): "Dil işaretleri evrenin somut varlıklarını, olayın niteliklerini, sayı, yer ve zamanın anlamını belirtmesine denir. Örneğin:

1. İnsanda bulunan şey: vücut, kol, baş, karakter; hayvanda bulunan şey: arslan, karınca, arslan gözü, davranışı; bitkisel türde bulunan şey: yaprak, çam ağacı, taçyaprağı, sapı; insanın icat ettiği şey: uçak, uydu, balta, yay ve ok; hayvanın yaptığı şey: yuva, çukur, tuzak, ağ; gezegende bulunan şey: güneş, kuyruklu yıldız, toprak, hava;
2. Duygu: hissetme, heyecan, üzüntü, can sıkıntısı, sevgi, uyku; düşünce: akıl ve fikir, düşünce, dil, ilim, eğitim, din; hissiyatı: önsezi, sembol, rüya; hayalet: şeytan, cadı;
3. Sayı: üç, dokuz, çok, az, hepsi, bütün, kaç; nitelik: iyi, kötü, yüksek, hangi, nasıl, âmâ, sağır, uzun, kısa; yer: arkaya, öne, yukarı, aşağı, nerede, sınırsız, yanında, dip; zaman: şimdi, yarın, akşam, bu zaman, gece, vakitsiz, sonsuz, baki vb. Dil işareti yapay olduğundan varlık ve olayları çeşitli dillerde farklı adlandırabilir." (DBTAS: 48)

Bodot ügs (Бодот үгс "Somut kelime"): "Esas kelimeleri varlık, nitelik, sayı, yer ve zaman, eylemi doğrudan isimlendiren somut kelime ve onları temsil eden zamir olarak ikiye ayırır. Somut kelimeleri isim ve fiil; ismi şekillenen ve şekillenmeyen; şekillenen kelimeleri bitmişlik şekillenme ve eksik şekillenme; şekillenmeyen kelimelere sıfat, sayı isim denir; fiili bitmişlik şekillenme ve eksik şekillenme şeklinde ayrılır" (MDBAS: 36)

Bogino egşig (Богино эгшиг "Kısa ünlü"): "Çıkış süresi, uzun ünlünün çıkış süresinden daha az süren ünlülere denir. a (a), e (э), i (и), o (o), u (y), ö (ө), ü (ү) gibi ünlüler kısa ünlüdür." (DBTSAS: 45)

Bololtsoot baime çanar (Бололцоот баймж чанар "Olasılık kipliği"): "Olasılık kipliği objektif kipliğin bir şeklidir. Gerçekleşen gerçek durumda olacak niteliğini barındıran özelliktedir. Olasılık kipliğini objektif kipliğine dönüştürmek için insanın aktif çaba göstermesi gerekir." (MDBAS: 36)

Bolzliin baits (Болзлын байц "Şart zarfi"): "Fiilin gerçekleşme durumu diğeri fiile bağı olarak şartlandırılan zarfa denir. Şart kipi –val (-вал), -vel (-вэл), -vol (-вол), -völ (-вөл), -vaas (-ваас), -vees (-вээс), -voos (-воос), -vöös (-вөөс) ekleri alan fiille ortaya çıkar. Örneğin: Ert bosvol negiig üzne, oroı untval negiig sonsono. (Эрт босвол нэгийг үзнэ, орой унтвал нэгийг сонсоно. "Erken kalkarsa birşeyi fazla öğrenir, geç yatarsa bir şeyi fazladan duyar.") İsim ve isimlendirilmiş bir kelimedен sonra şart anlamlı bol (бол "ise") bağlama ekini alarak şart zarf belirlenir. Örneğin: Hodood hooson bol tarhi acillahgüi. (Ходоод хоосон бол тархи ажиллахгүй. "Mide aç ise beyin çalışmaz.") vb." (ÇM: 246)

Bolzon holboh nöhtsöl (Болзон холбох нөхцөл "Şart bağlaç eki"): "-bal (-бал), -bel (-бэл), -bol (-бол), -böl (-бөл), -val (-вал), -vel (-вэл), -vol (-вол), -völ (-вөл) eklerine *şart bağlaç eki* denir. Eylem bir sonraki eylemin şart sebebini belirtir. Örneğin: Hünd sain sanac yavbal hocmin ödör hereg boldog yum daa. (Хүнд сайн санаж явбал хожмын өдөр хэрэг болдог юм даа. "İnsanlara iyi niyetle yaklaşırsa ileri zamanda lazım olur.") Çağdaş Moğolcada bu ekin eski –vaas (-ваас), -baas (-баас), -hul (-хул), -hül (-хүл) şekilleri de kullanılmaktadır. Örneğin: Tüüniig хүreed irehül medec sursan бүhniig n' şavhaad үldeh l sanaa baina. (Түүнийг хүрээд ирэхүл мэдэж сурсан бүхнийг нь шавхаад үлдэх л санаа байна. "O gelirse öğrendiği her şeyi ben de öğrenmek istiyorum.")" (ÇM: 165)

Busdaar üldüülehe hev bk. Üldüülehe hev

Busdın erhend üildegdehe hev bk. Üildegdehe hev

Bustsar (Буцсар "Harfcik"): "Herhangi bir yazının kelime ya da kelimelerinin ifadesi olarak kullanılan işaretlerdir. Örneğin: №-numara; &- ve, ile; %-yüzelik; °-derece vb. kelimelerin anlamını taşır." (DBTAS: 51)

Butarhai too (Бутархай тоо "Kesirli sayı"): "Varlığın bölünerek ayrılmış pay kısmına *kesirli sayı* denir. Moğolcada kesirli sayıyı belirten özel ek ve dil bilgisel çekimleri yoktur. Kesirli sayı okunurken tam biriminin bölünen sayısına ilgi halî eklenerek "tödniı" (төдний "...nın") söylendikten sonra kesirli sayı parçası olan pay "töd" (төд "Ø") söylenir. Örneğin: 4.3- döröv aravnı gurav (дөрөв аравны гурав "dört onun üçü-dört nokta üç"); 2.1- hoyor aravnı neg (хоёр аравны нэг "iki onun biri-iki nokta bir"); 0.12- teg бүhel zuunı arvan hoyor (тэг бүхэл зууны арван хоёр "sıfır nokta yüzde on iki") vb." (ÇM: 147)

Buuruulal (Бууруулал "Anlam düşürmesi"): "Kelimenin, söyleyişin anlam, duygu ve düşüncenin tonunu alçaltarak sıralayan edebî metottur. Örneğin: Ciliin gazrig saraar, sarin gazrig ödröör, ödriin gazriig övsnii şüüdreer tövçlon yavc gene. (жилийн газрыг сараар, сарын газрыг өдрөөр, өдрийн газрыг өвсний шүүдрээр товчлон явж гэнэ. "Yıllık yeri aylıkla, aylık yeri günlüğe, günlük yeri çimen şebnem ile kısaltarak gidermiş.") Anlam düşürmesi reklamlarda çokça kullanılmaktadır." (DBTAS: 51)

Büdüüleg üg (Бүдүүлэг үг "Kaba kelime"): "Dilde sınırlı, duygunun zıt manayı içererek aktarıldığı, kaba manalı kelimelerdir. Kaba kelimeler lakap, ahlaksız söz, küfür, ünlem kelimelerini ayrı ayrı içermektedir." (MDBAS: 38)

Bür mösön üildeh baidal (Бүр мөсөн үйлдэх байдал "Bitmişlik aspekti"): "Fiilin gövdesine –çih (–чих), –ç (–ч) gibi ekler getirilerek bitmişlik aspekti belirtilir. Örneğin: unşçih (уншчих "okuuver"), bodçih (бодчих "çözüver"), huraaçih (хураачих "toplayıver") vb. Çağdaş Moğolcada –çih (–чих) şeklin kısaltmış hali olan –ç (–ч) sık kullanılmaktadır. Özellikle konuşma dilinde daha çok rastlanır. Örneğin: Bi tüüniig döngöc say yavuulçaad irlee. (Би түүнийг дөнгөж сая явуулчаад ирлээ. ("Ben onu az evvel gönderiverip geldim.") Bu eki (–ç "–ч") "fiil gövdesi+sıralı bağlama eki –c (–ж), –ç (–ч) + orhi- (орхи-)" analiz şekil dışında dilin gelişme sürecinde kısaltılarak birleşik yapılı hale dönüşmüştür. Örneğin: helc orhi~helçih (хэлж орхи~хэлчих "söyleyiver"), yavc orhi~yavçih (явж орхи~явчих "gidiver") vb." (ÇM: 153)

Büren bus ögүүлber (Бүрэн бус өгүүлбэр "Eksiltmeli cümle"): "Dil bilgisel yapı olarak olması gereken bazı öğeleri çıkartarak; bahsedilmediği öğelerin konuşma alanı ve konuşulan konudan çıkarılarak; anlam ve bilgi açısından tam cümleyle eşdeğer cümleye *eksiltmeli cümle* denir. Eksiltmeli cümle alanındaki tam cümlenin öğeleri, o öğelerin şekil, anlam, bağlam ve teması cümle bilgisi "sıfır" ile muhafaza edilmektedir. Bu yüzden eksiltmeli cümle içerik, derin yapı olarak tam, fakat şekil ve yüzey yapı olarak eksiltmeli cümle olur. Örneğin: Eec çamaig hiçeeleesee ireed geree tseverlec, daalgavraa hiigeerei gesen. (Ээж чамайг хичээлээсээ ирээд гэрээ цэвэрлэж, даалгавараа хийгээрэй гэсэн. "Annem senin okuldan gelince evi temizleyip, ödevini yapmanı söyledi.") Za. (–За. "Tamam.") -Yarın ders var mı? -Var/yok. Çok yorulдум. Ben de." (ÇM: 278)

Büren ögүүлber (Бүрэн өгүүлбэр "Tam cümle"): "Dil bilgisel açıdan ögeleri tam, anlam ve içeriği konuşma alanı ve konuya bağlı kalmadan tam, eksiksiz anlaşılan cümleye *tam cümle* denir. Örneğin: Şine nutagt nüüy gehed heden tereg hödlöh yum baihgüi, tergee şaay gehed tolgoi övdös, biy yadraad baih yum. Biye emnüüley gehed emçid ömsös oçih deelgüi, deel hiilgeye gehed Sürmaagaas öör oyos çadah hün baihgüi. (Шинэ нутагт нүүе гэхэд хэдэн тэрэг хөдлөх юм байхгүй, тэргээ шаая гэхэд толгой өвдөж, бие ядраад байх юм. Бие эмнүүлбэе гэхэд эмчид өмсөж очих бүтэн дээлгүй, дээл хийлгэе гэхэд Сүрмаагаас өөр оёж чадах хүн байхгүй. "Yeni memlekete taşınalım dediğimde arabaları hareket ettirecek bir şey yok, arabayı tamir edeyim dediğimde başım ağrır, yorgunum. Muayeneye gideyim dediğimde yamasız kıyafetim (deelim) yok, kıyafet diktireyim dediğimde Sürmaa'dan başka dikebilene kimse yok.")" (ÇM: 278), (MDBAS: 40)

Büteever (Бүтээвэр "Biçim birimi"): "Biçim birimi kelime türetme, şekillendirme görevli, sadece kelimenin yapısında rastlanan; küçük parçalara ayrılamayan dilin en küçük birimidir. Biçim birimi kelime hazinesi ya da dil bilgisel anlamlıdır. Anlamı soyut, genel olduğundan cümlede tek başına kullanılmaz." (ÇM: 102)

Büteever ba avialbarın yalgaа (Бүтээвэр ба авиалбарын ялгаа "Biçim birimi ve ses biriminin farklılığı"): "Ses birimi tek başına anlamsız olduğundan işaret görevini üstlenmez ancak işaret sembolü olur ve biçim biriminin anlamını ayırt etmekle görevlidir. Biçim birimi, anlamlı olduğundan varlık, eylem arasındaki çeşitli ilişkinin en basit işareti olarak, dilin düzleminde kelime türetme ve kelime şekillendirme görevini üstlenen kelime yapısının birimidir. Ses birim ve biçim birimi ikisi dış şekli ile benzese de dilin düzlemindeki görevi, niteliğiyle farklılık gösterir. Örneğin: uu- (yy-): 1. Uzun ünlü (uu), 2. Soru eki (uu "-mI"), 3. Fiil (uu- "iç-"), 4. Fiilden sıfat türetme eki (uu) (*gulga- +uu* "kayma->kaygın", *yaar +uu* "acele et->aceleci") olarak dört çeşit anlamı ifade eder, nitelik, anlam ve görevi ile bir birinden farklı biçim birimi olmaktadır." (MDBAS: 44)

Büteever ba ügiin yalgaа (Бүтээвэр ба үгийн ялгаа "Biçim birimi ve kelimenin farklılığı"): "- Biçim birimi kelime türetme ve şekillendirme görevli, kelime yapısında rastlanan birimdir. Kelime ise isimlendirme görevli birimdir. Biçim birimi daha küçük parçalara anlamlı birim olarak ayrılmaz, eğer ayrılırsa tek başına anlam ifade etmez, hece, ses birimi olarak parçalanır. Kelime, biçim birimi olarak ayrılır. – Biçim birimi kelime

hazinesiyle ilişkili ve dil bilgisel anlamlıdır. Kelime ise kelime hazinesiyle ilişkili-dil bilgisel anlamının birliğidir. Kelime anlamı belli, somut olduğundan cümlede tek başına kullanılır. Biçim biriminin anlamı genel, soyut olduğundan cümlede tek başına kullanılmaz. – Biçim birimi ve kelime bazen dış şekil olarak benzese de yer, anlam, görev, nitelik vb. olarak farklılık gösterir." (ÇM: 103)

Büteever şilcih üzegdel (Бүтээвэр шилжих үзэгдэл "Biçim birimi göçüşmesi"): "Dilin gelişme sürecindeki kelime yapısında biçim biriminin sınırı değişerek yeni yapı türetme durumuna denir. Biçim birimlerinin birliğindeki bir biçim biriminin son sesi, sonraki biçim biriminin yapısında ya da sonraki biçim biriminin ilk sesi önceki biçim biriminin yapısına göçüşmesidir. Biçim biriminin birliğindeki ses benzeşmesi, benzeşmezlik, türeme ve düşme durumundan dolayı biçim biriminin yapısının değişime uğramasına çokça rastlanılır." (MDBAS: 46)

Büteever uusah üzegdel (Бүтээвэр уусах үзэгдэл "Biçim biriminin erimesi"): "Dilin gelişme sırasında asıl biçim birimleri anlam ve görevini kaybederek, yapı olarak birbiriyle birleşerek yeni biçim birimini ortaya çıkarma olayına denir. Tarihi yönden bakılırsa Çağdaş Moğolcada birleşik yapılı biçim birimler genellikle bu yoldan türemiştir. Örneğin: asıl biçim birimi+bağlı biçim birimi, asıl biçim birimi +asıl biçim birimi birleşerek yeni kök türetme; bağlı biçim birimi+ bağlı biçim birimi, bağlı biçim birimi +son ek, son ek +son ek birleşerek yeni son ek türetme durumlarına çok rastlanılır." (MDBAS: 45)

Büteever züi (Бүтээвэр зүй "Biçim birim bilgisi"): "Biçim biriminin pozisyon, yapı, içerik ve görevini araştıran dil bilim dalına *biçim birim bilgisi* denir. Moğolca, biçim birim bilgisini şekil bilgisinin bir yan dalı olarak görür ve bu çerçevede içinde inceler." (MDBAS: 45), (ÇM: 102)

Büteevriin angilal (Бүтээврийн ангилал "Biçim biriminin sınıflandırılması"): "Kelime yapısında bulunan biçim birimlerini sınıflandıran genel bir kural vardır. Bu kural, dilin biçim biriminin anlam, görev ve yerinin genel niteliğine dayanan kuraldır. Genel dil bilim teorisinde biçim birimi anlam ve görevine göre asıl biçim birimi (bağımsız) ve bağlı biçim birimi olarak ikiye ayrılır. Asıl biçim birimi kelime hazinesinin genel anlamı taşıyan esas biçim birimidir. Bağlı biçim birimi tek başına kullanılmaz, asıl biçim biriminin

anlamını kelime hazinesi ve dil bilgisel açıdan zenginleştiren yardımcı eklerdir. Bağlı biçim biriminin, asıl biçim birimiyle kurduğu ilişkiye dayanarak ön ek, iç ek, son ek olarak üçe ayrılır. Örneğin: baş-lık, su-cu, göz-lük-çü-lük, oku-(y)uver-" (ÇM: 106)

Büteevriin avialbar züi (Бүтээврийн авиалбар зүй "Ses-biçim bilgisi"): "Ses bilgisi olayları ile biçim bilgisi olaylarını bütünüyle birbirine bağlı olaylar olarak inceleyen dil bilim dalıdır. Morfonoloji, araştırmalarını ses birimleri ile biçim birimlerini birlikte kullanarak sürdürür. Morfonolojinin temel birimi ses-biçim birimidir. arç+uur=alçuur (арч+уур=алчуур "sil=-havlu"), ünen+ş=ünemş (үнэн+ш=үнэмш "doğru=inan") gibi kök ve gövdeye ek getirildiğinde ses benzeşme, benzeşmezlik, düşme, eklenme, gevşeme vb. olayları morfonoloji inceler." (MDBAS: 41)

Büteevriin bair (Бүтээврийн байр "Biçim biriminin pozisyonu"): "Biçim biriminin bulunduğu yere denir. Moğol dilinde asıl biçim birimi kelimenin başında, bağlı biçim birimi ise kelimenin ortasında, son ekleri ise genelde kelimenin sonunda bulunmaktadır." (MDBAS: 41)

Büteevriin daraalal (Бүтээврийн дараалал "Biçim biriminin sıralanması"): "Kelime yapısında yer alan biçim birimlerinin düzenli sırasına denir. Moğolcada kelimenin yapısında bulunması gereken biçim birimleri belirli düzenle yer alır. Örneğin: asıl biçim birimi-isim türetme biçim birimi-sayı ekleri-durum ekleri-iyelik ekleri vb. sıralanır. acil-ç-d-ın-h-aa (ажил-ч-д-ын-х-аа "iş-çi-ler-i-n-in"). Kök-fiil türetme ek-dil bilgisel ekler -çatı ekler -bağlama ya da çekim ekler vb. sıralanır. Örneğin: ner-l-үүл-çih-lee (нэр-л-үүл-чих-лээ "isim-len-dir-iver-di")" (MDBAS: 42)

Büteevriin huvilbar (Бүтээврийн хувилбар "Değişken biçim birimi"): "Bir biçim biriminin ses yapısı bakımından farklılaşan iki ya da ikiden fazla biçim birimine *değişken biçim birimi* denir. Örneğin: ahaas (ахаас "abiden"), ehees (эхээс "anadan"), nomoos (нoмooс "kitaptan"), töröös (төрөөс "devletten") ekleri aynı anlam ve görevli çıkma durumunun değişken biçim birimidir. Değişken biçim birimi, ünlü uyumu, ses benzeşme ve benzeşmezliklerden dolayı ortaya çıkar. Değişken biçim birimi genelde ses bilgisinin etkisinden türer. Moğol dilinde bağlı biçim birimi, asıl biçim biriminden fazla varyantlıdır. Yapısında ünlü bulunan bağlı biçim biriminin değişkeni olması asıl biçim biriminin ünlü

uyumuna göre türetilir. Örneğin: -laa (-лаа), -lee (-лээ), -loo (-лоо), -löö (-лөө): yavlaa (явлаа "gitti"), irlee (ирлээ "geldi"), oçloo (очлоо "vardı"), öglöö (өглөө "verdi"); -d (-д), -t (-т): ahad (ахад "abiye"), gert (гэрт "evde"); -aas (-аас), -ees (-ээс), -oos (-оос), -öös (-өөс): ahaas (ахаас "abiden"), eesees (ээжээс "anneden"), övöögöös (өвөөгөөс "dededen"); -aar (-аар), -eer (-ээр), -oor (-оор), -öör (-өөр): hürzeer (хүрзээр "kürekle"), modoor (модоор "ağaçla"), höröögöör (хөрөөгөөр "testereyle") vb." (ÇM: 103)

Büteevriin teg huvilbar (Бүтээврийн тэг хувилбар "Biçim biriminin sıfır varyantı"):

"Belirtilmek istenilen biçim biriminin görevini üstlenen sıfır eke *biçim biriminin sıfır varyantı* denir. Örneğin: Eec n' uugan hüügiinhee ömnö arvain guriltai hüüdi, ayga, tos, öröm, aaruul, huruudtai zes tavag taviad bas heden boortsog nemc hiiv. (Ээж нь ууган хүүгийнхээ өмнө арвайн гурилтай хүүдий, аяга, тос, өрөм, ааруул, хуруудтай зэс таваг тавиад бас хэдэн боорцог нэмж хийв. "Annesi büyük oğlanın önüne buğday unlu torba, tereyağı, kaymak, peynirli bakır tabak ve birkaç kurabiye ekleyerek koydu.") Cümlede vasıta durumu ile ortaya çıkan (tos "tereyağ", öröm "kaymak", aaruul "peynir"); yönelme durumu ile (boortsog "kurabiye") sıfır varyantı şeklinde ortaya çıkmıştır. Moğolcada biçim biriminin sıfır varyantı genellikle sıralı öğelerin sonu olmayan ögenin dil bilgisel şeklinde rastlanır. Moğolcadaki çokluk ekleri, yalın durumu dışındaki durum ekleri, iyelik ekleri sıfır varyantı ile belirlenir. Fiil eklerinin sıfır varyantla belirlenmesi az görülür." (ÇM: 105)

Büteevriin utga (Бүтээврийн утга "Biçim biriminin anlamı"): "Biçim birimi, dilde tek başına kullanılabilen ve daha küçük parçalara ayrılmayan dilin en küçük anlamlı birimidir. Biçim biriminin anlamı diğer biçim birimleriyle birleşerek ancak belli olur.

Biçim birimi 1. kelime hazinesel, 2. kelime hazinesi-dil bilgisel, 3. dil bilgisel olarak üç temel anlamı ifade eder. Örneğin: malçdınhaa (малчдынхаа "çobanlarının") kelimedeki mal (мал-kökü "hayvan"), -çin (-чин- isimden isim türetme eki "-çin") ikisi de dil bilgisel anlamı; -d (-д "-lar") kelime hazinesi-dil bilgisel anlamı, -ын (-ın "-In"), -aa (-aa "-In") (iyelik eki) ikisinde de sadece dil bilgisel anlamı ifade etmiştir. Biçim biriminin anlamını dolaysız, dolaylı (deyim), yakın, zıt, benzer ve sınıflandırılmış anlamı olarak ayırılır. yavdag (явдаг "giden"), irdeg (ирдэг "gelen") gibi kelimelerdeki -dag (-даг), -dog (-дог), -deg (-дэг) devam etmekte olan şimdiki zamanı; songodog (сонгодог "klasik"), şildeg

(шилдэг "оюутан") kelimedeki –dog (–дог), –deg (–дэг) ekleri aktarılmış anlamı; harmagts (хармагц "bakınca"), haranguut (харангуут "bakar bakmaz") kelimedeki –magts (–магц), –nguut (–нгуут) ekleri yakın anlamı; modtoi (модтой "ağaçlı"), modgüi (модгүй "ağaçsız") kelimedeki –toi (–той), –güi (–гүй) zıt anlamı; helemgii (хэлэмгий "hatip"), helemtgii (хэлэмтгий "çok söyleyen") kelimedeki –mgii (–мгий), –mtgii (–мтгий) benzer anlamı; haduur (хадуур "keser"), havçaar (хавчаар "mandal") kelimedeki –uur (–уур), –aar (–аар) alet gösteren sınıflandırmış anlamı ayrı ayrı ifade etmiştir." (MDBAS: 43)

Bütets (Бүтэц "Үары"): "Dil birimlerinin düzlemi ve sistem arasındaki durumunun bütününe *yapı* denir." (DBTAS: 55) "Genel olarak bir bütünü oluşturan çeşitli bölümlerin birbirleriyle kurdukları ilişkilerden ve bütün içinde yerine getirdikleri işlevlerden doğan düzen; özel olarak, dilsel öğelerin oluşturduğu, eş zamanlı iç bağıntılardan ve öğelerin işlevlerinden kaynaklanan, özerk nitelikli bütün dil birimleri için kullanılır." (DBTS: 855) Örneğin: Höld orohoos аваад, үс цайхыг хүртэл-
yürümeye başladığından, саçı beyazlayana dek. "Küçüklüğünden yaşlayana dek" anlamlı deyim), neg golıg ögsön uruudan нүүс (нэг голыг өгсөн уруудан нүүж "nehri bir yukarı bir aşağı göçerek") (atasöz), neg hudgıg ergen toiron nutaglasaar enehüü yörtöntsiig etseslene. (нэг худгыг эргэн тойрон нутагласаар энэхүү ертөнцийг эцэслэнэ. "Bir kuyunun etrafında yaşayarak bu dünyayı bitirir.") özel deyim. Үары bakımından "yürümeye" kelimesi yer zarfı, içerik yapı olarak "küçüklüğünden" ise zaman zarfı olur." (DBTAS: 55)

Bütets bus ögүүлber (Бүтэц бус өгүүлбэр "Үары дışı cümle"): "Özne ve yüklemi olmayan cümleye Moğol dilinde *yapı dışı cümle* denir. Akademisyen Ş. Luvsanvandan: İnsanların söylediği cümleler kelime ve eklerden oluşan "Үары cümle", sadece kelimeden oluşan "Үары дışı cümle" olarak ikiye ayrılır. Moğolcada yapı dışı cümlesi gerçek ünlem ve cümlesi, gerçekdışı ünlem ve cümlesi olarak ikiye ayrılır. Örneğin: Halhai halhai (Халхай халхай "oof yandım"), Bүүvei бүүvei (Бүүвэй бүүвэй "Ninni ninni"); Tiim (Тийм "Evet"), Ügüi (Үгүй "Найр"), Biş (Биш "Değil") vb." (MDBAS: 40)

Bütets ögүүлber (Бүтэц өгүүлбэр "Үарыsal cümle"): "Kelime ve ek birliğinden oluşan, isim ve fiil ögeli cümledir. Moğolcada yapısal cümle dil açısından şekilli, soyut; söyleniş açısından pozisyonlu nitelikli ve somuttur. Yapısal cümle, içerik şekilli, iç ve dış taraflı,

belirli birlik kısımlı, varlık ve hareketin ilişkisini yansıtan, isimlendirme, bilgilendirme nitelikli, bitmişlik birliğin işaretidir. Örneğin: Mongolçuud мөнх тэнгэрийн хүчийг бишрэнэ. "Moğollar ebedi gökyüzünün gücüne hayran kalır.") Yukarıdaki cümlede kelimeler eklerin anlamını, ekler kelimelerin anlamını pekiştirerek kullanılmıştır." (ÇM: 265)

Bütetszүй (Бүтэцзүй "Yapısalcılık"): "Birtakım olguların derinliğinde yatan bazı kural ve yasaların oluşturduğu sistemi ya da yapıyı arayan; incelenen varlığın yapısı üzerinde odaklanan yöntemdir. Yapısalcılıkta sistemdeki birimler kendi başlarına bir anlam taşımazlar. Temel kuralı onlara anlam kazandıran, sistem içinde birbiriyle olan bağlantılarıdır. Ancak o zaman bir sistemin parçası olarak ele alınabilirler." (DBTS: 856), (DBTAS: 56)

Bütetszүйн арга (Бүтэцзүйн арга "Yapısalcılık metodu"): "Dili iç yapı ve düzlemli ilişkisi açısından (birleşik kelimenin yapısının şekli, cümlelerin yapısının şekli, kelime yapısı, eklerin şekli vb.) inceleyen metodudur." (DBTAS: 57)

2.3. /C/ Harfiyle Başlayan Terimler

Ciireg avia (Жийрэг авиа "Yardımcı ses"): "Konuşma ve telâffuz açısından uyumlu, kolay telâffuz edilebilen, ihtiyacından dolayı kelime yapısına eklenen ünlü ve ünsüz seslere denir. Örneğin: sanaa+aar=sanaaGaar (санаа+аар=санааГаар "fikir ile"), ştab > şAtaab (штаб > шАтааб "merkez") vb. Yani bir ya da aynı tür sesleri tekrarlayarak söyleme sıkıntısını yok etme, sınırlandırarak düzenleme sebebiyle ortaya çıkan seslere yardımcı ses denir." (MDBAS: 78)

Ciireg giigüülegç (Жийрэглэх гийгүүлэгч "Yardımcı ünsüz"): "Çağdaş Moğolcanın konuşma dilinde telâffuz edilirken davaагаа (даваагаа "tepeyi"), davaanaas (даваанаас "tepeden") gibi kelimelere eklenmiş –g (–г), –n (–н) ünsüzlere yardımcı ünsüz denir." (MDBAS: 78) bk. **Ciireg avia**

Ciireg üg (Жийрэг үг "Eklenen kelime"): "Konuşma sırasında dilin tutarlı kurallarına uygun, cümlelerin anlamına anlam katan, ek bilgi bildiren kelime ya da kelimelerdir. Eklenen kelime telâffuz edilirken vurgu, ünlem, duraklamayla; yazılırken parantez, virgül,

çizgi ile ifade edilir. Örneğin: Havrın oroi salhiar ilbüüleḥ yutai taatai./Çamtaigaa hamṭ bol/ (Хаврын орой салхиар илбүүлэх юутай таатай. /Чамтайгаа хамт бол/ "Bahar akşamı rüzgâra okşattırmak ne güzel./seninle birlikteyse/") Bi ene gazar ösöhöösöö аваад ötötlöö suusan bögöod ugaas göröoçin hün tul oir haviin gazrığ barag medne./Ene zavsar minii setgeld bayar höör törc bailaa./ (Би энэ газар өсөхөөсөө аваад өтөлтлөө суусан бөгөөд угаас гөрөөчин хүн тул ойр хавийн газрыг бараг мэднэ. /Энэ завсар миний сэтгэлд баяр төрж байлаа/. "Ben buralarda büyüğümden yaşlanana kadar yaşadım ve zaten avcı olduğumdan etrafın hemen hemen hepsini bilirim./bu arada benim içimde sevinç doğuyordu./") Eklenen kelime, birleşik kelime, cümleyle de belirlenebilir. Bunlar, bilgileri tekrarlayarak ifade etmekten kaçınır, dili tasarruf eder." (DBTSAS: 233), (MDBAS: 78)

Ciiregleh egşig (Жийрэглэх эгшиг "Yardımcı ünlü"): "Moğolcada n, b, d, r, s, l ünlüleriyle biten kelimeye ek eklenirken fazladan yazılan u, ü, a, e; yumuşatma simgesi kuralı, ünlüye ihtiyaç duyan 7 ünsüz ve ünlüye her zaman ihtiyaç duymayan 9 ünsüz kuralına uyarak araya eklenen ünlülere *yardımcı ünlü* denir." (MDBAS: 78)

Cinhene asuuh ögүүлber (Жинхэнэ асуух өгүүлбэр "Gerçek soru cümlesi"): "Gerçek soru cümlesi, mutlaka cevap beklediğinden konuşmacı ve dinleyiciyi geri bildirimle mecbur kılan, olumlu ve olumsuz cevabı bekleyen cümledir. Örneğin: Dünyanın nüfusu ne kadar?, Siz bu kitabı kaç kere okudunuz ? Siz erken uyanır mısınız?" (MDBAS: 79)

Cinhene ayalga üg-ögүүлber (Жинхэнэ аялга үг-өгүүлбэр "Gerçek ünlem-cümlesi"): "Moğolcada gerçek ünlem-cümlesi duygu ve hissiyât nitelikli ünlem kelimelerine dayanarak türer. Konuşma ve bilgilendirme tarzında olabilir. Gerçek ünlem-cümlesinin özelliği belirli anlamlı ses birliğinden ya da bazı kelimenin ses tabakası nöbetleştiğinden türeyebilir. Örneğin: büü ai (бүү ай "korkma"), büüvei (бүүвэй "ninni") Gerçek ünlem-cümlesi konuşma seviyesinde, bilgilendirme kapsamında belirlendiğinden milletin özelliği, o dili konuşan toplumun belirli kısmını da kapsayabilir. Gerçek ünlem-cümlesi birden fazla varyantlı olabilir. Örneğin: Uuhai, uuhai! (Уухай, уухай! "Maşallah"), Ura! (Ура! "Yaşasın!"), Tüi (Түй "Tüh"), İçig içig (Ичиг ичиг "utandırma ifade"), höörhii höörhii (хөөрхий хөөрхий "zavallı zavallı"), Öö (Өө "abo"), hüüü hüüü (хүүе хүүе "hey hey") vb." (ÇM: 259)

Cinhene bus ayalga üg-ögүүлber (Жинхэнэ бус аялга үг-өгүүлбэр "Gerçek dışı ünlem-cümlesi"): "Үары дýшы сýмленин дйгер бир шekli gerçek dışı ünlem-cümlesidir. Şekil ve yapısal olarak ögeleri belli olmayan, konuşmada cümleyi kısaltarak, genelleştirerek ifade eder. Bu cümlelerde esas ve yardımcı ögeler belirlenmez, yalnız edat, takı kelimeler ile türeyerek, konuşma ve bilgilendirme görevlerini yerine getirmektedir. Örneğin:

- Ee ta çin' Şagdar mön baih aa? (Ээ та чинь Шагдар мөн байх аа? "Hey, siz Şagdar mıydınız? ")
- Tiim ee, Bi Şagdar! (Тийм ээ, Би Шагдар! "Evet, ben Şagdar'ım.")
- Çi çin' malın emç bil üü? (Чи чинь малын эмч билүү? "Sen veteriner miydin? ")
- Biş ee, emç geed l ül medeg ineemseglev. (Биш ээ, эмч гээд л үл мэдэг инээмсэглэв. "Hayır, doktorum diyerek hafiften tebessüm etti.")
- Za nöhör Macig ger бүлтеi yu? (За нөхөр Мажиг гэр бүлтэй юу? "Sayın Macig evli misiniz?")
- Ügüi (Үгүй. "Hayır.")

Örneklerdeki gibi biş ee (биш ээ "hayır"), ügüi (үгүй "değil"), tiim (тийм "evet") cevaplara baktığımızda bağlandığı konuşmaya dayanarak, cümle ekleri aldığından, bilgilendirme görevini üstlenerek cümlelerin niteliğini korumuştur. Gerçek dışı ünlem-cümlesi yapısal cümle, yapı dışı cümle, tek bileşen cümle ve iki bileşen cümleyle belirlenebilir." (ÇM: 262) bk. **Bütets bus ögүүлber**

Cinhene ner (Жинхэнэ нэр "Ad"): "Evrendeki canlı ve cansız varlıklara verilen çeşitli soyut ve somut kavramlara *ad* denir. Ad sayı, durum, iyelik olarak üç kategorilidir. Örneğin: insan, hayvan, baba, anne, Dorc (insan ismi), böcek vb. canlı; ağaç, taş, çimen, elbise, kitap vb. cansız. Adı cins adı ve özel ad olarak ayrılır. Moğolcada adın cinsiyet kategorisi, canlı ve cansızları ayıran kategori yoktur." (DBTAS: 107), (MDBAS: 80) "Moğol gramerciliğinde bu kelime türü "gerçek ad" terimi ile karşılanır" (Kartaloğlu, 2010, s. 71).

Cinhene ner бүтөх н' (Жинхэнэ нэр бүтэх нь "Ad türemesi"): "Moğolcada kelime türetmenin en önemli metodu yapım eki alarak yeni kelime türetmesidir. Ad türemesi, ad

grup kelimelerinin kök veya gövdesine ek getirilerek, fiilin aktif kök ve gövdesine ek getirilerek ad türemesi olarak ikiye ayrılır.

Addan ad türeten ekleri şunlardır: -ç (-ч), -çin (-чин), -vç (-вч), -lag (-лаг), -leg (-лэг), -log (-лог), -lög (-лөг), -tan (-тан), -ten (-тэн), -ton (-тон), -tön (-төн), -l (-л), -l' (-ль), -lzgana (-лзгана), -lzgene (-лзгэнэ), -lzgono (-лзгоно), -lzgönö (-лзгөнө), -ntsar (-нцар), -ntser (-нцэр), -ntsor (-нцор), -ntsör (-нцөр), -mad (-мад), -med (-мэд), -mod (-мод), -möd (-мөд), -n (-н), -mag (-маг), -tsaa (-цаа), -tsee (-цээ), -tsoo (-цоо), -tsöö (-цөө), -gtai (-гтай), -gtei (-гтэй), -gtoi (-гтой), -dai (-дай), -ldai (-лдай), -ldei (-лдэй), -ldoi (-лдой), -bai (-бай), -bei (-бэй), -bar (-бар), -ber (-бэр), -bor (-бор), -böг (-бөр), -baa (-баа), -bee (-бээ), -boo (-боо), -böö (-бөө), -s (-с), -sar (-сар), -gan (-ган), -gai (-гай) vb. em-ç (эм-ч "ilaç-doktor"), alt + lag (алт + лаг "altın-altın renkli"), çono + n (чоно + н "kurt-kurt misal"), öndgö + ntsör (өндгө + нцөр "yumurta-yumurtacık");

Fiilden ad türeten ekleri şunlardır: -l (-л), -laga (-лага), -lee (-лээ), -loo (-лоо), -löö (-лөө), -lt (-лт), -aa (-аа), -ee (-ээ), -oo (-оо), -öö (-өө), -aar (-аар), -eer (-ээр), -oor (-оор), -öör (-өөр), -uur (-уур), -uul (-уул), -r (-р), r' (-рь), -s (-с), -das (-дас), -aas (-аас), -ees (-ээс), -oos (-оос), -öös (-өөс), -g (-г), -ga (-га), -ge (-гэ), -go (-го), -gö (-гө), -aaç (-аач), -eeç (-ээч), -ooç (-ооч), -ööç (-өөч), -var (-вар), -ver (-вэр), -vor (-вор), -vög (-вөр), -dal (-дал), -del (-дэл), -dol (-дол), -döl (-дөл), haa + lt (хаа + лт "кара+карак"), oроо+lt (ороо+лт "bağla-atkı"), nüd+üür (нүд + үүр "ezmek-ezik"), had + aas (хад + аас "vur-çivi"), yav+dal (яв + дал "yürü-yürüyüş"), bag+laa (баг + лаа "bük->büket"), zor+dos (зор + дос "yont->talaş") vb." (MDBAS: 81)

Cinhene neriin hel züin şinc (Жинхэнэ нэрийн хэл зүйн шинж "Adın dil bilgisel özellikleri"): "Moğolcada ad sayı, durum, iyelik olarak üç kategorilidir. Cinsiyet ve canlı cansızları ayırt etmede dil bilgisel kategorisi yoktur. Hayvanların cinsiyetini belirten kelime hazinesi ve söz dizimi metodu vardır. Cümlelerin içinde diğer kelimelerle sayı ve cinsiyet olarak uymayan, dil bilgisel açıdan diğer adların önüne getirilerek niteleyici öge olabilir. Cümlede genellikle özne, nesnenin görevini üstelenir, aynı zamanda bütün öğelerin görevini de üstelenebilir." (MDBAS: 81)

Cinhene neriin utga züin angilal (Жинхэнэ нэрийн утга зүйн ангилал "Adı anlamına göre sınıflandırma"): "Adları, adlandırarak ifade eden cismin içerik ve anlamına göre cins ad ve özel ad olarak ikiye ayırır. Aynı türden olan varlıklara verilen genel ada *cins adı* denir. Örneğin: insan, hayvan, at, kuş, kitap, gazete vb. Cins adı somut durumdaki ilişkisine göre somut adı ve soyut adı olarak ayrılır. Aynı cisimden tek bir kişiye, varlığa veya topluluğa verilen ada *özel ad* denir. Örneğin: Cengiz, Kubilay, Temüge (insan adı), Hövsgöl (göl adı), Tuul (nehir adı) vb." (MDBAS: 81)

Çişin har'tsuulc адилтгасан баитс (Жишин харьцуулж адилтгасан байц "Karşılaştırarak benzetme zarfı"): "Eylemin gerçekleşme durumunu diğer eylemle kıyaslayarak benzetme anlamı belirten şig (шиг "gibi, misal") zarfa *karşılaştırarak benzetme zarfı* denir. Örneğin: Би таныг еec şigee санас уавлаа. (Би таныг ээж шигээ санаж явлаа. "Ben sizi annem gibi düşünürdüm.") " (ÇM: 247)

Çuramlah duudlaga (Журамлах дуудлага "Standart telâffuz"): "Dilin yapısı ve düzlemini yansıtan telâffuzuna *standart telâffuz* denir. Dilin yapısı, düzleminin ölçü çerçevesinde değişen telâffuzuna *varyant telâffuzu* (variation pronunciation), dilin yapısı ve düzenini dikkate almayan tâlffuzuna *yanlış telâffuz* (wrong pronunciation) denir." (MDBAS: 82)

2.4. /Ç/ Harfiyle Başlayan Terimler

Çanga giigüülegç (Чанга гийгүүлэгч "Sert ünsüzü"): "Moğolcada ünsüz seslerin ayırt etme özelliğini konuşma organlarının kas durumuyla belirleyen p, p', t, t', ts, tsh, lh, s, sh, x, x' ünsüzlerine *sert ünsüzü* denir. Moğolcadaki sert ünsüz başlangıçta ve sonda hava itişli özellik taşır. Aynı zamanda ötümsüz, güçlü olması sert ünsüzün sabit niteliğidir." (DBTSAS: 19), (MDBAS: 291)

Çiçreh giigüülegç (Чичрэх гийгүүлэгч "Titrek ünsüz"): "Dil ucunun sert damağa dokunması ile titreyerek çıkan 'r' (p) ünsüze denir. Moğolcada yerli kelimelerin başında rastlanmaz. Ancak ödünç kelimelerin başında rastlanır. Örneğin: rasiyan." (DBTSAS: 19)

Çiglehiin tiin yalgal (Чиглэхийн тийн ялгал "Yönelme durumu"): "Birleşik kelime, cümlede bulunan ad ve ad görevi üstlenen kelimeleri zarf-fiil ve fiil ile bağlayan, belli bir

yönde yapıldığını gösteren durum ekine *yönelme durumu* denir. Örneğin: Manai heden aduu Hondın hooloi ruu buuc yavna. (Манай хэдэн адуу Хондын хоолой руу бууж явна. "Bizim birkaç yılımız Hondı Vadiye inmekte.") Yadarç doroitson ter gurav luu neg har yum mölhöc yavahıg Dulmaa haranguut haşgirav. (Ядарч доройтсон тэр гурав луу нэг хар юм мөлхөж явахыг Дулмаа харангуут хашгирав. "Takatten düşen o üç kişiye kara bir şey emekleyerek yaklaştığını görünce Dulmaa (insan ismi) çığılık attı.") vb. Yönelme durum ekleri –ruu (–руу), –rüü (–рүү), –luu (–луу), –lüü (–лүү), –aad (–аад), –eed (–ээд), –ood (–оод), –ööd (–өөд) varyantı dışında sıfır varyantlıdır. Bu ekler, ünlü ve ünsüz ile biten gövdeye ünlü uyumuna göre bağlanır. Örneğin: mod ruu (мод руу "ағаса"), ger lüü (гэр лүү "eve"), uulaad (уулаад "dağa"), had ruu (хад руу "кауауа"), hot ruu (хот руу "şehir") vb. Bu varyantlar uruu (уруу "aşağı"), ööd (өөд "yukarı") yer bildiren isimlerden bağımsız vurgusunu kaybettiğinden oluşmuştur. Sıfır varyantı sıralı olan öğelerin sonu olmayan ögesinde rastlanır. Örneğin: Bid öglöö бүр acıl, surguul', tsetserleg lüügee yavtsgaadag. (Бид өглөө бүр ажил, сургууль, цэцэрлэг лүүгээ явцгаадаг. "Biz her sabah iş, okul, kreşimize gidiyoruz.") cümledeki acıl (ажил "iş"), surguul' (сургууль "okul") sıralı bulunan bu öğeler sıfır varyantlıdır. Yönelme durumu, durum düzlemine sonradan eklendiği için Çağdaş Moğolcada yönelme ve bulunma durumuyla anlam ve göreviyle uygun, birbirinin yerini tamamlama durumu söz konusudur. Çünkü yönelme durumu ortaya çıkmadan önce onun görevini yönelme ve bulunma durumu üstlenmekteydi. Örneğin: Bid surguul'daa yavna. Bid surguul' ruugaa yavna. (Бид сургуульдаа явна. Бид сургууль руугаа явна. "Biz okula gideriz.") Ter gertee harina. Ter ger lüügee harina. (Тэр гэртээ харина. Тэр гэр лүүгээ харина. "O evine gider.")" (ÇM: 140)

Çimeh üg (Чимэх үг "Takı kelime"): "Cümle ve cümlenin herhangi bir ögesinin anlamını çeşitli kiplik anlamı ile daha da genişletmekle görevlidir.

1. maş (маш "çok"), nen (нэн "çok"), tun (тун "çok"), tag (таг "kırılma sesi"), pig (пиг "pekiştirme söz, tek başına anlamsız"), ças (час "pekiştirme söz, tek başına anlamsız"), tas (тас "kırılma sesi");
2. haga (хага "kırılma ses taklidi"), huga (хуга "kırılma ses taklidi"), but (бут "kırılma ses taklidi"), tsoo (цоо "pekiştirme söz"), tsöm (цөм "oyuk oyuk"), byats (бяц "patlama ses taklidi"), delbe (дэлбэ "patlama ses taklidi");

3. ser (сэр), çar (чар), pad (пад), pid (пид), pol (пол), cir (жир), nir (нир) -doğa ses taklitleri, tek başına anlamsız;
4. şüü (шүү "bil ki... gerçekten"), dee (дээ "gerçekten"), be (бэ "mI"); uu (уу "mI"), biz (биз "mI"); ül (үл "asla"), es (эс "olumsuz anlamlı"), büü (бүү "olumsuz anlamlı");
5. lav (Лав "belki"), magad (магад "belki"), yalanguya (ялангуяа "genellikle"), yer (ер "genelde"), medeec (мэдээж "elbet"), üneheer (үнэхээр "gerçekten") vb. kelimelere *takı kelime* denir. Takı kelimeler kelime hazinesinde tek başına anlamsızdırlar ve dil bilgisel eklerle şekillenmezler, cümlede ögenin görevini üstlenmezler. Bu özellikleriyle bağlaç kelimelere benzese de cümlenin herhangi bir öge ve cümleyle ifade edilen gerçek durumunda konuşmacının nasıl davrandığı, onu değerlendirmesi belirttiğinden farklıdır. Takı kelimeleri cümle içindeki yerine göre ön takı kelime ve takı kelime diye ikiye ayrılır." (ÇM: 181) bk. **Ugtan çimeh ügs; Dagan çimeh ügs**

Çölööt bus holboo üg (Чөлөөт бус холбоо үг "Bağlı birleşik kelime"): "Bağlı birleşik kelime bir taraftan söz hazinesel araştırma, kelime türeme kuralıyla diğer taraftan cümle bilgisi ile ilgilidir. Prof. T. A. Bertagayev: Moğolcada bağlı birleşik kelimeyi kelime hazinesi-dil bilgisel özelliğine göre: 1. Kelime hazineselleşmiş birleşik kelime, 2. Dil bilgiselleşmiş birleşik kelime olarak ikiye ayırarak bağımsız birleşik kelimedenden ayırt edilen özelliklerini belirtmiştir. Moğolcanın söz hazineleşmiş yani sabit birleşik kelimelerine a. Deyim: nüd hucirlah (нүд хужирлах "göz dikmek, gözü kalmak"), ganzaga niileh (ганзага нийлэх "yolu birleşmek"); b. Kalıplaşmış söz: guul' n' tsuhuih (гууль нь цухуйх "renge belli olmak"), hongo n' zagatnah (хонго нь загатнах "kaşınmak"), sarhinag n' hatah (сархинаг нь хатах "ağzı kurumak"); Tüm bilim dalının birleşik yapılı terim ve sözler, mesleki terim ve sözler: gün uhaan (гүн ухаан "felsefe"), nemüü örtög (нэмүү өртөг "para değeri"), şugam zurag (шугам зураг "çizim dersi"); Birleşik sıralı ve tekrarlanarak birleşen kelimeler: zah zeel (зах зээл "piyasa"), soyol bolovsrol (соёл боловсрол "kültür ve eğitim"), enh taivan (энх тайван "barış"); yanyana birleşik kelimeler: galt tereg (галт тэрэг "tren"), morin şarilc (морин шарилж "bir yaşlı bitki ismi"), ühriin nüd (үхрийн нүд "kuş üzümü"); Birleşik yapılı özel ad: Yoliin am (Ёлийн ам "yer ismi"), Segs Tsagaan Bogd (Сэгс Цагаан Богд "dağ ismi"); Kısaltılmış kalıplaşmış türemiş kelimeler: APU (АПУ "Alkol, bira, gazozlu içecekler"), TҮЦ (TҮТС "büfe") vb." (MDBAS: 292)

Çölööt holboo üg (Чөлөөт холбоо үг "Bağımsız birleşik kelime"): "Anlam, görev ve şekil olarak farklı bağımsız iki kelimenin birinin daha baskın görevli, diğerinin ise baskının altında olup dil bilgisel ve anlam bağına girmesine *bağımsız birleşik kelime* denir. Moğolcadaki bağımsız birleşik kelime, bağımsız anlamlı kelime +bağımsız anlamlı kelime şeklinden oluşur. Örneğin: *nomın taviur* (НОМЫН ТАВИУР "kitap rafı"), *nomın bayar* (НОМЫН БАЯР "kitap bayramı"), *nomın üzesgelen* (НОМЫН ҮЗЭСГЭЛЭН "kitap fuarı"), *nomın хүч* (НОМЫ ХҮЧ "kitap gücü"), *nomın baгш* (НОМЫН БАГШ "kitap öğretmeni"), *nomın huudas* (НОМЫН ХУУДАС "kitap sayfası") vb. Bunun tabi tutunan kısmına takip kelime, tabi tutan kısmına esas kelime dendiğinde takip kelime + esas kelime şeklinde oluşur. Böyle yapılmış birleşik kelimeye "bağımsız"denilme nedeni ise esas kelimeyi olduğu gibi bırakarak takip kelimenin kolayca başka kelimelerle değiştirilmesidir. Örneğin: *öndör nuruutai хүн* (ӨНДӨР НУРУУТАЙ ХҮН "uzun boylu adam"), *namhan nuruutai хүн* (НАМХАН НУРУУТАЙ ХҮН "kısa boylu adam"), *dund zergiin nuruutai хүн* (ДУНД ЗЭРГИЙН НУРУУТАЙ ХҮН "orta boylu adam"); ya da takip kelimeyi olduğu gibi bırakarak esas kelimeyi başka kelimelerle değiştirebilir. *öndör nuruutai мор* (ӨНДӨР НУРУУТАЙ МОРЬ "uzun boylu at"), *öndör nuruutai anaаш* (ӨНДӨР НУРУУТАЙ АНААШ "uzun boylu zürafa"), *öndör nuruutai тэмээ* (ӨНДӨР НУРУУТАЙ ТЭМЭЭ "uzun boylu deve") vb. Moğolcada bağımsız birleşik kelimenin önemli bir niteliği ise takipte olan kelime ile esas kelimenin arasına kelime konularak niteleyici ve zarf eklenebilir." (MDBAS: 293)

2.5. /D/ Harfiyle Başlayan Terimler

Daalgan zahirah nöhtsöl (Даалган захирах нөхцөл "Temenni emir kipi"): "Temenni emir kipi, eylemi konuşmacı tarafından başkasına temenni etme anlamını belirtir. Temenni emir kipinin ekleri şunlardır: -sugai (-сугай), -sügei (-сүгэй). Örneğin: *Üüniig bi олон honog ergetsüülen bodsonı etsest zorig gargan hiisügei гес шиidleе.* (Үүнийг би олон хоног эргэцүүлэн бодсоны эцэст зориг гарган хийсүгэй гэж шийдлээ. "Bunu ben kaç gündür düşündükten sonra cesaret göstererek yapasın diye karar verdim.") Moğolcada temenni emir kipine genelde kararname, emirname vb. resmî yazılarda rastlanır. Temenni emir kipi, birinci şahsı ifade etmesi genelleştigiinden kaçınıcı şahsı ifade ettiğini ayırt etmek zordur. Örneğin: *Tsag агаарын ур'дчилан сергиileh medee хүleec аваад... ал' болох түрген damcuulec baih curam togtooc mördöhiig daalgasugai.* (Цаг агаарын урьдчилан сэргийлэх мэдээ хүлээж аваад ... аль болох түргэн дамжуулж байх журам тогтоож

мөрдөхийг даалгасугай. "Hava durum raporunu alır almaz...olabildiğince hızlı aktarmasını emirname çıkarıp takip edesin.")" (ÇM: 172)

Dagaldan holboh nöhtsöl (Дагалдан холбох нөхцөл "Takip eden bağlama zarf-fiili"): "Birbirini takip eden iki olayın eylemin zaman ve sebebini belirten eklerdir. Bağlama zarf-fiil ekleri şunlardır: -hlaar (-хлаар), -hleer (-хлээр), -hloor (-хлоор), -hlöör (-хлөөр).
Örneğin: Tüüniig хүreed irehleer geriin evdersen tavilгаа yanzluul'ya baiz. (Түүнийг хүрээд ирэхлээр гэрийн эвдэрсэн тавилгаа янзлуулъя байз. "O geldiğinde evin kırık eşyalarını tamir ettireyim.") Nar naaşilc, ur' orohloor хүн baitugai baigal' delhii sergeh yum. (Нар наашилж, урь орохлоор хүн байтугай байгаль дэлхий сэргэх юм. "Güneş yaklaşıp, ısınmaya başladığında sadece insan değil doğa bile uyanır.")" (ÇM: 165)

Dagalt avia (Дагалт авиа "Harmonik ses"): "Harmonik ses temel sesi tekrarlayarak, onu güçlendirerek yüksek duyulmasına yardımcı olan sestir." (DBTAS: 89)

Dagan çimeh ügs (Даган чимэх үгс "Takı kelimeleri"): "Cümle ve cümle öğelerinin arkasına gelerek çeşitli kip anlamını belirten kelimelere *takı kelimeleri* denir. şüü (шүү "bil ki... gerçekten"), daa (даа "gerçekten"), dag (даг "cümle bitiren"), mön (мөн), mön l (мөн л "ve, ve de- pekiştirme anlamlı"); yostoi (ёстой "mecbur"), heregtei (хэрэгтэй "-mAlI"), ergelzeegüi (эргэлзээгүй "şüphesiz"), gartsaagüi (гарцаагүй "illaki"), zailşgüi (зайлшгүй "illaki"), yariangüi (яриангүй "kesin"), damciggüi (дамжиггүй "kesin"); be (бэ "mI"), ve (вэ "mI"), yu (юу "mI"), yü (юү "mI"), uu (уу "mI"), üü (үү "mI"), biz (биз "herhalde"), şiv (шив "-DIr"), bii (бий "var, -mIş"); mayagtai (маягтай "gibi"), tölövtei (төлөвтэй "durumu ile ilgili"), ügüi (үгүй "hayır"), biş (биш "değil"), hereggüi (хэрэггүй "gereksiz"), yosgüi (ёсгүй "gereksiz") gibi kelimeler takı kelimeleridir. Takı kelimeleri görevine göre ögenin arkasına ve cümlenin sonuna gelen diye ikiye ayrılır." (ÇM: 182)

Dagavar (Дагавар "Yarım eki"): "Kelime kök ve gövdelerine getirilerek yeni kelimeler yapılmasını sağlayan eke *yarım eki* denir. Örneğin: üildverlüülçihcee (үйлдвэрлүүлчихжээ "üretilivermiş") üil- (үйл "f.k") -d (+д "f.f.y.e") -ver (+вэр "f.i.y.e") -l (+л "i.f.y.e") -üül (+үүл "e.ç") -çih (+чих "bitmişlik aspekt") -cee (+жээ "d.g.z") vb. Yarım eki kelime türeten yarım eki, dil bilgisel şekil türeten yarım eki olarak ikiye ayrılır. Kelime türeten yarım eki isim ve fiil türeten ekler olmak üzere iki tür oluşturur. Dil

bilgisel şekil türeten yapımlarında çatı, aspekt, zaman ve çokluk ekleri içerir. Kelimeyi şekillendiren eklerle de çekim eki denir." (MDBAS: 63)

Dagavar üg (Дагавар үг "Edat"): Edatlar, sözcükten sonra gelir ve sözcük ile öteki sözcükler arasında ilgi kurar. Edatlar, birleşik kelime, cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran, gramer görevli grup kelimelerdir. Moğolcada edat olarak kullanılan kelimeler şunlardır: tul (тул "için"), tutam (тутам "her"), tusam (тусам "hatta"), tölöö (төлөө "için"), uçir (учир "için"), hoino (хойно "sonra, arkada"), tuhai (тухай "hakkında"), talaar (талаар "hakkında"), zereg (зэрэг "ve benzeri"), гэх мэт geh met ("ve başka"), baitugai (байтугай "bile"), ül baram (үл барам "hem de, bir de"), satsuu (сацуу "eşit"), yosoор (ёсоор "-A göre"), şig (шиг "gibi"), hamt (хамт "birlikte"), daguu (дагуу "boyunca"), esreg (эсрэг "zit"), züg (зүг "yön"), turş (турш "boyunca"), zuur (зуур "arada"), hoorond (хооронд "arada"), хүртел "kadar"), adil (адил "gibi"), бүр "bile"), uruu (уруу "aşağı"), ööd (өөд "yukarı"), garui (гаруй "fazla"), şaham (шахам "cıvarı"), çinee (чинээ "kadar") vb. Edatlar genelde yer, zaman, amaç, sonuç ve eylemin durumunu belirtir. Bazen dil bilgisel genel anlamı ifade etmek için kullanılır. Edatlar dillerde farklı bulunur ve çözülmesi de zordur. Türememiş asıl edatlar az bulunur. (DBTAS: 87)

Dagavar huraagdah yos (Дагавар хураагдах ёс "Birleşen kelime"): "Birleşik kelimenin yalın yapıya hale getirilerek kısaltılmasına *yapım ekinin düşmesi* denir. önöö öödör=önöödör (өнөө өдөр=өнөөдөр "bugün"), ur'd on=урснан (урьд он=уржнан "2 sene evvel"), gurav dugaar=gutgaar (гурав дугаар=гутгаар "üçüncü"), ör övdöh=örövdöh (өр өвдөх=өрөвдөх "асımak"), hedüi çinee=heçneen (хэдүй чинээ=хэчнээн "ne kadar"), ezen ügüi=ezenüi (эзэн үгүй=эзэнгүй "issiz") vb." (MDBAS: 64)

Dagavrin arga (Дагаврын арга "Yapım eki metodu"): "Kelimenin kök ve gövdesine kelime türetme eki ekleyerek yeni kelime türetme metoduna *yapım eki metodu* denir. Yapım eki metoduyla türemiş kelimeye *yalın türemiş kelime* denir. Dillerde türetme eki metoduyla kelime türetilmesi sınırsızdır fakat dilin ihtiyacı bunu kısıtlar. Örneğin: addan ad türetme -çin (-чин), -tan (-тан) ekleri bütün ad kök ve gövdesine eklenmez. Moğolcada yalın türemiş kelimeler, kelime türetme eklerinin farklılığına göre ad ve fiil olarak ayrılır." (ÇM: 118)

Dagavрын аргаар үг бүтэх ёс "Үарим еки методуула келиме түретме"): "Kelimenin kök ve gövdesine yarım eki ekleyerek kelime türetilebilir ve buna *yarım eki методуула келиме түретме* denir. Örneğin: üz- (үз- "gör-"), tail- (тайл- "açıkla-"), siil- (сийл- "оу-"), zas- (зас- "tamir et-") vb. fiil kök ve gövdeye –var (–вар), –ver (–вэр), –bar (–бар), –ber (–бэр) ekler getirilerek üzver (үзвэр "gösterge"), tailbar (тайлбар "açıklama"), siilber (сийлбэр "оума"), zaswar (засвар "tamirat") vb. yeni kelimeler türemiştir. Моғолcada addan ad, fiilden ad, fiilden fiil, addan fiil, pasif kökten ad ve fiil türeten çok sayıda yarım eki bulunur." (MDBAS: 64), (ÇM: 120)

Dahih too (Дахих тоо "Tekrar sayı"): "Eylem ve oluşun kaç defa olduğunu belirten удаа (удaa "defa"), dahin (дахин "kere") gibi kelimelere *tekrar sayı* denir. Asıl sayıdan sonra yazılarak tekrar sayı anlamını belirtir. Örneğin: hoyor удаа (хоёр удаа "iki defa"), tavan удаа (таван удаа "beş kere") vb." (MDBAS: 66)

Dald ai (Далд ай "Gizli kategorisi"): "Herhangi bir ekle belirlenmeyen, kelimenin anlam ve diğer kelimeler ile ortaya çıkan gizli anlama *gizli kategorisi* denir. Genelde olumsuzluk anlam belirtir. Моғол dilinde hen (хэн "kim"), yaah (ях "nasıl"), yu (юу "ne"), haana (хаана "nerede") vb. soru ekleri ile gizli anlam ifade edilebilir. Örneğin: Bi ünенииг n' helsen. Za hen medeh ve? (Би үнэнийг нь хэлсэн. За хэн мэдэх вэ? "Ben doğrusunu söyledim, neyse kim bilir?)" (MDBAS: 65), (DBTAS: 90)

Dalimdan holboh nöhtsöl (Далимдан холбох нөхцөл "Fırsat zarf-fili"): "-nguut (-гуут), -ngüüt (-нгүүт) ekleri, eylemin sonraki eylemle aynı anda gerçekleşme durumunu belirtir. Bir başka deyişle ilk eylemin olma sürecinden yararlanarak sonraki eylemin oluşması; bazen ilk eylemi, ikinci eylemin sebebini de belirtebilir. Aynı zamanda iki eylemin zamanını da belirtir. Örneğin: Tsalingaa avanguut delgüür yavlaa. (Цалингаа авангуут дэлгүүр явлаа. "Мааşını alır almaz dükkâna gitti.") Tümen unanguutaa hurdan bosov. (Түмэн унангуутaa хурдан босов. "Tümen düşer düşmez hızlı kalktı.")" (MDFD: 138), (MDBAS: 66)

Dan utga (Дан утга "Tek anlamlılık"): "Dil birim anlam yapısında kelime hazinesinin tek bir kavram, tek bir anlamı yansıtmamasına *tek anlamlılık* denir. Genelde terim, bilim dal, sanat ve meslekî sözcükler tek anlamlıdır. Örneğin: helşinlel (хэлшинжлэл "dil bilimi"),

aviazүй (авиазүй "ses bilimi"), gazarzүй (газар зүй "соѳrafya"), uran баримал (уран баримал "heykel tıraş"), tövөнһ (төвөнх "girtlak"), aspirin (аспирин) vb." (DBTAS: 93)

Daraalsan gурvan гiiгiiүлeгчiiг бiiчiiһ (Дараалсан гурван гийгүүлэгчийг бичих "Sıralı üç ünsüzün yazılışı"): "Sıralı üç ünsüzün üçüncüsü geniz "g" (г) veya dil ucu "n" (н) olursa ve onun arkasındaki daralmış ünlü ile kelimeyi bitirirse o daralmış ünlü duyulmaz bu yüzden "n" (н) ve "g" (г)'nin önüne kısa ünlü yazılır. Buna *sıralı üç ünsüz kuralı* denir. Örneğin: an'saga (аньсага "göz караѳı"), bortogo (бортого "sepet"), ganzaga (ганзага "tulum"), erdene (эрдэнэ "mücevher"), cinhene (жинхэнэ "gerçek"), zulzaga (зулзага "yavru"), hundaga (хундага "kadeh") vb. Fiilin gelecek ve şimdiki zaman –na (–на), -ne (-нэ), -no (-но) ekleri ikili ünsüzle biten kelimeye eklenirken sıralı üç ünsüz kuralına göre yazılır. Örneğin: mandana (мандана "doѳar"), mölhönö (мөлхөнө "emekler"), түlhene (түлхэнэ "iter") vb. Bu durumlar dışında kelimelerde daralmış ünlü kuralı bozulmazsa üç veya dört ünsüz bir arada yazılabilir. Örneğin: yastni (ястны "ırkçılıѳın"), emhtgeh (эмхтгэх "derlemek"), erhtniig (эрхтнийг "organı"), töröhltni (төрөлхтний "insanoğlunu") vb." (MDKКАK: 11)

Daraalsan hoyor гiiгiiүлeгч (Дараалсан хоёр гийгүүлэгч "Sıralı iki ünsüz"): "İkinci ünsüzü geniz "g" (г) ve dil ucu "n" (н) ünsüzlerinden herhangi birisi olursa önünde "i" (и) den başka daralmış ünlü yazılmaz. Örneğin: torgo (торго "ipek"), avga (авга "амса"), maасna (маажна "каşır"), barina (барина "tutar, yakalar") vb." (MDKКАK: 11)

Daşramdan holboh nöhtsöl (Дашрамдан холбох нөхцөл "Yararlanma zarf-fiili"): "Eylemi yapan kişi eylemini yaparken diğer bir yandan başka bir eylemi yapma durumunu belirten eklere denir. Yararlanma zarf-fiil ekleri şunlardır: -ngaa (–нгаа), -ngee (–нгээ), -ngoо (–нгоо), -ngöө (–нгөө). Örneğin: Byatshan ohin baęşinһaa yar'sniğ sonsongoo gol züiliig temdeglec baina. (Бяцхан охин багшийнһаа ярьсныг сонсонгоо гол зүйлийг тэмдэглэж байна. "Küçücük kız öğretmenin söylediğini dinlerken önemli kısımları not alıyor.") Yararlanma zarf-fiil ekinin kullanılışına nadir rastlanılır. Diğer özelliği ise arkasına iyelik eki almaz, öznesi her zaman yalın durum ile şekillenir." (ÇM: 165)

Davhar heviin ai (Давхар хэвийн ай "İkili çatı"): "Moğolcada fiillerde iki ve ikiden fazla çatı bulunabilir. Buna *ikili çatı* denir. Örneğin: hele+lts+üül (хэлэ+лц+үүл "istişare

ettir"), oro+lts+uul (оро+лц+уул "kattırl"), hata+aa+gd (хата-аа-гд "kuruttur"), bodo+gd+uul (бодо-гд-уул "düşündürül") vb." (ÇM: 152)

Davhar tiin yalgal (Давхар тийн ялгал "İkili durum"): "Moğolcada aynı sözcük üzerine birden fazla durum gelebilir. Buna *ikili durum* denir. İkili durum alan kelime niteleyen ve nitelendiren ilişkisinde olur. İlgi durumundan sonra bulunma durumu gelebilir. Örneğin: Önöödör bi Dorciind oçno. (Өнөөдөр би Доржийнд очно. "Bugün ben Dorc'a gideceğim.") İlgi durumdan sonra birliktelik durum gelebilir. Örneğin: Manai surguul' Batintai oirhon. (Манай сургууль Батынтай ойрхон. "Bizim okul Bat'ın evine yakın.") Birliktelik durumundan sonra yükleme, bulunma, vasıta ve çıkma durumları gelebilir. Örneğin: Tedniih maşintain uçir hagas, бүten saind hödöö yavdag. (Тэднийх машинтайн учир хагас, бүтэн сайнд хөдөө явдаг. "Onların arabası olduğundan hafta sonu köye giderler.") Dorciin maşintaig bi medehgüi yum. (Доржийн машинтайг би мэдэхгүй юм. ("Dorc'ın arabasının olduğunu ben bilmem.") Dorc sain maşintaigaараа baharhdag. (Дорж сайн машинтайгаараа бахархдаг. "Dorc iyi arabası ile kibirlenir.") Sain maşintaigaas n' hödöö yavuul'ya. (Сайн машинтайгаас нь хөдөө явуулья. ("İyi arabası olanından köye gönderelim.")" (MDBAS: 63)

Davtahui (Давтахуй "Tekrarlama"): "Kelimenin gövdesini ya da kelimeyi tamamen veya kısmen tekrarlama yoluyla kelime türetme yöntemidir. Tekrarlama ses, söz ve söz dizimi tekrarlama olarak ayrılır. Örneğin: el' hul' (эль хуль "ıssız bucaksız"), tsav tsagaan (цав цагаан "bembeyaz"), böv böörönhii (бөв бөөрөнхий "yusuvarlak"), bön bön çiçreh (бөн бөн чичрэх "tir tir titremek"), Badarç mag mag ineev. (Бадарч маг маг инэв. "Badarç kıkır kıkır güldü."), huursaar huursaar hulgaiç boloh (хуурсаар хуурсаар худалч болох "kandıra kandıra yalancı olmak.")

Moğolcada kelime tekrarlanırken ilk ünsüzü m (м), z (з) seslerle değiştirilip, ünlüyle başlamışsa m (м), s (с), ş (ш) vb. ünsüzler eklenerek kelimenin kelime hazinesinin anlamının kapsamını genişleterek, birleşik kelime türetme metodu kullanır. Örneğin: nom zom (ном зом "kitap mitap"), magai zalgai (малгай залгай "şapka marka"), nohoi mohoi (нохой мохой "köpek möpek"), öndör möndör (өндөр мөндөр "uzun muzun"), yavc mavah (явж мавах "gitmek mitmek"), helc meleh (хэлж мэлэх "söylemek möylemek"), mor' zor' (морь зорь "at mat"), urt urtaar şüürs aldav. (урт уртаар шүүрс алдав. "uzun

uzun içini çekti.") vb. Tekrarlaması çoğul, pekiştirme, ayırma, tekrarlama, niteleme vb. anlam görevini taşır." (MDBAS: 61), (DBTAS: 83)

Davтамс (Давтамж "Sıklık"): "Titreşen bir nesnenin bir saniyedeki titreşim sayısıdır. Bir konuşmada, bir yazıda veya bir yazarın eserinde bazı kelimelerin öteki kelimelere oranla daha çok ya da daha az kullanılması durumudur." (GTS: 191), (DBTAS: 84)

Davuu har'tsuulsan zereg (Давуу харьцуулсан зэрэг "Üstünlük karşılaştırma derecesi"): "Belirli bir varlıktaki niteliklerini diğer varlıktaki niteliklerinden üstünlük sağladığını gösteren sıfat ve sıfat öbeğine *üstünlük karşılaştırma derecesi* denir. Üstünlük karşılaştırma derecesi hamgiin (хамгийн "en"), tuilin (туйлын "kesinlik"), adgiin (адгийн "beter") hosgüi (хосгүй "eşsiz"), icilgüi (ижилгүй "benzersiz"), züirleşgüi (зүйрлэшгүй "kıyassız"), egneşgüi (эгнэшгүй "hizasız") vb. kelimelerle sıfat tamlama yapısıyla ifade edilir. Örneğin: Delhiin hamgiin öndör uul bol Everest yum. (Дэлхийн хамгийн өндөр уул бол Эверест юм. "Dünyanın en yüksek dağı Everest'tir.") Minii eec hosgüi saihan setgeltei хүн. (Миний ээж хосгүй сайхан сэтгэлтэй хүн. "Benim annem eşsiz merhametli insandır.")" (ÇM: 145)

Ded hel (Дэд хэл "Meta dil"): "Dilin işlevlerini, teorisini araştırarak açıklayan dil, üst dil yani *meta dil*dir. Meta dil kapsamında bilimsel açıklamalar, eş anlamlı kelimeler vb her türlü açıklamaları içerir. Bir başka deyişle meta dili, bilim dili ile herhangi bir araştırmayı yazma işidir." (MDBAS: 72)

Delgerengüi ögүүлber (Дэлгэрэнгүй өгүүлбэр "Geniş cümle"): "Esas ve yardımcı cümleden oluşan cümleye *geniş cümle* denir. Cümle içinde özne ve yüklem dışında cümlelerin yardımcı öğelerinden oluşan cümledir. İki ve tek bileşenli cümlelerin (single component sentence) her biri geniş cümle olabilir. Tümen honını dundaas tüünees höörhön am'tangüi. (Түмэн хонины дундаас түүнээс хөөрхөн амьтангүй. "Binlerce koyunun içinde ondan daha şirini yoktur.")" (DBTAS: 107), (MDBAS: 72)

Des too (Дэс тоо "Sıra sayı"): "Varlıkların sırası, derecesini belirten sayıya denir. Asıl sayının gövdesine -dugaar (-дугаар), -dügeer (-дүгээр), -dah' (-дахь), -deh (-дэх), -d (-д), -t (-т) vb. ekleri eklenerek belirtilir. Örneğin: negdügeer-neg deh (нэгдүгээр-нэг дэх "birinci"), hoyordugaar-hoyor dah' (хоёрдугаар-хоёр дахь "ikinci"); negd (нэгд "birinci")

hooyort (хоёрт "ikinci") Bazı sıra sayılar yakın anlamlı diğer sözcüklerle değiştirilerek kullanılır. Örneğin: negdügeer (нэгдүгээр "birinci") kelimesi tergüün (тэргүүн "en üst"), deed (дээд "üst"), түрүү (түрүү "ilk, birinciye"); hoyordugaar (хоёрдугаар "ikinci") kelimesi ded (дэд "birinciden sonrakine"), dood (доод "alt"), aman hüzüü (аман хүзүү "at yarışmasında ikinciye"), үзүүр (үзүүр "güreşte ikinci olana") anlamı ayrı ayrı belirtir." (ÇM: 147)

Devşger üseg (Дэвсгэр үсэг "Sonlandırma harfi"): "Klasik Moğol yazısında hece ya da kelimenin sonunda rastlanan b (б), g (г), r (р), s (с), d (д), n (н), m (м), l (л), η (нг), i (й) gibi harflere *sonlandırma harfi* denir." (MDBAS: 71)

Dohiom hel (Дохионы хэл "İşaret dili"): "İfadesini akustik ve ses ile değil, el işaretleri kullanılarak sağlanan iletişimin bir türüdür. İşaret dili sağır kişilerin iletişiminin temel gerecidir. Ayrıca işaret dilini uzak mesafeden iletişim kurmak, avlanma sırasında ses çıkarmadan iletişim kurabilmek için kullanılır." (DBTSAS: 204)

Dotood nugarlın arga (Дотоод нугарлын арга "İç büküm"): "Kelime kökünün yapısındaki ses nöbetleşerek kelime türetmesi, değiştirmesi metoduna ses nöbetleşmesi ya da *iç büküm* denir. Örneğin: ünlü nöbetleşmesiyle davşih-devşih (давших-дэвших "ilerlemek, yükselmek"), gatlah-getleh (гатлах -гэтлэх "geçmek") vb. ünsüz nöbetleşmesiyle palhii-padhii (палхий -падхий "pekiştirme anlamlı)" (MDBAS: 67)

Dutagdan holboh nöhtsöl (Дутагдан холбох нөхцөл "Eksilerek bağlama zarf-fiili"): "-vç (-вч) eki bir eylemi diğer eylem ile zıtlıştırarak bağlama görevlidir. Yazı ve konuşma dilinde çok kullanılır. Örneğin: Erdene ehner, hüühdee ügüilevç butsaad yavahıg bodsongüi. (Эрдэнэ эхнэр, хүүхдээ үгүүлэвч буцаад явахыг бодсонгүй. "Erdene eşi ve çocuklarını özlese de geri dönmeyi düşünmedi.") Biy ötlövç sanaa ötlöhgüi. (Бие өтлөвч санаа өтлөхгүй. ("Vücut yaşlansa da fikir yaşlanmaz.))" (ÇM: 164), (MDBAS: 69)

Dutmag üil üg (Дутмаг үйл үг "Eksikli fiil"): "Çağdaş Moğolcada fiiller şekillenme özelliğine göre bitmişlik fiili (kusursuz) ve eksikli fiil olarak ikiye ayrılır. Fiiller çekim eklerinin bazılarıyla şekillenen bazılarıyla ise şekillenmeyen –a (a-), bö- (бө-), bü- (бү-), bi- (би-) gibi köke sahip kelimelere *eksikli fiil* denir. Eksikli fiile konuşmada az rastlanır ve fiil çekim ekleriyle şekillenenler çeşitli görevler üstlenir.

a-(a-) köklü fiilin şekilleri: azna (азна "bekle") geçicilik aspekt eki; agsan (арсан "hırçın") sıfat-fiili; asan (асан "eski"), ahui (ахуй "durum"), agaad (агаад "ve"), atal (атал "fakat"), аваас (аваас "olursa") yanyana bağlama eki; асее (ажээ "-mİş"), atugai (атугай "bile") şahıs çekim eki vb. Örneğin: Hünii dürs süüdeggen baigaa n' Çuluun асее. (Хүний дүрс сүүдэгнэн байгаа нь Чулуун ажээ. "İnsan şekli gibi görünen şey Çuluun imiş.") vb.

bö- (бө-), **bü-** (бү-), **bi-** (би-) köklü fiilin şekilleri: буй (*bui* "mİş"), бүхий (*bühii* "-li, olan") sıfat-fiil; бөгөөд (*bögööd* "ve") yanyana bağlama eki; бilee (билээ), бүлгее (бүлгээ "-mİştİ"), бii (бий "var, -mİş"), buyu (буюу "yani") zaman kipi vb. Örneğin: Nadad olon хүний dur хүслиг бulaasan neg sain мор' бii. (Надад олон хүний дур хүслийг булаасан нэг сайн морь бий. "Bende çoğu insanın iştahını kabartan iyi bir at var.") Erh бүхий зарим хүн асгаа sain medehgüi budilah yum. (Эрх бүхий зарим хүн ажлаа сайн мэдэхгүй будилах юм. "Bazı mevkî sahibi olan insanlar işini iyi bilmediği için hata yapıyor.")" (ÇM: 174)

Duu bk. Avia

Duudlaga (Дуудлага "Telâffuz"): "Konuşmayı sağlayan hareketlerin bütününe telâffuz denir." (MDBAS: 91)

Duugüi gügüülegç (Дуугүй гийгүүлэгч "Ötümsüz ünsüz"): "Moğolcada ünsüzler ses tellerinin ton verip vermemesine göre ötümlü ve ötümsüz ünsüzler olarak ayrılır. Ciğerlerden gelen hava ses tellerinde titreşime uğramadan ve ton almadan bir fisilti veya gürültü biçiminde boğumlanması sonucunda oluşan ts (ц), ç (ч), s (с), ş (ш), p (п), h (х), f (ф) gibi ünsüzler ötümsüz ünsüzdür." (MDBAS: 70), (DBTSAS: 20)

Duuni hövç (Дууны хөвч "Ses telleri"): "Gırtlığın içinde havanın titreşmesi ile sesin oluşmasını sağlayan kaslara *ses telleri* denir. Sesi oluşturan ana organlardan biridir." (MDBAS: 70)

Duuriah üg (Дууриях үг "Taklit söz"): "İnsan, hayvan, canlı ve cansız varlıkların çıkardığı ses ve gürültüleri taklit eden sözlere denir. Örneğin: ser ser salhilah (сэр сэр салхилах "rüzgâr ılık ılık esmek"), tovor tovor alhlah (товор товор алхлах "rap rap yürüme"), gangar gangar dongodoh (гангар гунгар донгодох "guk guk guguklamak"),

hon hon duutai (хон хон дуутай "hav hav havlama"), dünger dünger yariltsah (дүнгэр дүнгэр ярилцах "fısır fısır konuşmak") vb." (MDBAS: 70)

Duutai giigüülegç (Дуутай гийгүүлэгч "Ötümlü ünsüz"): "Moğolcada ünsüzler, ses tellerinin ton verip vermemesine göre ötümlü ve ötümsüz ünsüzler olarak ayrılır. Ciğerlerden gelen hava ses tellerinde titreşerek ton vermesi ile boğumlanma sonucunda oluşan ünsüzdür. Moğolcada b (б), v (в), g (г), d (д), c (ж), z (з), l (л), m (м), n (н), η (нг), r (р) ünsüzler ötümlü ünsüzdür." (MDBAS: 70), (DBTSAS: 19)

Dürem (Дүрэм "Kural"): "Dilin yapı ve kullanımına ait her türlü özellik, bir dil kuralıdır. Bir özelliğin kural oluşturması, bu özelliğin örneksemeler yoluyla dil genelinde yaygınlaşması ve ölçünlü hale gelmesi biçiminde olur. Her dilin yapısında sözlü ve yazılı kullanımında, kendisini diğer dillerden ayıran birçok kuralı vardır." (DBTAS: 96)

Düremt üil üg (Дүрэмт үйл үг "Kurallı fiil"): "Dil bilgisel şekillerin düzenli şekilde türetilmesiyle oluşan fiillere denir. Örneğin: oroо- (ороо- "bağla-, sar-") fiile oroо +lt (ороо +лт "bağla- >atkı"), oroо +mog (ороо +мог "sar- >sarma"), oroо +ngи (ороо +нги "sarma- >sarmaşık") gibi ekler getirilen fiiller kurallı fiildir." (MDBAS: 71)

Düriin baits (Дүрийн байц "Şekil zarfı"): "Eylemin nitelik, oluş şekil ve ölçüsünü gösteren zarfına denir. Örneğin: Za, Şirçin min' sain yavaарai. (За, Ширчин минь сайн яваарай. "Hadi, Şirçinim iyi yolculuklar.") Udalgüi hotın dotroos döröv tavan zuun hon' garç belçin buşuu buşuu alhalc baruun züg zütgene. (Удалгүй хотын дотроос дөрөв таван зуун хонь гарч бэлчин бушуу бушуу алхалж баруун зүг зүтгэнэ. "Нemencik ahırdan dört beş yüz koyun çıkıp otlayarak acele acele giderek sağ yöne doğru ilerledi.")

Şekil zarfının belirlenmesi: -Birleşme ve karşılama bağlama metoduyla şekillenir. Tasvir kelime, ses taklit kelime, yer ve zaman ismi ile şekil zarfı belirlenir. Örneğin: Tend end gişgeseer, tenter tuntar yavна. (Тэнд энд гишгэсээр, тэнтэр тунтар явна. "Oraya buraya basarak, düşe kalka yürüyor.")

- Ses taklit kelime bazı tasvir kelimelerle bağlanarak şekil zarfını belirtir. Örneğin: Bannı öröönii tsorgonoos us tor tor dusalна. (Банны өрөөний цоргоноос ус тор тор дусална.

"Banyodaki muslukтан ширл ширл су дамlıyor.") Şireen deerh tsag çag çag duugарна. (Ширээн дээрх цаг чаг чаг дуугарна. "Masadaki saat tik tak sesler çıkarır.")

- Sıfatı gövdeyle birleştirerek ya da vasıta durumu ile bağlayarak fiilin durumunu gösteren zarfı belirler. Örneğin: Tsermaa urt urt şüürs aldana. (Цэрмаа урт урт шүүрс алдана. "Tsermaa uzun uzun içini çeker.")
- Zarf-fiilli kelimeler sonraki fiille bağlanarak şekil zarfını belirtir. Örneğin: Zorigt saарal morio emeellec unaad hoid züg alguurhan alhuulsaar odov. (Зоригт саарал морио эмээллэж унаад хойд зүг алгуурхан алхуулсаар одов. "Zorigt gri atını eyerleyerek binip kuzeye doğru yavaşça adım attırarak gitti.")
- Bazı sayı sıfatlar yükleme bağlanarak şekil zarfını belirtir. Aav tanaid gурvan удаа оçson. Örneğin: Aav tanaid gурvan удаа оçson. (Аав танайд гурван удаа очсон. "Baba size üç kere gitti.")
- Bazı soyut isimler vasıta durumu ile şekillenerek şekil zarfını belirtir. Örneğin: Tungalag us har höh öngöör gerelteed. (Тунгалаг ус хар хөх өнгөөр гэрэлтээд. "Berrak su koyu mavi renkle işildayarak.")
- Bazı isimler bağlaç kelimeyle bağlanarak benzetme anlamlı şekil zarfını belirtir. Örneğin: Öglöonii hyарuu suvdın adil gyaltganан buuraltahad uyaan deerh mor' bön bön çіçime. (Өглөөний хяруу сувдын адил гялтганан бууралтахад уяан дээрх морь бөн бөн чичирнэ. "Sabah kırağı inci gibi parlayarak kır düştüğünde bağlanan at tir tir titrer.")" (ÇM: 244)

Dürsleh üg (Дүрслэх үг "Tasvir kelimesi"): "Tasvir kelimesi en çok fiilin oluş ve durumunu bildirir, genelde ikileme metoduyla kullanılır. Örneğin: Yars yars alhalna. (Ярс ярс алхална. "Hızlı hızlı adımlar.") Arzas arzas hiine. (Арзас арзас хийнэ. "Diken diken olur.") Bondogo bondogo alhana. (Бондого бондого алхана. "Salına salına yürür.")" (MDBAS: 71)

Dürsleh yazguuraas üil üg бүтөх (Дүрслэх язгуураас үйл үг бүтээх "Tasvir kökünden fiil türetme"): "Moğolcadaki haga (хага), huga (хуга), nuga (нуга) kırılma sesleri; tsoo (цоо), delbe (дэлбэ), zad (зад), şalz (шалз) pekiştirme kelimeleri; yai (яй), tsöm (цөм), sartas (сартас), gyals (гялс), god (год), arvaga (арвага), sarvaga (сарвага) gibi tasvir fiillerden fiil türetme –l (–л), –ç (–ч), –ai (–ай), –shii (–схий), –lz (–лз), –gana (–гана) ekleri almış kelimelere tasvir kökünden türemiş fiil denir. Örneğin: hagал- (хагал-

"kır-"), hugal- (хугал- "kır-"), hagar- (хагар- "kırıl-"), hugar- (хугар- "kırıl-"), sartashii- (сартасхий- "genişle-"), gedgene- (гэдгэнэ- "dik yürü-"), sarvagana- (сарвагана- "kollarını salla-") vb." (MDBAS: 71)

2.6. /E/ Harfiyle Başlayan Terimler

Egeh üg (Эгэх үг "Dönüşlü kelime"): "Eylemi yapan şahsa geri döndüğünü belirten kelimeye *dönüşlü kelime* denir. Bu kelimenin ifade ettiği anlama *dönüşlü anlam* denir. Moğolcada dönüşlü anlamı ööröö (өөрөө "kendi") kelimesiyle ifade edilir. Ah nom unşiv. (Ах ном уншив. "Abi kitap okudu.") Egç zurag zurlaa. (Эгч зураг зурлаа. "Abla resim çizdi.") vb. çatının sıfır ekle belirlenir." (MDBAS: 301)

Egşig avia (Эгшиг авиа "Ünlü"): "Ciğerlerinden gelen havanın ağız kanalında herhangi bir engele uğramadan yalnız ses yolundaki daralma veya genişleme ile çeşitlenen dil ve dudakların oluşturduğu sestir. Moğolcada a (a), e (э), i (и), o (o), u (y), ö (ө), ü (ү) temel 7 ünlü ; ya (я), ye (е), yo (ё), yu (ю), ı (ы), i (й) yardımcı 6 ünlü, toplam 13 ünlü vardır. aa (aa), ee (ээ), ii (ий), oo (oo), uu (уу), öö (өө), üü (үү) iki temel ünlüyü yan yana getirerek ve yardımcı ünlüden sonra temel ünlüyü getirerek ya (я), ye (е), yo (ё) uzun ünlü yapabilir; ai (ай), ei (эй), oi (ой), ui (уй), üi (үй) 5 ikiz ünlü ses birimi vardır." (GTS: 225), (MDBAS: 299)

Egşig avia icilseh (Эгшиг авиа ижилсэх "Ünlü sesin benzeşmesi"): "Moğolcada uzun ünlüleri saymazsak iki ünlünün bir arada bulunması nadirdir. a (a), o (o), u (y) ünlülerin önüne ya da arkasına i (и) ünlüsü gelebilir. Bu durumda a (a), o (o), u (y) ünlüleri i (и) ünlüsü ile yarı benzeşerek, ilerleyici a (a), o (o), u (y) olur ve i (и) ünlüsü son harfi ile benzeşir. Ünlü sesleri ilerleyici benzeşme, gerileyici benzeşme olarak ikiye ayırır. Ünlü seslerin benzeşmesi durumunda kelimenin anlamı değişmez ve daha da gevşek, kıvrak işitilir." (MDBAS: 300)

Egşig avianı bairlal (Эгшиг авианы байрлал "Ünlü sesin pozisyonu"): "Ünlü sesin pozisyonunda, ses organları kaslarının sertleşme ve gevşemesinden dolayı ses, benzeşme ya da benzeşmezliğine uğrar. Moğolcada vurgulu hecede kalın sert ünlü gelirse ondan sonra gelen ünlüler aynı kalın ünlü olur. Vurgulu hecede ince yumuşak ünlü gelirse ondan

sonra gelen ünlüler ince yumuşak ünlü olur. Kısa ‘i’ (и) ünlüsü eril ve dişilik kelimelerin her ikisinde de gelebilir; uzun ünlüsü vurgulu ve vurgusuz hecelerde gelir." (ÇM: 90)

Egşig aviam büreldehүүн (Эгшиг авианы бүрэлдэхүүн "Ünlü sesin kapsamı"): "Ses organlarının kaslarının sertleşme ve gevşemesi ile ünlü ses, kalın, ince ve cinsiyetsiz olarak üçe ayrılır. Moğolcada kalın ve ince sesler kelimelerde karışık yazılmaz ve bu yüzden kelimeler eril kelime, dişilik kelime olarak ayrılır. Fakat ‘i’ harfi her ikisinde de yazıldığı için Moğol dil biliminde cinsiyetsiz olarak adlandırılmıştır." (ÇM: 57)

Egşig aviam yalgarah şinc (Эгшиг авианы ялгарах шинж "Ünlü sesin özellikleri"): "Ünlü ses konuşma organları kaslarının sert ve gevşegine göre kalın yani sert, ince yani gevşek; çıkış süresine göre uzun ve kısa; dilin yatay durumuna göre dilin ön ve arka; dilin dik durumuna göre geniş ve dar; dudanın katılmasıyla dudak ve dudak dışı; yapısına göre yalın ve çift; işitme durumuna göre vurgulu ve daralmış; burun katılmasıyla geniz ve geniz dışı olarak ayrılır." (ÇM: 53), (MDBAS: 300)

Egşig zohitsoh yos (Эгшиг зохицох ёс "Ünlü uyumu"): "Esas vurgulu hecenin ünlüsü, ikinci veya ondan sonraki hecelerde hangi ünlünün gelebileceğini belirten ünlü sesin pozisyon prensibine *ünlü uyumu* denir. Örneğin: hamruulah (хамруулах "içermek"), ulamclal (уламжлал "gelenek") gibi kelimelerde ilk heceden sonraki hecelere hangi ünlüler gelebileceğini kalınlık-incelik ve dudak ile ayırt etme kuralıdır. İki kelimedenden oluşan kelimelerde istisna olabilir." (MDBAS: 301), (http://mongolhelbichig.blogspot.com.tr/2014/03/blog-post_9.html#more)

Egşig, giigüülegчийн yalгаа (Эгшиг, гийгүүлэгчийн ялгаа "Ünlü ve ünsüzün farklılığı"): "Ünlü ses söylenirken akciğerden gelen hava ağız ve burun borularından çıkarken engelsiz çıkar. Ünsüz ses söylenirken herhangi bir engelle çıktığını belirtir. Ünlü ses sadece sestenden oluşur, ünsüzü gürültünün yardımı ile oluşur. Ünlü ve ünsüzün her ikisi, dilin anlamlı birimi olan kelimelerin eklerini ayırt etmekte görevli ve dilin belirli kuralına göre yer alarak, ünsüz ünlüyü; ünlü ünsüzü ayırma ve sınırlama görevi üstlenir." (MDBAS: 300)

Egşigt giigüülegч (Эгшигт гийгүүлэгч "Ünlüye ihtiyaç duyan ünsüz"): "m (м), n (н), g (г), l (л), b (б), v (в), r (р) 7 ünsüzü kelime içinde önüne ya da arkasına, en sesli

söylenildiği tarafına mutlaka ünlü yazılır. Buna ünlüye ihtiyaç duyan ünsüz denir. Örneğin: gazar (газар "yer"), husam (хусам "çökelti"), gurav (гурав "üç"), üzel (үзэл "düşünce"), tasarhai (тасархай "koruk"), toslog (тослог "yağlı") vb." (MDKKAK: 10)

Em egşig (Эм эгшиг "İnce ünlü"): "Dilin ileriye uzatılmış durumunda ve ağız boşluğunun ön, orta tarafında boğumlanan э (e), ө (ө), ү (ү), ye (e), yü (ю) ünlülerine ince ünlü denir." (DBTSAS: 45)

Em hüis (Эм хүйс "Dişilik"): "Cinsiyet kavramının söz konusu olduğu dillerde diş cinsten sayılan kelimenin aldığı biçimdir. Dişilik kategorisi Çağdaş Moğolcada bulunmamaktadır. Rusça, Almanca, Fransızca vb. dillerinde dişilik kavramı önem taşımaktadır." (GTS: 70), (MDBAS: 303)

Engiin niilmel ögүүлber bk. Zeregtssen niilmel ögүүлber

Engiin ögүүлber (Энгийн өгүүлбэр "Basit cümle"): "Ana cümlesi, esas ve yardımcı ögeleri, açıklayıcı ögelerin hepsinden oluşan cümle yapısının temel şekline denir. Söylem tarzlı, anlam ve dil bilgisel yapılı, ünlem ve kelime sırasıyla belirlenen belli ilişkili, bildirme görevli birimdir. Basit cümle, kısaltılmış cümle, açıklayıcı (geniş) cümle, tek bileşenli, iki bileşenli, tam ve eksiltimli olarak ayrılır. Moğolcada basit cümle yapı dışı cümle yani ad veya fiili olmayan cümle, yapı cümle yani ad veya fiili olan cümle olarak ayrılır. Yapı cümlesini oluşturan esas, yardımcı ögelerine göre tek bileşenli cümle, iki bileşenli cümle; kısaltılmış ve açıklayıcı cümle; söylem amacı ve ünlemine göre rivayet, soru, emir ve uyarı, doğrulayıcı ve olumsuz cümle olarak ayrılır." (DBTAS: 656)

Engiin üideh baidal (Энгийн үйлдэх байдал "Yalın aspekt"): "Fiilin gövdesine sıfır ek eklenmesi yalın aspekti belirtir. Örneğin: nevtе +г +үүл +Ø +v (нэвтэ +р +үүл +Ø +в "geç +ir +ir +Ø +di"), sam +na +uul +Ø +san (сам +на +уул +Ø +сан "tara+t+tir+Ø+di") vb. Aspekt ekleri almamış bütün fiiller yalın aspekt halindedir." (MDBAS: 304)

Er egşig (Эр эгшиг "Kalın ünlü"): "Moğolcada а (a), о (o), u (y), ya (я), yo (ё), yu (ю) ünlülerine kalın ünlü denir." (DBTSAS: 45)

Erчимtei үйлдэх байдл (Эрчимтэй үйлдэх байдал "Anlık aspekt"): "Fiilin gövdesine – shii (–схий) eki eklenerek eylemin etkili, güçlü ve anlık olduğunu ifade eden aspekte denir. Örneğin: yavshii (явсхий "gidiver"), ahishii (ахисхий "ilerleyiver"), hödölshii (хөдлөсхий "kırırdayiver") vb. Anlık aspekt eki türemiş ve türememiş fiilden sonra gelip eylemin durumunu yalından daha tez ve yoğun olduğunu bildirir. Genelde fiilden fiil türeten eklerden sonra rastlanır." (ÇM: 154)

Erüü (Эрүү "Çene"): "Yüzün ön –alt kısmında bulunan, ağzın açılıp kapanmasını sağlayan organ. Üst çene ve alt çene olmak üzere ikiye ayırır." (DBTSAS: 33)

Es tusah üil üg (Эс тусах үйл үг "Geçişsiz fiil"): "Fiili yapan şahıs dışında fiilden etkilenen (object) hedefe yönelmeyen eylemi belirten fiil, yani belirtili nesnenin doğrudan etkilenmediği fiillere denir. Örneğin: Ah yavlaa. (Ах явлааа. "Abi gitti.") cümlesindeki yav- (яв- "git-") fiili, belirtili nesne tarafında tabii tutulmadığı için geçişsiz fiil olur. Ettirgen çatı, geçişsiz fiili geçişli fiil yaptığı için; edilgen çatı geçişli fiili geçişsiz olarak değiştirir. Aynı zamanda Moğolcada fiil türetme eklerinin çoğu geçişsiz fiil türetmektedir." (MBDAS: 305)

Esreg utgat helts üg (Эсрэг утгат хэлц үг "Zıt anlamlı deyim"): "Moğolcada deyimler kendi aralarında zıt anlamlı olabilir. Örneğin: ör nimgen #çuluun zürhetei (өр нимгэн #чулуун зүрхтэй "ince duygulu #taş kalpli"), tolgoi tsohih #süül barih (толгой цохих #сүүл барих "birincilik #sonuncu"), аснай #adsaga (ажнай #адсага "çok güzel at #hırçın at"), altan ayganaas us uuh #amaараа şoroо ümheh (алтан аяганаас ус уух #амаараа шороо үмхэх "mutlu mesut yaşamak #başarısız olma, kaybetmek"), gar hatuu #gar zöölön (гар хатуу #гар зөөлөн "cimri #cömert"), untah idehee martah #gedsee ilc hevteh (унтах идэхээ мартаx #гэдсээ илж хэвтэх "boğazını unutmak #göbeğini çok şımartmak"), modoo barih #mөngöör zодох (модоо барих #мөнгөөр зодох "fakirleşmek #parası bol olmak") vb." (MDBAS: 306)

Esreg utgat üg (Эсрэг утгат үг "Zıt anlamlı kelime"): "Anlamları birbirine karşıt olan kavramları bildiren kelimelerdir. Birbirine karşıt yargılar verirken karşıt anlamlı sözcüklerden yararlanır. Bu açıklamadan şu anlam çıkar. Karşıtlığın oluşabilmesi için, kelimelerin uç noktalarda bulunma zorunluluğu vardır. Her kelimenin zıt kelimesi

olmayabilir. Zıt anlam aynı kelimedede değil farklı iki kelimedede aranır. Bir kelimenin olumsuz şekli onun karşıt anlamını oluşturmaz. *Oturmak* kelimenin karşıtı *oturmamak* değil *kalkmaktır*. Dil biliminde zıt anlam üçe ayrılır.

1. Ortalama birimi-zıt ad: ireedüi, odoо, öngörsön (ирээдүй /одоо /өнгөрсөн "gelecek, şimdi, geçmiş"), düüren, dund, hooson (дүүрэн /дунд/ хоосон "dolu, orta, boş");
2. Ortalama birim ögesiz: bosoh suuh (босох суух "kalkmak oturmak"), gal us (гал ус "ateş su"), avah ögöh (авах өгөх "almak vermek");
3. Karşılıklı dönüşlü olay ve fiili gösteren: üheh töröh (үхэх төрөх "ölmek doğmak"), uilah ineeh (уйлах инээх "ağlamak gülmek"), cargah zovoh (жаргах зовох "mutlu olmak, dert etmek") vb.

Zıt anlamlı kelimeler yan yana gelip birleşik kelime oluşturursa zıt anlamını kaybederek birbirini niteleme, açıklama görevine dönüşür. högşin zaluugüi oroltsoh (хөгшин залуугүй оролцох "yaşlı gençsiz katılmak"), ödör şönögüi hiih (өдөр шөнөгүй хийх "gece gündüz çalışmak"), zovlon cargalaa huvaaltsah (зовлон жаргалаа ярилцах "dert ve sevincini paylaşmak") vb." (ÇM: 327)

Esreg utgat üg horşih (Эсрэг утгат үг хорших "Zıt anlamlı kelimelerin birleşmesi"):

"az ez (аз эз "şanslı bahtsız"), bosoh suuh (босох суух "oturup kalkmak"), gadagş dotogş (гадагш дотогш "içeri dışarı"), deegüür dooguur (дээгүүр доогуур "alttan üstten"), devsgер huçlaga (дэвсгэр хучлага "çarşaf yorgan"), cargal zovlon (жаргал зовлон "bahtiyar bedbaht"), zöv buruu (зөв буруу "doğru yanlış"), icil buruu (ижил буруу "aynı ters"), iim tiim (ийм тийм "böyle şöyle"), il dald (ил далд "açık gizli"), ilüü dutuu (илүү дутуу "eksik fazla"), bolson болоогүй (болсон болоогүй "olup olmadığı"), ireh butсах (ирэх буцах "geldi gitti"), naaguur tsaaguur (наагуур цаагуур "buraya şuraya"), oroh garah (орох гарах "girmek çıkmak"), öndör nam (өндөр нам "uzun kısa"), örnö dorno (өрнө дорно "güney kuzey"), sür süld (сүр сүлд "ruhu heybeti"), uragş hoiş (урагш хойш "öne arkaya"), urt bogino (урт богино "uzun kısa"), uruu ööd (уруу өөд "aşağı yukarı"), üheh üldeh (үхэх үлдэх "ölüm kalım"), har tsagaan (хар цагаан "beyaz siyah") gibi örneklerde zıt anlamlı kelimeler bir araya getirilerek kullanılmıştır. Prof. B. Pürev-Oçir: zıt anlamlı kelime birleşmesini "... söylemin anlam ve bilgi edinmesine göre 1. Çokluk

anlamı; 2. Eylemi tekrarlama durumu belirten anlamı; 3. İki uç noktanın zıtlaşmasından ortaya çıkan üçüncü anlamı belirtir." şeklinde üçe ayırmıştır." (MDBAS: 306)

Etgeed üg (Этгээд үг "Argo"): "Aynı meslek, topluluk sınıf arasında genel dilden ayrı olarak kullanılan kelime ve deyimlere denir. Her ülke ve millette argo kelimeler farklılık gösterir. Bu tür kelime ve deyimler, halkın genel kullanıldığı deyimleri özel anlam ile kullanılması ya da kelime türetilmesi, değiştirilmesi anormalleştirilmesi ile bazen de yabancı kelimelerin değiştirilmesi ile oluşturulur. Argo, doktor, öğrenci, hırsız, ticaretçi, mahkûm, genç, asker argosu vb. ayrılabilir. Örneğin: gar ugaah (гар угаах "el yıkama") kelimesi ele alırsak doktorlarda ameliyata girilmeye hazır olduğunu; tsonhloh (цонхлох "pencerelemek") öğrencilerin argosunda dersin iptal olması; çalmak hırsızların argosunda buuh (буух "inmek"), şuuu (шуух "çalmak"), hyamgadah (хямгадах "saklamak"), golruulah (голруулах "sahiplenmek") vb. anlamında kullanılır; şatah (шатах "yanmak") satıcıların argosunda şatsanaa nõhõh (шатсанаа нөхөх "yanmasını yamalamak") yani kaybını geri kazanmak anlamında kullanılan argo kelimedir." (DBTSAS: 196)

Ezen biygüi ögüülber (Эзэн биегүй өгүүлбэр "Kişisiz cümle"): "Öznesi olmayan, sadece yüklem öbeği ile beliren tek bileşenli cümleye denir. Örneğin: Ergen toiron nogoorov. (Эргэн тойрон ногооров. "Etraf yeşerdi.") Namarşlaa. (Намаршлаа. "Sonbaharlaştı.") vb. Öznesi olmayan cümle, 1. Sadece yüklem öbeği ile belirlenen tek bileşenli kişisiz cümle: Türgen yavah heregtei bolloo. (Түргэн явах хэрэгтэй боллоо. "Acele gitmek gerekli oldu.") Sain l гeс duldana. (Сайн л гэж дуулдана. "İyi diye duyuldu."). 2. Özne ve yüklem birini diğerini içererek kısaltılmış şekli ile belirlenen kişisiz cümle: Zunşiv. (Зуншив. "Yazlaştı.") Tasalgaand yamar ç anir çimeegüi baiv. (Тасалгаанд ямар ч анир чимээгүй байв. "Salonda hiç ses gürültü yoktu.")" (MBDAS: 302)

Ezend hamaatuulah ai bk. Hamaatuulah ai

2.7. /G/ Harfiyle Başlayan Terimler

Gadaad holboh hereglüür (Гадаад холбох хэрэглүүр "Dış bağlaç"): "Moğol dili dış bağlaçlar bakımından çok zengin, ince sistemli bir dildir. Moğolcada dış bağlaçlar, genelde zamirle, yalın ve birleşik iki çeşit yapılı, metnin içeriğini anlam açısından doğru

bağlayarak, dil bilgisi açısından doğru şekillendiren dilin önemli unsurudur. Cümleyi iç ve dış taraftan bağlayabilen dilin gerecidir. Dış bağlaç kelimeler, konuşma ve yazı dilinde yaygın olarak kullanılır. Dil bilimciler dış bağlaç kelimeleri şu şekilde gruplandırır. İşaretleme anlamlı: ene n' (энэ нь "busu"), ter n' (тэр нь "şusu"), ene bol (энэ бол "bu ise"), ter bol (тэр бол "o ise"), ene (энэ "bu"), ter (тэр "o"), ingeh n' (ингэх нь "böyleyse"), tegeh n' (тэгэх нь "öyleyse"), ingene gedeg (ингэнэ гэдэг "böyle demesi"), tegc baigaa n' (тэгж байгаа нь "öyle demesi"); niteleyek bağlama anlamlı: ene (энэ "bu"), ter (тэр "şu"), edgeer (эдгээр "bunlar"), iim (ийм "bunun gibi"), tiim (тийм "şunun gibi"), iimerhüü (иймэрхүү "bunun gibi"), tiimerhüü (тиймэрхүү "şunun gibi"), ingeh (ингэх "böylece"), tegeh (тэгэх "şöylece"), ingemeer (ингэмээр "bunun gibi"), tegmeer (тэгмээр "şunun gibi"), ingesen (ингэсэн "böyle dedi"), edüi (эдүй "bu kadar"), tödii (төдий "şu kadar"), ene met (энэ мэт "bunun gibi"), el (эл "bu"), mön (мөн "ve"), mönhüü (мөнхүү "bunun gibi"), tus (тус "şu"), uul (уул "şu"); уанана bağlama: üüniig (үүнийг "şunu"), tüüniig (түүнийг "onu"), eneniig (энэнийг "bunu"), terniig (тэрнийг "onu"), üügeeree (үүгээрээ "şuralardan"), tüügeeree (түүгээрээ "oralardan"), ingesneer (ингэснээр "böylece"), tegesneer (тэгэснээр "öylece"), ingesnees (ингэснээс "bunun yerine"), tegesnees (тэгэснээс "şunun yerine"), enend (энэнд "buna"), terend (тэрэнд "şuna"), üünd (үүнд "buna"), tüünd (түүнд "она"), ingesend (ингэсэнд "bunun için"), tegsend (тэгсэнд "yaptığı için"), ene tuhai (энэ тухай "bunun hakkında"), üuntei adil (үүнтэй адил "buna benzer"), tüuntei adil (түүнтэй адил "ona benzer"), tüün lügee adil (түүн лүгээ адил "onun gibi"), ter yosoор (тэр ёсоор "onun mesale"); dönüştürme ve zıtlıştırma anlamı taşıyan: gevç (гэвч "fakat"), getel (гэтэл "fakat"), ingevç (ингэвч "böyle"), çingevç (чингэвч "şöyle"); zaman, yer, amaç, sebep, durum ve şart anlamı taşıyan: ingec (ингэж "böyle"), ingeed (ингээд "böylece"), tegeed (тэгээд "şöylece"), ingemegts (ингэмэгц "..diğında"), tegmegts (тэгмэгц "..diğinde"), ingehleer (ингэхлээр "böylece"), tegehleer (тэгэхлээр "şöylece"), iimees (иймээс "bu yüzden"), tiimees (тиймээс "o yüzden"), iimiin tul (иймийн тул "bunun için"), iimd (иймд "bunun için"), tiimd (тиймд "şunun için"), tul (тул "için"), tuld (тулд "için"), uçir n' (учир нь "çünkü"), yaаgaad gevel (яагаад гэвэл "çünkü"), harin (харин "ama"), herev (хэрэв "eğer"), iimd (иймд "fakat böyle"), gesen hedii bolovç (гэсэн хэдий боловч "...fakat"), endees üzehed (эндээс үзэхэд "böyle bakıldığında") vb. kelimeleri içermektedir." (MDBAS: 50)

Gadaad üg (Гадаад үг "Yabancı kelime"): "Söz hazinesindeki kelimeler yerli ve yabancı olarak ikiye ayrılır. Dilin söz hazinesinin temelini yerli kelimeler oluşturur. Yabancı dilden gelen alıntı kelimeler, genelde o dilde yeniden ortaya çıkan ya da olmayan eşyaların ad, bilim dalı ile ilgili, uluslararası ortak kelime veya terimlerden vb. oluşur. Fakat fiil, özellikle de fiil köklü kelimeler yabancı dilden alınmaz. Çünkü fiil o dilin yerel ve aktif kelimesidir. Yabancı kelimeler içinde hangisi yabancı kelime olduğu fark edilmeyen ortak kelimeler vardır. Yabancı kelimeyi almanın bir kaç nedeni vardır. Bunun en etkili nedeni ise ticaret ve siyasettir. Diğer hususları ise dilin ortaya çıkışı, ülkenin bulunduğu coğrafya, devletin bağımlı olup olmadığı ve devletin gelişmesidir. Karşılıklı alıntı kelime almayan saf dil hiç yoktur, az ya da çok yabancı kelime almasına göre ayrılabilir." (MDBAS: 49)

Gadaad ügiin tol' biçig (Гадаад үгийн толь бичиг "Yabancı kelime sözlüğü"): "Dilde kullanılmakta olan yabancı kökenli kelimeleri içeren, o kelimeleri açıklamış sözlüğe *yabancı kelime sözlüğü* denir. Araştırmacılar ve sözlükçüler yabancı kelimeler için ödünç kelime, yabancı kelime, alıntı kelime vb. terimlerini kullanmaktadır. Bu tür sözlükte alıntı kelimelerin asıl kökeni hangi dil ailesinden olduğunu belirtmekle beraber o dildeki dil bilimsel yapısının nasıl olduğunu tarif eder ve nasıl kullanılacağını gösterir. Örneğin: O. Sühbaatar (1990) "Moğolcadaki Yabancı Kelime Sözlüğü"; D. Demberel (2002) "Yabancı Kelimenin Kısa Açıklamalı Sözlüğü"; N. Balcinnyam (2002) "Moğolcadaki Avrupa Dil kelimelerinin Moğol Yazısının Sözlüğü"; (2003) "Moğol Harfiyle İngiliz, Alman, Rus, Fransız İsimlerinin Yazılışı"; (2005, 2008) "Moğolcadaki Yabancı Kelime Sözlüğü", "Moğolca-Rusça-İngilizce"; G. Davaacav (2010) "Moğolcaya Girmiş Alıntı Kelime Sözlüğü"; N. Balcinnyam (2011) "Moğolcadaki Çin Alıntı kelimelerinin incelenmesi" vb. sözlükler ve el kitapları bastırılmıştır." (MDBAS: 49)

Galig bk. Avianı galig

Galig Üseg bk. Ali Gali Yazısı

Gants huvilbart ündes (Ганц хувилбарт үндэс "Tek varyantlı gövde"): "Herhangi bir kategoride yer alan eklerle şekillenirken tek varyantlı olan gövdeye denir. Örneğin: ah (ax "ağabey") gövdesi durum ekler getirildiğinde gövdesi değişime uğramadığı için tek varyantlı gövde oluşturur." (MDBAS: 52) bk. **Olon huvilbart ündes**

Gants too (Ганц тоо "Teklik"): "Dil bilgisi kategorilerinden veya anlam öbeklerinden olan sayı kategorisinde tek bir varlığı veya kişiye işaret etme durumuna *teklik* denir. Genel tekliğin anlamı genel çokluğu belirten anlamla zıtlaşarak sayı kategorisini oluşturur. Moğolcada adlar genel teklik ve çokluk kategorilidir. Örneğin: hün-hümüüs (хүн-хүмүүс "insan-insanlar"), nom-nomuud (НОМ-НОМУУД "kitap-kitaplar"), devter-devterüüd (дэвтэр-дэвтэрүүд "defter-defterler") vb. kelimelerin hün (хүн "insan"), nom (НОМ "kitap"), devter (дэвтэр "defter") vb. kelimeleri genel teklik sayıyı ifade etmiştir. Bunu bazı araştırmacılar "tür sayı" (B.Rinçin) olarak adlandırmıştır. Moğolcada genel teklik sayısı sıfır eklidir. Yapısal cümlelerin yapısında önüne neg (нэг "bir"), gants (ганц "tek"), öroösön (өрөөсөн "çiftinin biri") vb. sıfat kelime almış ad ve özel ad belirli tekliği belirtir. Örneğin: neg hün (нэг хүн "bir insan"), gants temee (ганц тэмээ "tek deve"), öroösön gugal (өрөөсөн гугал "ayakkabı çiftinin biri", Dorc (Дорж "insan ismi"), Ulaanbaatar (Улаанбаатар "Moğolistan'ın başkenti"), Tuul (Туул "Nehir adı")" (MDBAS: 52)

Gants utgat üg (Ганц утгат үг "Tek anlamlı kelime"): "Kullanım açısından bir kelimenin tek kavramı, tek bir anlamı yansımasına denir. Örneğin: цагаан kelimesi tsagaan ger (цагаан гэр "beyaz ev"), tsagaan zam (цагаан зам "beyaz yol"), tsagaan setgel (цагаан сэтгэл "beyaz gönül") vb. üç farklı manayı ifade etmektedir. Terimlerde kullanılırsa tek anlamı ifade eder. höngön tsagaan (хөнгөн цагаан "alüminyum"), tsagaan tolgoi (цагаан толгой "alfabe"), tsagaan mah (цагаан мах "beyaz et") vb. Özel ad olduğunda birimi ifade eder. Tsagaan (Цагаан "İnsan ismi"), Tsagaan hairhan (Цагаан хайрхан "dağ ismi"), Tsagaan herem (Цагаан хэрэм "Çin seddi"), Tsagaan ordon (Цагаан ордон "Aksaray") vb." (MDBAS: 52)

Garahiin tiin yalgal (Гарахын тийн ялгал "Çıkma durumu"): "Ad ya da ad soylu söz öbekleri ve cümlelerde eylemin gösterdiği hareketten varlığın kendisinden uzaklaştığını, ayrıldığını belirten durumuna denir. Örneğin: Terbeer, törc össön gereese garç, töröl sadnaasaa holdood, olon ciliig öngөрүүлсее. (Тэрбээр, төрж өссөн гэрээсээ гарч, төрөл саднаасаа холдоод, олон жилийг өнгөрүүлжээ. "O, doğru büyüdüğü evinden çıkarak, akrabalarından uzaklaşarak seneleri yitirmiş.") Tsasnaas tsagaan tsaraitai, tsusnaas ulaan hatsartai. (Цаснаас цагаан царайтай, цуснаас улаан хацартай. "Kardan beyaz tenli, kandan kırmızı yanaklı.") Çıkma durun eki ünlü uyumuna uyarak –aas (– aac), –ees (–ээс), –oos (–оос), –öös (–өөс) ekli ve sıfır (Ø) varyantlıdır. Çıkma durum ekleri ünsüz ve ünlüyle

biten her köke ünlü uyumuna göre eklenir. Sabit olmayan n (н)'li kelimenin n (н)'li gövdeye, modnoos (модноос "ağaçtan"), morinoos (мориноос "attan") vb. dilin arkasındaki burun n (н) ile biten kelimeye getirildiğinde g (г) yardımcı ünsüzü ortaya çıkar. Örneğin: sanGaas (санГаас "vakıftan"), dünGees (дүнГээс "nottan"), baişinGaas (байшинГаас "müstakilden"). Bazı kelimelerin anlamını dil bilgisel açıdan ayırt edebilmek için o ekin önünde farklı gövdelere rastlanılır. Örneğin: hoyroos negiig n' avlaa (хоёроос нэгийг нь авлаа "ikisinden birisini aldı"), hoyornoos acillac ehellee (хоёрноос ажиллаж эхэллээ "ikisinden çalışmaya başladı"), süüliin üyes (сүүлийн үеэс "son zamandan"), süülñii ünees (сүүлний үенээс "kuyuğunun eklemesinden") vb. Çıkma durumunun sıfır varyantı cümlelerin sıralı ögelerinin sonu olmayan ögelerde rastlanılır. Örneğin: Bi ene tuhai Bat, Tseren, Cañçiv naraas asuuc taniltslaa. (Би энэ тухай Бат, Цэрэн, Жанчив нараас асууж танилцлаа. "Ben bu konu hakkında Bat, Tseren, Cañçivlardan sorarak öğrendim.") vb." (ÇM: 138)

Garal üsliin zarçim (Гарал үүслийн зарчим "Köken prensibi"): "Kelimenin yazılışını belirtirken kökenini dikkate alıp, hesaba katarak yazılan yazım kuralına denir. Köken prensibi o dile giren yabancı kelimelere daha çok dikkat çeken prensibidir. Örneğin: Tibet, Mançu, Rus vb. dillerinin etkisi fazla olan Moğol dili, bu dillerden gelen yabancı kelimeleri alırken o dillerde tam olarak yapısını, telâffuzunu ve kökeninin nereden gelmekte olduğunu göz önünde bulundurarak kendi dilindeki konuşma ve yazımına uygun biçimde alması gerekir." (MDBAS: 53)

Garmal üg (Гармал үг "Verinti kelime"): "Moğolcadan yabancı dillerin kelime hazinesine resmîyetle girmiş olan kelimelerdir. Örneğin: Rusçaya girmiş: abba (абба "al-"), аймак' (аймакь "il"), argal' (аргаль "dağ keçisi"), argamag (аргамар "hızlı koşan at"), karaul (караул "koyun türü"), han (хан "han"), yarlík (ярлык "buyruk"); İngilizceye girmiş: altan ord (алтан орд-golden hord "Altın saray") vb. kelimeler verinti kelimelerdir." (MDBAS: 53)

Garval üg (Гарвал үг "Köken kelimesi"): "Kelimenin ilk anlamı ve şekline denir. Moğol dili kelime kökeninin temel birimi CV- ünsüz ünlü hece (silla) anlambirimcik demeti (semema) ve sadece C ve V olarak ses-şekil birimine ayrılarak 'в, j/g, r, s, d, l, m, n, ng' 9 ünsüz anlambirimcik demeti dışında a, o, u, ı, e, ö, ü, i 8 ünlü anlambirimcik demeti

olabilir. Hece-anlambirimcik demeti ise ses biriminin nöbetleşmesi, anlam çoğalmasıyla gibi temel iki metotla kelime türetme dışında hece+ anlambirimcik demeti tekrarlanması, çift olma yoluyla kelime türetir. Örneğin: elii, balai (элий балай "deli") benzer çift kelimesi 'a, e' ünlüsü nöbetleşerek 'в' ünsüzü boşlukla nöbetleşerek türemiştir." (DBTAS: 71)

Gazrın ner sudlal (Газрын нэр судлал "Yer adı incelenmesi"): "Ad incelemenin yarıncı olan yer adı incelenmesi o yere verilmiş ismin anlam, köken, yapı değişim, gelişim, yayılım ve kullanımını araştırır. Dil biliminde yer adları 1. Yerleşim adı: Ulaanbaatar, İstanbul; 2. Nehir adı: Fırat nehir, Kızılırmak, Orhon nehir, Tuul nehri; 3. Dağ, sıradağ adı: Uludağ, Bogd dağı; 4. Uzay adı: Samanyolu, Satürn vb. ayrılır." (DBTSAS: 39)

Geegdeh egsig (Гээгдэх эгшиг "Düşen ünlü"): "Moğolcada düşen (dropping) ünlü kuralı ise yazım ve imlâ kuralının en önemli ve zor kısmıdır. Kelimeye ek eklendiğinde daralmış ünlü kuralına göre gereksiz olarak çıkarılan ünlüye *düşen ünlü* (dropping) denir. Çağdaş Moğolcanın imlâ kuralında ünlü düşürme durumunun özelliği dört şekilde belirtilmiştir. Bunlar:

1. Ünsüz ile biten kelimeye uzun ünlüyle başlayan ek eklendiğinde son ünsüzden önceki kısa ünlü düşer. Örneğin: gurav +aas > gurvaas (гурав + аас > гурваас "üç >üçten"), surag + aar >surgaar (сураг +аар >сургаар "haber >haberle"), olon +ıg >olnıg (олон +ыг >олныг "çok >çoğunu");
2. Ünlü ile biten kelimeye uzun ünlü ile başlayan ek eklendiğinde kelimenin sonundaki kısa ünlü düşer. Örneğin: şönö +iin >şöniin (шөнө +ийн > шөнийн "gece >gecenin"), hono +uul >honuul (хоно +уул >хонуул "kon- >konakla");
3. i (и) ile biten kelimeye uzun ünlü ile başlayan ek eklendiğinde uzun ünlünün herhangi birisi düşer. Örneğin: salhi +aar >salhiar (салхи +аар >сархиар "rüzgâr >rüzgâr ile"), gorhi +oor >gorhior (горхи +оор >горхиор "dere >dere ile");
4. Ünsüzle biten kelimeye ünsüzle başlayan ek eklendiğinde sonundaki ünsüzün önündeki kısa ünlü düşer ve arkasına ünlü alır. Örneğin: arav +n >arvan (арав +н >арван "on >onu"), malçid +d >malçidad (малчид +д >малчдад "çobanlar >çobanlara"), butar +h >butrah (бутар +х >бутрах "yayılmak") vb." (MDBAS: 59)

Giigüülegç (Гийгүүлэгч "Ünsüz"): "Dilin sesleri ünlü ve ünsüz olarak ikiye ayrılır. Akciğerden gelen havanın ses yolunda bir kapanma ya da engelle karşılaşması sonucu oluşan sese denir" (Vardar, 1980, s.152; M. Bazarragçaa, Ç. Zeenyambuu, 2014, s. 72). "Moğolcada toplam 53 ses birimi var ve bunlardan 33'ünün ünsüz olduğunu dil bilimciler bildirmektedir. Bunların b (б), g (г), d (д), t (т), c (ж), l (л), m (м), n (н), ng (нг), r (р), s (с), h (х), ts (ц), ç (ч) 19 ünsüzü yalın ünsüz; d (д), t (т), n (н), l (л), r (р), h (х), g (г), p (п), m (м) 10 ünsüzü yumuşak veya damaksıl ünsüz, k (к), f (ф), şç (шч), p (п) 4 ünsüzü yabancı kelimeleri işaretleyen özel dört ünsüz olarak ayrılır." (MDBAS: 54)

Giigüülegç avia icilseh bk. Avia icilseh ba töstei boloh yos

Giigüülegç avianı angilal (Гийгүүлэгч авианы ангилал "Ünsüz sesin sınıflandırılması"): "Ünsüzler ortaya çıkma yerine göre dil, dudak olarak ikiye ayrılır. Dil ünsüzleri, dil ucu d (д), t (т), ts (ц), ç (ч), z (з), s (с), c (ж), ş (ш), l (л), r (р), dil ortası (y), dil arkası g (г), h (х), k (к), n (н); dudak ünsüzleri, iki dudak b (б), p (п), m (м), dudak-diş b (в), f (ф) olarak ayrılır. Ünsüzlerin boğumlanma sırasında ses yolunun kapanma ve daralma durumuna göre kapantılı (hamcih) b, p, d, t, m, n, g; yarı kapantılı (hamcin şürgeh) c, z, ç, ts; sürtünmeli (şürgeh) s, ş, v, f, h, l, r, y; titreşim (çiçreh) r, yan (hacuugiin) l; ses tellerinin ton verip vermemesine göre ötümlü ve ötümsüz ünsüzleri olarak ayrılır." (DBTAS: 72)

Giigüülegç avianı bairlal (Гийгүүлэгч авианы бйрлал "Ünsüz seslerin pozisyonu"): "Moğolcada ünsüz seslerin pozisyonu belli bir düzene göre olur. Ünlü ve ünsüz, istediği ünlü ve ünsüzle yan yana gelmez. Kelime başında ünsüzden sonra ünsüz gelemez. Genelde ünlü ünsüz, ünsüz ünlü seçenekli sıralamayla olur ve ünlüden sonra ünlü gelebilir. Eğer kelime ortasında ünsüzden sonra ünsüz gelirse ikinci ünsüzden sonra mutlaka ünlü gelir. Moğolcada ünsüzlerin pozisyonu kapantılı, yarı kapantılı ve ötümlü vb. niteliğinden dolayı değişebilir. Örneğin: dişilik kelimelerde yer alan ünsüz her zaman damaksıllaşarak söylenir, eril kelimelerde yer alan ünsüz damaksıllaşmadan söylenir. eec (ээж "anne"), erdem (эрдэм "erdem, bilgi"), öngörsön (өнгөрсөн "geçen"), aav (аав "baba"), Ayur (Аюур "insan ismi")." (MDBAS: 54)

Gişüüdiig zahiruulan holboh ügs (Гишүүдийг захируулан холбох үгс "Ögeleri tabi tutarak bağlama kelimeleri"): "Cümlelerin bir ögesini diğer ögeye (tabi tutunarak) bağlamakla görevli orçim (орчим "civar"), garui (гаруй "dan fazla"), şaham (шахам "civar"), dahin (дахин "defa"), удаа (удаа "defa"), ergem (эргэм "gibi"), şig (шиг "gibi"), met (мэт "misal"), adil (адил "gibi"), çinee (чинээ "kadar"), hav'tsaa (хавьцаа "hizasında"), tuşaa (тушаа "hizasında"), turş (турш "boyunca"), bür (бүр "her"), tuhai (тухай "hakkında"), talaar (талаар "hakkında"), hürtel (хүртэл "degin") gibi kelimelere *ögeleri (tabi tutarak) bağlama kelimeleri* denir. Örneğin: Dal orçim nasnii negen buural olon hüühed toiruulan suulgaad ülger yar'c ehlev. (Дал орчим насны нэгэн буурал олон хүүхэд тойруулан суулгаад үлгэр ярьж эхлэв. "Yetmiş yaş civarı bir ihtiyar çocukları çevresine oturarak hikâye anlatmaya başladı.") Ene tuhai bi çamd mөн ç olon helsen dee. (Энэ тухай би чамд мөн ч олон хэлсэн дээ. "Bu konu hakkında ben sana çok şey söylemiştim.")" (MDBAS: 55)

Gişüüdiig zeregtsüülen holboh ügs (Гишүүдийг зэрэгцүүлэн холбох үгс "Ögeleri sıralı bağlama kelimeler"): "Cümle içindeki aynı türden olan sıralı kelimeleri bağlayan ba (ба "ve"), buyu (буюу "veya"), bögөөд (бөгөөд "ve"), bas (бас "de"), bolon (болон "ve"), bolovç (боловч "fakat"), avç (авч "olduğunda"), bolood (болоод "olduğundan"), bolvol (болвол "olsa"), baitugai (байтугай "da"), barahgüi (барахгүй "hariç"), atal (атал "ve"), hiigeed (хийгээд "ve") gibi kelimelere *ögeleri sıralı bağlama kelimeler* denir. Örneğin: Tüünii nüd n' tungalag bögөөд harhan. (Түүний нүд нь тунгалаг бөгөөд хархан. "Onun gözleri duru ve karadır.")" (ÇM: 179)

Gişүүлber (Гишүүлбэр "Ögecik"): "Cümle bilgisinin en küçük birimine ögecik denir. Ögecik kelime ve eklerin birliğidir. Örneğin: egç-iig (эгч-ийг "abla-yı"), ed-geer (эд-гээр "bu-n-lar"), oç-mogts (оч-могц "gid-ince"), ir-lee (ир-лээ "gel-di"), garsan-ı hoino (гарсан-ы хойно "çıktık-tan sonra"), baih (байхØ "ol-") vb." (MDBAS: 55)

Gişüün ögүүлber (Гишүүн өгүүлбэр "Yan cümle"): "Birleşik cümlede asıl cümleyle anlam bakımından ilgili olan, ana cümlelerin verdiği kavramı çeşitli yönlerden tamamlayan ve kuruluşu bir cümle değerinde olup yargı taşıyan cümledir." (GTS: 239), (DBTAS: 76) "Moğolcada yan cümle asıl cümlelerin içinde hangi ögenin görevini yerine getirdiğine, hangi anlamı taşıdığına göre niteleyeci yan cümle, nesne yan cümlesi, zarf yan cümlesi

olarak ayrılır. Moğolcada yan cümle asıl cümleyle ya ek kullanılarak ya da gövde vasıtasıyla ve “ge-” (гэ- "de-") özel bağlacıyla bağlanır. Sondan eklemeli yapıda olan Moğolcada yardımcı cümle +yan cümle +esas cümle olarak sıralanan sabit gramer kurallıdır. Bu yüzden genelde yan cümle esas cümlenin önünde bulunur. Moğolcada yan cümlenin öznesinde yalın durum eki rastlanır. İstisna durumlarda ilgi, çıkma durum ekleri eklenir ya da sıfır varyantla şekillenir. Moğolcada yan cümle esas cümleyle "ge- " (гэ- "de-") ile bağlanmamışsa yüklemi zaman, kip ekleriyle şekillenmez, sadece "birleşik kelime, ögelerin bağlamasıyla" bağlanır. Örneğin: Namaig heltel Bayar darga tatgalzav. (Намайг хэлтэл Баяр дарга татгалзав. "Beni söyleyince Bayar müdür reddetti.") Ama ge- (гэ- "de-") ile bağlanmışsa ek cümlenin nitelikli olarak, yüklemi zaman ve şahıs eklerle tam (perfect) şekillenir. Örneğin: Bi (namaig) avçır'ya getel Bayar darga tatgalzav. (Би (намайг) авчирья гэтэл Баяр дарга татгалзав. "Ben (beni) getireyim dediğimde Bayar müdür reddetti.") (MDBAS: 56)

Gişüüniig dagan çimeh ügs (Гишүүнийг даган чимэх үгс "Ögenin arkasına gelen takı kelimesi"): "Cümlede herhangi bir ögenin arkasına gelerek o ögenin anlamını genişletmekle görevli ç (ч "dA"), l (л "ancak"), biş (биш "değil"), ç biş (ч биш "ne..ne") vb. kelimelere *ögenin arkasına gelen takı kelimesi* denir. Örneğin: Tanai sumın Bat ç sain hün şüü. (Танай сумын Бат ч сайн хүн шүү. "Sizin kasabadaki Bat da iyi insandır.") Ene çin' ööh ç biş, bulçirhai ç biş yum baina. (Энэ чинь өөх ч биш, булчирхай ч биш юм болжээ. "Bu ne yağ ne de bez olmuş.")" (ÇM: 182)

Gişüüniig ugtan çimeh üg (Гишүүнийг угтан чимэх үг "Ögenin ön takı kelimesi"): "Cümlede herhangi bir ögenin önüne gelerek o ögenin anlamını genişletmekle görevli maş (маш "pek, çok"), nen (нэн "pek"), tun (тун "çok"), haga (хага "kırılma ses taklidi"), huga (хуга "kırılma ses taklidi"), tsoo (цоо "pekiştirme kelime"), oglo (огло "hareket taklidi"), pad пад ("düşme ses taklidi"), pир (пир "hareket ses taklidi"), ças (час "pekiştirme kelime") pekiştirme kelimeler, tek başına anlamsız; ül (үл "asla"), es (эс "-mA"), büü (бүү "asla"), bitgii (битгий "-mA"); zövhöн (зөвхөн "sadece"), barag (барар "henüz") gibi kelimelere *ögenin ön takı kelimesi* denir. Örneğin: Ih medehiig biş, maş günzgii medehiig çarmai. (Их мэдэхийг биш, маш гүнзгий мэдэхийг чармай. "Çok bilmeye değil, çok derin bilmeye çabala.") Bar'c yavsан modoo huga tatan gald hiigeed garç odov. (Барьж явсан модоо

хуга татан галд хийгээд гарч одов. "Tuttuğu odunu çıt kırarak ocağa atıp çıkıp gidiverdi.") (ÇM: 182)

Gol ögүүлber (Гол өгүүлбэр "Esas cümle"): "Ana fikri taşıyan ve esas yargıyı üzerinde bulunduran cümleye denir. Esas cümlede herhangi bir ögenin görevini gerçekleştirmekte olan cümleye yan cümle denir. Moğolcada yan cümle, esas cümleye herhangi bir bağlaçla bağlanır, dil bilgisel ilişkinin hangi anlamı belirtmesi, nerede bulunması gerektiğini esas cümle ve onun yapısındaki ögeler gösterir." (MDBAS: 57), (GTS: 213)

Gol örgölt (Гол өргөлт "Esas vurgu"): "Kelimenin ilk hece ya da diğerlerine göre daha yüksek ses tonuyla söylenilen hecesine denir. Esas vurgulu hecenin ünlüsü haruul (харуул "bekçi"), elberel (элбэрэл "merhamet") kelimelerindeki gibi ikinci ve ondan sonraki vurgusu olmayan hecenin ünlüsünün ince ve kalınlığını belirtir. Ünlü uyumu kuralına uymayan birleşik kelime veya yabancı kelimeler birden fazla vurgulu olabilir. Örneğin: Baatarhüü'nin (Баатархүүгийн "insan ismi"), germanaar (германаар "Almanca ile") vb." (MDBAS: 57)

Gol ügs (Гол үгс "Esas kelimeler"): "Kelime hazinesinde bağımsız anlam taşıyan, kelime türetme metotlu, dil bilgisel kategorili, cümlede tek başına öge olabilen dil bilgisel kelimelere *esas kelimeler* denir. Esas kelimeler ad, sıfat, sayı ad, zaman ve yer ad, edat, tasvir, taklit, fiil ve zamir gibi kelimeleri içermektedir. Esas kelimeler metin ve cümleyle belirlenen bilginin esas anlamını taşır." (MDBAS: 57)

Guravdugaar biyer tögsöh nöhtsöl (Гуравдугаар биеэр төгсөх нөхцөл "Üçüncü şahıs eki"): Eylemi dinleyen dışındaki kişiye üçüncü şahsa yaptırmadır. Müşavere etme anlamlı –g (–г), dileyerek isteme anlamlı –tugai (–тугай), –tügei (–түгэй), hayal ederek isteme anlamlı –aasai (–аасай), –eesei (–ээсэй), –oosoi (–оосой), –öösei (–өөсэй) ekleri üçüncü şahıs ekleridir. Örneğin: Yahav gergii min' bid ötlög, yargui şig ürs min'l enh ösög, saihan aav, eec gec bidniig heleg, saruul nutag min' haraad baysag. (Яахав гэргий минь бид өтлөг, яргуй шиг үрс минь л энх өсөг, сайхан аав ээж гэж биднийг хэлэг, саруул нутаг минь хараад баясаг. "Ne yaralım hanım biz yaşlanalım, çiçek gibi çocuklarımız sağ salim büyüsün, iyi anne baba diye bizi anlatsın, ferah memleketimi görüp sevsin.") Sav çin' düüren, saal' çin' arvin baih boltugai. (Сав чинь дүүрэн, сааль чинь

арвин байх болтугай. "Kovanız dolu, sütünüz bereketli olsun."), Gadaalc od harc nüdee sergeetügei. (Гадаалж од харж нүдээ сэргээтүгэй. "Hava alırken yıldızlara bakıp içini ferahlatasın.") (ÇM: 174), (MDBAS: 58)

2.8. /Н/ Harfiyle Başlayan Terimler

Hacuugiin giigüülegç (Хажуугийн гийгүүлэгч "Yan ünsüzü"): "‘I’ (л) sesi söylenirken dil ucunun dişlere veya diş etlerine dokunuşu sırasında, ciğerlerden gelen havanın ağız kanalını kapatan dilin iki yanından avurtlara çarparak çıkması ile oluşan ünsüzdür ve buna *yan ünsüzü* denir." (DBTSAS: 19)

Hadni Biçees (Хадны бичээс "Kaya Yazısı"): "Hayvanlar, kuşlar, avlanma ve savaş ile ilgili eylemlerin kaya üstünde tasvir edilen resim yazısına *kaya yazısı* denir. Kaya yazısı, kayanın üstünde çizilmiş ve kayanın üstünde oyulmuş olarak ikiye ayrılır." (DBTAS: 476)

Halha ayalguu (Халх аялгуу "Halha lehçesi"): Halha şivesi Klasik Moğol yazısının temelidir ve Moğolistan nüfusunun %90'nın konuştuğu asıl şivedir. Halha lehçesi batı, güney, merkez ve doğu şivesi dışında sartuul, hotgoid, ilcigen, darhad ve dariganga ağızlarını içermektedir.

Ham holboh nöhtsöl (Хам холбох нөхцөл "Eş bağlama eki"): "Eylem bağlandığı eylemle belirerek o eylemin oluşunu belirtir, iki eylemin aynı anda eş olarak bağlandığını belirten –n (–н) ekine *eş bağlama eki* denir. Örneğin: Eldviig bodon suugaa ohini setgeliig zovoohgüig hiçeec bailaa. (Элдвийг бодон суугаа охины сэтгэлийг зовоохгүйг хичээж байлаа. "Çok şey düşünerek oturan kızın gönlünü acıtmamaya çalışıyordu.") Uulin cicighen gorhi cirelzen ursana. (Уулын жижигхэн горхи жирэлзэн урсана. "Dağın küçücük deresi parlayarak akıyor.")" (ÇM: 163)

Ham too (Хам тоо "Topluluk sayısı"): "İnsan ve varlıklar topluluğunu sayı ile adlandırarak belirtilen sayıya *topluluk sayısı* denir. Asıl sayıya –uul (–уул), –üül (–үүл) ekleri ekleyerek birlik metodu ile oluşturulur. Örneğin: gurvuul (гурвуул "üçüz"), tavuul (тавуул "beşiz"), zurguul (зургуул "altız"), arvuul (арвуул "onuz") vb." (ÇM: 147)

Ham tsag (Хам цаг "Eş zamanlılık"): "Evrendeki varlık ve olayların, değişme ve gelişmelerinin şimdiki durumuyla çakışma zamanına *eş zamanlılık* denir. Dil bilimde herhangi bir dönemin dilinin gelişmesinin belli bir zaman kesiti içinde karşılıklı bağlı düzlem açısından incelemesine *eş zamanlılık incelemesi* denir. Örneğin: Moğol dilinin ses biriminin düzlemini çağdaş döneme göre inceleyerek, değişim, gelişim, iç bağlantıları, sayı ve ölçüsünü tasvir etmekle görevli dalına eş zamanlılığın ses bilimi yani o dönemin durumunu belirleyecek *ses incelemesi* denir." (MDBAS: 247)

Нанаатуулах ай ("İyelik kategorisi"): "Sahip ve sahip ettirilen arasındaki ilişkiyi gösteren ve adlandırıldığı cisim türlerinin özelliklerinden ayırt edilerek belirtilen dil bilimsel kategoriye iyelik kategorisi denir. İyeliğin görevini genellikle şahıs zamirler üstlenir. Örneğin: Аав мин' төрсөн ганц дүүгээ үргэлж дурсдагсан. (Аав минь төрсөн ганц дүүгээ үргэлж дурсдагсан. "Babam öz tek kardeşini hep anardı.") Cümlede aav (aav "baba") kelimesi cümlede birinci tekil şahıs olduğu, дүү (дүү "kardeş") kelimesi eylemin şahısı babayla ilgili olduğunu min' (-минь), -аа (-аа) ekleriyle belirlenmiştir. Çağdaş Moğolcada ad eklerinden sonra eklenerek adlandırdığı şeyin yund (юунд "neye"), hend (хэнд "kime") ait olduğunu ayırt etmekle görevli -аа (-аа), -еэ (-ээ), -оо (-оо), -өө (-өө), мин' (минь), маан' (маань), чин' (чинь), тан' (тань), н' (нь) ekleri iyeliği ifade etmekte kullanılmaktadır." (ÇM: 141) "Moğolcada iyelik ekleri şu şekilde kullanılmaktadır.

Teklik 1. Şahıs	min' / +AA	aav min', aavaa (aav минь, aavaa "babam")
Teklik 2. Şahıs	чин' / +AA	aav чин', aavaa (aav чинь, aavaa "baban")
Teklik 3. Şahıs	n' / +AA	aav n', aavaa (aav нь, aavaa "babası")
Çokluk 1. Şahıs	maan' / +AA	aav min', aavaa (aav маань, aavaa "babamız")
Çokluk 2. Şahıs	tan' / +AA	aav tan' aavaa (aav тань, aavaa "babanız")
Çokluk 3. Şahıs	n' / +AA	aav n', aavaa (aav нь, aavaa "babası, babaları")

(Ersoy, 2012, s. 260).

Намснн гийгүүлэгч (Хамжих гийгүүлэгч "Kapantılı ünsüz"): "Hava akışının aniden kapanması ve açılması sonucunda çıkan seslere *kapantılı ünsüz* denir. b (б), t (т), d (д), g (г), ğ (га), m (м), n (н), ng- η (нг), p (п) ünsüzler kapantılı ünsüzdür. Kapantılı ünsüzler,

dudak, dudak-diş, dil-damak-geniz, dil-diş olarak ayrılır. Örneğin: dil-damak-geniz ünsüzü -g, ğ, ŋ; dil-diş ünsüzü d, t, n." (DBTSAS: 19), (MDBAS: 248)

Hamcin holboh nöhtsöl (Хамжин холбох нөхцөл "Birleşerek bağlama eki"): "İlk eylemin sonraki eylem ile aynı zamanda olmasını sağlayan –n (–н) ekine denir. Örneğin: Sain şuvuu modıg şilen suuna, sain хүн хүнийг сонгон ураглана. (Сайн шувуу модыг шилэн сууна, сайн хүн хүнийг сонгон ураглана. "İyi kuş ağacı seçerek oturur, iyi insan insanı seçerek akraba olur.")" (MDBAS: 248)

Hamcin şürheg giigüülegç (Хамжин шүргэх гийгүүлэгч "Yarı kapantılı ünsüz"): "Hava akışının dar tutulması ile yani ses organlarının sürtünmesi sonucunda havanın itilerek çıkması ile oluşan ünsüzlere denir. ts (ц), ç (ч), z (з), c (ж) gibi ünsüzleri *yarı kapantılı ünsüzdür*. Örneğin: ts (ц) sesi söylenirken t harfi gibi dilin uç kısmı üst dişe sürtünerek söylenilir." (DBTSAS: 19)

Hamcuulah arga (Хамжуулах арга "Bağlaçsız birleşim"): "Çağdaş Moğolcada ad, sayı, özel ad vb. ad görevinde kullanılan kelimelerin diğer ad cisimlere tâbi olarak ek almadan bağlanmasına denir. tavan nom (таван ном "beş kitap"), hoyor gурvan alham (хоёр гурван алхам "iki üç adım"), hagas cil (хагас жил "yarı yıl"), ögöösön gutal (өрөөсөн гутал "tek ayakkabı"), Tömör zam taviv. (Төмөр зам тавив. "Demir yol yaptı.") vb. Türemiş ve türememiş sıfat, asıl sayı, cıvar sayı, belirsiz sayı, kesirli sayı, topluluk sayı, üleştirme sayı, bazı soru zamir, ayırt edici zamir, tasvir kelimeler gövdesiyle fiile yan bağlaçsız bağlanır. saihan duulah (Сайхан дуулах "güzel söylemek"), tas tas höhröh (тас тас хөхрөх "kahkaha atmak"), por por butslah (пор пор буцлах "fokur fokur kaynamak") vb." (MCBS: 289), (MDBAS: 248)

Hamcuulsan todotgol (Хамжуулсан тодотгол "Birleşik niteleyici"): "İlişkili ve ilişki dışı adın –n (–н)'li ve –n (–н)'siz gövdesiyle diğer adlara birleştirilerek bağlanan, niteleyen ve nitelendireni belirtmesine denir. çuluutai zam (чулуутай зам "taşlı yol"), tavan nom (таван ном "beş kitap"), höh tengер (хөх тэнгэр "mavi gökyüzü") vb." (MDBAS: 249)

Hamtrahın tiin yalgal (Хамтрахын тийн ялгал "Birliktelik durumu"): "Birleşik kelime, cümle yapısındaki ad görevindeki kelimelerin fiil ile bağlama ilişkisini gösteren durum ekine *birliktelik durumu* denir. Birliktelik durumunun ekleri ünlü uyumuna göre –tai

(-тай), -tei (-тэй), -toi (-той) ve sıfır varyantlıdır. Örneğin: Olon cil hüsen hüleesen hün-teigee uulzac, setgel sanaa n' uucirç dee. (Олон жил хүсэн хүлээсэн хүнтэйгээ уулзаж, сэтгэл санаа нь уужирч дээ. "Uzun zamandır beklediği kişiyle görüşüp içi rahatlamış.") Ene evdersen haşaag çin' bi gantsaaraa bosgoc diilehgüi. Harin ter heden mucaanı al' saintai n' hamtarval hoyor gurav honogt bosgoc döngönö baih. (Энэ эвдэрсэн хашааг чинь би ганцаараа босгож дийлэхгүй. Харин тэр хэдэн мужааны аль сайнтай нь хамтарвал хоёр гурав хоногт босгож дөнгөнө байх. "Bu kırılmış çitini ben tek başıma tamir edemem, ancak oradaki marangozların en iyisiyle iki üç günde tamir edebilir.") Dorctoi hamt (Доржтой хамт "Dorc ile beraber"), düütei tsug (дүүтэй цуг "kardeş ile birlikte") vb. Moğolcada birliktelik durumunun -tai (-тай), -tei (-тэй), -toi (-той) ekleri dışında isimden sıfat türetmekle görevli -tai (-тай), -tei (-тэй), -toi (-той) eş anlamlı ekler vardır. Bu eklerin çıkış noktası bir olsa da anlam, görev ve yeri ile farklılık gösterir. Sıfat türetme -tai (-тай) ekine genelde birleşik isimlerde rastlanır. Örneğin: modtoi uul (модтой уул "ağaçlı dağ"), ustai gazar (устай газар "sulu yer"), uhaantai hün (ухаантай хүн "akıllı insan") vb." (ÇM: 139)

Hamtran üildeh hev bk. Üildeltseh hev

Handsan üg (Хандсан үг "Dolaysız kelime"): "Konuşmacı tarafından karşıdaki insanı uyarma nedeniyle kullanılan kelimeye denir. Dolaysız kelime yalın durumu ile adla belirlenir. Birden fazla kelimeyle kullanılabilir. Duygu ve ünlemle beliren dolaysız kelimeler tekrarlanarak kullanılabilir. Örneğin: Hüüy hüüy hurdan yavaarai. (Хүүе, хүүе хурдан яваарай. "Hey hey çabuk gidin.") İrged ee, usnaas bolgoomclooroı. (Иргэд ээ, уснаас болгоомжлоорой. "Ey millet, sudan sakınınız.") Dolaysız kelimesi insan adıyla da belirtilebilir. Bat aa naaşaa suu. (Бат аа, наашаа суу. "Bat'ım buraya otur.") vb." (MDBAS: 250)

Har' helend orson mongol üg (Харь хэлэнд орсон монгол үг "Yabancı dile giren Moğolca kelimeler"): "Tarih boyunca dilin karşılıklı etkileşimi sonucunda kelimelerin karşılıklı olarak dile girerek yerleşmesi durumu söz konusudur. Yabancı kelime Moğolcaya girdiği gibi, Moğolca kelimeler de yabancı dillere girmiştir. Tarihin farklı dönemlerinde iletişim için kelimeler diğer dillere girer. Araştırmacılar Moğolca kelimelerin Moğol İmparatorluğu döneminde yabancı dillere daha çok yerleştiğini,

özellikle de Çinceye giren çok sayıda kelime olduğunu belirtmektedir. Başka bir dildeki kelimelerin diğer bir dilin aracılığıyla üçüncü dile yerleşmesine de çok rastlanmaktadır. Örneğin: Rusça'ya baatar (баатар "kahraman"), haruul (харуул "gözcü"), ord (орд "saray"); Fransızca'ya gob' hangai (говь хангай "gobi yayla"), tangarag (тангараг "ant"); Çince'ye hulan (хулан "yabani at"), ord (орд "saray"), uurhai (уурхай "maden ocağı"); Tibetçe'ye tamga (тамга "mühür"), demç (дэмч "bir çeşit unvan"), dalai lam (далай лам "Dalai lama"); Korece'ye nar (нар "güneş"), sar (сар "ay"), mös (мөс "buz") gibi kelimeler girmiştir." (MDBAS: 252)

Har' üg (Харь үг "Ödünç kelime"): "Bulunduğu dile başka dillerden girmiş yerli olmayan bütün kelimelere *ödünç kelime* denir. Moğolcada ödünç kelimeye har' üg (харь үг "ödünç kelime"), ormol üg (ормол үг "girinti kelime"), zeelsen üg (зээлсэн үг "alıntı kelime"), zeelberlesen üg (зээлбэрлэсэн үг "alıntı kelime"), gadaad üg (гадаад үг "yabancı kelime") vb. farklı adlarla kullanılmaktadır. Moğolcaya ticaret, alışveriş, bilim dalı, kültür, sanat, sosyal, siyaset, ekonomi, iletişim gibi sebeplerden dolayı Türk, Mançu, Hamnigan, Hindistan, Samgard, Uygur, Fars, Arap, Tibet, Kore, Japon, Çin, Rus, İngiliz, Fransa dillerinden girmiş çok sayıda ödünç kelime bulunmaktadır." (KHİ: 117)

Har'tsuulsan zereg (Харьцуулсан зэрэг "Karşılaştırma derecesi"): "İnsan ve varlıkları nitelik ve nicelik bakımından karşılaştırmak için kullanılan sadece sıfatlara ait metoda *karşılaştırma derecesi* denir. Örneğin: sumnaas hurdan (сумнаас хурдан "oktan hızlı"), ödnöös höngön (өднөөс хөнгөн "tüyden hafif"), tol' met tungalag (толь мэт тунгалаг "ayna gibi berrak") vb." (MDBAS: 253) bk. **Temdeg neriin har'tsuulsan zereg**

Har'yalahın tiin yalgal (Харьяалахын тийн ялгал "İlgi durumu"): "Birleşik kelime, cümle yapısında ad görevinde olan sıfat, sayı, sıfat-fiili ad, yer zaman adı ve edat ile bağlama ilişkisini belirten duruma *ilgi durumu* denir. Örneğin: ahın mor' (ахын морь "abinin atı" ismi isim ile), geriin gadna (гэрийн гадна "evin dışında" ismi yer isimle), eh ornı tölöö (эх орны төлөө "vatanın için" ismi edat ile), sainı yörööl (сайны ерөөл "hayırlının duası" sıfatı isim ile), hoyornı gurav (хоёрны гурав "üçünün ikisi" sayıyı sayı ile), uçrahın tulд (учрахын тулд "karşılışması için" sıfat-fiili edatla) vb. İlgi durum ekleri ünlü uyumu, gövdenin sondaki ses özelliğine göre türemiş –iin (–ийн), –in (–ын), –ii (–ий), –i (–ы), –n (–н) varyantları dışında söylenişten dolayı ortaya çıkan sıfır varyantlıdır. –iin (–

ийн), -in (**-ын**) ekleri Klasik Moğolcadan kalmış dil ucundan çıkan n (н)'den gelmiş düzenli ve düzensiz 'n'(н) dışındaki ünsüz, kısa ünlüyle biten gövdeye eklenir. Örneğin: ahın (ахын "abinin"), bağıin (багшийн "öğretmenin"), dargin (даргын "müdürün"), şülgiiin (шүлгийн "şiirin") vb. Fakat bu eki Klasik Moğolcada dil arkası geniz 'n'(н) ile biten gövdeye eklendiğinde ünsüzün yapısındaki gizli 'g'(г) ünsüzü ortaya çıkar. Örneğin: байшингийн (*baişingiin* "apartmanın"), хилэнгийн (*hilengiin* "sinirin") vb. -ii (**-ий**), -i (**-ы**) ekleri düzenli ve düzensiz 'n'(н) ünsüzüyle biten gövdeye doğrudan, uzun ünlüyle biten gövdeye ise 'n'(н) yardımcı ünsüzü olarak yazılır. Örneğin: modni (модны "ağacın"), бороони (борооны "yağmurun") vb. Eş telâffuzlu yalın ve özel adlarını, ilgi durum ekleri olan -iin (**-ийн**), -ii (**-ий**) varyantları ile ayırt etme kuralı Moğolcada oluşmuştur. Örneğin: Haraagiin gol – haraani şil (Хараагийн гол -харааны шил "Haraa'nın nehri-numaralı gözlük"), Boroogiin gol – бороони us (Бороогийн гол -борооны ус "Boroо'nun nehri -yağmurun suyu"), Тууагийн гол –тууаны нөлөө (Туяагийн ном -туяаны нөлөө "Тууа'nın kitabı -ışığının etkisi") vb. -n (**-н**) eki uzun ve ikiz ünlüyle biten gövdeye eklenir. Örneğin: nohoin hoşuu (нохойн хошуу "kuşburnu"), delhiin baidal (дэлхийн байдал "dünyanın durumu"), туулайн бүжин (туулайн бүжин "tavşan yavrusu") vb. Klasik Moğolcada ilgi durum eki olan -n (**-н**) eki bulunmamaktaydı. -n (**-н**) eki konuşma durumuyla ilgili olarak sonradan ortaya çıkmıştır. İkiz ünlüden sonra gelen 'n'(н) ve uzun ünlüden sonra gelen 'n'(н)-nin ortaya çıkma durumu farklıdır. İlgi durumu sıfır (Ø) varyant adları bazı yer ve zaman adı, edatla bağlanırken ve sıralı ögelerin sonu olmayan dil bilgisel şekillerde rastlanır. Örneğin: tolgoi deer (толгой дээр "baş üstünde"), baişin dotor (байшин дотор "ev içinde"), güür dooguur (гүүр доогуур "köprü altından"), ene tuhai (энэ тухай "bu hakkında") vb. birleşik kelimelerin tolgoi (толгой "baş"), baişin (байшин "ev"), güür (гүүр "köprü"), ene (энэ "bu") vb. ad ve zamirler ilgi durumunun sıfır varyantındadır. Örneğin: Acilçin, malçin, sheetnii hödölmöriin nöhtsöl öör öör baidag. (Ажилчин, малчин, сэхээтний хөдөлмөрийн нөхцөл өөр өөр байдаг. "İşçi, çoban, entelektüellerinin iş şartı farklı farklıdır.") cümlesinin acilçin (ажилчин "işçi"), malçin (малчин "hayvancı"), sheeten (сэхээтэн "entellektüel") sıralı niteleyicilerinin acilçin (ажилчин "işçi") ve malçin (малчин "hayvancı") kelimeleri ilgi durumunun sıfır varyantındadır. Çağdaş Moğolcada bazı adlar ilgi durum eklerinin önünde gövde türetme 'n' (н) ile 'n' (н)'siz kullanıldığı için kelimelerin anlamını ayırt etme düzlemi oluşmuştur. Örneğin: üyiin (үеийн "dönemlik"), үүни (үений "eklemin"), tsagiin (цагийн "zamanın"), tsagni (цагны "saatin") vb." (ÇM: 134)

Hariltsaa (Харилцаа "İletişim"): "Dilin gereçlerini kullanarak duygu ve düşünce ya da bilgilerin aktarılmasına *iletişim* denir. Dil en önemli iletişim aracıdır." (DBTAS: 487)

Hariltsan üildeh hev bk. Üildegdeh hev

Hariltsan zeregtssen niilmel ögүүлber (Харилцан зэрэгцсэн нийлмэл өгүүлбэр "Karşılıklı sıralı birleşik cümle"): "Birleşik cümle yapısındaki bir cümlenin bir kısmı öznenin anlam, görev ve niteliğini içeriyorsa, onunla karşılıklı sıralı bağlamada olan diğer cümlenin kısımları mutlaka yüklem cümlesinin anlam, görev ve niteliğini içerir. Bu durumda özne ve yüklem görevindeki cümleler esas cümle şeklinde bulunur ve birbirinin ögesi olur. Buna *karşılıklı sıralı birleşik cümle* denir. Örneğin: Ene cil nogoo sain urgasan n' havar ta nar gazraa sain bordsonih. (Энэ жил ногоо сайн ургасан нь хавар та нар газраа сайн бордсоных. "Bu sene sebzenin iyi yetişmesi bahar mevsiminde yerini iyi beslediğinzdendir.")" (ÇM: 297)

Hatuugiin temdeg (Хатуугийн тэмдэг "Sertlik simgesi"): "Çağdaş Moğolcada, Kiril alfabesi 13 ünlü, 20 ünsüz, toplam 33 harf ve 2 simgeden oluşmaktadır. Bu iki simgenin biri sertlik simgesi (ь)'dir. Sertlik simgesi (ь """), eril kelimelerde ya (я), yo (ё) seslerini öndeki ünsüzden ayırmak için kullanılır. Örneğin: av"ya (авья "alayım"), yav"ya (явья "gideyim"), sur"ya (сурья "okuayım"), ol"yo (ольё "bulayım") vb." (MDBAS: 254)

Havsarsan niilmel ögүүлber bk. Ugsarsan niilmel ögүүлber

Havsarsan niilmel üg bk. Ugsarsan niilmel üg

Hel (Хэл "Dil"): "İnsanlar arasında karşılıklı birçok haberleşme aracı vardır. Bunlardan en gelişmiş, en önemli ve en yaygın olanı dildir. Dil, düşünce ve toplum kalkınması ile derin ilişkili olduğundan toplumun oluşmasına esas sebep olmaktadır." (MDBAS: 274)

Hel (Хэл "Dil"): "Ağız içinde bulunan, kaslardan yapılmış, sesleri çıkarmakla görevli organdır. Dil kasların yardımıyla bütün sesleri çıkarır. Dil sesi, dilin neresinden söylenildiğine göre dil ucu, ortası ve arkası olarak üçe ayrılır." (MDBAS: 275)

Hel biçig (Хэл бичиг "Filoloji"): "Bir halkın, eski yazı, metinlerin anlaşılması ve açıklanması ile uğraşan dil bilim dalına *filoloji* denir. Filoloji, dil bilim, yazı bilim, simge bilim, eski yazı bilgisi, kültür incelemesi, edebiyat incelemesi, nazım incelemesi, yeltenme bilgisi vb. bilim dallarını kapsamaktadır." (MDBAS: 275)

Hel şinlel (Хэл шинжлэл "Dil bilimi"): "Dil ve onun yapısı, görevi ve zaman içindeki gelişmelerini inceleyen bilim dalına *dil bilimi* denir. Dil bilimi, araştırma amacı ve kullanımına göre genel, özel, teorik ve pratik dil bilimi olarak ayrılır. Genel dil bilimi kapsamında dış, iç ve karşılaştırmalı dil bilim olarak ayrılır. Özel dil bilimi belli bir dili ve grup dillerini araştırır. Araştırma dalına göre ses bilgisi, ses birim bilgisi, şekil bilgisi, vurgu bilgisi, ünlem bilgisi, imla bilgisi, anlam bilgisi ve kelime bilgisi olarak ayrılır." (DBTAS: 581)

Hel tseverşüülehöi (Хэл цэвэршүүлэхүй "Arı dili eğilimi"): "Edebî dili, yabancı kelimelere, edebî olmayan dil çeşitlerine (şive, ağız) karşı duran, kaba kelimelerin oluşumundan ayrı tutmaya çalışan, ana dilini yabancı kelimelerin etkisinden korumaya çalışanların işlem ve dil gelişiminin bakış açısı ve dil tutumu arı dili eğilimidir." (DBTAS: 580)

Hel züi (Хэл зүй "Dil bilgisi"): "Dil bilgisi, bir dilin kelime türetmesini, kelime şekillenmesini, cümle ve metinlerin yapılarını, dilin çeşitli öğeleri arasındaki anlam ilişkilerini inceleyen dil bilim dalıdır." (MDBAS: 275)

Hel züin ai (Хэл зүйн ай "Dil bilgisel kategorisi"): "Aynı türün genel soyut ilişkisini belirten iki veya ikiden fazla karşılıklı zıtlaşmış dil bilgisel anlamların birliğine *dil bilgisi kategorisi* denir. Dil bilgisel iki veya ikiden fazla birkaç anlamı aynı tür ilişkiyi belirtme niteliğiyle dil bilgisinin bir kategorisini oluşturur. Teklik sayı, çokluk sayı gibi sayıları belirttiğinden sayı kategorisi; gelecek zaman, geçmiş zaman ve şimdiki zaman ise zaman belirttiğinden zaman kategorisini oluşturmaktadır." (ÇM: 102)

Hel züin helber (Хэл зүйн хэлбэр "Dil bilgisel şekil"): "Dil bilgisel anlamı belirten dil gereğine denir. Dil bilgisel anlam, ekler, yardımcı kelime, tekrarlama ve vurgu gibi belirli şekiller veya sıfır şekil ile de belirtilir. ном (ном "kitap"), номнууд (номнууд "kitaplar"),

nomnuudaas (номнуудаас "kitaplardan"), nomnuudaasaa (номнуудаасаа "kitaplarından)" (ÇM: 101)

Hel züin utga (Хэл зүйн утга "Dil bilgisel anlam"): "Kelimeler, kelime hazinesinin somut anlamı dışında bazı kelimelerde bulunan çeşitli ilişkileri belirten soyut anlama *dil bilgisel anlam* denir. Kelimelerde kelime hazinesi ve dil bilgisel anlam bulunur. Kelimenin anlamı, gerçek evrendeki varlığı ve onların nitelik, sayı, ölçü, oluşu, yer ve zamanını belirterek o kelimeyi diğerinden ayırt eder; dil bilgisel anlam ise bir kelimedede değil bir grup kelimedede bulunan genel soyut anlamdır. Kelime hazinesi anlam, somut varlıklar adlandırıldığında belirir. Dil bilgisel anlam, birleşik kelime ve cümle kurulmasında belirir." (ÇM: 100)

Hel züin üg (Хэл зүйн үг "Gramer kelimesi"): "Cümle içinde herhangi bir bilgiyi aktaran veya herhangi bir görevi üstlenen, yalın durumda olmayan şekillenmiş kelimelere *gramer kelimesi* denir. Örneğin: Hervee çamaig butsaad irvel eec n' magnai hagartal bayarlana şüü. (Хэрвээ чамайг буцаад ирвэл ээж нь магнай хагартал баярлана шүү. "Eğer geri gelirse-n anne-n çok mutlu ol-acak.") Bu cümledeki bütün kelimeler birbiriyle ilişkide bulunup, cümlede beliren fikir aktarılırken belli görevler üstlenmişlerdir. Gramer kelimeler esas kelimeler (şekillenmiş kelimeler) ve yardımcı kelimeler (gramerleşmiş kelimeler) olarak sınıflandırılır. Yukarıdaki örnek cümlede hervee (хэрвээ "eğer"), ilüü (илүү "çok") yardımcı kelimeler, diğer kelimeler ise esas kelimelerdir." (MDBAS: 278)

Helber (Хэлбэр "Format"): "Kelime türetme veya kelimeleri bağlamakla görevli eklere denir. Ön ek, son ek ve çekim ekleri birer formattır." (DBTAS: 530)

Helehüi (Хэлэхүй "Konuşma"): "Dil kullanımının seslendirilmiş biçimi *konuşma* olarak bilinir. Dil, işaretlerin düzlemidir. Konuşma, bu işaret düzleminin iletişimde kullanılan gerçeği ve sonucudur. Konuşmanın özelliği ise insanlara has bir nitelikte olmasıdır." (DBTAS: 591)

Helnüi bütets (Хэлний бүтэц "Dil yapısı"): "İletişimin ilk sistemi, varlığın oluşması, doğa yolu ve doğadan aktarılma yolu ile oluşur. İletişimin ikinci sistemi ise dil işaretlerinin çeşitli birim-morfem, kelime, birleşik kelime ve cümlelerden oluşur. Yalın morfem

fonemden, kelime morfemden, birleşik kelimeler kelimededen, cümle birleşik kelimededen aktarılarak oluşur." (MDBAS: 279)

Helniü gün biş ugiin ‘g’ (Хэлний гүн биш үгийн ‘г’ "Ön damak ‘g’ ünsüzü"): "Dilin arka kısmı diş ve art damak kısmıyla sürtünmesinden çıkan g (г) sesine *ön damak ‘g’ (г) ünsüzü* denir. Ön damak "g"(г) ünsüzü arkasına ünlü almaz, ya da e (э), ö (ө), ü (ү), i (и) ince ünlülerini alır. Örneğin: *tenger* (тэнгэр "gökyüzü"), *öndög* (өндөг "yumurta"), *möngö* (мөнгө "para"), *süg* (сүг "cin"), *bilig* (билиг "bilge") vb." (MDBAS: 279)

Helniü gün бүтets (Хэлний гүн бүтэц "Dilin derin yapısı"): "Gerçek durumlarda insanın beynine işlemiş ilk düzleme *dilin derin yapısı* denir. Özellikleri: İlk işaret, somut birimlerin birliği, göze görünür ve net, her millette aynı olmasıdır. Dilin derin yapısı ve yüzey yapısındaki benzer özellikleri: İkisi aynı işarettir ve her ikisi parçalardan oluşur. Örneğin: *taş* derin yapısı açısından doğada oluşmuş bir çeşit katı cins; yüzey yapısı açısından (*t+a+ş*) üç harften oluşan seslerin birliğidir." (ÇMDAT: 19)

Helniü gün ugiin ‘g’ (Хэлний гүн угийн ‘г’ "Arka damak ‘g’ ünsüzü"): "Dilin arka kısmının küçük dil ile sürtünmesinden çıkan g (г) sesine *arka damak ‘g’ (г) ünsüzü* denir. Arka damak g (г), arkasına a (а), o (о), ı (ы) kalın ünlülerini alır. Örneğin: *unaga* (унага "tay"), *botgo* (ботго "deve yavrusu"), *botgig* (ботгыг "deve yavrusunu"), *ogotno* (оготно "fare") vb." (MDBAS: 280)

Helniü hoiguurh ‘n’ (Хэлний хойгуурх ‘н’ "Ön damak genizsi ‘n’ ünsüzü"): "Dilin arka kısmının yumuşak damağa değerek söylenen n (н) sesine *ön damak genizsi ‘n’ (н) ünsüzü* denir. Ön damak genizsi n (н) sesi, arkasına ünlü almadan yazıldığından diş-damak genizsi n (н) sesinden farklıdır. Örneğin: *tungalag* (тунгалаг "berrak"), *ançid* (анчид "avcılar"), *olonlog* (олонлог "maltinomial"), *olonh* (олонх "çoğu"), *oyunlag* (оюунлаг "şuurlu")" (MDBAS: 281)

Helniü negе (Хэлний нэгж "Dil birimi"): "Dilin ses, biçim birimi, yapı, anlam vb. dilin düzlemlerini oluşturan herhangi bir tabanına ait, farklı görevler ve anlamları belirten dil birimleridir. Dil birimi, somut ve absolut somut, bir taraflı, iki taraflı birim, yalın ve birleşik olarak üçe ayrılmaktadır." (MDBAS: 280) bk. **Bagtvar**

Helniü öngön bütets (Хэлний өнгөн бүтэц "Dilin yüzey yapısı"): "Dil işareti ve ses ile beliren işaretin ikinci düzlemine denir. Özellikleri: Dilin ikinci işareti, dil birimlerinin birliği, göze görünmez, soyut ve gizli sanılır, her millette farklıdır, ikinci işaret yani dil işaretleri yan yana bulunur. Dilin derin yapısı ve yüzey yapısında benzer özellikleri: İkisi aynı işarettir, -her ikisi parçalardan oluşur. Örneğin: t+a+ş üç harften oluşmuştur. At > Moğolcada *mor* 'морь', Rusçada *kon* 'конь', Japoncada "uma", İngilizcede "horse" vb." (ÇMDAT: 19)

Helniü ugiin 'n' (Хэлний угийн 'н' "Arka damak genizsi 'n' ünsüzü"): "Arka damak genizsi 'n' (н) ünsüzünden sonra yükleme durumu g (г) eki ünlü almadan yazılabilir. Örneğin: baişing (байшинг "evi"), düng (дүнг "notu"), Luvsang (Лувсанг "Lunvsan'ı"), hövöng (хөвөнг "ramuğu"), sang (санг "vakfi"), bulang (буланг "köşeyi)" (MDKKAК: 10)

Helniü urduurh 'n' (Хэлний урдуурх 'н' "Diş-damak genizsi 'n' ünsüzü"): "Dilin ön kısmının sert damağa değerek söylenen n (н) sesine *diş-damak genizsi 'n' (н) ünsüzü* denir. Diş-damak genizsi n (н)'sinin arkasına mutlaka ünlü ya da yumuşatma simgesi (ь "'") gelir. Örneğin: sanal (санал "ou"), helne (хэлнэ "söyler"), hon' (хонь "koyun"), sonirh (сонирх "meraklan"), an's (аньс "bir çeşit meyve"), maan' маань "iyelik eki çokluk 1. şahıs)" (MDBAS: 280)

Helts üg (Хэлц үг "Deyim"): "Dilin gelişme sürecinde ortaya çıkan, kalıplaşmış kalmış, halkın hayat, kültür ve adet, irade özelliğini yansıtan gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime ve kelime grubuna *deyim* denir. Moğolcada deyim elde edilmiş anlamını taşır. Bundan dolayı deyim oluşturulan kelimelerden bazıları kelime hazinesel anlamını kaybetmiş ve bütün kelimeler esas anlamını kaybetmiş olarak ikiye ayrılmaktadır. Örneğin: nüdnii gem (нүдний гэм "gözün kusuru-nadir bulunan"), mor' harah (морь харах "ata bakmak-ihtiyaç gidermek") deyimlerinde kelimelerin hepsi esas anlamını kaybetmiştir. yamaan omog (ямаан омог "keçi kibir-hızlı yanıp hızlı sönmek"), huruu darам (хуруу дарам "parmak basmak-bit kadar") deyimlerinde kelime hazinesel anlamını yarım kaybettiğini göstermektedir. Moğolcada deyim, deyim ve isim deyim olarak ikiye ayrılır. İsim deyim, yalın, birleşik, çift, tekrarlanmış ve benzetilen deyim olarak ayrılmaktadır. İsim birleşik: am zöölön (ам

зөөлөн "агыз yumuṣak-güzel söyleyen"), amin gazar (амин газар "can yer-can alıcı yer"), nüd düüren (нүд дүүрэн "göz dolu-göz doyurucu"), har uhaan (хар ухаан "kara akıl-hayat tecrübesiyle") vb. Fiil birleşik: ad üzeh (ад үзэх "görmemek-dışlamak"), bambai barih (бамбай барих "kalkan tutmak-kendini korumak için başkalarını kullanmak") vb." (MDBAS: 281)

Helzüicsen holboo üg (Хэлзүйжсэн холбоо үг "Dil bilgiselleşmiş birleşik kelime"): "Dil bilgiselleşmiş birleşik kelimeleri türeten esas gereç, çeşitli ilişkiyi belirten yan bağlaç, yardımcı kelimelerdir. bai- (бай- "ol-"), bol- (бол- "ol"), a- (a- "tek başına anlamsız"), bö- (бө- "tek başına anlamsız") kökenli kelimeler eksikli fiil veya yardımcı kelimelerdir. Örneğin: boloh (болох "ol-"), yavah (явах "git-"), hevteh (хэвтэх "yat-"), ögöh (өгөх "ver-"), ireh (ирэх "gel-") vb. yardımcı fiildir. hiçeel hiic baih (хичээл хийж байх "ders çalışıyor olmak"), unṣih yostoi nom (унших ёстой ном "okunması gereken kitap") vb." (MDBAS: 84)

Hemnel (Хэмнэл "Ahenk"): "Konuşmada aynı türdeki birimlerin aynı aralıklı tekrarlanmasına *ahenk* denir. Ahenk, vurgulu ve vurgusuz; uzun ve kısa hece; ses tonunun yükselme ve alçalması, çeşitli tekrarlama vb. şiirde net, konuşmada az belirgin olur." (DBTAS: 611)

Hemnel züi (Хэмнэл зүй "Ahenk bilgisi"): "Ahenk yapısının oluşunu araştıran ses bilgisinin bir dalıdır." (DBTAS: 611)

Hetrüüleg (Хэтрүүлэг "Abartma"): "Söz biliminde bir duygunun, bir düşüncenin veya bir olayın aşırı derecede büyüterek veya küçülterek anlatılmasına *abartma* denir. Örneğin: Honogiiin zaitai gazraas honin çuluugaar zodoldood, üdiin zaitai gazraas üher çuluugaar şideltseed. (Хоногийн зайтай газраас хонин чулуугаар зодолдоод, үдийн зайтай газраас үхэр хар чулуугаар шидэлцээд. "Günlük mesafeli yerden koyun büyüklüğündeki taş ile dövüşerek, öğlen mesafedeki yerden sığır büyüklüğündeki taş ile atışır.")" (DBTAS: 615)

Hev (Хэв "Çatı"): "Eylemi yapan ve eylemin etkisinde kalan varlığın eylem ilişkisini göstermekle görevli dil bilgisel kategoriye *çatı* denir. Çatı ekleri, kelime hazinesi-dil bilgisel anlamlı yani kelime türetme ve şekillendirme görevlidir. Fiilden fiil türetir ve

eylem veya eylemin etkisinde kalan nesneyle ilişkisini belirtir. Fiil gövdesine sıfır ve (Ø), uul (-уул), -üül (-үүл), -lga (-лга), -lge (-лгэ), -lgo (-лго), -lgö (-лгө), -ga (-га), -ge (-гэ), -go (-го), -gö (-гө), -aa (-аа), -ee (-ээ), -oo (-оо), -öö (-өө), -gd (-гд), -d (-д), -t (-т), -ld (-лд), -lts (-лц) ekleri eklenerek çatı belirtilir. Çatılar türlerine, aldıkları eklere ve işlevlerine göre kendi içlerinde etken, edilgen, ettirgen, işteş, birliktelik işteş, dönüşlü çatı olarak sınıflandırılır." (ÇM: 150), (DBTAS: 455)

Hevşmel helleg bk. Züir üg

Hiisver utga (Хийсвэр утга "Soyut anlatım"): "Cansız, vücutsuz, sadece zihinde oluşturulan, fikir düşüncelerini adlandıran kavramlara *soyut anlatım* denir. Örneğin: düşünce, bilge vb." (MDBAS: 254)

Holboh üg (Холбох үг "Bağlayıcı kelime"): "Ayrı cümleler ve cümle öğelerini bağlamakla görevli ba (ба "ve"), bögöod (бөгөөд "ve"), buyu (буюу "ve"), harin (харин "ama"), herev (хэрэв "eğer"), ööröör helbel (өөрөөр хэлбэл "yani, başka bir deyişle"), bolon (болон "ve"), esvel (эсвэл "ya da"), neg bol (нэг бол "ya da"), getel (гэтэл "fakat"), gevç (гэвч "ama"), iimees (иймээс "bu yüzden"), bas (бас "ve"), tölöö (төлөө "için"), tul (тул "için"), talaar (талаар "hakkında"), tuhai (тухай "hakkında"), turş (турш "kadar"), şig (шиг "gibi"), met (мэт "bu misal"), barahgüi (барахгүй "-e rağmen"), baitugai (байтугай "..bile"), uçir (учир "neden"), ulmaas (улмаас "dolayı") gibi kelimelere *bağlayıcı kelime* denir. Örneğin: Tөрөл төрөгсөд болон хан' нөхөд н' байартай угтан зогсов. Харин дотны найз Бат н' ирсэнгүй. (Төрөл төрөгсөд болон хань нөхөд нь баяртай угтан зогсов. Харин дотны найз Бат нь ирсэнгүй. "Akrabaları ve eşi dostu mutlu karşıladı. Fakat yakın dostu Bat gelmedi.") Bağlayıcı kelimeler, görev, ilişkisine göre yanyana ve sıralı bağlayıcı olarak ayrılır." (DBTAS: 497), (ÇM: 179) bk. **Zeregtsüülen holboh üg, Ugsruulan holboh üg**

Holboh yos (Холбох ёс "Bağlama"): "Bağlama, cümle içindeki kelime ve ekleri, birleşik kelime, esas ve yardımcı öğeleri, yalın cümlenin öğeleri, birleşik cümlenin parçaları, metin içindeki kısımları bağlamakla görevlidir. Annem ve babam; benim kitabım; annem sevindi vb. Bağlamanın sıralı, yanyana ve karşılıklı yanyana bağlama olarak üç şekli vardır." (ÇM: 187)

Holboo üg (Холбоо үг "Birleşik kelime"): "Cümlede belirli bir bağlanmada bulunan iki veya ikiden fazla bağımsız anlamlı kelimeye *birleşik kelime* denir. Moğolcada birleşik kelime, cümle içinde yüklem olmayıp yan ya da sıralı bağlaçla türetilir; bilgilendirme, iletişim kurma niteliksiz, adlandırma görevli birleşik işarettir. Birleşik kelime tam anlamı ifade etmemesi, bilgilendirme ünlemi ile kullanılmaması, ilişkide bağımsız birim olmaması gibi özellikleriyle cümleden farklıdır. Örneğin: erdemtei хүн (эрдэмтэй хүн "bilgili insan"), ном унших (НОМ УНШИХ "kitap okumak"), номын баяр (НОМЫН БАЯР "kitap bayramı") vb. Takip kelime (şekillenmiş kelime) + esas kelime (kelime) şekillidir. Moğolcada birleşik kelimenin esas kelimesi arkada bulunur. Örneğin: Багш уншлаа. ("Öğretmen okudu.") Örneğe göre, özne ve yüklem ilişkisinde bulunduğu için cümle olmuştur. Birleşik kelimelerin yapısı ve birimlerinin bağımsız durumu, anlamına göre bağımlı ve bağımsız birleşik; birbiriyle nasıl bağlandığına göre yan yana ve sıralı birleşik; esas kelimeye göre ad birleşik, fiil birleşik; sayısına göre kısıtlı birleşik (kısa), geniş birleşik; dil bilgisel ve cümle bilgisine göre ise deyim birleşik gibi türlere ayrılmaktadır." (DBTAS: 495), (ÇM: 214)

Holboo ügiig angilah n' (Холбоо үгийг ангилах нь "Birleşik kelime türleri"): "Birleşik kelimenin ad birleşik, fiil birleşik, bağımlı birleşik, bağımsız birleşik, yanyana birleşik, sıralı birleşik, kısıtlı birleşik, deyim birleşik ve açıklayıcı (geniş) birleşik kelime gibi türleri vardır." (ÇM: 216) bk. **Holboo üg**

Holboos (Холбоос "Bağlaç"): "Cümlede sıralı bulunan öğeleri bağlamakla görevli kelimelere *bağlaç* denir. Moğolcadaki "ve" bağlacı diğer bağlaçlara göre köken açısından daha eski sayılır. Bağlaç diğer yardımcı kelime grubu gibi ayırt edilmez, şekillenmez, cümle ögesi olmaz. Sadece cümle birimlerinin arasındaki anlamların ilişkisini ifade eder. Örneğin: Нон' ба ямааны ноос ноолуураар элдэв төрлийн эдлэл хийдэг. (Хонь ба ямааны ноос ноолуураар элдэв төрлийн эдлэл хийдэг. "Koyun ve keçinin yününden çeşitli ürünler yapılır.")" (DBTAS: 497)

Holboosgüi zeregtsen niimel ögүүлber (Холбоосгүй зэрэгцсэн нийлмэл өгүүлбэр "Bağlaçsız sıralı birleşik cümle"): "Moğolcada bağlaçsız sıralı birleşik cümle:

-Tonlama ile bağlanma: Arslangiin baatar omog arslандаа таарна, үнегний уран арга үнегөндөө таарна. (Арслангийн баатар омог арсландаа таарна, үнэгний уран арга үнэгэндээ таарна. "Aslanın kahramanlığı aslana yakışır, tilkinin kurnazlığı tilkiye yakışır.") Tonlama ile bağlanmış cümlede duraklama, tonlama ve sıralanması esas unsurdur.

-Sıralı zarf-fiil ekle bağlanma: Tertee door Hövsgöl dalai gün höh öngөөр tunalzan myaralzac, sar'dag uulsın deegүүр tenger hyazgaargüi tseliin bailaa. (Тэртээ доор Хөвсгөл далай гүн хөх өнгөөр туналзан мяралзаж, сарьдаг уулсын дээгүүр тэнгэр хязгааргүй цэлийн байлаа. "Та ашагıda Hövsgöl gölü derin mavi rengiyle parlayarak, gökyüzü yüksek dağların üstünden uçsuz bucaksız görünmekte.") olarak iki şekli vardır." (ÇM: 294)

Holboost zeregtssen niilmel ögүүлber (Холбоост зэрэгцсэн нийлмэл өгүүлбэр "Баглачlı sıralı birleşik cümle"): "Sıralı birleşik cümleyi bağlayan az sayıda bağлаç ve bağlama kelimeler vardır. ba (ба "ve"), agaad (агаад "ve"), hiigeed (хийгээд "ve"), böгөөд (бөгөөд "fakat"), harin (харин "ama"), esvel (эсвэл "ya da"), bol (бол "ise"), baitugai (байтугай "hariç") gibi kelimeler daha aktif kullanılmaktadır." (ÇM: 295)

Holimog hel (Холимог хэл "Karma dil"): "Uzak doğu, Latin Amerika, Güney Afrika ülkelerinin, dilin temel yapısını kolaylaştırma sonucunda oluşmuş asıl konuşanı olmayan karma dillerdir. Dilin tarihi gelişmesiyle oluşmamış ancak o dilin değiştirilme, kolaylaştırma sonucunda türemiş dildir. Bu tür dillerin dil bilgisi kolay ve kelime hazinesi az sayıda kelimedен oluşur. Görev açısından kısıtlıdır. Bu dili konuşanlar sadece kendi aralarında iletişim için kullanır. Bazı durumlarda görevi genişleyerek toplumdaki herhangi bir grubun ana dili de olabilir." (DBTAS: 505)

Holimog niilmel ögүүлber (Холимог нийлмэл өгүүлбэр "Karmaşık birleşik cümle"): "Yapısında üç veya üçten fazla basit cümle içeren, kısımları kendi aralarında dil bilgisel farklı şekiller ile bağlanarak şekil ve anlam bakımından bir bütünlük oluşturan cümleye denir. Namar bolc, modnı navç şarlaad, butсах şuvuudın eneleltei ganganalдах n' höndii agaart sonsogdono. (Намар болж, модны навч шарлаад, буцах шувуудын энэлэлтэй ганганалдах нь хөндий агаарт сонсогдоно. "Sonbahar gelip, ağaçların yaprakları

sarardığında mevsim kuşlarının hüznü ötüşmeleri vadide yankılanarak duyulur.")" (ÇM: 312)

Horşoo helts üg (Хоршоо хэлц үг "Çift deyim"): "Moğolcada çift kelimelerin öğeleri sabit biçimde kalıplaşarak terim nitelikli olabilir; fakat bazı çift kelimelerin yeri sabit olmaz. herüül uruul (хэрүүл уруул "kavga gürültü"), nus nulims (нус нулимс "sümük göz yaşı- ağlamak"), undui sundui (ундуй сундуй "dağınık orda burada") gibi kelimelere *çift deyim* denir." (MDBAS: 262)

Horşoo üg (Хоршоо үг "Çift kelime"): "Moğolcada kelime türetme yöntemi kapsamında kelime türünün birimleri, kendi aralarında çift sıralı ve birleşik anlam ifade eden kelimelere denir. Moğolcada çift kelimeler, Moğolların örf-adet ve bunun ana fikrinde olan herhangi bir şeyi tek kullanmamak, eşit olan şeylere değer vermek ve eşitlenmekle ilgili düşünceyle açıklanmaktadır. Birleşik kelime, yeni bir kavramı ifade etmek için iki veya ikiden fazla kelimenin bir araya getirilmesi ile kurulur. Örneğin: **Eş anlamlı çift kelime:** tengger hangai (тэнгэр хангай "sema tabiat"), aag omog (ааг омог "sinir kızgınlık"), hüseh mörödöh (хүсэх мөрөөдөх "istemek hayal kurmak"), heer hödöö (хээр хөдөө "bozkır köy"); Yerli kelime dışında yabancı ödünç kelimelerle de çift kelime oluşturulabilir. tsereg tsuuh (цэрэг цуух Манҗуса.çооҗа: цэрэг tsereg "asker"), mongo sanga (мөнгө санга <t-s. Türkçe. Tanga /tenge: мөнгө mongol "para"); **Zıt anlamlı çift kelime:** az ez (аз эз "şans bahtsız"), il dald (ил далд "açık gizli"), örnö dorno (өрнө дорно "güney kuzey"), elbeg dutuu (элбэг дутуу "dolu eksik"); tasvir kelimeler civ civ (жив жув "fısır fısır"); **Taklit çift kelime:** aahar şaahar (аахар шаахар "az çok"), бага saga (бага сага "az küçük"), sandal mandal (сандал мандал "sandalye mandalye"), sohor mohor (сохор мохор "kör mör") vb. Moğolcada benzer kelimeler de birleşik kelime olabilir. Örneğin: zahia zanaa (захиа зангаа "mektup ileti"), mördöh möşgih (мөрдөх мөшгөх "takip etme"), melreh menreh (мэлрэх мэврэх "dalma"), namilzah namirah (намилзах намирах "dalgalanma sallanma") vb." (MDBAS: 262), (DBTSAS: 249)

Hos egşig (Хос эгшиг "İkiz ünlü"): "Aynı nefes baskısı altında boğumlanan ve tek bir ünlü değerinde olan ünlüdür. sain (сайн "iyi"), dain (дайн "savaş"), buir (буйр "mekân") vb. İkiz ünlü tek hece gibi kabul edilir ve biri diğerinden daha sesli söylenir. Önem taşıyan

ünlüsü önde bulunursa sessizleşen ikiz ünlü denir. Моғолcada ikiz ünlüler genelde sessizleşen ikiz ünlü olur." (MDBAS: 264)

Hos hel (Хос хэл "İki dillilik"): "Bir kişinin ana dili dışında herhangi başka bir dili rahat konuşabilmesi durumu *iki dillilik* olarak bilinir." (DBTAS: 510)

Hoyor büreldehüünt ögүүлber (Хоёр бүрэлдэхүүнт өгүүлбэр "İki bileşenli cümle"): "Özne öbeği önde, yüklem öbeği arkada bulunan standart pozisyonlu cümleye *iki bileşenli cümle* denir. Örneğin: Çocuk oynadı. Sınav başladı. Geniş iki bileşenli cümle: İki çocuk bahçede oynadı. Dönem sınavı birkaç gün sonra başlayacak." (ÇM: 267)

Hoyordugaar biyer tögsgöh nöhtsöl (Хоёрдугаар биеэр төгсгөх нөхцөл "İkinci şahıs eki"): "Fiil gövdesine (Ø) sıfır ek, -aarai (-аарай), -eerei (-ээрэй), -ooroi (-оорой), -öörei (-өөрэй), -aaç (-аач), -eeç (-ээч), -ooç (-ооч), -ööç (-өөч), -gtun (-гтун), -gtün (-гтүн), -uuzai (-уузай), -üüzei (-үүзэй) eklerini ekleyerek eylemi ikinci şahısla gerçekleştirmek için emir, rica, saygıyla isteme, uyarma vb. kiplik anlamı belirten eklere *ikinci şahıs ekleri* denir. Ta hoyor naaşaa suu. (Та хоёр наашаа суу. "Siz ikiniz buraya oturun.") Minii mendiig zaaval damcuulc heleerei. (Миний мэндийг заавал дамжуулж хэлээрэй. "Benim selamımı mutlaka iletin.")" (ÇM: 172)

Hög (Хөг "Ton"): "Konuşma sırasında seslerin tiz ve pes çıkması söylenişin titreşimindedir. Bu titreşimlerdeki yükselip alçalma farklarından kaynaklanan perdelenme olayına *ton* denir. Tonu türeten esas unsur ses telleridir. Tonun çıkmasında ünlü seslerin görevi önemlidir. Ton vurgudan ayırt edilmelidir. Bir kelime birden fazla tonlu olabilir fakat vurgusu tek olur." (MDBAS: 264)

Höndlöngiin oruulbar ögүүлber (Хөндлөнгийн оруулбар өгүүлбэр "Yan ek cümle"): "Esas cümlede başkalarının veya kendi sözlerini ya olduğu gibi veyahut az değişikliğe uğratarak aktarılmasına *yan ek cümle* denir. Моғолcada esas cümlenin içine yan ek cümle alınırken gec (гэж "diye") fiili kullanılır. -gec (–гэж "diye") fiilinin kökü ge- (гэ- "de-")'ye –c (–ж) bağlayıcı eki eklenir. Çağdaş Моғолcada yan ek cümlesinde kullanılan гэж (*gec* "diye") kelimesi kalıplaşmıştır. Моғолcada yan ek cümle, anlamı olduğu gibi aktarmasına dolaysız, anlamı az değişikliğe uğratarak aktarmasına dolaylı yan ek cümle denir. Örneğin: Manai bagş nadad çi odoohon yavaad Batig duudaad ir gec helev. (Манай багш надад чи

одоохон Батыг дуудаад ир гэж хэлэв. "Bizim öğretmen bana sen hemen Bat'ı çağırıp gel diye söyledi.") Manai bagış namaig odoohon Batıg duudaad ir gec helev. (Манай багш намайг одоохон Батыг дуудаад ир гэж байна. "Bizim öğretmen bana hemen Bat'ı çağırmanı söyledi.") Birinci cümlede öğretmenin söylediğinin aynısı tekrarlanmış olur. İkinci cümlede ise öğretmenin söylediği cümle kendi kelimeleriyle kurularak aktarılmış olur. Dolaysız yan ek cümlede soru ya da ünlem işareti varsa çıkarılmadan ardından gec (гэж "diye") kelimesi kullanılarak esas cümleye bağlanır. Yazılarda dolaysız yan ek cümle eklenirken söylenmiş ya da söylendiği kelimeler kullanılabilir. Dolaylı yan ek cümlelerde, konuşan yani aktaran kişi cümleyi kendi kelimeleriyle aktarır."

Dolaysız söylenilen yan ek cümle	Dolaylı söylenilen yan ek cümle
1. Minii nöhör nadad "Bi çamaig hüleec baiy" gec helev. (Миний нөхөр надад "Би чамайг хүлээж байя" гэж хэлэв. "Benim kocam bana, "Ben seni bekleyeyim." diye söyledi.")	1. Minii nöhör namaig hüleec baiy gec helev. (Миний нөхөр намайг хүлээж байя гэж хэлэв. "Benim kocam beni bekleyeceğimi söyledi.")
2. Аяни хүнеес би "Та нар хаа хүрнэ?" Gec asuuv. (Аяны хүнээс би "Та нар хаа хүрнэ?" гэж асуув. "Yolcu kişiye "Siz nereye gidiyorsunuz?" diye sordum.")	2. Аяни хүнеес би хаа хүрнэ гэж асуув. (Аяны хүнээс би хаа хүрнэ гэж асуув. "Yolcu kişiye nereye gideceğini sordum.")
3. Dorc, Bataas "Çi ene bodlogig bodoc çadah uu?" gec asuuv. (Дорж, Батаас "Чи энэ бодлогыг бодож чадах уу?" гэж асуув. "Dorc, Bat'a "Sen bu soruyu çözebilir misin?" diye sordu.")	3. Dorc, Bataas ene bodlogig bodoc çadah uu gec asuuv. (Дорж, Батаас энэ бодлогыг бодож чадах уу гэж асуув. "Dorc, Bat'a bu soruyu çözebileceğini sordu.")

(MCBS: 84)

Huraangui ögүүлber (Хураангуй өгүүлбэр "Kısıtlı cümle"): "Cümle yapısında yardımcı ögelerin bulunmadığı, sadece esas ögelerden oluşan basit cümlelere *kısıtlı cümle* denir. Örneğin: Salhi zogsov. (Салхи зогсов. "Rüzgâr durdu.") Nar mandav. (Нар мандав. "Güneş doğdu.") Naiz min' irne. (Найз минь ирнэ. "Arkadaşım gelecek.") gibi Ad+Fiil şeklinde kurulur." (MDBAS: 266), (ÇM: 271)

Huuçin üg (Хуучин үг "Eski kelime"): "Bugün artık kullanımdan düşmüş olan ve tanımı yeni kelimelerle adlandırılarak kullanılan kelimelerdir. ulaan bulan >teatr (улаан булан >театр "kırmızı köşe >tiyatro"), şagaavar (шагаавар "bakacık"), beel (бээл "ünvan adı") vb." (MDBAS: 268)

Huuçin ügiin tol' biçig (Хуучин үгийн толь бичиг "Eski kelime sözlüğü"): "Eski zamanlarda kullanılmış fakat aktif söz varlığından çıkmış ve açıklamaya ihtiyaç duyan eski kelimeleri içeren açıklamalı yazılmış sözlüğe denir. Örneğin: V.Namcil'in "Höh tülhüür"

(Хөх Түлхүүр "Mavi Anahtar") adlı eseri eski kelimeler ve argo kelimelerden oluşmuş bir sözlüktür." (MDBAS: 268)

Huvilah ner ügs (Хувилах нэр үгс "Çekimlenen ad"): "İnsan ve varlıkların bulunduğu yer ve zamanı dolaysız adlandırarak, ad eklerle çekimlenen gövde şeklinde olan kelimelere *çekimlenen ad* denir. хүн (хүн "insan"), шувуу (шувуу "kuş"), үүр (үүр "yuva"), дэргэд (дэргэд "yanında") vb. Çekimlenen adların bir kısmı ad ekleriyle tam çekimlenir, diğer kısmı eksik çekimlenir. Bu niteliğinden dolayı çekimlenen adlar, tam (bitmişlik) çekimlenen yani özel ad, eksik çekimlenen yani yer ve zaman ad olarak ikiye ayrılır." (MDBAS: 266)

Hüis (Хүйс "Cinsiyet"): "Dillerde, cinsiyetten kasıt genellikle dişilik, eril ve cinsiyetsiz olması demektir" (Demirci, 2014, s. 153). "Bazı dillerde kelimeler gramer açısından eril, dişilik ve cinsiyetsizlik özelliği taşır. Çağdaş Moğolcada cinsiyet kategorisi yoktur. Rusça, Fransızca, Arapça ve Almanca kelimelerde cinsiyet vardır. Örneğin: Müdür, müdire; student, studentka, Aliyev, Aliyeva v.b" (MDBAS: 269)

Hüisiin ain ul mör (Хүйсийн айн ул мөр "Cinsiyet kategorisinin izi"): "Moğolcada cinsiyet kategorisi yoktur. Fakat ek vasıtasıyla cinsiyet değişimi gösteren birkaç metot bulunmaktadır.

1. İnsan ve hayvanın cinsiyetini bağımsız kelimelerle adlandırmak: azarga güü (азарга гүү "aygır beygir"), buh үнее (бух үнээ "öküz inek"), buga sogoo (буга согоо "er geyik, dişi geyik").
2. er, em (эр, эм "er, dişi") vb. sıfatlarla belirtmek: er hurga (эр хурга "er kuzu"), er unaga (эр унага "er at yavsuru").
3. Kelime türetme ekleriyle cinsiyeti belirtmek: ezen-ezegtei (эзэн-эзэгтэй "bay-bayan"), guna-gunc (гуна-гунж "3 yaşında sığır-3 yaşında inek").
4. İnsanların özel isimleriyle cinsiyetini belirtmek: Tsetseg (Цэцэг "Çiçek"-bayan ismi), Tungalag (Тунгалаг "Berrak"-bayan ismi), Bat (Бат "Sağlam"-erkek ismi), Baatar (Баатар "Kahraman"-erkek ismi), Tömör (Төмөр "Demir"-erkek ismi) vb. "maa" (маа) ile biten isimler genelde bayan isimlerini ifade etmektedir. Tsetsegmaa (Цэцэгмаа), Dulmaa (Дулмаа), Handmaa (Хандмаа)" (MDBAS: 269)

Hündetgel ilerhiileh (Хүндэтгэл илэрхийлэх "Saygı belirtme"): "Moğolcada saygı, kelime veya ek ile ifade edilebilir. Saygı ifadeleri konuşmacının, karşısındaki insana saygısını göstermek ve kendisini mütevazı şekilde ifade etmek için kullanılır. Konuşmacı karşısındaki insana karşı ta (та "siz"), guai (гуай "bey"), erhem (эрхэм "değer"), hündet (хүндэт "değer, değerli"), gün hündetgelt (гүн хүндэтгэлт "çok değerli"), erhemseg (эрхэмсэг "değerli"), noyon (ноён "beyefendi"), hatagtai (хатагтай "hanımefendi"), mergen (мэргэн "bilge"), elberelt (элбэрэлт "merhametli"), hairt (хайрт "sevgili"), curamt (журамт "dost"), açlalt (ачлалт "kibar, nazik") vb. kelimelerle değer vererek ya da kendisini molhi (молхи "beceriksiz, yavaş"), mulguu (мулгуу "ahmak"), doord (доорд "aşağılık") vb. kelimeleri kullanarak ifade eder. Saygı ifadesini belirtmek için kişinin ismine –tan (-тан), -ten (-тэн), -ton (-тон), -tön (-төн) eklerini getirerek kullanır." (MDBAS: 269)

Hündetgel ner (Хүндэтгэл нэр "Unvan"): "Şahıs adlarıyla kullanılarak nezaket ve saygıya yönelik bir hitap biçimini veya şahsın ailedeki, topluluk, toplumdaki mevkinin ve akrabalık derecesini gösteren adlara *unvan* denir. Örneğin: hanım, abla, amca, dost, siz, değerli vb." (MDBAS: 270)

Hündetgeliin üg (Хүндэтгэлийн үг "Saygı kelimesi"): "İnsanların konuşurken kullandığı saygı, nezaket ve alçak gönüllüğü ifade eden kelimelere denir. Saygı, kelime ya da ek kullanılarak belirtilir. Örneğin: aildah-heleh (айлдах-хэлэх "buyurmak-söylemek"), aldar-ner (алдар-нэр "unvan-isim"), magnai-duh (магнай-дух "alın"), tergüün-tolgoi (тэргүүн-толгой "baş"), zoog-hool (зоог-хоол "ziyafet-yemek"), hanım, dede, nine, amca, abla, amca, dost, siz, vb. –aarai (-аарай), -eerei (-ээрэй), -ooroi (-оорой), -öorei (-өөрэй), -gtun (-гтун), -gtün (-гтүн), -gtii (-гтий), -na (-на), -ne (-нэ), -no (-но), -nö (-нө), uu (уу), үү (үү) vb. eklerle de saygı ifade edilebilmektedir. Та манайхаар зочлогтун. (Та манайхаар зочлогтун. "Siz bize teşekkür buyurunuz.")" (MDBAS: 270)

Hündetgen zahirah nöhtsöl (Хүндэтгэн захирах нөхцөл "Saygı emir kipi"): "Eylemi ikinci şahısla gerçekleştirmek için saygılı bir şekilde zorlama, davet ederek isteme kiplik anlamı belirten -gtun (-гтун), -gtün (-гтүн) eklerine *saygı emir kipi* denir. Örneğin: (Eh hel tüüh soyoloo hairlagtun, högsüülegтүн.Эх хэл түүх соёлоо хайрлагтун, хөгжүүлэхтүн. "Ana dili, tarih ve kültürünüzü seversiniz, geliştiresiniz.") Hünleg enerengüi niigmiig

baiguulahın төлөө зүтгэгтүн. (Хүнлэг энэрэнгүй нийгмийг байгуулахын төлөө зүтгэгтүн. "Saygılı merhametli topluluğu oluşturmak için çalışsınız.")" (ÇM: 173)

Hüürneh ögүүлber (Хүүрнэх өгүүлбэр "Rivayet cümlesi"): "Doğa ve sosyal varlıkların ilişkisi hakkında onaylanan ya da reddedilen bilgiyi içeren, sayma, tasvir etme, anlatma tarzında ifade edilen cümlelere *rivayet cümlesi* denir. Örneğin: Basit ve birleşik cümle rivayet tarzında olabilir, rivayet cümle söylenirken söyleniş tonu aynı ritimde olur ve cümlenin bir kısmından sonra sonuna doğru alçalır." (ÇM: 279)

2.9. /İ/ Harfiyle Başlayan Terimler

‘İ’-gün nugaral (‘И’-гийн нугарал ‘İ’harfinin kırılması): "Moğolcadaki ses tarihi değişiminde önemli yeri olan ‘i’ (и) ünlünün yerine a, o, u, ö, ü, e ünlülerini söyleme durumuna Moğol dil biliminde "i" harfinin kırılması denir. Bu durumu ilk kez Finlandiyalı bilim adamı G. İ. Ramstedt ses benzeşmesiyle ilgili olduğunu vurgulamış; B. Y. Vladimirtsow konuşma organının ilk hecesinde "i"den sonraki ünsüzü söylemeden önce, onun arkasındaki ünlü söylendiğinden ortaya çıktığını açıklamıştır." (MDBAS: 102)

İcil büteever (Ижил бүтээвэр "Eş biçim birimi"): "Moğolcada kelimedeki ilk kökler tekrarlama ya da birleşme ve diğer köklerle yer değiştirerek; kökün ilk ünsüzü diğer ünsüz ile ya da sıfırla değiştirilerek; kökün ikinci hece ekinin ünsüzü diğer ünsüzlerle ya da sıfırla değiştirilerek; ikinci hece ekinin önüne ek eklenerek; kökün ünlüleri diğer ünlülerle değiştirilerek vs. ses değişimiyle beraber anlamı çoğalarak, anlam değişikliğine girdiğinde bir köklü kelimededen başka köklü kelimeler türeyebilir. Böylece şekil olarak birbiriyle benzeşme durumu sonucunda omomorfem yani eş kökler ortaya çıkar." (MDBAS: 103)

İcil har’tsuulsan zereg (Ижил харьцуулсан зэрэг "Eş karşılaştırma derecesi"): "Karşılaştırdığı şeylerin ismiyle kıyaslanarak bağlanan şig (шиг "gibi"), met (мэт "misal"), adil (адил "benzer") gibi kelimelerle *eş karşılaştırma derecesi* belirlenir. Örneğin: salhi şig hurdan (салхи шиг хурдан "rüzgâr gibi hızlı"), çuluu şig hatuu (чулуу мэт хатуу "taş misali sert"), tsetseg şig tseverthen (цэцэг адил цэввэрхэн "çiçeğe benzer saf") vs." (ÇM: 144)

İcil ner (Ижил нэр "Eş kelime"): "Yazılış ve telâffuz ile birbiriyle aynı olsa da anlam açısından birbiriyle ilişkisi olmayan kelimelere *eş kelime* denir. Eş kelime tek başınayken anlam belirtmez ancak birleşik kelimeye anlamı ayırtdedir. Eş kelimelerin telâffuz, yazılış ve şekillenmesi benzerse tam eş kelime; sadece yazılış ya da sadece telâffuzu ile benzerse yarı eş kelime olur. Örneğin: nuruu (нуруу) 1. İnsan ya da hayvanın sırtı; 2. Sıra dağlar; 3. Çok sayıda sıralanmış olan saman; bu kelimeler ise tam eş kelimelerdir ve nuruunu (нурууны "sırtının"), nuruund (нуруунд "sırtında"), nuruug (нурууг "sırtını"), nuruugaar (нуруугаар "sırtına"), nuruunaas (нуруунаас "sırtından"), nuruutai (нуруутай "sırtınla"), nuruu ruu (нуруу руу "sırtına") vb. dil bilgisel olarak da aynı şekillenmiştir. Bazı eş kelimelerin şekli aynı olsa da telâffuzları farklıdır: (angiin darga-ангийн дарга "sınıf başkanı", angiin buu-ангийн буу "av tüfeği"); bazı kelimelerin ise telâffuzu aynı, yazılışı farklı olur: gerel (гэрэл "ışık"), gerle- (гэрлэ- "evlen-", bolhi (болхи "yavaş"), bolih (болих "vazgeçmek"), dorno (дорно "güney"), dor n' (дор нь "hemen") bu kelimeler yarı eş kelimelerdir. Çağdaş Moğolcada eş kelimeler dörde ayrılmaktadır.

1. Kelime hazinesel eş kelime: neheh (нэхэх "1. yalvarmak, 2. dikmek, 3. kovalamak")
2. Şekil olarak eş kelime: buu (буу "1. İn -ikinci şahıs emir kipi, 2. silah")
3. Telâffuzu aynı eş kelime: angiin darga (ангийн дарга "sınıf başkanı"), angiin buu (ангийн буу "av tüfeği")
4. Yazılışı farklı, telâffuzu aynı eş kelime: halh (халх "halha lehçesi"), halah (халах "ısınmak"), alh (алх "çekiç"), alah (алах "öldürmek"), harh (харх "sıçan"), harah (харах "bakmak") vb.

Eş kelime türetmenin önemli bir metodu ses değişiminin etkisiyle kelime türemesidir. Klasik Moğol yazısından Kiril alfabesine geçiş sırasında Moğolcada çok sayıda eş kelime türemiştir. Dilin gelişme sürecinde Moğolca kelime hazinesine yabancı kelimeler girerek, yazılış ve telâffuz benzer olduğundan eş kelimeler türemiştir. Örneğin: Çince- buu (буу "silah") kelimesi Moğol dilindeki "in" (ikinci şahıs emir kipi) kelimesiyle eş; rusça "zamek" (замок "silah kilidi") Moğolcadaki "zameg" (замок "yosun") kelimesiyle telâffuz ve yazılış olarak eşleşmiştir. Eş kelimenin ortaya çıkmasının başka bir sebebi ses benzeşmesi, kelime sonundaki vurgusuz ünlünün düşmesi, uzun ünlünün ortaya çıkması ile ilgilidir. Örneğin: huurai (хуурай) 1. Kuru, 2. Demir törpüsü. Klasik Moğol yazısında em

> em tan (эм>эм тан "ilaç"); em-e > emegtei hün (эм-э>эмэгтэй хүн "bayan") yazılırken Çağdaş Moğolcada ikisi de aynı şekilde yazılmaya başlamıştır." (ÇM: 329)

İcilsel (Ижилсэл "Benzeşme"): "Konuşma sırasında sesin diğer sesle bazı nitelikleri bakımından benzer olması ya da tam benzemesi durumuna *benzeşme* denir. Benzeşmeyi türüne göre ünlü ünlüyle, ünlü ünsüz ile; yönüne göre ileri ve geri; pozisyonuna göre yakın ve uzak; konuşma organlarının katılımına göre dudak ve dil olarak sınıflandırılabilir. Örneğin: Klasik Moğol yazısında orun > oron (орун >орон "vatan"), ebül > öböl (эбүл > өвөл "kış") dudaktan tam ve yarı benzeşmiş kelime olarak kullanılır. İlk sesi atlayarak benzeşirse ilerleyici benzeşme; arkadaki ses öndeki sese benzeşirse gerileyici benzeşme gerçekleşir." (MDBAS: 104) bk. **Avia icilseh ba töstei boloh yos**

İdevhgüi ezen (Идэвхгүй эзэн "Etkilenen"): "Cümlede tasvir edilen eylemin pasif üyesi yani kendi isteğiyle eyleme katılmayana *etkilenen* denir. Bold ineev. (Болд инээв. "Bold güldü.") Tömör uurlacee. (Төмөр уурлажээ. "Tömör sinirlemiş.") vb. Genelde öznesi belirsiz nesneyle belirlenir. Örneğin: Övs şatav. (Өвс шатав. "Saman yandı.") Тоос bosov. (Тоос босов. "Toz kalktı.") Ауга hagarav. (Аяга хагарав. "Bardak kırıldı.") Bat ном уншив. (Бат ном уншив. "Bat kitap okudu.")" (DBTAS: 153)

İdevhgüi üg (Идэвхгүй үг "Pasif kelime"): "Belli dönemlerde dilde aktif kullanılıp sonradan kullanım sıklığı azalan ya da hiç kullanılmayan kelimelere *pasif kelime* denir. Örneğin: zoog (зоог "ziyafet"), baraalhah (бараалхах "teşrif etmek"), zarlig (зарлиг "yarlık, buyruk") vb. kelimeler, çağdaş Moğolcada az ve bilenlerin sayısı azaldığından pasif kelime sayılır. Pasif kelimeler yazı ve diğer eserlerde çokça rastlanılır." (MDBAS: 102)

İdevhgüi ügiin nööts (Идэвхгүй үгийн нөөц "Pasif kelimenin yedeği"): "Kelime hazinesinin eskimiş ya da yeni kelimelerine denir. Konuşanlar bu tür kelimeleri bilir, tanırlar ve anlarlar da günlük konuşmasında kullanmazlar. Pasif kelimenin yedeğinin görev ve kullanımını bilim, teknoloji, ekonomi, kültür gelişimi ve evrendeki somut varlığın ortaya çıkışı ve kaybolması ile ilgilidir." (DBTAS: 152)

İdevhgüi üil üg (Идэвхгүй үйл үг "Edilgen fiil"): "Eylemi yapanın isteğine bağlı olmadan, başka herhangi bir şeyin etkisinde olan fiile denir. Örneğin: tsartsah (царцах

"katılaşmak"), höldöh (хөлдөх "donmak"), hatah (хатах "kurumak"), şatah (шатах "yanmak"), hugarah (хугарах "kırılmak"), şarlah (шарлах "sararmak"), teleh (тэлэх "genişlemek"), agşih (агших "daralmak") vb." (MDBAS: 102)

İdevhgüi yazguur (Идэвхгүй язгуур "Bağlı kök"): "Sadece kelime türeten уарım ekinden önce bulunan köke *bağlı kök* denir. Örneğın: hagar- (хагар- "kırıl-"), tsoo- (цоор- "delin-"), siiç- (сийч- "kararla-"), gedii- (гэдий- "geril-"), түгř- (түгш- "endişele-"), hangina- (хангина- "уankıla-"), şuug' (шуугь- "çınla-"), palhii- (палхий- "ödü kor-"), bahir- (бахир- "bağır-") v.s. kelimelerin уарısında hага-(хага-), tsoo- (цоо-), sii- (сий-), ged- (гэд-), sart- (сарт-), түг- (түг-), han- (хан-), şuu- (шуу-), pal- (пал-), bar- (бар-) vs. bağı kökler bulunmaktadır. Bu kökler genel anlamı ifade ettiğinden herhangi bir уарım eki almadan ad ya da fiilin gövdesi olamaz. Bağlı kökler уарım eki alarak ya tekrar yazılarak ya da fiille bağılanarak anlamı net olur ve dil düzenindeki görevi belli olur. Çağdaş Moğolcada bağı köklerin şekli şunlardır: 1.Fiili tasvir eden kök: hага-(хага-), hага-(хуга-), tsoo- (цоо-), byats- (бяц-), nuga- (нуга-), but- (бут-), ugz- (угз-), nevt- (нэвт-) kırılma, ezilme, çekme durumlarda çıkan ses; 2. Canlı ve cansız varlıkların hareket şeklini tasvir eden kök: ged- (гэд- "geril-"), god- (год- "eğil-"), sags- (сарс- "dalgalan-"), nyalts- (нялц- "sıvıklaş-"); 3. Canlı ve cansız varlıkların sesini taklit eden kök: han- (хан-), hür- (хүр-), lug- (луг-), tas- (тас-), möö- (мөө-), mai- (май-), buv- (був-) tek başına anlamsız; 4. Yer ve zaman anlamlı kelime kökü: naa- (наа- "ön-"), tsaа- (цаа- "ar-"), dee- (дээ- "yukar-"), doo- (доо- "aşağ-"), hoi- (хой- "ra-"), ur- (ур- "ön-"), gad- (гад- "dış-"), dot- (дот- "iç-"); 5. İşaretleme anlamlı bağı kökü: e- (э-), i- (и-), ö- (ө-), ü- (ү-), te- (тэ-), tö- (тө-), ti- (ти-), tü- (тү-) vb." (ÇM: 108), (MDEK: 47)

İdevhtei üg (Идэвхтэй үг "Etken kelime"): "Günlük konuşmalarda aktif kullanılan, topluluğun bildiğı, o dilin kelime hazinesinde bulunan kelimelerdir. Örneğın: aav (aav "baba"), eec (ээж "anne"), önöödör (өнөөдөр "bugün"), am'tan (амьтан "hayvan"), hün (хүн "insan"), baiguullaga (байгууллага "kurum"), hiçeel (хичээл "ders"), ongots (онгоц "uçak"), hoyor (хоёр "iki"), myanga (мянга "bin"), ireh (ирэх "gelmek"), oçih (очих "varmak"), ideh (идэх "yemek"), untah (унтах "uyumak"), baih (байх "olmak"), gar utas (гар утас "сер telefonu"), komp'yuter (компьютер "bilgisayar") vb." (MDBAS: 103)

İdevhtei үйл үг (Идэвхтэй үйл үг "Etken fiil"): "Fiili yaran şahsın isteğiyle olan, herhangi dış etkiye uğramayan fiile *etken fiil* denir. Örneğin: yavah (явах "gitmek"), ireh (ирэх "gelmek"), bosoh (босох "kalkmak"), suuh (суух "oturmak"), biçih (бичих "yazmak"), unşih (унших "okumak"), güih (гүйх "koşmak"), haraih (харайх "atlamak"), ideh (идэх "yemek"), medeh (мэдэх "bilmek") vb." (MDBAS: 103)

İdevhtei yazguur (Идэвхтэй язгуур "Bağımsız kök"): "Yapım eklerinden önce rastlanan, dış görünüşte türememiş, kelime ve gövde türeten köküne *bağımsız kök* denir. Örneğin: üzleg (үзлэг "muayene") kelime -leg (-лэг f.den ist.e "-Ik") yapım ekinin önünde üz- (үз- "gör-") fiil kök; üzlee (үзлээ "gördü") kelime üz+Ø+lee (үз+Ø+лээ "gör+Ø+dü") gövde türeten sıfır ekinin önünde üz- (үз- "gör-") fiil kök, modçin (модчин "oduncu") kelime -çin (-чин "-CI") yapım ekinin önünde мод (odun) isim kök, modig (мод+Ø+ыг "odun+Ø+u") vb. aktif kökler kelime ve gövde türeten ekleri önünde rastlanılır. Bağımsız kök, ad kök ve fiil kök olarak ikiye ayrılır. Örneğin: nitelik, sayı belirten isim kökler: mal (мал "hayvan"), хүн (хүн "insan"), мор' (морь "at"), мод (мод "ağaç"), бор (бор "kahverengi"), neg (нэг "bir"), şil (шил "cam"), нар (нар "güneş"), нас (нас "yaş"), er (эр "erkek"), em (эм "dişi") vb.; fiil ve eylemi belirten kökler: yav- (яв- "git-"), üz- (үз- "gör-"), uu- (уу- "iç-"), hii- (хий- "yar-"), ög- (өг- "ver-"), or- (ор- "gir-"), gar- (гар- "çık-") vb. Çağdaş Moğolcada isim kökü sayı olarak fiil kökünden fazladır. İsim kökleri kök ve gövde varyantlı olur, fiil kökü genelde varyantsız olur." (ÇM: 107), (MDEK: 47)

İlüü har'tsuulsan zereg (Илүү харьцуулсан зэрэг "Üstün karşılaştırma derecesi"): "Üstün karşılaştırma derecesi karşılaştırdığı şeyin ismini çıkma durumuyla çekimleyerek, sıfatla bağlayarak belirler. Örneğin: салхинаас хурдан (*salhinaas hurdan* "rüzgârdan hızlı"), чулуунаас хатуу (*çuluunaas hatuu* "taştan sert"), хөөнөөс хар (*höönöös har* "kurumdan kara") vb." (ÇM: 144)

İreedüi tsag (Ирээдүй цаг "Gelecek zaman"): "Söylendiği zamandan sonra gerçekleşecek fiilin gösterdiği oluş, kılış ve durumun geleceğe bağlı olduğunu belirten zaman dilimine belirsiz veya **yahn şimdiki zaman** denir. Örneğin: Би маргааш hödөө yavna. (Би маргааш хөдөө явна. "Ben yarın köye gideceğim.") cümlede yavah (явах "gitmek") fiili söylendiği zamandan sonra gerçekleşeceğini belirtmektedir. **Devam eden**

gelecek zamanı: bahsedilen eylemin diğer eylemle eş zamanda gerçekleşeceğini belirtir. Örneğin: Margaaş çamaig oçihod çin' ah n' honio hyargac baina. (Маргааш чамайг очиход чинь ах нь хонио хяргаж байна. "Yarın sen geldiğinde abisi koyunların yününü kesiyor olacak.") oçih (очих "gelmek"), hyargah (хяргэх "kesmek") gibi fiiller gelecekte olacak eylemler ve ikisinin eş zamanda çıkışacağını göstermektedir. **Bitmişlik gelecek zamanı:** söylendiği zamandan sonra olacak eylemin birinin diğerinden önce tamamen bitmiş olacağını gösterir. Örneğin: Margaaş çamaig oçihod ah n' honio hyargaçihсан baina. (Маргааш чамайг очиход ах нь хонио хяргачихсан байна. "Yarın sen geldiğinde abisi koyunlarının yününü kesmiş olacak.") oçih (очих "gelmek"), hyargah (хяргэх "kesmek") fiillerin gelecekte olacağını göstermekle beraber hyargah (хяргэх "kesmek") fiili oçih (очих "gelmek") fiilden önce tamamen (perfect) bitmiş olacağını gösteriyor." (MDBAS: 105)

İreedüi tsagaar todotgon holboh nöhtsöl (Ирээдүй цагаар тодотгон холбох нөхцөл "Gelecek zaman sıfat-fiili"): "Moğolcada –h (–х), -maar (–маар), -meer (–мээр), -moor (–моор), -möör (–мөөр), -huits (–хуйц), -hüits (–хүйц) gibi eklere *gelecek zaman sıfat-fiili* denir. Bu ekler fiilin gelecek zamanda gerçekleşeceğini belirtir. Örneğin: Ter önöödör ireh yum. (Тэр өнөөдөр ирэх юм. "O bugün gelecek imiş.") Bi Amerik yavmaar bn. (Би Америк явмаар байна. "Ben Amerikaya gitmek istiyorum.") Ene hereg bolohuits ed baina. (Энэ хэрэг болохуйц эд байна. "Bu ihtiyacım olacak eşya imiş.") İreh cil bi hurımaа hiıne. (Ирэх жил би хуримаа хийнэ. "Gelecek sene ben düğünümü yaracağım.") vb. Cümlede niteleyici, yüklem ve yüklem öbeğinin görevinde bulunur." (MDBAS: 106)

İreedüi tsagaar tögsgöh nöhtsöl (Ирээдүй цагаар төгсгөх нөхцөл "Gelecek zaman kipi"): "Moğolcada fiilin gövdeye –na (–на), -ne (–нэ), -no (–но), -nö (–нө) gibi ekler eklenerek söylendiği andan sonra olacağı zaman anlamı ifade edilir. Örneğin: Bi udahgüi Tokio ruu yavna. (Би удахгүй Токиа руу явна. "Ben yakında Tokyoya gideceğim.") Bid ene övliig önötei davс çadna. (Бид энэ өвлийг өнтэй давж чадна. "Biz bu kış bereketli geçirebileceğiz.") Margaaş bi taniı nomıg ögnö. (Маргааш би таны номыг өгнө. "Yarın ben sizin kitabınızı vereceğim.") Tевçеerteı bol sanasandaa hürne. (Тэвчээртэй бол санасандаа хүрнэ. "Sabırlı ise isteklerine varacak.")" (MDBAS: 106)

2.10. /K/ Harfiyle Başlayan Terimler

Kiril biçgiin tsagaan tolgoi (Кирил бичгийн цагаан толгой "Kiril alfabeti"): "Moğol Kiril alfabeti 35 harften oluşmaktadır. Moğol Kiril alfabeti, ünlü, ünsüz ve işaret harflerinden oluşmaktadır. 13 ünlü: a (а), е (э), і (и), о (о), u (у), ö (ө), ü (ү), ya (я), ye (е), yo (ё), yu (ю), і (й), ı (ы); 20 ünsüz: b (б), v (в), g (г), d (д), c (ж), z (з), k (к), l (л), m (м), n (н), p (п), r (р), s (с), t (т), f (ф), h (х) ts (ц), ç (ч), ş (ш), şç (щ); 2 simge harf ь (sertlik), ь (yumuşatma simgesi) vardır." (MDBAS: 107)

Kiril Biçig (Кирил бичиг "Kiril Yazısı"): "Makedonya, Bulgaristan, Rusya, Ukrayna, Hırvatistan vb. Slav dillerinin kullandığı alfabedir. En eski Slav kitaplarının yazıldığı iki alfabeden biri olan Kiril alfabeti, Aziz Kiril ve kardeşi Methodius tarafından 9. yüzyılın ilk çeyreğinde oluşturulmuştur. Moğolistan 1941 yılından beri Kiril alfabetini kullanmaktadır." (MDBAS: 107)

2.11. /M/ Harfiyle Başlayan Terimler

Mergecliin ner (Мэргэжлийн нэр "Meslek adı"): "Meslek ve uğraş alanlarını bildiren adlara *meslek adı* denir. Moğolcada meslek adı ad dışında -чин (-чин), -ç (-ч), -gç (-гч) ekleri alarak türetilir. Örneğin: bağş (багш "öğretmen"), tsagdaa (цагдаа "polis"), coloo +ç (жолоо +ч "direksiyon >şoför"), em +ç (эм +ч "ilaç >doktor"), emiin san +ç (эмийн сан +ч "eczane >eczacı"), mal +çin (мал +чин "hayvan >çoban"), üs +çin (үс +чин "saç >berber"), zurag +çin (зураг +чин "fotoğraf >fotoğrafçı"), zohiol +ç (зохиол +ч "yazı >yazar") vb." (MDBAS: 120), (GTS: 156)

Mongol Biçig (Монгол бичиг "Klasik Moğol Yazısı"): "Moğol halkı tarafından Klasik Moğol yazısı yaklaşık 1200 yıl kullanılmıştır. Moğol kültür tarihinde önemli görev üstlenmiş millî bir yazıdır. Moğol yazısının imlâ kuralında kelime yapısı bozulmadan şekillendirilerek yazma kuralı ve sembol işaretleri kuralı önemsenerек uygulanırdı." (MDBAS: 111)

Mongol Hel (Монгол хэл "Moğolca"): "Moğolca, köken bakımından Altay dil ailesi, dil bilgisel açıdan bitişken, kelime köküne ekler getirilerek eklenen eklemeli bir dildir. Yaklaşık 10 milyona yakın Moğol halkının 6 milyonunun Moğolca konuştuğu tahmin

edilmektedir. Çağdaş Moğolcası Halha, Oyrat, Buryat ve İç Moğol olarak dört lehçelidir ve bu lehçelerinin ağızları da vardır." (DBTAS: 162)

Mongol helnii nutgiin ayalguu, tüüni angilal (Монгол хэлний нутгийн аялгуу, түүний ангилал "Moğolca şiveleri ve sınıflandırılması"): "Çağdaş Moğolcanın Halha, Oyrad, Buryat, İç Moğol dört lehçesi vardır. Halha lehçesi Merkez Halhaa, Batı Halha ve Doğu Halha olarak üç lehçeye ayrılır. Akademisyen Ş. Luvsanvandan Moğol dilinin yerel şivelerinin özelliğini inceleyerek ağız, şive ve lehçe olarak üçe ayırmıştır. 1. Dilin özelliğiyle ciddi farkı olmayan, karşılıklı konuşurken engelsiz anlaşılan topluluğun konuşmasına *ağız*; 2. Dilin özelliğiyle günlük konuşmada farkı olmayan aynı yöredeki topluluğun konuşmasına *şive*; 3. Aynı şiveyle konuşsa da bazen ses bilgisi, kelime hazinesi bakımından topluluğun çoğundan pek az farklı konuşan yöredeki topluluğun konuşmasına *lehçe* denir." (MDBAS: 117)

Mongol unagan üg (Монгол унаган үг "Yerel Moğol kelime"): "Yalnız Moğol göçmen halkına ait yalın ve birleşik şekilli, değişik ilginç anlam taşıyan, tekrarlanmayan, yabancı dile zor çevrilen kelimelere *yerel Moğol kelime* denir. Aynı zamanda eşdeğeri olmayan söz de denir. Örneğin: Höh Mongol (Хөх Монгол "Gök Moğol"), altan urag (алтан ураг "Altın zürriyet"), yösön hölt tsagaan tug (есөн хөлт цагаан туг "dokuz ayaklı ak sancak"), dörvön berh (дөрвөн бэрх "dört tane aşık kemiğın farklı farklı şekillerde durması"), uuts tavih (ууц тавих "Milli bayramda sofraya konulan pişirilmiş bütün koyun eti"), tsagaan sar (цагаан сар "Beyaz ay"-milli bayramı), hoid nas (хойд нас "ahiret"), zud (зуд "kışın yaşanan kar afeti"), eriin gурvan naadam (эрийн гурван наадам "at yarışı, ok atma, milli güreş yarma"- Milli bayramı) vb." (MDBAS: 112)

Mongol Üseg bk. Mongol Biçig

Möhmöl üg (Мөхмөл үг "Ölü kelime"): "Sözlük birimlerin unutulmuş kullanımdan düşmesi, ölü kelimeleri ortaya çıkarır. Bir sözlük birimi, ifade ettiği bilginin toplum tarafından unutulması veya aynı anlam için başka dillerden yeni bir kelime alınması gibi nedenlerle kullanım dışı kalarak unutulur." (MDBAS: 119)

Möhsön yazguur (Мөхсөн язгуур "Ölü kök"): "Belirli bir zamanda bağımsız anlamda, kelime türetme ve çekimleme görevinde kullanılmış daha sonra anlam ve görevini

kaybederek kullanımdan çıkmış ya da canlılığını kaybederek kalıplaşmış ve dildeki türemeleri yeni anlamlarla kullanılan köktür." (GTS: 168), (MDBAS: 119)

Möröödön хүсех нөхцөл "Umarak isteme kipi"): "Kişinin bir eylemin gerçekleşmesini 3. şahsın yapmasını umarak istemesine *umarak isteme* denir. Umarak isteme kipleri şunlardır: -aasai (-аасай), -eesei (-ээсэй), -oosoi (-оосой), -öösei (-өөсэй). Örneğin: Margaaş бороо битгii ороосoi, замаа саахан хагаслах юмсан. (Маргааш бороо битгий ороосой, замаа жаахан хагаслах юмсан. "Yarın yağmur yağmasa da, yolumu biraz yarılasam.") Daldıg hardag id şidtei ç болоосoi, түүний юу хийж байгааг харах юмсан. (Далдыг хардаг ид шидтэй ч болоосой, түүний юу хийж байгааг харах юмсан. "Görünmeyeni görebilme sihirim olsa da, onun ne уартığını görsem.")" (ÇM: 174)

2.12. /N/ Harfiyle Başlayan Terimler

Nairsan ugsraa ner üg бүтөх (Найрсан угсраа нэр үг бүтэх "Sıralı ad türetme"): "İsmi diğer isimle ilgi durumu –iin (–ийн), -in (-ын), -ii (-ий), -i (-ы), -n (-н) ekleriyle ilişkilendirerek bağlanmasına *sıralı ad türetme* denir. Örneğin: zasgiin газар (Засгийн газар "hükümet yeri- meclis"), номин сан (номын сан "kitabın vakfi-kütüphane"), ediin засаг (эдийн засаг "eşyanın hükmü- ekonomi") vb. Fiilin sıfat-fiil –h (-х), -dag (-дар) ekleri isimle ilişkilendirilerek bağlanıp sıralı adı türetir. Örneğin: şinleeh ухаан (шинжлэх ухаан "bilim ilim"), lavlah товчоо (лавлах товчоо "danışmanlık- müşteri hizmet"), unadag дугуй (унадаг дугуй "binen tekerlek-bisiklet"), nisdeg тereg (нисдэг тэрэг "uçan araba- uçak"), hyanah sambar (хянах самбар "denetlemek tahta-denetleme tablo"), zövlöh эмч (зөвлөх эмч "tavsiye etmek doktor-uzman doktoru)" (MDBAS: 122)

Nairsan ugsraa үйл үг бүтөх yos (Найрсан угсраа үйл үг бүтэх "Sıralı fiil türetme"): "Fiil diğer fiile zarf-fiil eki –n (–н) eki ile ilişkilendirilerek oluşturulan türemiş birleşik kelimeye *sıralı fiil türetme* denir. Örneğin: бүтээн босгох (бүтээн босгох "inşa etmek"), surgan хүмүүжүүлэх (сурган хүмүүжүүлэх "eğiterek yetiştirmek"), hyanan şalgah (хянан шалгах "teftiş etmek"), хүлээн авах (хүлээн авах "kabul etmek"), hairlan хамгаалах (хайрлан хамгаалах "şefkat etmek)" (MDBAS: 122)

Nairuulah arga (Найруулах арга "Bağlama metodu"): "Kelimleri ekle bağlayan metoda *bağlama metodu* denir. Örneğin: uul ruu matsah (уул руу мацах "dağa tırmanmak"), duustal n' ideh (дуустал нь идэх "bitirene dek yemek") vb." (MCBS: 288)

Nairuulga (Найруулга "Üslûp"): "Dilin hazır gereçlerini seçme, uygun şekilde bağlama, düzenleme gibi özel kuralına bağlı söyleniş ve söyleyiş türüne *üslûp* denir. Dil biliminde üslûp şu şekilde gruplandırılır. 1. Dil üslubu: Topluluğun hayatında kalıplaşarak kalmış, kelime hazinesinin birim, duygu düşünce, edebî cümle türlerini kullanan, kendine has özelliği olan dil türüdür. Bu yüzden dünyanın çeşitli dillerde orta yani basit, üst yani sosyete, alt yani sokak konuşma biçimleri olarak ayrılır. 2. Görev üslubu: Topluluğun belirli bir kısmında kalıplaşmış konuşma, yazı metodunun şeklidir. Görev üslubu a. resmî yazı, b. bilim, c.gazete ve dergi, ç. edebiyat, d. konuşma üslûbu. 3. Şahsi üslubu: Yazar, sair, konuşmacı vb." (DBTAS: 165)

Nairuulga züi (Найруулга зүй "Üslûp bilimi"): "Konuşma ve yazı dilinin kullanım biçimlerini incelemeye yönelik, edebiyatla yakın ilgisi olan inceleme alanıdır." (GTS: 232), (MDBAS: 124)

Nairuulsan todotgol (Найруулсан тодотгол "Birleşik niteleyici"): "Birleşik niteleyicisi ilgi durum ekleri ve onun sıfır varyantıyla ya da bağlama kelimeleriyle şekillenerek, nitelendirilen ada bağlanır. Örneğin: narnı tuya (нарны туяа "güneşin nuru"), manai eh oron (манай эх орон "bizim memleketi"), oin baavgai (ойн баавгай "orman ayı") vb." (MDBAS: 125)

Neg büreldehüünt ögүүлber (Нэг бүрэлдэхүүнт өгүүлбэр "Tek bileşenli cümle"): "Tek bileşenli cümle şekil olarak özne ya da yüklem öbeğinin herhangi birini belirtmez. Özne ve yüklem iki öbek olarak ayırt edilmez, tek esas ögenin öbeği ile beliren cümleye *tek bileşenli cümle* denir. Ödör бүр гараа угаас бай. (Өдөр бүр гараа угааж бай. "Her gün elini yıkamalı."), ТНУ (Türk Hava Yolları), Нарлав. (Нарлав. "Güneşlendi.") Tek bileşenli cümle ad öbeğiyle belirlenen tek bileşenli cümle; fiil öbeğiyle belirlenen tek bileşenli cümle olarak ayrılır." (ÇM: 273)

Neg yazguurt ügs (Нэг язгуурт үгс "Kökteş kelimeler"): "Moğolca eklemeli dil olduğundan kelimenin yapısında bir kök bulunur. Benzer köklü akraba kelimeleri türetmek

için farklı ekleri ekleyerek kökteş kelime türetir. Örneğin: bar'- (барь- "tut-") kökenden bar'ts (барьц "tutuş"), barimal (баримал "heykel"), barilga (барилга "bina"), barimt (баримт "belge"), baria (бариа "varış"), baril (барил "pozisyon"), bariul (бариул "kulp"), bariu (барю "dar") vb. akraba kelimeler türemiştir." (MDBAS: 137)

Negdügeer biyer tögsöh nöhtsöl (Нэгдүгээр биеэр төгсөх нөхцөл "Birinci şahıs eki"): "Moğolcada şahıs ekleri fiilin en sonunda bulunur. Arkasında herhangi bir ek almaz, zaman belirtmez, çeşitli kiplik anlamı belirtir. Fiilin gövdesine -ya (-я), -yo (-ё), -ye (-е), -sugai (-сугай), -sügei (-сүгэй) ekleri eklenerek konuşma ortamında dinleyene göre konuşanı gösteren kategoridir. Би хүний хийдгийг хийж, сурдгийг сурья л гэж шийдсэн. "Ben insanların yaptığını yaparak, öğrendiğini öğreniyim diye karar verdim.") Boldoo, hoyulaa hurdan yav'ya l daa. (Болдоо, хоёулаа хурдан явья л даа. "Bold, ikimiz hızlı gidelim.")" (ÇM: 171)

Ner sudlal (Нэр судлал "Ad bilimi"): "Yer, kişi ve etnik gibi özel adların üzerinde duran dil bilim dalına denir. Ad bilim, o dilin özel adlarının köken bilgisi, tarihi gelişim açısından inceleyen bilim dalıdır. Özel ad, belirli ölçüde, milletin bilincine oturmuş özellikte, din, evreni anlama bakış, tarihi gelenek vb. çeşitli açılardan bağlı olduğundan dolayı kelime köken bilimi, tarihi kelime hazinesi, kültür incelemesi, insan bilimi vb. çeşitli bilim dalı ile ilgilenir." (MDBAS: 138)

Ner tom'yo (Нэр томъёо "Terim"): "Sanat ve kültür, bilim, teknik, ekonomik, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarında kullanılan kelime veya kelime grubudur. Terimler bilinçli şekilde oluşturularak kullanılır. Terimleri kelimelerden ayırt etme özellikleri: kalıplaşmış; varlıkların kavramlarını açıklayarak belirten nitelikli; kullanılan alanda tek anlamı ifade eder; edebî anlamı ifade etmez vb. Örneğin: ünlü, ünsüz, yapım eki, ses birimi, anlam birimi, ögecik, eş konu, metin, geometri, bölünen, bölen, pay, enfeksiyon, huylu ve huysuz kanser, şişik, tiroit, salgın vb." (DBTSAS: 145)

Ner tom'yo sudlal (Нэр томъёо судлал "Terim incelemesi"): "Terimleri oluşturmak, uygulamak, kullanım sıklığı kazandırmak, kontrol etmek, çevirmek, genel kullanımı kısıtlamak, standart koymak, diğer dillere çevirmek, terim sözlüğü yapmak amacıyla oluşturulan dil bilimin yan dalına *terim incelemesi* denir." (MDBAS: 138)

Ner tom'yo zohioh (Нэр томъёо зохиох "Terim oluşturulması"): "Terim oluşturmanın çeşitli metotları vardır. Moğolcada terim oluşturma metotları şunlardır:

1. Moğol yazı dilinde, herhangi bir şivede önceden kullanılmış kelimeyi terim olarak kullanmak: egşig (эшиг "ünlü"), giigüülegç (гийгүүлэгч "ünsüz"), anagaah uhaan (анагаах ухаан "tıp"), tör zasag (төр засаг "hükümet");
2. Öz dilin kelime hazinesinden terim oluşturmak: tsengeldeh hüreele (цэнгэлдэх хүрээлэн "eğlenme alanı=stadyum"), duu huraaguur (дуу хураагуур "ses kayıt edici=teyp"), nairal duu (найрал дуу "uyum şarkı=koro");
3. Yabancı kelimelerin anlamını değiştirmeden çevirerek terim oluşturur: amin dem (амин дэм "vitamin"), gazın tos (газрын тос "petrol"), tügeegüür (түгээгүүр "kasa");
4. Yabancı kelimeleri kopyalayarak terim oluşturmak: diftong (дифтонг "diphthong"), höl bömbög (хөл бөмбөг "futbol"), gar bömbög (гар бөмбөг "hentbol"), ustörögç (устөрөгч "hydrogen");
5. Bazı terimleri yabancı dilden doğrudan alarak terim oluşturmak: avtobus (автобус "otobüs"), rezin (резин "lastik"), roman (роман), tsement (цемент "çimento"), doktor (доктор "doktora") vb. Bunun dışında geleneksel ve yeniden türemiş çeşitli mesleki kelimeler genellikle terim nitelikli olur." (DBTSAS: 145)

Ner yazguuraas tusah üil üg бүтөх (Нэр язгуураас тусах үйл үг бүтэх "Ad kökten geçişli fiil türetme"): "İsimden fiil türeten yapımların bazıları geçişli fiil, bazıları ise geçişsiz fiil türetir. İsimden geçişli fiil türeten ekler şunlardır:

- l (-л), -na (-на), -ne (-нэ), -no (-но), -nö (-нө) > sav +la- (сав +ла- "paket -pakettle-"), hem +ne- (хэм +нэ- "tasarruf >tasarruf et-"), em +ne- (эм +нэ- "ilaç >iyileş-");
- d (-д) > coloo +d- (жолоо +д- "direksiyon >sür-"), seree +d- (сэрээ +д- "çatal >çatalla-"), şövög +d- (шөвөг +д- "çuval >çuvaldızla-");
- çil (-чил) > ür +çil- (үр +чил- "evlat >evlat et-"), zahçil- (зах +чил- "kenar >kenarla-"), ail + çil- (айл +чил- "aile >misafir et-");
- şaa (-шаа), -şee (-шээ), -şoo (-шоо), -şöö (-шөө) > zürh +şee- (зүрх +шээ- "kalp >çekin-"), berh +şee- (бэрх +шээ- "zor >kederlen-"), tövög +şöö- (төвөг +шөө- "engel >zor olduğunu düşünmek");

-ld (-лд) > tohoi + ld- (тохой +лд- "dirsek >dirsekle-"), nuruu + ld- (нуруу +лд- "sirt >sirtla-"), ösgii +ld- (өсгий +лд- "topuk >topukla-") (ÇM: 120)

Ner yazguuraas tusah üil üg бүтөх (Нэр язгуураас тусах үйл үг бүтэх "Ad kökten geçişsiz fiil türetme"): "İsimden fiil türeten yapım eklerinin bazıları geçişli fiil, bazıları ise geçişsiz fiil türetir. İsimden geçişsiz fiil türeten ekler şunlardır:

-r (-р), -l (-л) > todo +r- (тодо + р- "belirgin >belirgenleş-"), sula +r- (сула +р- "gevşek >gevşee-"), şar +la- (шар +ла- "sarı >sarar-");

-d (-д), -s (-с) > бага +d, бага +s (бага + д-, бага + с- "küçük >küçül-, azal-"), tom +d-, tom +s- (том +д-, том +с- "bol >bollaş-");

-c (-ж) > ür +c- (үр +ж- "tohum >çoğal-"), töl +c- (төл + ж- "yavru >yavrula-"), çuluu +c- (чулуу +ж- "taş >taşlaş-");

-ş (-ш) > zan +ş- (зан +ш- "adet -,>adetteş-"), (хэв +ш- "kalıp >alış-"), boroo +ş- (бороо +ш- "yağmur >yağmurlaş-");

-rh (-рх) > ihe +rh- (ихэ +рх- "çok >gururlan-"), üye +rh- (үе +х- "yaşıt >flört yap-"), ere +lh- (эрэ +лх- "er >cesurlaş-"), deere +lh- (дээрэ +лх- "üst >kibirlen-");

-t (-т) > tsan +t- (цан +т- "buz -buzlaş-"), mös +t- (мөс +т- "buz >buzlaş-"), tsuurai +t- (цуурай +т- "yankı >yankıla-");

-s (-с) > maha +s- (маха +с- "et >etleş-"), hucir +s- (хужир +с- "tuz >tuzlaş-");

-ts (-ц) > mörii +ts- (мөрий +ц- "iddia >iddiaya gir-"), ten +ts- (тэн +ц- "tam >kazan-"), tal +ts- (тал +ц- "taraf >taraf ol-"), too +ts- (тоо +ц- "sayı >hesapla-");

-cır (-жир) > muu +cır- (муу +жир- "kötü >bayıl-"), bodlogo +şır- (бодлого +шир- "soru >dal-"), sanaa +şır- (санаа +шир- "fikir >kaygılan-") vb." (ÇM: 121)

Neriin holboo üg (Нэрийн холбоо үг "Ad tamlaması"): "İlgi durum ekleriyle bağlanan bağımsız iki kelimenin esas kelimesi ad ise ad tamlaması olur. Ad tamlamasında tamlayan kelime önde, tamlanan kelime sonda gelecek şekilde kurulur. Örneğin: temeenii noos (тэмээний ноос "devenin yünü"), temeen cin (тэмээн жин "deve kervanı)" (MDBAS: 139)

Neriin holboo ügiin şinc (Нэрийн холбоо үгийн шинж "Ad tamlamasında özellikleri"): "Ad tamlamasının tamlanan kelime (esas kelime) tamlayan kelimeyi

(yardımcı kelime) ilgi durum eki ve onun şekilleriyle, ad, sıfat, sayı, zamir, yer ve zaman gibi ad türünün –n (–н)'li ve n- (–н)'siz gövdesi ile bağlanarak kullanılır. Моғолcada ad tamlamasının temel kelimesi genelde ad, sıfat ad, sayı ad olur." (MDBAS: 140)

Neriin ündes (Нэрийн үндэс "Ad gövdesi"): "Ad sayı ekleri, durum ekleri, iyelik ekleri alan kelimenin yarı kısmına *ad gövdesi* denir. Örneğin: malçдынhaа (малчдынхаа "çobanlarının") kelimesinde malçин (малчин "çoban"), malçид (малчид "çobanlar"), malçдын (малчдын "çobanların") vb. ad gövdeleri vardır." (MDBAS: 139)

Nerlehiin tiin yalgal (Нэрлэхийн тийн ялгал "Yalın durum"): "Yarı cümlesinde ad ve onun görevini üstlenen özneyi yüklemle karşılıklı yanyana bağlayan duruma *yalın durum* denir. Örneğin: Mesnii şarh edgedeg, ügiin şarh edgedeggüi. (Мэсний шарх эдгэдэг, үгийн шарх эдгэдэггүй. "Bıçak (bıçağın) yarası geçer, söz (sözün) yarası kalır.") cümlesindeki шарх (*şarh* "yara") kelimesi yalın durumdadır. Eğer ad, cümlede yüklem olursa yine yalın durumuyla şekillenir. Örneğin: Hel bol temtsliin zevseg, üg bol tüünii hüç çadlın cancın mön. (Хэл бол тэмцлийн зэвсэг, үг бол түүний хүч чадлын жанжин мөн. "Dil mücadelenin silahı, kelime ise onun güç kuvvetinin komutanıdır.") cümlede hel (хэл "dil"), üg (үг "kelime") özneler, zevseg (зэвсэг "silah"), cancın (жанжин "komutan") yüklemeler yalın durumdadır. Ad görevindeki sıfat ve sayı ad, zamanı belirten zarf-fiil yüklem olursa yine de yalın durumu ile şekillenerek mutlaka sıfatla bağlanır. Öндөр n' hurdan. (Өндөр нь хурдан. "Uzun olan hızlı.) Gurav n' yavsan, yavah n' удаан. (Гурав нь явсан, явах нь удаан. "Üçü gitti, gidişi yavaş.")" (MDBAS: 142)

Nerlesen ögüülber (Нэрлэсэн өгүүлбэр "Ad cümlesi"): "Yüklemi ad ya da ad soylu kelimelerle oluşturulan tek bileşenli cümleye *ad cümlesi* denir. Örneğin: Namar. (Намар. "Sonbahar.") ТНУ. Mayıs ayının bir güzel sabahı. Ad cümlesinin genel nitelikleri, anlam olarak varlık ve onun yer ve zaman ilişkisi, eylem ve onu yapanı adlandırmak; dil bilgisi açısından belirli kelimesiz, yalın durumdaki ad ile belirleyen, tek bileşenli cümle olmaktır." (DBTAS: 192)

Nevterhii tol' biçig (Нэвтэрхий толь бичиг "Ansiklopedi"): "Sözlük, en geniş anlamıyla kullanıldığı şey hakkında bilgi ve bildirim alfabe sırasına göre sıralanarak düzenlenmiş bir eserdir. Ansiklopedi, doğa ve sosyal hayat ile ilgili varlıklar hakkında

tanım, anlatım, tarih boyunca tanınmış, bilinmiş özel insan ve olayı vb. açık ve net şekilde belirtir. Ansiklopedide dil bilim ile ilgili ayrıntılı olarak bahsedilmez ancak yabancı kelime, eskimiş kelime ve terimlerinin ortaya çıkmasından çokça bahsedilir."

Niigmiin ayalguu bk. **Etgeed üg**

Niigmiin üg (Нийгмийн үг "Sosyal kelime"): "İç ve dış siyaset ile ilgili, sosyal ve kültür, hayat, uluslararası kapsamında gelişmekte olan önemli olayı yansıtan kelimedir. Sosyal kelimeler; hukuk, felsefe, tarih, ekonomi, sanat, siyaset ve hüküm, edebiyat, eleştiri terimler ve irade kelimelerini kapsar." (DBTAS: 168)

Niilber (Нийлбэр "Birleşim"): "Söylem sırasında iki birimin birleşme durumudur. Moğolcada niteleyen ve nitelendirenin her ikisi tek vurgulu bir kelime olarak, nitelendiren ek gibi görünebilir. önöö öödör=önöödör (өнөө өдөр=өнөөдөр "bugün"), hoit on=hoiton (хойт он=хойтон "gelecek yıl")" (DBTAS: 172) bk. **Dagavar huraagdah yos**

Niilber üg (Нийлбэр үг "Birleşmiş kelime"): "İki ve ikiden fazla bağımsız kelime dilin iç oluşu ile anlam ve yapı açısından birleşerek anlamlı bir kelime türetmesine birleşme metodu denir. Bu metot ile türemiş kelimeye *birleşik kelime* denir ve iki kelime ses bilgisi metoduyla birleşerek kelime hazinesinin tek anlam belirten birim olmasına *birleşmiş kelime* denir. avçirah-avç ireh (авчирах=авч ирэх "getirmek-alarak gelmek"), örvödöh-ör övdöh (өрөвдөх-өр өвдөх "acımak-gönül ağrıtmak"), taçaadah-tesç yadah (тачаадах-тэсч ядах "arzu etmek-sabır sızlamak"), önöödör-önöö öödör (өнөөдөр=өнөө өдөр "bugün-bu gün") vb. Birleşmiş kelime söyleyiş sırasında dilin tasarruf etme prensibine dayanarak sesin çeşitli değişim, kelime, hece ve eklerinin düşmesinden kelime türetilen bir örneğidir." (MDBAS: 125) bk. **Dagavar huraagdah yos**

Niileg hel (Нийлэг хэл "Çekimli dil"): "Çekimli dillerde, çekim esnasında ve yeni kelimeler türetilirken sözcük kökleri çoğunlukla değişir ve bambaşka biçime girer. Ekler sözcüğün önüne, ortasına ya da sonuna getirilebilir. Rusça, Almanca, Polonyaca, Latince ve Çekçe vb. diller çekimli dildir." (DBTAS: 175)

Niilemc üg bk. Holboo üg

Niilmel baidal (Нийлмэл байдал "İkili aspekt"): "Moğolcada iki aspekt bir arada kullanılabilir. Örneğin: yav-shii-çih (яв-схий-чих "gid-iver-in"), ög-znö-çih (өг-знө-чих- "ver-iver-iniz"), hii-tsgee-çih (хий-цгээ-чих "yap-iver-iniz") vb. Fakat aynı aspekt bir arada kullanılmaz." (MDBAS: 126) bk. **Davhar heviin ai**

Niilmel büteever (Нийлмэл бүтээвэр "Birleşik biçim birimi"): "Dilin gelişim süresinde iki veya ikiden fazla biçim birimin, bağımsız anlam ve görevini kaybederek bir ek olmasına *birleşik biçim birimi* denir. Örneğin: tsas (цас "kar") asıl kökü tsa- (ца-) kök ve –su (-cy) eki ikisinden türeyerek birleşik asıl biçim birimi olmuştur. yavahlaar (явахлаар "gittiğinde") -hlaar (–хлаар "gelecek zaman sıfat fiili"), -luca (bağlama durum eki). –bar (vasıta durum eki) üçünün birleşiminden oluşmuş birleşik biçim birimidir. Çağdaş Moğolcada çoğu biçim birimi tarihi açıdan birleşik yapıdır. Bazı dil bilimciler yapısında iki veya ikiden fazla ünsüzü olan biçim biriminin tarihi açıdan birleşik yapıldığını söylemektedir." (MDBAS: 126)

Niilmel egşig (Нийлмэл эгшиг "Birleşik ünlü"): "Söyleyiş sırasında birbirini etkileyerek, telâffuz olarak yakın ya da benzer, birbiriyle uyumlu farklı kelimelerde bulunan ünlü seslere *birleşik ünlü* denir. Örneğin: hariad (хариад "vararak"), hariu (хариу "cevap"), horiod (хориод "engelleyerek") vb. kelimelerde dil arkası a (a), u (y), o (o) ünlüsü dil ucundaki i (и) harfle ileri benzeşerek birleşik ünlüyü türetmiştir." (MDBAS: 131)

Niilmel hev (Нийлмэл хэв "İkili çatı"): "Çağdaş Moğolcada fiilde iki ve ikiden fazla çatı ekleri bir arada bulunabilir ve buna *ikili çatı* denir. Çağdaş Moğolcada ikili çatılar aşağıdaki gibi kullanılır. bod +gd +uul- (бодо +гд +уул- "düşün +dür +t-"), holbo +gd +uul- (холбо +гд +уул- "bağla + t + tır-"), horo +gd +uul- (хоро +гд +уул- "azal +t +tır-"), nem +gd +üül- (нэмэ +гд +үүл- "art +tır +ır-"), tani +lts +uul- (тани +лц +уул- "tanı +ş + tır-"), bai +uul +gd- (бай +уул +гд- "kur + dur + t-") vb. Örneğin: **Ettirgen -edilgen:** Barigdac baitsaagdsan ulaаç nar tavigdaad irsee. (Баригдаж байц + aa + гд-сан улаач нар тавигдаад иржээ. "Yaka-l-an-arak sor-gul-an-an ulaklar serbest bırakılarak geri gelmişler.") **Edilgen -ettirgen:** Ene şaardlagıg zövhöн too, hel biçgiin hiçeeld ono +gd

+uul +с байна. (Энэ шаардлагыг зөвхөн тоо, хэл бичгийн хичээлд оно +гд +уул +ж байна. "Bu şartlar ancak sayısal ve sözel derslerde uygula-n-dır-il-maktadır.") **İşteş - Ettirgen:** negen door şavaara +ld +uul +an buulgasan maihnuudın dörvön tald .. (нэгэн доор шаваара+лд+уул+ан буулгасан майхнуудын дөрвөн талд... "aynı yerde top-laş-tır-arak indirilmiş çadırların dört tarafında..") **Birliktelik işteş -ettirgen:** İltgel tav'c hele +lts +üül +ev. (Илтгэл тавьж хэлэлц+үүл+эв. "Konferans yaparak tart -ış -ıl -dı.") vb." (ÇMDŞBD: 68), (MDEK: 84) bk. **Davhar heviin ai**

Niümel ögüülber (Нийлмэл өгүүлбэр "Birleşik cümle"): "Ögelerinin kendi aralarında bağlanan cümle yapılarının bağlaçlarla bağlanmış söylem birimine *birleşik cümle* denir. Birleşik cümle, asıl yargının bulunduğu esas cümle ve esas cümleyi anlam bakımından tamamlayan bir ve birden fazla yardımcı cümleden oluşur. Birleşik cümle kalıplaşmış söz, bağlaç, basit cümle ve onun içinde bulunan kısımlarını içerek bütün ilişkiyi belirtir. Örneğin: Ta naaşaa suugaad tsai uu! (Та наашаа суугаад цай уу! "Siz buraya oturup çay içiniz!") (MCBS: 256), (ÇM: 288)

Niümel ögüülberiiin angilal (Нийлмэл өгүүлбэрийн ангилал "Birleşik cümlelerin sınıflandırılması"): "Birleşik cümle 1. Birleşik cümleyi oluşturan kısımlar arasındaki cümle ilişkileri, metodu, anlam ilişkisini esasa alarak; 2. Araştırmacıların fikir, değerlendirme ve onların sınıflandırdığı genel ortak durumunu dikkate alarak; 3. Dilin genel şekil, Moğol dilinin cümle yapısının özelliği, edebiyat dilinin belgelerini, gelişim durumunu göze alarak sınıflandırılır. Moğolcada birleşik cümle 1. Sıralı birleşik cümle-bağlaçlı ve bağlaçsız sıralı birleşik cümle; 2. Karşılıklı sıralı birleşik cümle; 3. Yanyana birleşik cümle-niteleyici yan cümleli yanyana birleşik cümle, nesne yan cümleli yanyana birleşik cümle, zarf yan cümleli yanyana birleşik cümle, çok yan cümleli yanyana birleşik cümle, karışık birleşik cümle, yan ek cümleli yanyana cümle olarak sınıflandırılır." (ÇM: 291)

Niümel ögüülberiiin huvirgal (Нийлмэл өгүүлбэрийн хувиргал "Birleşik cümlelerin dönüştürmesi"): "Moğolcada basit cümleyi birleşik cümle yapmak, birleşik cümlelerin temel ve yan ögesini cümlelerin yüklemi şeklinde değişiklik yapmak, sıralı birleşik cümleyi yanyana birleşik cümle yapma, yanyana birleşik cümleyi sıralı cümle yapmak, karşılıklı yanyana birleşik cümleyi yanyana birleşik cümle yapmak, birleşik cümleyi diğer cümle ile

genişletmek, cümlelerin arasındaki ilişkiyi, bağlaçları değiştirerek ve tekrarlayarak bağlamak vb. cümlenin bilgilendirme yapı ve anlamında değişiklik yapılmak yaygındır. Örneğin: Та хоёрын түнжин хагарна гэдэг чинь үндэс, мөчир салах мэт юм. (Та хоёрын түнжин хагарна гэдэг чинь үндэс, мөчир хоёр салах мэт юм. "İkinizin anlaşmazlığı dalın kökten ayrılması misali.") Ündes mөчир hoyor salah met ta hoyrin түнжин хагарчээ. (Үндэс мөчир хоёр салах мэт та хоёрын түнжин хагарчээ. "Kөкүн daldan ayrılması gibi ikiniz anlaşmaz olmuşsunuz.")" (MDBAS: 129)

Niilmel өгүүлberийн yөрөнһii шинж "Birleşik cümleinin genel özelliği"): "Birleşik cümle yapısındaki birkaç basit cümleyi içerir. Konuşmada basit cümlelere tek rastlanma dışında iki ya da ikiden fazla birleşerek, belirli bir tonlamaya tabi tutularak, cümle herhangi bir bağlaç ile bağlanarak anlam ve görev açısından birlik olarak kullanılır. Hүн түүний хажуугаар явсан. (Хүн түүний хажуугаар явсан. "Kişi onun yanından geçti.") Тэр ханцуйгаараа даллав. (*Ter hantsuigaaraa dallav.* "O elbisenin kolu ile el salladı.") Насуугаар n' yavsan хүнийг ханцуйгаараа даллаж... "Yanından geçen o kişiyi elbisenin kolu ile el sallayarak...") bu örnekte iki basit cümleyi bağlayarak niteleyici yan cümleli yanyana birleşik cümle oluşmuştur. Cümle birimlerinin üst sınıfı alt sınıf birimi içerdiğinden kalıplaşmış kelime, birleşik kelime, basit cümle ve onun kısımları birleşik cümleinin içinde ve cümlenin bütün ilişkisinde bulunur. Zil çaldı. Ders başladı. Zil çalıp ders başladı. Zil çalındı ve ders başladı. Ders başlayınca gürültü azaldı. Ders devam ettiği için öğretmen meşguldü." (ÇM: 288)

Niilmel өгүүлөһүүн (Нийлмэл өгүүлэхүүн "Birleşik yüklem"): "Yüklem, görevine göre yalın ve birleşik olarak ayrılır. Genelde tek kelime ile oluşan yüklem *yalın yüklem*, iki ve ikiden fazla kelimedен oluşan yüklem *birleşik yüklem* denir. Birleşik yüklemde bir kelime esas, diğer kelimeler yardımcı kelime olarak kullanılır. Salhi nileed хүчтэй байлаа. ("Rüzgâr bayağı şiddetli idi.") Моғолcada birleşik yüklemi: 1. ad +yardımcı fiil: Çamaig oyutan bolsonıg bid medsen. (Чамайг оюутан болсоныг бид мэдсэн. "Senin üniversite öğrencisi olduğunı biz öğrendik.") 2. fiil +yardımcı fiil: Çamaig amcilttai surç baigaag bid sonsson. (Чамайг амжилттай сурч байгааг бид сонссон. "Senin başarılı okuyor olduğunı biz duyduk.") vb. iki şekillidir. (ÇM: 235)

Niilmel temdeg (Нийлмэл тэмдэг "Birleşik işaret"): "İki işaretin (harf) birleşme metoduyla türemiş yazı sisteminin her işaretine denir. Birleşik işaret hızlı yazmanın teknik gereci ve metnin basımında da kullanılır. Aynı zamanda birleşik işaret, bir sesi işaretleyen birkaç işaretin birliğidir. Örneğin: Pol. sz, cz; alm. Sch vb. Harf, hece ve kelimelerin birliğini ifade eden yazının bir işaretidir. Örneğin: İng. & and=ve vb." (DBTAS: 174)

Niilmel üg (Нийлмэл үг "Birleşik kelime"): "Kelimelerin birleşme metoduyla türemiş şekline *birleşik kelime* denir. ганц нэг (*gants neg* "bir tek"), арван хоёр (*arvan hoyor* "on iki"), саруул уудам (*saruul uudam* "ferah geniş") vb. Birleşik kelimeyi oluşturan iki kelimenin ilişkisine dayanarak sıralı ve yanyana birleşik kelime olarak ayrılır." (MDBAS: 131) bk. **Holboo üg**

Niilts züi (Нийлц зүй "Dizim"): "Söyleyiş sırasında bir çizgiden arka arkaya dizilen kelime, birleşik kelime, cümle vb. anlam ve görev açısından uyumlu birlik ya da söylemin ton ritim birimine denir." (DBTAS: 175)

Niit dundın ügs (Нийт дундын үгс "Genel ortak kelimeler"): "Herhangi bir dili konuşanların yaş grubuna bakılmadan herkesin konuştuğu, iletişimde kullandığı, iyi bildiği kelimelere *genel ortak kelimeler* denir. Hayvan, insan, kuş vb. günlük konuşmada kullanıldığında herkesin anlayacağı kelimelerdir. Özne ve yüklem gibi dil bilgisinde görevli kelimeleri gramer dersi almamış insan bilmeyebilir ve dolayısıyla genel ortak kelimeler sayılmaz. Genel ortak kelimeler konuşma ve yazı dilinde çok kullanılarak kelime hazinesinin çekirdeğini, milli dilin temelini oluşturur. Bu kelimelerin kullanılması yöreye, mesleğe göre ve dilin üslubu ile sınırlandırılmaz." (DBTAS: 178)

Nöhtsöl (Нөхцөл "Çekim eki"): "Kelimelerin gövdesine gelerek dil bilgisel ilişkiyi gösteren ektir. Örneğin: Dorc gereesee garç alsın baraa harlaa. (Дорж гэрээсээ гарч алсын бараа харлаа. "Dorc evinden çıkarak uzaklara bakındı.") Cümledeki kelimeler eklerle bağlanarak bitmişlik anlamı ifade etmektedir. Dorc (Дорж) kelimesi yalın durumuyla, garç harlaa (гарч харлаа "dışarı çıkarak bakınmak") fiile karşılıklı yanyana bağlama ekiyle, gereesee (гэрээсээ "evinden") çıkma durum ekiyle garç (гарч "çıkarak") kelimesiyle, alsın (алсын "uzaktaki") ilgi durum ekiyle baraa (бараа "yer") kelimesiyle, baraa (бараа "yer") yüklem durumun yalın haliyle harlaa (харлаа "bakındı") kelimesiyle kendi aralarında

çekim ekiyle bağlanmış ve ortak bir durumu anlatmıştır. Çekim eki bulunduğu yere göre ad çekim eki, fiil çekim eki olmak üzere ikiye ayrılır. Ad çekim eki durum ekleri ve iyelik ekleri; fiil çekim ekleri, kip, zaman ekleri olarak ayrılır." (MDBAS: 133)

Nöhtsöl üil üg (Нөхцөл үйл үг "Zarf-fiil"): "Fiilin gövdesine gelerek diğer fiille bağlamakla görevli ekler ile şekillenmiş, fiilin bitmemişlik şekline -magts (-магц), -megts (-мэгц) *zarf-fiil* denir. Örneğin: Dorciig irmegts bi uulzana. (Доржийг ирмэгц би уулзана. "Dorcı gelince ben görüşeceğim.") Cümlede irmegts (ирмэгц "gelince") fiilin -megts (-мэгц "-İncA") eki uulzana (уулзана "görüşeceğim") bitmişlik fiille bağlanarak zamanı belirtmiştir. Zarf-fiiller ilişki belirtme görev, anlam, oluş vb. niteliklerine dayanarak sıralı ve yanyana olarak ikiye ayrılır." (ÇM: 159), (MDBAS: 134)

Nöhtsöldүүлэн holboh nöhtsöl (Нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл "Zarf-fiil ekleri"): "Moğolcada zarf-fiil ekleri şunlardır: -c (-ж), -ç (-ч), -aad (-аад), -eed (-ээд), -ood (-оод), ööd (-өөд), -n (-н), -saar (-саар), -seer (-сээр), -soor (-соор), -söör (-сөөр), -vç (-вч), -magts (-магц), -megts (-мэгц), -mogts (-могц), -mögts (-мөгц), -tal (-тал), -tel (-тэл), -tol (-тол), -töl (-төл), -hlaar (-хлаар), -hleer (-хлээр), -hloor (-хлоор), -hlöör (-хлөөр), -val (-вал), -vel (-вэл), -vol (-вол), -völ (-вөл), -bal (-бал), -bel (-бэл), -bol (-бол), -nguut (-нгуут), -ngüüt (-нгүүт), -нгаа (-нгаа), -ngee (-нгээ), -ngoо (-нгоо), -ngöө (-нгөө), -lgüi (-лгүй), -maacin (-маажин), -meecin (-мээжин), -moocin (-моожин), -haar (-хаар), -heer (-хээр), -hoor (-хоор), -höör (-хөөр), -снаа (-снаа), -snee (-снээ), -snöö (-сноо), -snөө (-снөө). Kelimede aspekten sonra gelerek kelime yapısının sonlarında bulunur. Zarf-fiil eki alan kelime cümleyi bitirmez, cümlenin son yüklemi olmaz. Zarf-fiil eki cümle ve birleşik kelimenin yapısında olan herhangi bir sıfat-fiili sonraki fiil ile bağlama ilişkisini belirtir. Bu eklerin zaman ve kiplik anlamı olmadığından bağlandığı fiilin zaman, kiplik anlamı ile belirlenir." (ÇM: 159)

Nööts üg (Нөөц үг "Yedek kelime"): "O dilde kaydedilmemiş fakat o dilde kullanılan kelime türetebilen ve benzer niteliğiyle fazladan kelime türetebilen rastgele kelimelere denir. Örneğin: нуу- (нуу-), нөө- (нөө-), ний- (ний-) vb. kelimelere ts (-ц) eki getirilerek nuuts (нууц ("sı"), nööts (нөөц "depo"), niits (нийц "uyum") vb. adlar, niits- (нийц- "уу-") fiil yaygın kullanılmaktadır. Fakat gerekirse наа-ts (наа-ц "yarışkan"), nee-ts (нээ-ц "açık"), нуу-ts (нуу-ц "sır") kelimeleri naaldats (наалдац "yarışkanlık"), neelt (нээлт

"açılış"), nüüdel (нүүдэл "göç") kelimelerinin yerine anlamı daha ince ayırt edilmesi için türetilerek kullanılabilir." (MDBAS: 133)

Nugaral (Нугарал "Büküm"): "Kelimenin ses ve yapı değişikliği dil bilgisi, kelime hazinesinin anlamını etkileyerek değişme olayına *büküm* denir. Büküm; iç ve dış büküm olarak ikiye ayrılır. İç büküm, kelime kökündeki ünlü sesin nöbetleşerek kelime hazinesi ve dil bilgisel anlamı ayırt etmesine denir. Moğolcada kelime kökündeki ünlü ve ünsüz nöbetleşerek kelime hazinesi ve dil bilgisel anlamını etkiler. Örneğin: gatlah-getleh (гатлах-гэтлэх "geçmek"), ahar-ohor (ахар-охор "minik") vb." (MDBAS: 135)

Nugarhai hel (Нугархай хэл "Bükümlü diller"): "Diğer dillere göre daha kıvrak, kelime köklerinin yarım ve çekim sırasında önde, içte ve sonda bazı ekler alarak farklı şekillere ve kırılmalara uğradığı dil veya dillerdir. Bükümlü diller çekimli ve bitişik dil olarak ikiye ayrılır. Bükümlü çekimli diller: Sanskritçe, Almanca, Rusça ve Slavyan diller; Bükümlü bitişik dilleri: Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Latince, Bulgarca vb." (DBTAS: 183), (GTS: 50)

Nutgiin ayalguu (Нутгийн аялгуу "Yerel şive"): "Ülkenin belirli bir bölgesinde yaşayan, kendine has örf adet, kültür ve tarih birliği olan topluluğun diline *yerel şive* denir. Yerel şivenin özelliği dilin her seviyesinde belirlendiği için şive ve alt şive diye ikiye ayırır." (MDBAS: 135) bk. **Aman ayalguu; Ayalguu**

Nutgiin ayalguu sudlal (Нутгийн аялгуу судлал "Yerel şive araştırması"): "Örf adet ve sosyal olarak birlik olan, aynı bölgede yaşayan topluluğun diline *yerel şive* denir. Birçok yerel şiveleri tarih, benzer özellik ve kültür açısından karşılaştırarak araştıran bilim dalına *yerel şive araştırması* denir." (MDBAS: 135)

Nutgiin ayalguunı üg (Нутгийн аялгууны үг "Yerel şive sözleri"): "Milli dilin herhangi bir şivesinin kelimesine denir. Örneğin: "çay" kelimesini, halha şivesinde: har tsai (хар цай), dörvöd şivesinde: çin (чин); "yarın" kelimesini, halha şivesinde: *margaadar* (маргаадар), zahçin şivesinde: mangadar (мангадар) şeklinde kullanılır." (MDBAS: 136)

Nuuts 'n' ba 'g' (Нууц 'н' ба 'г' "Gizli 'n' ve 'g'): "Kiril alfabe kuralına göre konuşma dilinin telâffuzu sırasında *davaaNaas* (давааНаас "tepeden"), *davaaGaar* (давааГаар "tepe

ile") gibi kelimelerinde n (н) ve g (г) harfi eklenir ve bu harflere *gizli 'n' (н) ve 'g' (г)* denir." (MDBAS: 136) bk. **Ciireg avia**

Nuuts hel (Нууц хэл "Gizli dil"): "Toplumun ayırmacılığını gören, azınlığının gizli görevli dil. Toplumun azınlığın kendi aralarındaki gizli iletişim kurma amacıyla oluşturulmuş dilidir. Gizli dil, lehçe inceleme ve sosyal dil bilim tarafından incelenir. Çamaig tarvaga bolood gazar orson ç bi güitsne. Bor şuvuu bolood ogtorguid nissen ç bi güitsne. Tegsenees çi ööröö ene suraar boomilc ühvel deer. (Чамайг тарвага болоод газар орсон ч би гүйцнэ. Бор шувуу болоод огторгуйд ниссэн ч би гүйцнэ. Тэгсэнээс чи өөрөө энэ сураар боомилж үхвэл дээр. "Seni marmot olarak yer altına girsen de, serçe olarak gökyüzünde uçsan da ben yetişirim. Onun yerinde sen kendini bu iple boğarak öldürsen daha iyi.") bu örnekte kelimenin başka bir şeyle gizlediğini ifade eden bir işaret vardır." (DBTAS: 185)

2.13. /O/ Harfiyle Başlayan Terimler

Odoo tsag (Одоо цаг "Şimdiki zaman"): "Eylemin belirttiği iş ve oluşun bulunduğu zamanda gerçekleştiğini bildiren zamana denir. Söylediği anla çakışan eylemin zamanına **şimdiki zaman** denir. Örneğin: Ah nom unşic baina. (Ах ном уншиж байна. "Abim kitap okuyor.") bu cümledeki okumak eylemi söylendiği anla beraber olduğundan şimdiki zamanı belirtmektedir. Bu zaman dilimine **devam etmekte olan şimdiki zaman denir**. Moğolcada devam etmekte olan şimdiki zaman konuşmacıya dolaylı ve dolaysız kiplik anlamlarla belirtilir. Örneğin: unşic baina (уншиж байна "okuyor") dolaysız, belirgin; unşic baigaa (уншиж байгаа "okumakta") dolaylı, doğrudan belirgin olmayan. **Belirsiz yahn şimdiki zaman** eylemin sürekli tekrarlanmakta olduğunu belirtir. Örneğin: Ah nom unşdag. (Ах ном уншдаг. "Abi kitap okur.") Okumak eylemi söylendiği anda devam ediyor olabilir, olmaya da bilir. **Bitmişlik şimdiki zaman** eylemin söylendiği andan evvel bitmiş olduğunu belirtir. Örneğin: Ah nomoo unşcihsan baina.(Ах номоо уншчихсан байна. "Abi kitabı okuyuvermiş.") Okumak eylemi söylendiği andan evvel tam bitmiş olduğunu şimdiki zamanla ifade etmiştir." (MDBAS: 143)

Odoo tsagaar todotgon holboh nöhtsöl (Одоо цагаар тодотгон холбох нөхцөл "Şimdiki zaman sıfat-fiili"): "-dag (-даг), -deg (-дэг), -dog (-дог), -dög (-дөг) ekleri

eylemin şimdiki zamanda sürekli tekrarladığını ifade eder. Örneğin: Bi oyodln үйлдвэрт ациллагд. (Би оёдлын үйлдвэрт ажилладаг. "Ben terzihanede çalışıyorum.") Dolgortoi bi үргелц уулздаг. (Долгорттой би үргэлж уулздаг. "Dolgor ile ben hep görüşüyorum.") vb. Şimdiki zamanı belirten –dag (-даг), -deg (-дэг), -dog (-дог), -dög (-дөг), -aa (-аа), -ee (-ээ), -oo (-оо), -öö (-өө) ekleri kiplik anlamı ile farklılık gösterir. Örneğin: "-aa" (-аа) eki tam söylendiği anda gerçekleşmekte olan eylemi; "-dag" (-даг) eki söylendiği an ile çatışan zamanı değil, sürekli tekrarlanan soyut şimdiki zamanı belirtir. Badral höдөө яваа. (Бадрал хөдөө яваа. "Badral köydedir."-şuan köyde olduğunu.) Badral höдөө явдаг. (Бадрал хөдөө явдаг. "Badral köye gider.") явах (явах "gitmek") fiil hep tekrarlanmaktadır. Bundan dolayı –aa (-аа) eki alan fiil yüklemін önünde şimdiki zamanın ismini, -dag (-даг) eki alan fiil yüklemін önüne үргелц (үргэлж "her daim"), bainga (байнга "her"), тогтмол (ТОГТМОЛ "sürekli"), dandaа (дандаа "her zaman"), хаауа (хаауа "bazen") vb. zaman isimlerini alır. Sıfat-fiil "-aa" ekli fiil arkasına –güi (-гүй "-mA") eki aldığıнда genelde eylemin geçmiş zamanda gerçekleşmediğini belirtir. Örneğin: Bi nagats ahtaigaa олон цил уулзаагүй. (Би нагац ахтайгаа олон жил уулзаагүй. "Ben dayımla senelerdir görüşmedim.") Öçигдөр би гэртээ байгаагүй. "Dün ben evde yoktum.")" (ÇM: 158)

Odoо tsagaар tögsöh nöhtsöl (Одоо цагаар төгсөх нөхцөл "Şimdiki zaman kipi"): "-na (-на), -ne (-нэ), -no (-но), -nö (-нө) ekleri fiil gövdesine; zarf-fiil eki almış fiilden sonra gelen yardımcı görevindeki bai- (бай- "ol-"), suu- (суу- "otur-") gibi yardımcı fiilin gövdesine eklenerek şimdiki zamanı belirtir. Örneğin: Övgön Şagdar ar's eldec suuna. (Өвгөн Шагдар арьс элдэж сууна. "İhtiyar Şagdar deri tabaklayarak oturmakta.") vb. Şimdiki zaman çekim ekleri -na (-на), -ne (-нэ), -no (-но), -nö (-нө) söylendiği anda gerçekleşmekte olan belirli şimdiki zaman, söylendiği anda gerçekleşmeyen genel soyut şimdiki zamanı belirtir. Örneğin: Dolcin үнеегее саас байна. (Должин үнээгээ сааж байна. "Dolcin ineğini sağmaktadır.") somut, belirli şimdiki zaman. Us şingen bolovç mös болон hatuurна. (Ус шингэн боловч мөс болон хатуурна. "Su sıvı olsa da buz olarak katılır.") genel, soyut şimdiki zaman. Genel şimdiki zamanı belirten -na (-на), -ne (-нэ), -no (-но), -nö (-нө) eklerini fiilin şimdiki zamanın sıfat -fiili -dag (-даг), -deg (-дэг), -dog (-дог), -dög (-дөг) eklerle değiştirebilir." (ÇM: 169)

Oiroltsoo utgat helts üg (Ойролцоо утгат хэлц үг "Еş anlamlı deyim"): "Eş anlamlı deyimlerin görünen şekli farklı olsa da belirtilen anlamı aynıdır. Örneğin: Моғолcada aih (айх "korkmak") kelimesi ar zoo ruu hүйт даах (ар зоо руу хүйт даах "sırtına doğru soğuk hissetmek"), бүлтгэнэх "gözleri büyümek"), bembegneh (бэмбэгнэх "titremek"), gölölzöh (гөлөлзөх "gözlerini kaçırmak"), dottor palhiih (дотор палхийх "içi geçmek"), zürh n' üheh (зүрх нь үхэх "kalbi ölmek"), zürh n' amaараа гарчих шахах "kalbi ağzından çıkarcasına"), zürhend n' şar us hurah (зүрхэнд нь шар ус хурах "kalbinde su toplamak"), zürhee züsüleh (зүрхээ зүсүүлэх "kalbini kestirmek"), nüd n' oroı deeree garah (нүд нь орой дээрээ гарах "gözü tepesine çıkmak"), oroın üs örviih (оройн үс өрвийх "saçı dikleşmek), süns n' halih (сүнс нь халих "ruhu gitmek"), sür süld n' üheh (сүр сүлд нь үхэх "ruhu ölmek"), tsös n' hailah (цөс нь хайлах "safrası erimek") vb. eş anlamlı deyimlerle ifade edilebilir." (MDBAS: 146)

Oiroltsoo utgat horşoo üg (Ойролцоо утгат хоршоо үг "Eş anlamlı çift kelime"): "öo sev (өө сэв "kusur ve hata"), ev ey (эв эе "barış"), aag omog (ааг омог "hırs ve hırçın"), airag tsагаа (айраг цагаа "kırmız ve süt"), bagac zevseg (багаж зэвсэг "alet ve silah"), icil dasal (ижил дасал "yakınlaşma samimi") gibi kelimelere eş anlamlı çift kelime denir. Genellikle eş anlamlı çift kelimelerin ilk kelimesi anlamı vurgular ve son kelimesi öndeki kelimenin anlamını pekiştirir; o kelimenin birçok anlamından herhangi birini belirtir ve ek bilgiyi içerir." (MDBAS: 146), (ÇM: 324)

Oiroltsoo utgat üg (Ойролцоо утгат үг "Eş anlamlı kelime"): "Anlamı aynı veya birbirine yakın olan kelimelerdir. Dil bilim açısından aslında anlamca birbirine tamamen denk düşen çok az kelime vardır. Eş anlamlı sözler genellikle bazı kelimelerdeki kavram inceliklerinin çeşitli sosyal ve dil kesimlerinde zamanla farklılaşmaya uğrayarak anlamca birbirlerine yaklaşımlarından oluşmuştur." (GTS: 85), (ÇM: 324) "Yazılışı ve telâffuzu ayrı olsa da aynı anlamı karşılarlar. Eş anlamlı kelimeler birbirini anlamca tam ya da tama yakın şekilde karşılayabilir. Örneğin: avirah (авирах "tırmanmak"), matsah (мацах "tırmanmak"), asah (асах "tırmanmak"), ögsöh (өгсөх "tırmanmak"); beldeh (бэлдэх "hazırlamak"), zehеh (зэхэх "hazırlamak"), töhööröh (төхөөрөх "hazırlamak"); delhii (дэлхий "cihan"), yörtönts (ертөнц "dünya"), horвоо (хорвоо "dünya"), orçlon (орчлон "âlem"); medeh (мэдэх "bilmek"), oilgoh (ойлгох "anlamak, bilmek"), uhah (ухах "incelemek"), tanih (таних "anlamak"), oih (ойх "bilmek, anlamak"); untah (унтах

"ууумак"), noirsoh (нойрсох "ууумак"), hasuulah (хажуулах "uzanmak, yatmak"); högşin (хөгшин "yaşlı, ihtiyar"), buurai (буурай "ihtiyar"), ötöl (өтөл "yaşlı"), nastan (настан "ihtiyar"), övgön (өвгөн "ded, yaşlı"), tögtsög (төгцөг "moruk"), zönög (зөнөг "moruk"); hurdan (хурдан "hızlı"), buşuu (бушуу "acil"), türgen (түргэн "acil"), üter (үтэр "çabuk"), şalav (шалав "çabuk"); etseh (эцэх "takati düşmek"), tsutsah (цуцах "takati düşmek"), çileh (чилэх "kireçlenmek"), alcaah (алжаах "yorulmak"), yadrah (ядрах "yorulmak"), züdreh (зүдрэх "yorulmak"), zovoh (зовох "dertlenmek") vb. Tam anlamıyla bire bir benzemese de tama yakın anlamı karşılıyorsa ya da birinin yerine ötekini kullandığında bir anlam değişikliğine uğramazsa eş anlamlı kelime sayılır. Eş anlamlı kelimelerin gruplanarak sıralanmasına *eş kelimenin sırası* denir. Eş kelime sırasının esas anlamlı kelimesine *baş kelime* denir." (ÇM: 324), (MDBAS: 145)

Oldmol utga (Олдмол утга "Edinilmiş anlam"): "Kelime hazinesinin yalın ve birleşik birimlerinin esas anlamı kullanım sürecinde farklılaşarak, düşüncenin etkisiyle sonradan ortaya çıkan anlamına denir. Bir diğer adı (шилжсэн утга-şilcсен utga) "anlam değişmesi"dir. Örneğin: nuruutai (1. нуруутай> чацтай-çatstai "iri yarı"), nuruutai (2. нуруутай >төлөв төвшин-tölöv tövşin "sakin, olgun"), baruun gar (1. баруун гар >хүний зөв гар-hünii baruun gar "insanın sağ eli"), baruun gar (2. баруун гар >сайн нөхөр-sain nöhör "iyi dost") vb." (MDBAS: 147)

Olnoor üildeh baidal (Олноор үйлдэх байдал "Birliktelik aspekti"): "Fiil gövdesine – tsgaa (–цгаа), -tsgee (–цгээ), -tsgoo (–цгоо), -tsgöö (–цгөө) gibi ekler eklenerek birliktelik aspekti belirtilir. Öznesi çoğul eki taşıyorsa yüklemi –tsgaa (–цгаа) ekini almayabilir. Örneğin: Bid önöödör irtsgeelee. (Бид өнөөдөр ирцгээлээ. "Biz bugün geldik.") Bid önöödör irlee. (Бид өнөөдөр ирлээӨ. "Biz bugün geldi.")" (ÇM: 154)

Olon gişüün ögүүлbertei ugsarsan niimel ögүүлber (Олон гишүүн өгүүлбэртэй угсарсан нийлмэл өгүүлбэр "Çok yan cümleli yanyana birleşik cümle"): "Moğolcada çok yan cümleli yanyana birleşik cümle, üç ve üçten fazla cümle kısmının arasındaki dil bilgisel ve anlam bağlamı pozisyonuna dayandığından sayı olarak karışık birleşik cümleye benzer olsa da nitelik açısından farklıdır. Son cümle diğer cümleleri dolaylı ve dolaysız bağlaçla bağlayan esas cümledir. Esas cümleye eş şekil ile bağlanarak kendi aralarında sıralı bağlamalarda bulunur. Örneğin: Mor'toi hün yaarltaigaar ömnö zügees irc yavsand

tsömөөрөө түүнийг ирэн иртел hartsgaav. (Морьтой хүн яаралтайгаар өмнө зүгээс ирж явсанд цөмөөрөө түүнийг ирэн иртэл харцгаав. "Atlı biri aceleyle güney yönden gelirken herkes gelene kadar onu izledi.") Setgүүлч миний бие эл явдалд дүгнэлт өгөх, хэн буруутайг тогтоохыг зорьсонгүй. "Gazeteci olarak bu duruma değerlendirme уарма, kimin hatalı olduğunu bulmayı hedeflemedim.")" (ÇM: 307)

Olon huvilbart ündes (Олон хувилбарт үндэс "Çok varyantlı gövde"): "Аунг категориде bulunan eklerle şekillenirken iki ve ikiden fazla varyantlı rastlanan gövdelere denir. Örneğin: bi (би "ben") kelimesi durum ekleriyle şekillenirken bi- (би-), min- (мин-), nam- (нам-), nad- (над-) dört varyantlı; mod (мод "ағaç") gövdesi durum ekleri alırken mod (мод "ағaç"), modon (модон "ағaçтан") vb. iki varyantlı olduğundan çok varyantlı gövdedir." (MDBAS: 149)

Olon too (Олон тоо "Çokluk"): "Moğolcada ad genel teklik ve çokluk kategorilidir. Genel çokluk anlamı genel teklik anlamıyla zıtlaşarak sayı kategorisini oluşturur. Örneğin: nom +uud (ном +ууд "kitaplar"), tsetseg +üüd (цэцэг +үүд "çiçekler"), hulğana +uud (хулган+ууд "fareler"), tuulai +nuud (туулайн+ууд "tavşanlar"), ohin +d (охин +д "kızlar"), hövgüün +d (хөвгүүн+д "oğlanlar"), högşin +d (хөгшин +д "ihtiyarlar"), nöhör +d (нөхөр +д "dostlar"), bid (бид "biz"), бага +çuуд (бага +чууд "minikler"), büsgüi +çüüd (бүсгүй +чүүд "bayanlar"), mongol +çuуд (монгол +чууд "Moğollar"), hoid +uul (хойд +уул "arkadakiler"), urd +uul (урд +уул "öndekiler"), deed +üül (дээд +үүл "yukarıdakiler"), dood +uul (доод +уул "aşağıdakiler"), aha +s (аха +с "büyükler"), ihe +s (ихэ +с "büyükler"), hümüü +s (хүмүү +с "insanlar"), erdene +s (эрдэнэ +с "mücevherler") vb. nar (нар) ekini akraba, meslek belirten az sayıdaki isim gövdeye ekleyerek genel çokluk anlamı ifade eder. bağş nar (Багш нар "öğretmenler"), emç nar (эмч нар "doktorlar")" (ÇM: 131)

Olon tooni nöhtsöl (Олон тооны нөхцөл "Çokluk eki"): "Moğolcada çokluk sayıyı belirten -çuud (-чууд), -çüüd (-чүүд), -çuul (-чуул), -çüül (-чүүл), -d (-д), -s (-с), -nuud (-нууд), -nüüd (-нүүд), -uud (-ууд), -üüd (-үүд), -uul (-уул), -üül (-үүл) ekler vardır. Örneğin: hulğana +uud (хулган +ууд "fareler"), tuulai +nuud (туулайн +ууд "tavşanlar"), ohin +d (охин+д "kızlar"), nöhör +d (нөхөр +д "dostlar"), bid (бид "biz"), бага +çuуд

(bara +чууд "minikler"), büsgüi +çüüd (бүсгүй +чүүд "bayanlar"), hoid +uul (хойд +уул "arkadakiler"), ah +s (ах +с "büyükler") vb." (ÇM: 131)

Olon utgat üg (Олон утгат үг "Çok anlamlı kelime"): "Bir kelimenin temel anlamı dışında birçok anlamı ifade edebilme durumuna denir. Bir diğer deyişle bir temel kavramdan anlam türeyen, türedikçe temel anlamından uzaklaşma durumundan yeni anlamlar türemesine denir. Örneğin: suuh (суух "oturmak") kelimesinin temel anlamı sandald suuh (сандалд суух "sandalyeye oturmak"); örөөнд suuh (өрөөнд суух "odada oturmak"), hotod suuh (хотод суух "şehirde yaşamak") yaşamak; хүнтэй суух "insanla oturmak") evlenme; baişin dooş suuh (байшин доош суух "bina aşağıya oturmak") ev çökmesi; noyon suuh (ноён суух "vezir oturmak") tahta çıkmak vb. çok anlamlı kelimeler türemiştir." (MDBAS: 149)

Onç üg (Онч үг "Aforizm"): "Evrendeki varlıkların içeriğinin yerinde söylenilmesi, söyleyicisi belli olan, genel anlamı net, ezberlenmesi kolay özlü söz aforizm olarak bilinir. "Dürüst insanın bir günü, kargaşalı bir insanın hayatının yüz yılından daha pahalıdır. Budda Shagcamunik" (DBTAS: 211)

Ondooşin geegdeh n' (Ондоошин гээгдэх нь "Hesce-Harf yitimi"): "Konuşma sırasında aynı ses birimin yan yana gelerek birinin diğerinden farklılaşarak düşmesine denir. Örneğin: tugallalaa >tugallaa (тугаллалаа>тугаллаа "yavruladı"), nüüdellelee >nüüdellee (нүүдэллэлээ >нүүдэллээ "göç etti") kelimelerinde bir araya gelen iki l (л) harfi değişime uğramış ve ilk l (л) harfi düşmüştür." (DBTAS: 203)

Onooson ner (Оноосон нэр "Özel ad"): "Varlık, hareket ve olayların adları, belirli bir yer ve zamanda çeşitli ilgilerle ve dili kullananların ancak küçük bir bölümünün tercihi ile tek tek varlıklara ad olarak verilir. Kişi, yer, kuruluş, din vb. adları özel adlardır. Örneğin: Moğolistan Gizli Tarihi, Yıldırım Beyazıt, Ulaanbaatar, Ankara vb." (DBTAS: 205), (DBTS: 628)

Onooson ner züi (Оноосон нэр зүй "Özel ad bilgisi"): "Özel ad, onun tarihi, ortaya çıkışı, gelişmesi, dildeki görevini inceleyen dil bilim dalına denir. Özel ad araştırması çeşitli halkların yaşadığı, göç ettiği yerini bularak etniklerinin ortak dil, kültür ve ilişki bağlantılarını ortaya koymasına yardımcı olur." (DBTAS: 206)

Onooson neriin ontslog (Оноосон нэрийн онцлог "Özel adın özellikleri"):
"Moğolcada özel adlar enetheg torgo (энэтхэг торго "hint kumaşı"), enetheg duu (энэтхэг дуу "hint şarkısı") gibi genel ad olur. Arslan (Арслан "Arslan"), Bars (Барс "Pars"), Tuulaihüü (Туулайхүү "Tavşanoğlan") gibi hayvan adı insan adı olur. Delger (Дэлгэр "serpil-"), Undrah (Ундрах "fişkir-") gibi fiil, ad ve sıfatlar ortak nitelikli olur, genel ve özel adın yerini tutabilme özelliğidir. Özel ad çoğul eki almaz fakat durum ekleri ve iyelik ekleriyle şekillenir." (MDBAS: 151)

Onooson neriin züil (Оноосон нэрийн зүйл "Özel adın türleri"): "Özel ad: insan adı, insan soyağacı adı, takma ad, gizli ad, efsane adı, kahraman adı, ulus soyluluk adı, yer adı, basın adı, inanç adı, hayvan adı, gökyüzü ve yıldızların adı, bitki adı, kurum adı, sokak adı, ürün adı, kitap adı gibi türleri içerir." (MDBAS: 151)

Ontsgoi dörvön gügüülegç (Онцгой дөрвөн гийгүүлэгч "Özel dört ünsüz"):
"Moğolca kelimelerde kullanılmayan, sadece yabancı kelimelerde kullanılan k (к), f (ф), şç (щ), p (п) gibi ünsüzlere denir. Örneğin: kapital (капитал "sermaye"), fabrika (фабрика "sanayi"), kofe (кофе "kahve"), parlament (парламент "parlamento"), borşç (борщ "çorba"), kino (кино "film"), furgon (фургон "araba markası") vb. p (п) harfi Moğolca kelimelerin orta ve sonunda kullanılmaz. Ancak kelimelerin önünde nadiren kullanılır. Pagma (Пагма "insan ismi"), pül pal (пүл пал "su sesi taklidi") vb." (MDKKAK: 11)

Ontsolbor gişüün (Онцолбор гишүүн "Rema"): "Cümle söyleyiş açısından iletişim bilgisi (eski bilgi) yani tema, iletişim bilgisinin merkezi yani rema iki bilgi ögesinden oluşarak, düşünce yarısını oluşturur. Konuşmada bilgisini ayırt etmeyen, önemsenmeyen kısmın üstünde özelleştirmek, yeni bilgi ya da ek bilgi edinmek, fikrin temelini oluşturmak, anlamın esas kısmına cümlenin reması (anlam odak ögesi) denir. A.Kozin gedeg hün Da хүree одоогийн Улаанбаатарт ой хамгаалах ачлг еrhelc баicee. (А.Козин гэдэг орос хүн Да хүрээ одоогийн Улаанбаатарт ой хамгаалах ажлыг эрхэлж байжээ. "A. Kozin isimli Rus adam Da Hүree (nitelendiren-anlam odak ögesi) şimdiki Ulaanbaatar'da (niteleyen) orman koruma işi yapmıştır.") (MDBAS: 152), (CM: 250)

Ormол үг (Ормол үг "Girinti kelime"): "Belirli bir dönemde herhangi bir yerli dile girmiş ve o dilin kuralına uygun olarak kullanılan, o dili konuşan halkın ödünç kelime

olduğundan haberi olmadan kullandığı kelimelerdir. Örneğin: elee (элээ "çaylak"), tsamts (цамц "kazak"), erdene (эрдэнэ "mücevher"), lam (лам "lama"), yörtönts (ертөнц "evren") vb." (КНІ: 117)

Orni baits (Орны байц "Yer zarfi"): "Fiilin gösterdiği yeri belirten zarfa *yer zarfi* denir. Yer zarfi yer ve yönü belirtir. Bazı durum eklerinin anlamı, yer ve mekânı belirten yer isimleri ve bağlama kelimeleriyle belirtilir. Örneğin: Gudamcнi нөгөө үзүүrees дөрвөн bandи гарч ирев. (Гудамжны нөгөө үзүүрээс дөрвөн банди гарч ирэв. "Caddenin diğer ucundan dört oğlan çıkıp geldi.") Yer zarfinin belirlenmesi: **yer zarfi yer ismiyle:** İrsen cuulçид end tend суус, hol ойr zogsoc, наашаа тшаашаа harc нүд hucirlav. (Ирсэн жуулчид энд тэнд сууж, хол ойр зогсож, наашаа цаашаа харж нүд хужирлав. "Gelen turistler orada burada oturarak, yakın uzak durarak, oraya buraya bakarak etrafı gözlemledi."); **Bulunma durum eki almış ismiyle:** Uuland olon мал belçine. (Ууланд олон мал бэлчинэ. "Dağda çok hayvan otlamakta."); **Çıkma durum eki almış ismiyle:** Haltar uhна işig haşaanaas neg öglöö hanhalzah evertеi bolood danhalzan гарч ирев. (Халтар ухна ишиг хашаанаас нэг өглөө ханхалзах эвэртэй болоод данхалзан гарч ирэв. "Alacalı teke yavrusu ahırdan bir sabah kibirlenerek boynuzlu olup başını sallayarak çıkageldi."); **İsim yan bağlayıcı kelimesiyle:** Aavtaigaa hamt sumın zahirgaa orood tшаашаа maşınaar yavah bolno. (Аавтайгаа хамт сумын захиргаа ороод цаашаа машинаар явах болно. "Babasıyla birlikte ilçe merkezine kadar gidip oradan arabayla gidecek."); **Vasıta durumu ile:** Öngörsön ödör uurtai bağş hüühnüüdiig daguulan uul hadaar yavc ih yum yar'san tuhai bidend sonirhuulav. (Өнгөрсөн өдөр ууртай багш хүүхдүүдийг дагуулан уул хадаар явж их юм ярьсан тухай бидэнд сонирхуулав. "Geçen gün sinirli öğretmen çocukları yanına alarak dağ ve kayayı gezdirerek çok şey söylediğini bize anlattı.")" (СМ: 245)

Orni baits gişüün ögüülber (Орны байц гишүүн өгүүлбэр "Yer zarf yan cümlesi"): "İlk eylemin olduğu yerde diğer eylemin olacağı anlamını belirten cümleye *yer zarf yan cümlesi* denir. Moğolcada yer zarf yan cümlesi genelde temel cümlenin içinde yer anlamlı gövde ya da kelime düştüğünden ortaya çıkar. Yer zarf yan cümlesinin öznesi genelde yüklemе durum, ilgi durum bazen de yalın durumu ile şekillenir. Möçir n' hugarahad süüder n' hugarna. (Мөчир нь хугарахад сүүдэр нь хугарна. "Dalı kırıldığında gölgesi de kırılır.") Eec n' hüügee irehleer züün hatsırg n' ünsene. (Ээж нь хүүгээ ирэхлээр зүүн хэцрыг нь үнсэнэ. "Annesi oğlu geldiğinde sol yanağını öpecek.")" (MDBAS: 154)

Oron tsagiin ner (Орон цагийн нэр "Yer ve zaman ismi"): "Eylemin gerçekleşeceği yer, mekan, yön ve zamanını belirten naana (наана "beri tarafta"), tsaana (цаана "arkasında"), deer (дээр "üstünde"), door (доор "altında"), derged (дэргэд "yanında"), hasuud (хажууд "yanında"), hoorond (хооронд "arasında"), uragş (урагш "öne"), hoiş (хойш "arkaaya"), baruun züün (баруун зүүн "sağ sol"), ert oroï (эрт орой "er geç"), hocim (хожим "geç"), say (сая "az evvel"), darui (даруй "hemen"), tür (түр "bir saniye"), mödhön (мөдхөн "birazdan"), aşıd (ашид "ebedi"), mönhöd (мөнхөд "sonsuz") gibi kelimelere *yer ve zaman ismi* denir. Cümle içinde genellikle zarf görevi üstlenir. Bu kelimeler kelime hazinesindeki manasına göre yer ismi, zaman ismi olarak ayrılır. Yer ismi 1. Bulunduğu yeri belirten, 2. Harekette olan yer yani yönü belirten ismi olarak ayrılır. Örneğin: naana (наана "beri tarafta"), tsaana (цаана "arkasında"), deer (дээр "üstünde"), door (доор "altında") vb. Zaman ismi 1. Belirsiz zaman (genel), 2. Belirli zaman (özel) olarak ayrılır. Örneğin: ürgelc (үргэлж "sürekli"), bainga (байнга "daima"), dandaа (дандаа "her zaman"), ihevçlen (ихэвчлэн "genellikle"), zarimdaа (заримдаа "bazen"), haaya (хаяа "sık sık"), aşıd (ашид "ebedi"), mönhöd (мөнхөд "sonsuz") vb. belirsiz zaman isimler; nodnin (ноднин "geçen sene"), urcnaп (уржинан "evvelki sene"), öçigдör (өчигдөр "dün"), urcigdar (уржигдар "evvelki gün"), sayhan (саяхан "az evvel"), odoо (одоо "şimdi"), edügee (эдүгээ "bu zamanlar"), hoiton (хойтон "gelecek sene"), udahgüi (удахгүй "yakında") vb. geçmiş zaman, şimdiki zaman ve gelecek zaman yani belli bir zamanın isimleridir. Yer ve zaman isimleri cümle içinde genellikle gövdesiyle fiille bağlanarak, ilgi, çıkma durum ekleriyle şekillenerek diğer kelimeler ile bağlanır." (ÇM: 142)

Oron tsagiin ner бүтөх (Орон цагийн нэр бүтэх "Yer ve zaman isim türemesi"): "Moğolcada уарим eki metoduyla yer ve zaman ismi türetilebilir. Yer ve zaman ismi türeten -ş (-ш), -gş (-гш), -r (-р), -na (-на), -ne (-нэ), -no (-но), -nö (-нө), -uur (-уур), -üür (-үүр), -aar (-аар), -eer (-ээр), -oor (-оор), -öör (-өөр), -d (-д) ekleri vardır. Örneğin: naaş (нааш "buraya"), tsaaş (цааш "oraya"), üdeş (үдэш "akşam"), margaaş (маргааш "yarın"), deer (дээр "yukarı"), door (доор "aşağı"), gadar (гадар "örtü"), dottor (дотор "içi"), umar (умар "kuzey"), oir (ойр "yakın"), naana (наана "beri tarafta"), tsaana (цаана "arkada"), gadna (гадна "dışında"), dotno (дотно "içinde"), naaguur (наагуур "yakından"), tsaaguur (цаагуур "uzaktan"), urduur (урдуур "önünden"), hoiguur (хойгуур "arkadan"), ur'd (урьд "evvel"), hocid (хожид "sonra") vb." (MDBAS: 155)

Oruulbar (Оруулбар "İç ek"): "Sözcüğün içinde, kimi durumlarda kökün yapısında yer alan ektir. Моғолcada iç ek bulunmaz. Eski Latin, Asya, Afrika'nın yerli dillerinde rastlanan ek türüdür." (ÇM: 106)

Oruulbar ögүүлber (Оруулбар өгүүлбэр "Ek cümle"): "Herhangi bir cümlenin ön ve sonunu bağlayan; temel cümleyle sıralı bağlamayla bağlanan; cümlenin bilgilerini doğrulamasını tahmin etme, izah etme ve bununla ilgili ek bilgi veren cümleye *ek cümle* denir. Ek cümle, esas cümlenin herhangi bir ögesiyle dil bilgisel açıdan bağlantısızdır. Örneğin: Emç narıg süü şig tsagaan setgeltei uls gec yar'dag. (Эмч нарыг сүү шиг цагаан сэтгэлтэй улс гэж ярьдаг. "Doktorları süt misali beyaz gönüllü insanlar olarak konuşurlar.") Minii bodloor, ene davaanı tsaana Onon baih yostoi. (Миний бодлоор, энэ давааны цаана Онон байх ёстой. "Bence, bu tepenin arkasında Onon (nehir ismi) olmalı.") v.s" (MDBAS: 155)

Oruulbar üg (Оруулбар үг "Ek kelime"): "Konuşmacının fikrini nasıl değerlendirdiğini izah etmek için cümle başına ya da ortasına eklenen kelimeye *ek kelime* denir. Ek kelime o cümlenin içeriğinden sayılmaz. Ek kelime, konuşmacı ve yazarın söylediği hususlara dolaylı ve dolaysız bağlanabilir. azaar (Азаар "şansla"), az bolohod (аз болоход "talihimden"), öögöör helbel (өөрөөр хэлбэл "bir başka deyişle"), yamar bolovç (ямар боловч "nasıl olsa"), dam sonsvol (дам сонсвол "duyduğuna göre"), minii bodloor (миний бодлоор "bence"), zavşaan (завшаан "fırsat"), saindaa l (сайндаа л "en fazla"), ügüi yadac (үгүй ядаж "en azından"), neg ügeer helbel (нэг үгээр хэлбэл "tek kelimeyle"), hereg deeree (хэрэг дээрээ "aslında"), medeec hereg (мэдээж хэрэг "elbette") gibi kelimelere ek kelime ya da eklenmiş kelime denir." (MDBAS: 155)

2.14. /Ö/ Harfiyle Başlayan Terimler

Ögöh orşihın tiin yalgal (Өгөх оршихын тийн ялгал "Bulunma durumu"): "Cümledeki ad ve ad görevini üstlenen, sayı, sıfat ve sıfat-fiili fiille bağlamakla görevli duruma *bulunma durumu* denir. Örneğin: ahad öglöö. (ахад өглөө. "Abiye verdi." ismi fiille); Uhaantaid n' uram nemc, uragşgüid n' zem hürteedeg. (Ухаантайд нь урам нэмж, урагшгүйд нь зэм хүртээдэг. "Akıllısına övgü verir, beceriksizine fırça çektirir." sıfatı fiille); Tednii tavid n' alim negd n' çıher öglöö. (Тэдний тавд нь алим нэгд нь чихэр

өглөө. "Onların beşine elma, birine şeker verdi." sayıyı fiille); Üilend uran, ügend tsetsen. (Үйлэнд уран үгэнд цэцэн. "İşte becerikli, söyleyişte bilgili." ismi sıfatla) vb.

Bulunma durumu -d (-д), -t (-т), -aa (-аа), -ee (-ээ), -oo (-оо), -öö (-өө) varyantları dışında sıfır varyantlıdır. -d (-д) eki ünsüz veya ünlüyle biten isim gövdeye eklenir. Örneğin: ahad (ахад "abiye"), egçid (эгчид "ablaya"), modond (модонд "ağaca"), hüüd (хүүд "çocuğa"), gald (галд "ateşe") vb. Uzun ünlüyle biten gövdeye eklendiğinde genellikle -n (-н) yardımcı sesi alır. Örneğin: duund (дуунд "şarkıda"), hoorond (хооронд "arasında"), boroond (бороонд "yağmurda"), şoroond (шороонд "toprakta") vb. -t (-т) varyantı arkasında daralmış ünlü olmayan v (в), g (г), r (р), s (с) ünsüzleriyle biten gövdeye eklenir. Örneğin: tsagt (Цагт "saatte"), sedevt (сэдэвт "konuda"), nutagt (нутагт "memlekette"), gert (гэрт "evde"), heltest (хэлтэст "büroda") vb. -aa (-аа), -ee (-ээ), -oo (-оо), -öö (-өө) varyantları Çağdaş Moğolcada genellikle resmî konuşma ve yazılarda kullanılır. Örneğin: İh hural Ulaanbaatar hotnoo huraldav. (Их хурал Улаанбаатар хотноо хуралдав. "Meclis Ulanbator şehrinde toplandı.") Erhem хүндэт дарга танаа өргөн барья. "Sayın müdür size sunayım.") Yukarıdaki cümlelerin hotnoo (хотноо "şehirde"), tanaa (танаа "size") kelimelerinde bulunmaktadır. Ayrıca konuşma dilinde hödөөнөө (хөдөөнөө "köyde"), uulnaa (уулнаа "dağda"), usnaa (уснаа "suyunda") vb. rastlanabilir. **Sıfır varyanta** sıralı ögelerin sonu olmayan ögesi ve yer zaman bildiren kelimelerde rastlanır. Örneğin: Bi eh oron, ard түмен, nutag usnihaa төлөө үнэнчээр зүтгэнэ. (Би эх орон, ард түмэн, нутаг усныхаа төлөө үнэнчээр зүтгэнэ. "Ben vatan, halk, memleketim için dürüstçe çalışırım.") cümlesinde eh oron (эх орон "vatan"), ard түмен (ард түмэн "halk") sıralı ögelerde bulunma durumunun sıfır varyantı bulunmaktadır. Öglөө явж орой ирнэ. "Sabah gidip akşam gelir.") Minii очсон газар ийм явдал тохиолдоогүй. "Benim gittiğim yerde böyle durum yaşanmadı.") cümlelerinde öglөө (өглөө "sabah"), oroi (орой "akşam"), gazar (газар "yer") kelimelerinde bulunma durumunun sıfır varyantı görülmektedir." (ÇM: 136), (MDBAS: 159)

Ögүүлber (Өгүүлбэр "Cümle"): Bir fikri, bir bilgiyi, bir duygu ve düşüncüyü tam olarak bir düzen hâlinde bildiren kelime veya kelime grubuna *cümle* denir. Cümle varlık ve onun hareket bütünlüğünü belirten birlik işareti; adlandırma, bilgilendirme ve iletişim kurma görevli dilin temel birimidir. Cümleyi geniş anlamı ile ele alırsak tek kelime, birleşik

kelime, birkaç kelime; bilgi veren birkaç cümle ayrı ayrı bağımsız anlamı ifade etse de aynı konuya dâhil olan bir bütün olarak da ortaya çıkabilir. Cümle basit ve birleşik olarak ikiye ayrılır. (DBTSAS: 233)

Ögүүлber үг (Өгүүлбэр үг "Cümle kelime"): "Tek başına cümle görevinde kullanılan evet, hayır, değil gibi kelimelere *cümle kelime* denir." (MCBS: 82) bk. **Cinhene bus ayalga үг-өгүүлber**

Ögүүлber зүй (Өгүүлбэр зүй "Cümle bilgisi"): "1. Bir dilin gramer kurallarına uygun olarak dizilen kelimeleri oluşturan kuralıdır. 2. İletişim kurma aracı: Cümle içindeki kelimelerin birbiriyle olan ilişkilerinin bütünü, sıralanışlarını ve dilin bağımsız söz ve cümlelerin genel özelliklerini inceleyen bilim dalıdır. 3. Cümlelerin yapısı, şekli ve ilişkilerinin birbiriyle bağlanma kuralını, metodunu ve cümle içindeki görevlerini inceleyen bilim dalıdır." (DBTAS: 245) "Moğolcada cümle bilgisi, şekillenmiş söz - birleşik kelime -basit cümle -birleşik cümle -metin gibi sırayla incelenirken her birinin yapısı sırayla 1. Dil, 2. Konuşma, 3. Anlatma, 4. Anlama şeklinde dört açıdan incelenir. Moğol dil biliminde "өгүүлber (үгүүлбэр), өгүүлberзүй (үгүүлбэрзүй), үгелber (үгэлбэр), үгелberзүй (үгэлбэрзүй), өгүүлber (өгүүлбэр), өгүүлberзүй (өгүүлбэрзүй)" kelimeleri "cümle, cümle bilgisi" anlamında bulunmakta ancak "өгүүлber" (өгүүлбэр "cümle") kelimesi yaygın olarak kullanılmaktadır." (ÇM: 184)

Ögүүлber зүйн holboo (Өгүүлбэр зүйн холбоо "Cümle bilgisinin bağlamı"): "Çağdaş Moğolcada bağlama kuralı birleşik kelime ve cümlelerin kısımlarının bağlanmasını kelime türleriyle belirterek, onlar arasındaki ilişkilerin anlamını dil bilimsel metot ile belirleyerek kullanılır hale getirmesine denir. миний ээж (миний ээж "benim annem"), шинэ үзэг "yeni tükenmez kalem"), Еес баярлав. (ээж баярлав. "Anne sevindi.") Би маргааş ууланд авирч ургамал түүнэ. (Би маргааş ууланд авирч, ургамал түүнэ. "Ben yarın dağa tırmanarak bitki toplayacağım.")" (ÇM: 187)

Ögүүлber зүйн negc (Өгүүлбэр зүйн нэгж "Cümle bilgisinin birimi"): "Moğolcada cümle bilgisinin temel birimleri şekillenmiş kelime, birleşik kelime, basit cümle, birleşik cümle ve metindir. Bu birimler kendi aralarında karşılıklı bağlanır. Kelimeler ek alarak şekillenir, şekillenmiş kelimeler birleşerek birleşik kelimeyi, birleşik kelimeler basit

cümleyi, basit cümle de birleşik cümleyi oluşturur. Örneğin: Sadece Bat ağacını dikti." (ÇМ: 185)

Ögүүлberiiг angilah (Өгүүлбэрийг ангилах "Cümle sınıflandırılması"): "Moğolcada cümle, yüklem sayısına göre basit ve birleşik cümle olarak ayrılır. Basit cümle dil ve söyleyiş açısından en genel niteliklerine göre yarı cümle ve yarı dışı cümle olarak ikiye ayrılır. Yarı dışı cümle, gerçek ünlem cümlesi ve gerçektışı ünlem cümlesi; yarı cümle, iki bileşenli, iki bileşenli kısıtlı cümle, iki bileşenli açıklayıcı cümle, tek bileşenli cümle, sadece ad öbikle beliren tek bileşenli cümle, sadece fiil öbikle beliren tek bileşenli cümle olarak sınıflandırır. Birleşik cümleyi sıralı birleşik cümle, karşılıklı yan yana birleşik cümle, yan yana birleşik cümle olarak ikiye ayırır. Nesne yan cümle, zarf yan cümle, niteleyici yan cümle, karışık birleşik cümle ve ek cümle olarak sınıflandırılır." (ÇМ: 258)

Ögүүлberiiг dagan çimeh ügs (Өгүүлбэрийг даган чимэх үгс "Cümlelerin sonuna gelen takı kelime"): "Cümlelerin sonuna gelerek cümlelerin anlamını genişletmekle görevli şüü (шүү "bil ki... gerçekten"), daa (даа "gerçekten"), dag (даг "-Ir") cümle tamamlayan; bii (бий "var, -mİş"), yum (юм "-DIr"), mön (мөн "-DIr, gerçekten") pekiştirme anlamlı; yostoi (ёстой "mecbur"), heregtei (хэрэгтэй "gerekli"), zailşgüi (зайлшгүй "illaki, kesin"); yu (юу "mI"), uu (уу "mI"), biz (биз "mI") soru ekleri; şiv (шив "-DIr"), bii (бий "var, -mİş") cümle bitiren; tölövtei (төлөвтэй "durumu ile ilgili") vb. kelimelere *cümlelerin sonuna gelen takı kelimeler* denir. Örneğin: Çi çin' ur'd ömnö hot orc baisan yum bii. (Чи чинь урьд өмнө хот орж байсан юм бий. "Sen şimdiye dek başkente gidip görmüşsün.") Bi odoо хүртэл medeegüi yum байна. (Би одоо хүртэл мэдээгүй юм байна. "Ben şimdiye dek bilmemişim.") Dolgor nadтай hezee negen tsagt uulzah n' zailşgüi. Ter üyd l bi buruugüi gedgee үзүүлэх yostoi yum şüü. (Долгор надтай хэзээ нэгэн цагт уулзах нь зайлшгүй. Тэр үед л би буруугүй гэдгээ үзүүлэх ёстой юм шүү. "Dolgor benimle herhangi bir zaman görüşeceği kesin. Ancak o zamanda ben suçsuz olduğumu göstermeliymişim.")" (ÇМ: 182)

Ögүүлberiiг ugtan çimeh ügs (Өгүүлбэрийг угтан чимэх үгс "Cümlelerin ön takı kelimesi"): "Cümlelerin önünde bulunarak cümle ile ifade edeceği anlamı genişletmekle görevli yer n' (ер нь "aslında"), çuhamdaа (чухамдаа "aslına bakarsak"), yalanguya (ялангуяа "özellikle"), zaaval (заавал "illaki"), yadahad (ядахад "en azından"), erh biş

(эрх биш "en azından"), gagtshüü (гагцхүү "ancak"), lav (лав "-сА"), magad (магад "belki"), medeec (мэдээж "elbette"), haramsaltai n' (харамсалтай нь "ne yazık ki") gibi kelimelere *cümlelerin ön takı kelimesi* denir. Örneğin: Yer n' хүний сайныг амьд байхад нь бүрэн гүйцэд мэддэгүй бололтой. "Aslında insanların iyisini hayattayken tam anlamı ile bilmezmişiz.") Gagtshüü zahic helsen züiliig ergetsüülen bodoc baimaар yum. (Гагцхүү захиж хэлсэн зүйлийг эргэцүүлэн бодож баймаар юм. "Ancak öğütleri aklımızda düşünmeliymişiz.")" (ÇM: 182)

Ögүүлberiiг zahiruulan holboh ügs (Өгүүлбэрийг захируулан холбох үгс "Cümleyi yanyana bağlayan kelimeler"): "Yanyana birleşik cümlelerin yan cümlesini esas cümleye bağlamakla görevli tulд (тулд "için"), tölöö (төлөө "için"), uçir (учир "yüzden"), ulmaas (улмаас "yüzden"), daguu (дагуу "-a göre"), satsuu (сацуу "bununla birlikte"), zaregtsee (зэрэгцээ "bu arada"), yaldamd (ялдамд "bu arada"), dalimd (далимд "bu arada"), herd (хэрд "civarda") gibi kelimelere *cümleyi yanyana bağlayan kelimeler* denir. Örneğin: Donrov holin muu sanaа övörlöc yavsан tul tүүний helseniiг ih l emzeglen hüleec авав. (Донров холын муу санаа өвөрлөж явсан тул түүний хэлсэнийг их л эмзэглэн хүлээж авав. "Donrov sinsice kötü düşündüğü için onun söylediğini incinerek dinledi.") Hünd tus болс yavsанигаа tölöö аз cargaltai ам'dарч байна даа. (Хүнд тус болж явсанигаа төлөө аз жаргалтай амьдарч байна даа. "İnsanlara yardım ederek yaşadığı için mutlu yaşıyor.") cümlelerindeki tul (тул "için"), tölöö (төлөө "için") kelimeler öge cümleyi esas cümleye bağlamıştır." (ÇM: 181)

Ögүүлberiiн бүтэц (Өгүүлбэрийн бүтэц "Cümlelerin yapısı"): "Dilin yapı bakımından kelime ve eklerin birliği, şekillenmiş söz, ad ve fiil tamlaması, cümlelerin özne ve fiil öbekleri ve onun anlam, bağlama ve temasından oluşur. Cümlelerin bilgilendirme görevi, iletişimin fikir yapısında bulunur. Cümlelerin modeli anlamı ile birleşerek cümlelerin yapı-anlamının temelini oluşturur." (MDBAS: 165)

Ögүүлberiiн гишүүдийн ангилал (Өгүүлбэрийн гишүүдийн ангилал "Cümle öğeleri sınıflandırması"): "Moğolcada cümle öğeleri temel ve yardımcı öge olarak ikiye ayrılır. Şekil-dil bilgisel yapısının temel öğeleri özne ve yüklem; yardımcı öğeleri niteleyici, zarf

ve nesne; bilgilendirme yapısının ögeleri anlam odak öge ve onun tabanı olarak ayrılmaktadır." (ÇM: 227)

Ögүүлberийн гишүүдийн байр (Өгүүлбэрийн гишүүдийн байр "Cümle ögelerinin yeri"): "Cümledeki ögelerin yeri, dil bilgisel ögelerin yeri, sıralanması birleşik kelimelerin ilişki ve sırasına dayanır. Bağlanma durumundan yeri belli olur, kelimenin yerinden onun dil bilgisel ve bilgilendirme görevi direkt ilgilendirir. Cümle ögelerinin yeri genelde özne öbeği +yüklem öbeği sıralı iki ögeli pozisyonda çizgili şekillidir. Moğolcada cümle ögelerin yeri sabittir. Fakat cümlenin oluşu, anlamı, ögelerinin vurgulanması, bilgilendirme, konuşanın duygusunu ifade etmesi vb. dolayı ögelerin yerinde değişiklik olabilir. (Merve'nin babası dün sürpriz yaparak yurt dışından gelmiş." (ÇM: 227)

Öгүүлberийн гишүүдийн байрыг хөдөлгөх (Өгүүлбэрийн гишүүдийн байрыг хөдөлгөх "Cümle ögelerinin yer değiştirmesi"): "Konuşmacı ya da yazıcı cümle ile fikrini ifade ederken cümlenin bazı kelimelerinin dil bilgisi ögelerinin standart pozisyonundan değiştirmesi, devrik almasına çokça rastlanır. Cümle ögelerinin yer değiştiğinde cümlenin fikir ve içeriği de değişir. Örneğin: Pencere kırıldı. Pencereyi kırdı. Ben bunu sana hatırlattım değil mi? Ben sana bunu hatırlatmalıydım? Bunu hatırlatsaydım sana?" (ÇM: 282)

Öгүүлberийн гишүүн (Өгүүлбэрийн гишүүн "Cümlenin ögeleri"): "Cümle içinde şekil ve içerik olarak bağımsız, herhangi bir soruyu cevaplayabilen ve dil bilgisel ilişkiyi belirten kelimelere *cümlenin ögeleri* denir. Cümlenin ögeleri temel ögeler ve yardımcı ögeler olmak üzere başlıca ikiye ayrılır. Temel ögeler: yüklem, özne; yardımcı ögeler: nesne, niteleyici ve zarftır. Moğolcada cümleyi oluşturan bütün ögelerin pozisyonu özne öbeği + yüklem öbeği gibi iki ögeli yapıdadır. Genellikle öznesi önde, yüklemi sonda bulunur. Moğolcada cümle ögelerinin yeri bellidir. Fakat cümlenin semantiği; cümledeki ögelerin vurgusu; konuşanın duygu ifadesi; bilginin özelliğiyle ögelerin bulunması ve ayırt edilmesiyle ögelerin yeri değişebilir." (MDBAS: 169)

Öгүүлberийн гол гишүүн (Өгүүлбэрийн гол гишүүн "Cümlenin temel ögeleri"): "Moğolcada cümlenin ögelerinin görevi, anlamına bakıldığında özne ve yüklem *cümlenin*

temel ögeleri olur. Özne ve yüklem cümle yapısının ana vücudu, esas birimleri ve dil bilgisinin temel özüdür." (ÇM: 229), (MDBAS: 169)

Ögүүлberийн дэд гишүүн "Cümlenin yardımcı ögeleri): "Moğolcada nesne, niteleyici ve zarf ögelerine cümlenin yardımcı ögeleri denir. Yardımcı ögeler; cümlenin herhangi bir kelime, öge ya da cümlenin tamamını açıklama niteliğinde bulunur." (ÇM: 238)

Ögүүлberийн утга зүй "Cümlenin anlam bilgisi): "Cümlenin bahsedildiği alan ve gerçek durum ile ilişki kurması, cümlenin anlam şekli, cümlenin fikrini oluşturan metot ve araçları araştıran dil bilim dalına denir." (DBTAS: 253)

Ögүүлberийн зэрэгцсэн гишүүд "Cümlenin sıralı ögeleri): "Cümlenin içinde eşit olan, aynı soruyu cevaplayarak, cümlede aynı görevde bulunan, sıralama tonlama ile söylenilen cümle ögelerine *cümlenin sıralı ögeleri* denir. Cümlenin sıralı ögeleri söylemde tonlamayla, yazıda virgülle ayırt edilir. Sıralı ögeleri bağlayan esas araçlar sıralı bağlaç, sıralı bağlayan kelimeler ve tonlamadır. Örneğin: Tsetserlegt tsagaan, şar, ulaan, yaгаan öngö öngiin tsetseg urgacee. (Цэцэрлэгт цагаан, шар, улаан, ягаан өнгө өнгийн цэцэг ургажээ. "Bahçede beyaz, sarı, kırmızı ve pembe rengârenk çiçekler yetişmiş.") Yarın Zeynep, Ahmet ve Merve ders anlatacak." (MDBAS: 170)

Ögүүлberüüdiig zereгtsüülen holboh ügs (Öгүүлбэрүүдийг зэрэгцүүлэн холбох үгс "Cümleyi sıralı bağlayan kelimeler): "Basit birleşik cümle ve anlamı bir ancak aynı cümleleri, satırları bağlayan getel (гэтэл "fakat"), gevç (гэвч "ama"), gelee ç gesen (гэлээ ч гэсэн "olsa da"), tegvel (тэгвэл "o zaman"), tegtel (тэгтэл "fakat"), teglee ç gesen (тэглээ ч гэсэн "öyle olsa da"), tegehleer (тэгэхлээр "o zaman"), tegeed (тэгээд "o zaman"), terçlen (тэрчлэн "ve başka"), iimees (иймээс "bundan dolayı"), iim uçraas (ийм учраас "bunun için"), tiimees (тиймээс "o yüzden"), tiimiin tul (тиймийн тул "onun için"), mön tüünçlen (мөн түүнчлэн "ve başka"), түügeer ç barahgüi (түүгээр ч барахгүй "o da yetmemiş"), harin (харин "ama"), herev (хэрэв "eğer"), ööröör helbel (өөрөөр хэлбэл "başka deyişle"), tsaaşilbal (цаашилбал "bundan sonra"), naaşilbal (наашилбал "bundan beri"), neg bol (нэг бол "ya... "), esvel (эсвэл "ya da") vb. kelimelere *cümleyi*

sıralı bağlayan kelimeler denir. Örneğin: Ed baylagiig huraac darsnaaraa bayan boldoggüi yum. Harin züid niitsehüülen hereglehdee l baidag yum. (Эд баялагийг хурааж дарснаараа баян болдоггүй юм. Харин зүйд нийцүүлэн хэрэглэхдээ л байдаг юм. "Mal varlığı toplayarak uğmakla zengin olunmaz. Ama ihtiyacına göre kullanabildiğine bakılır.") Üünüig neg bol manai angiiinhan nadad zoriulc hiisen, esvel nögöö ül tanih büsgüi çin' çamd beleglesen baih. (Үүнийг нэг бол манай ангийнхан надад зориулж хийсэн, эсвэл, нөгөө үл таних бүсгүй чинь чамд бэлэглэсэн байх. "Bunu ya bizim sınıfımız benim için yapmış, ya da o tanımadığı bayan sana hediye etmiştir.") vb." (ÇM: 179)

Ögüülegdehüün (Өгүүлэгдэхүүн "Özne"): "Cümle içinde eylemi yapan kişiyi gösteren ad ve ad türlü sözcüklerle beliren, yalın durumuyla çekimlenen esas öğeye *özne* denir. Örneğin: Dorc gadaadad hel surç baigaa. (Дорж гадаадад хэл сурч байгаа. "Dorc (insan ismi) yurtdışında dil öğrenmekte.") Özne, cümle içinde yüklemle belirli bağlaçla bağlanır ve biri diğerinden ayrılmayan bir düzlemdir. Modod şuugina. (Модод шуугина. "Ağaçlar gıcırda.") cümlesinde yüklem bellidir. Fakat Moddın şuugian (Моддын шуугиан "ağaçların gıcirtısı") nesnesinde yüzey yapısında yüklem yok gibi görünür. Fakat derin yapısı özne ve yüklemi içerir." (ÇM: 229)

Ögüülegdehüün gişüün ögüülber (Өгүүлэгдэхүүн гишүүн өгүүлбэр "Özne yan cümlesi"): "Özne cümlesi temel cümlenin içinde öznenin görevini üstlenerek, eylemi yapanı belirtir. Özne yan cümlesi Yah n'? (Яах нь? "Nasılı?") Yaadag n'? (Яадаг нь? "Ne yapanı?") Yamar n'? (Ямар нь? "Nasılı?") Yu n'? (Юу нь? "Nesi?") Al' n'? (Аль нь? "Hangisi?") vb. sorulara cevaplar. (Höndii talın zereglee myaralzan, cirelzeh n' holoos üzehed sonin. Хөндий талын зэрэглээ мяралзан, жирэлзэх нь холоос үзэхэд сонин. "Bozkırın sisi parlayarak göz kamaştırması uzaktan bakınca ilginç.") Yan cümlenin yüklemi genelde ilgi durumu ekleriyle şekillenir. Çinii irsen çin' sain bolov. (Чиний ирсэн чинь сайн болов. "Senin geldiğin iyi oldu.") Boroо orson n' sain bolov. (Бороо орсон нь сайн болов. "Yağmur yağması iyi oldu.")" (DBTAS: 255), (MDBAS: 172)

Ögüülegdehüünii büleg (Өгүүлэгдэхүүний бүлэг "Özne öbeği"): "Özne ve onunla doğrudan ilişki kuran cümlenin yardımcı öğelerine *özne öbeği* denir. Moğolcada özne, anlam bilgisi açısından eylemi yapan kişiyi belirterek, sübjektifin eylem, oluş ve niteliğiyle iletişimde bulunur." (MDBAS: 172)

Ögüüleherhten (Өгүүлэх эрхтэн "Ses organları"): "Sesin oluşumunda görevli, sesi çıkarmayı sağlayan organlarının bütününe denir. Ses bilim dalı, sesleri oluşturan organların gidişatını inceler. Ses organları aktif ve pasif olarak ikiye ayrılır. Aktif organlar hava akışını oluşturan boğaz kıkırdak ve akciğerdir. Pasif organlar gırtlak, boğaz, küçük dil, dil, dudak, diş ve damaktır." (DBTSAS: 31)

Ögüülehiin (Өгүүлэхүүн "Yüklem"): "Cümlenin esas öğelerinden olan, eylemin tarafını belirten işaretidir. Öznenin durumunu, niteliğini belirterek, genellikle fiille ya da fiil görevini üstlenen ve şahıs, zaman, durum ekler, kalıplaşmış söz, takı kelime ile şekillenen cümlenin esas ögesine *yüklem* denir. Би хичээлээ хийдэг. "Ben dersimi çalışırım.") Моғолcada yüklem yeri sabittir. Genellikle cümlenin sonunda yani yüklem öbeğinin son kelimesi olur. Özellikle isim yüklemi cümlenin en sonunda yer alır ve diğer öğelerle yer değiştirmesi nadir görülür. Örneğin: Түүний нас арван найм. (Түүний нас арван найм. "Onun yaşı on sekiz.") Yalın ve birleşik yüklem, nesne, zarf ve özne ile yer değiştirilebilmesi söz konusudur. Örneğin: Galt tergend suugaad gazрын holig zoriloo, bi. (Галт тэргэнд суугаад газрын холыг зорилоо, би. "Trene binip uzak diyarlara gittim ben.") Төвөрч таныгаа даахгүй ч гэсэн тээж явдаг шүү, сэтгэлдээ. "Kucaklayarak sizi kaldıramasam da taşıyım ben, gönlümde.")" (ÇM: 233)

Ögüülehiin gişüin ögüülber (Өгүүлэхүүн гишүүн өгүүлбэр "Yüklem yan cümlesi"): "Moğolcada yüklem cümlesi birleşik cümlede bulunarak, diğer cümleye temel cümlenin niteliğiyle bağlanarak bütünüyle yüklem görevini gerçekleştirir. Yüklem yan cümlesi Yaasan be? (Яасан бэ? "Ne oldu?") Yuu ve? (Юу вэ? "Ne?") Yaah ve? (Яах вэ? "Ne yapsak?") Yamar ve? (Ямар вэ? "Nasıl?") vb. soruları cevaplar. Ene hudagnaas us gardag. (Энэ худагнаас ус гардаг. "Bu kuyudan su çıkar.") Bat oyutan bolloo. (Бат оюутан боллоо. "Bat öğrenci oldu.")" (DBTAS: 259)

Ögüülehiinii angilal (Өгүүлэхүүний ангилал "Yüklem sınıflandırılması"): "Yüklem pozisyon, ilişki ve bağlanma durumuna göre son, sonu olmayan, sıralı cümle, yan yana olarak sınıflandırılır. Örneğin: Hün zaluu daa aчлыг чадлаараа хийнэ, насжаад ирэхлээрээ бодлоор хийнэ. "İnsan gençken işi gücüyle yapar, yaşlandığında fikri ile yapar.") Yüklem, dil

bilgisel açıdan şekillenmiş ve şekillenmemiş; yapı ve oluşumuna göre yalın ve birleşik; belirlendiği kategoriye göre ad ve fiil olarak ayrılır. Tek kelime ile türemiş yükleme yalın yüklem, iki ve ikiden fazla yüklemden türemiş yükleme birleşik yüklem denir." (ÇM: 234)

Ögüülehүүний бүлэг (Өгүүлэхүүний бүлэг "Yüklem öbeği"): "Yüklem ve ona bağlanan cümlelerin yardımcı ögelerinin bütününe *yüklem öbeği* denir. Busad zaid hуучин муусайн ширмел, ширдэг, уранхай тасархай хом зэргийг devсsee. (Бусад зайд хуучин муусайн ширмэл, ширдэг, уранхай тасархай хом зэргийг дэвсжээ. "Diğer yerlere eski halı, kilim ve yırtık eyer gibi şeyler sermiş.") Cümlede devсsee (дэвсжээ "sermiş") yüklem öndeki ögelerin hepsini dolaylı ve dolaysız tabi tutarak yüklem öbeği türetilmiştir. Margaaş saihan ödör болно. (Маргааш сайхан өдөр болно. "Yarın güzel gün olacak.")" (DBTAS: 259)

Ögüülehүүнийг даган чимэх үгс "Yüklem in takı kelimesi"): "Cümledeki yüklem in yapısında yardımcı kelime, eksik fiil, takı kelime ve edat bulunur. Bu takı kelimeler şunlardır: yu (юу "mI"), yü (юү "mI"), be (бэ "mI"), ve (вэ "mI") soru ekleri; şüü (шүү "bil ki...gerçekten"), yum (юм "-DIr"), dag (даг "-DIr") cümleyi tamamlayan; büü (бүү "asla"), bitgii (битгий "-mA"), yostoi (ёстой "mecbur"), heregtei (хэрэгтэй "gerekli"), magadgüi (магадгүй "belki") vb. Margaaş бороо битгий ороосой. (Маргааш бороо битгий ороосой. "Yarın yağmur yağmasın.") Çi ööröö hiiçih l dee. (Чи өөрөө хийчих л дээ. "Sen kendin yapıversene.")" (MDBAS: 174)

Öhöördöl bk. Bagasgal

Öngörsön tsag (Өнгөрсөн цаг "Geçmiş zaman"): "Söylendiği andan önce olup biten eylemin zamanına denir. Örneğin: Ah öçigдөр яавsee. (yavlaa "gitti", yavav "gitti", yavsan "gitti") Ах өчигдөр яавжээ. "Abi dün gitmiş.") cümlesinde gitmek eylemi söylediği andan önce olup bittiğini göstermiştir. Bu zamana **belirsiz ya da yalın geçmiş zaman** denir; Söylendiği andan önce bir eylemin diğer eylem ile aynı anda olup bittiğini belirten zamana **geçmişte devam eden zaman** denir. Örneğin: Dorciig очиход ах нь ирж байлаа. (Доржийг очиход ах нь ирж байлаа. "Dorc vardığında abisi geliyordu."); Söylendiği andan önce olup bitmiş bir eylemin diğer eylemden önce olduğunu belirten zamana **bitmişlik geçmiş zaman** denir. Örneğin: Batıg irehed ах нь (al' hediin) яавчihсан байлаа. (Батыг ирэхэд ах

нь (аль хэдийн) явчихсан байлаа. "Bat geldiğinde abisi (çoktan) gitmişti.")" (MDBAS: 175)

Öngörsön tsagaar todotgon holboh nöhtsöl (Өнгөрсөн цагаар тодотгон холбох нөхцөл "Geçmiş zamanın sıfat-fiili"): "-san (-сан), -sen (-сэн), -son (-сон), -sön (-сөн) ekleri eylemin söylendiği andan önce olup biten zamanını belirtir. Bu nedenle fiilin geçmiş zaman eki -laa (-лаа), -lee (-лээ), -cee (-жээ), -v (-в) eklerden farklı olmasa da fiili isimle bağlayarak farkındalık gösterir. Örneğin: Aav eeciin min' törc össön nutag ürgelc l tanil dotno sanagdana. (Аав ээжийн минь төрж өссөн нутаг үргэлж л танил дотно санагдана. "Anne babamın doğup büyüdüğü memleket her zaman bana yakın gelir.") Son yüklem olursa zaman eklerini değiştirdiğinde zaman gösterme açısından farklılık olmaz ama kiplik anlamının farklılığını belirtir. Örneğin: Minii ah öçigdör yavah baisan. (Миний ах өчигдөр явах байсан. "Benim abim dün gidecekti" (yavlaa "gitti", yavcee "gitmiş", явж байв yavc baiv "gidiyordu") vb." (ÇM: 157)

Öngörsön tsagaar tögsgöh nöhtsöl (Өнгөрсөн цагаар төгсгөх нөхцөл "Geçmiş zaman kipi"): "Moğolcada --san (-сан), -sen (-сэн), -son (-сон), -sön (-сөн), -cee (-жээ), -çee (-чээ), -laa (-лаа), -lee (-лээ), -loo (-лоо), -löö (-лөө), -v (-в) eklerine *geçmiş zaman kipi* denir. -v (-в) eki konuşmacının eylemden haberdar olduğu zamanı; -cee (-жээ), -çee (-чээ) ekleri eylemin söylendiği andan önce konuşmacının haberi olmadan bittiği zamanı; -laa (-лаа), -lee (-лээ), -loo (-лоо), -löö (-лөө) ekler gerçek durum ve konuşmanın içeriğinin teması doğrudan niteliğini gösteren objektif kiplik anlamı genellikle yakında olup bittiğini gösteren zamandır." (MDBAS: 176)

Öörçlöhüi (Өөрчлөхүй "Dönüştürme"): "Bir kelimenin kendi türünden başka bir kelime türüne geçmesinden dolayı kelime hazinesel anlamının değişmesine *dönüştürme* denir. Örneğin: hel >mongol hel (хэл >МОНГОЛ хэл "dil >Moğol dili"), mongoloor hel (МОНГОЛООР хэл "Moğolca söyle"-fiil), als >alsın üül (алс >алсын үүл "uzak >uzaktaki bulut"-isim), üül als (үүл алс "bulut uzaklaşmak"-fiil), balga >balga us (балга >балга ус "yudum >bir yudum su"-isim), us balga (ус балга "su yudumlamak"-fiil).

İçeriği olarak dönüştürme, anlamı oluşturan öğeler ile yakın anlamlı ya da zıt anlamlı kelimelerle benzer. Moğolcada dönüştürmeyi 1. Fiil, 1.1 Fiilden fiil: harah- haragdah

(харах-харагдах "görmek-görünmek"), biçih biçigdeh (бичих-бичигдэх "yazmak-yazılmak"), 1.2. Seber, sonucu bildiren fiil: Hüühed nohoinoos ailaа. (Хүүхэд нохойноос айлаа. "Çocuk köpekten korktu.") Nohoi hüühdiig ailgalaа. (Нохой хүүхдийг айлгалаа. "Köpek çocuğu korkuttu.") 1.3. Anlam olarak eşit manalı fiil: garah (гарах "çıkmaк"), oroh (орох "girmek") 2. Ad ile dönüştürme zıt anlamlı olur. –Zeynep Özlemin öğretmeni, Özlem Zeynep'in öğrencisi; 3. Özel ad ile dönüştürme- Ankara'ya İstanbul Çanakkale'den yakın, Ankara'ya Çanakkale İstanbul'dan uzak, bir karış kulaçtan kısa, kulaç karıştan uzun vb." (ÇMDAT: 124)

Ööriin tölöönii üg (Өөрийн төлөөний үг "Kendi zamir kelimesi"): "Cümle içindeki öznenin yerini tutan ööröö (өөрөө "kendi") kelimesine *kendi zamir kelimesi* denir. Kendi zamir kelimesi, teklîgi belirten ööröö (өөрөө "kendi"), çokluğu belirten ööörösdöö (өөрсдөө "kendileri") şeklinde ifade edilir. Kendi zamir kelimesi, sadece adları belirttiğinden durum ekleri ve iyelik ekleri ile kullanır. Kendi zamir kelimesi, cümlenin içinde ifade ettiği şeyi belirtir ve ispat eder. Örneğın: Bataar ööröör n' hiilgeh heregtei. (Батаар өөрөөр нь хийлгэх хэрэгтэй. "Bat'ın kendisine yaptırmak gerek.") Tednii öörsdiinh n' hüssen togloomiig n' ög. (Тэдний өөрсдийнх нь хүссэн тоглоомыг нь өг. "Onların kendilerinin istediği oyuncağını ver.")" (ÇM: 178)

Ööröö üildeh hev bk. Üildeh hev

Örgölt (Өргөлт "Vurgu"): "Konuşma sırasında kelimedeki bir hecenin diğerlerine göre daha yüksek bir ses tonuyla, daha yeğın bir şekilde söylenmesi, söylenme olayıdır. Moğolcada vurgu genelde kelimelerin ilk hecesinde rastlanır. Moğolcada vurgunun asıl görevi, sonraki hecenin ünlülerinin kalın, ince dudak, ağız boşluğunun durumuna göre ayarlamasıdır." (ÇM: 93), (DBTAS: 277)

Örgöltöt egşig (Өргөлтөт эгшиг "Vurgulu ünlü"): "Ünlü harfleri, sesin gücü, seyrelmesi, sessiz ve sesli çıkması durumuyla vurgulu ve daralmış ünlü olarak ayrılır. Moğolca kelimelerde ilk hecedeki ünlü her zaman net ve sesli söylenir ve buna *vurgulu ünlü* denir." (MDBAS: 177)

Övörmöts helts (Өвөрмөц хэлц "Deyim"): Gerçek anlamından farklı anlam taşıyan kelime ve kelime grubuna *deyim* denir. nüdnii gem (нүдний гэм "gözün suçu- bulunması

zor olan nadir bulunan şey için"), уамаан омог (ямаан омог "keçi siniri -çabuk parlayan, çabuk söner"). bk. **Helts üg**

Övörmöts heltsiin tol' biçig (Өвөрмөц хэлцийн толь бичиг "Deyimler sözlüğü"): "Bir dildeki deyimleri alfabe sırasına göre düzenleyen sözlüktür. Deyimler sözlüğü yüzlerce deyim anlamını ve örnek cümlelerini içerir". (GTS: 66), (MDBAS: 158)

Övörmöts üil üg (Өвөрмөц үйл үг "Özel fiil"): "Genelde konuşma dilinde kullanılan aisui (айсуй), al'(аль), mai (май) gibi tek başına anlam ifade etmeyen, şekillenmeyen kelimelere *özel fiil* (specific verbs) denir. Örneğin: aisui (айсуй) kelimesi cümlenin sonunda bulunarak eylemin oluş, bilme ve söyleme zamanındaki durumunu ifade eder. Addan önce niteleyici öge olurken gelecek zamanı belirtir; belirtili nesne cümlenin sondan bir önceki yüklemi olurken yükleme durumu ekiyle şekillenebilir." (MDBAS: 157)

2.15. /P/ Harfiyle Başlayan Terimler

Pers har' üg (Перс харь үг "Farsça yabancı kelime"): "Araştırmacılar Farsça kelimelerin Türklerin etkisi ve Moğol İmparatorluk döneminde doğrudan ilişkili olduğundan ve İslam tüccarlarının etkisiyle Moğolcaya geçtiğini tahmin etmektedir. Örneğin: Moğolcadaki aktif ya da pasif kullanılan bold (болд "çelik"), dar' (дарь "barut"), saahar (саахар "şeker"), togos (тогос "tavus kuşu"), bers (бэрс "satranç vezir"), tot' (тоть "papağan") gibi kelimeler Farsça kelimelerdir." (MDBAS: 178)

2.16. /R/ Harfiyle Başlayan Terimler

Rün Biçig (Рүн бичиг "Runik Yazısı"): "M.Ö. VII-X. yüzyıllarda Türk kavimlerinin kullandığı yaklaşık 40 harften oluşan yazıya *Runik yazısı* denir. İlk bulunduğu yerin adıyla Orhun yazıtları olarak adlandırılmaktadır. Runik yazıtlarının anıtları Orhun, Selenge, Gorlog nehirleri; Doğu Türkistan, Altay, Baykal Göl civarı, Lena Nehri ve Orta Asya Pergan, Talas bozkırlarında bulunmuştur. Runik alfabesini ilk 1893 yılında B. Thomson okumuştur. 1984 yılında B.Radlow Türkçe çevirisini yayımlamıştır." (DBTSAS: 80)

2.17. /S/ Harfiyle Başlayan Terimler

Saarmag egşig (Саармаг эгшиг "Cinsiyetsiz ünlü"): "Moğolcada kalın ünlü söylenirken konuşma organlarının kasları tamamen sertleşir ancak ince ünlü söylenirken konuşma organlarının kasları tamamen gevşer. Konuşma organlarının kasları sertleşme ve gevşeme durumu sebebiyle ünlüler, kalın, ince ve cinsiyetsiz olarak üçe ayrılır. Cinsiyetsiz ünlü cinsten sayılmayan, tarafsızlık özelliği taşır. Eril ve dişil kelimelerin her ikisinde de bulunur. Asıl Moğolca kelimelerde kalın ve ince ünlüler bir araya gelmez. Bu durumdan dolayı kelimeler eril kelime, dişil kelime olarak ayrılır. Örneğin: egşig (эгшиг "ünlü"), holih (холих "karıştır-"), ulig (улиг "klişe") vb." (MDBAS: 180), (GTS: 54)

Salaa utga bk. Olon utgat üg

Salaalah yos (Салаалах ёс "Ayrışma"): "Dilin üst ve alt tabanının birimleri söyleyiş sırasında birbirini etkiler ve değiştirir, bu yüzden niteliği farklılaşarak başka bir birim ortaya çıkma durumuna denir. Örneğin: çees (чээж "göğüs") "boyun ve karın arasında olan kısım", tseec (цээж "ezber") "hatırlama durumu", bu iki kelimenin son "c"(ж) harfin etkisiyle ilk "ç" (ч) harfi ayrışarak sert "ts" (ц) harfi olarak ayrılmıştır." (DBTAS: 277)

Sanuulan zahirah nöhtsöl (Сануулан захирах нөхцөл "Uyarı emir kipi"): "Eylemin olabileceğini ikinci kişiye hatırlatarak uyarma kiplik anlamı bildiren –uuzai (–уузай), -üüzei (-үүзэй) eklere *uyarı emir kipi* denir. Örneğin: Çi untuuzai, serüüleg taviarai. (Чи унтуузай, сэрүүлэг тавиарай. "Sen uyuyakalmayasın, çalar saatini kur.") Bolgoomctoi yavaarai, eldev yumand oruuzai, Barsıg hazaarlah erdem busdad biig martuuzai. (Болгоомжтой яваарай, элдэв юманд оруузай, Барсыг хазаарлах эрдэм бусдад бийг мартаузай. "Dikkatli gidiniz, herhangi bir olaya karışmayasınız, kaplanları gem vuran erdemin başkalarında da olduğunu unutmayasınız.") vb." (ÇM: 173), (MDBAS: 180)

Seelgever (Сэлгэвэр "Nöbetleşme"): "Herhangi bir şekil birimindeki bir tür ses, ses uyum kuralına göre karşılıklı etkileşerek telâffuzun değişmesi olayına denir. Nöbetleşme davşih-devşih (давших-дэвших "ilerlemek"), arslan-erslen (арслан-эрслэн "arslan, diş arslan"), bars-bers (барс-бэрс "pars, diş pars"), tsagaan-tsegeen (цагаан-цэгээн "beyaz, süt") vb. şekil biriminin anlamını ayırt eden art zamanlı nöbetleşmesi; hat-gat (хат-hat "cesur" гат-gat "hat kelimesinin varyantı"), tos-dos (тос-tos "yağ" дос-dos "tos

kelimesinin varyantı"), çihер-сiher (чихэр -*çihер* "şeker" жихэр -*ciher* "çihер kelimesinin varyantı"), tsas- zas (цас -*tsas*"kar", зас -*zas*, "tamir et-"), gazar-gacar (газар- *gazar* "yer" гажар -*gacar* "gazar kelimesinin varyantı"), saihan-haihan (сайхан- *saihan* "güzel" хайхан-*haihan* "saihan kelimesinin varyantı") vb. sadece telâffuz ayırt eden eş zamanlı nöbetleşme olarak ayrılır. Art zamanlı nöbetleşme, kelimenin anlamını değiştirerek yeni birim oluşturur, eş zamanlı nöbetleşme, sadece özel telâffuz yani varyant oluşturma özelliklidir." (MDBAS: 182)

Selgets (Сэлгэц "Değiştirme"): "Bir elementi diğeri ile değiştirme olayına denir. Dil öğrenmede ilk seviyede ya da ödünç alma durumlarında ses değiştirmesine rastlanır. Örneğin: İng. Computer, Мо. Комп'ютер (Компьютер "bilgisayar") vb. Söyleniş sırasındaki birimler nöbetleşebilir fakat bağımsız birim olmayabilir. Buna *serbest değiştirme* denir. Örneğin: hödөөний baidal (хөдөөний байдал "köyün durumu"), höдөөгийн baidal (хөдөөгийн байдал "köyün durumu") denildiğinde g (г), n (н) harflerin değiştirilmesi pek fark edilmez fakat n (н) ile yazıldığında konuşma dilinde; g (г) ile yazıldığında yazı dilinde olur." (DBTAS: 292)

Songon holboh nöhtsöl (Сонгон холбох нөхцөл "Seçerek bağlama zarf-fiili"): "-haar (-хаар), -heer (-хээр), -hoor (-хоор), -höör (-хөөр) ekleri, eylemlerden son eylemi seçerek yarmayı belirtir. Örneğin: Муу хүн тэжээхээр сайн нохой тэжээ. "Kötü insan beslemektense iyi it besle.") İhiig sanahaar bagad çarmai. (Ихийг санахаар багад чармай. "Çoğu için düşünmektense aza çalış.") Myanga sonsohoor neg üz. (Мянга сонсохоор нэг үз. "Bin işitmektense bir gör.")" (MDBAS: 181)

Sonsgolont giigüülegç (Сонсголонг гийгүүлэгч "Sürtünmesiz ünsüz"): "Sürtünmesiz ünsüzler söylenirken ses tellerinin titremesiyle ses boğumlanır, hava akışı rahat çıkar, kas sertleşmesi ile bazı sesler az gürültülü bazı seslerse gürültülü ortaya çıkar. m (м), n (н), l (л), r (р), v (в) ünsüzleri sürtünmesiz ünsüzdür." (MDBAS: 182), (DBTAS: 283)

Sul ügs bk. Baimc üg

2.18. /Ş/ Harfiyle Başlayan Terimler

Şaardan zahirah nöhtsöl (Шаардан захирах нөхцөл "Zorla emir istek kipi"): "Eylemi ikinci sahssa yaptırmak için mecbur kılan, yalvararak isteme kiplik anlamlı –aaç (–aач), –eеç (–ээч), –ооç (–ооч), –ööç (–өөч) eklere *zorla emir istek kipi* denir. Örneğin: Ene çin' tiim l heregtei yum bol nadad caahan ögööç. (Энэ чинь тийм л хэрэгтэй юм бол надад жаахан өгөөч. "Bu o kadar gerekli bir şeyse bana da biraz versene.") Bodson sanasnaa хүнд helc baigaaç. (Бодсон санаснаа хүнд хэлж байгааг. "Düşündüğünü başkasına da söylesene.") vb." (ÇM: 173)

Şaltgaanı baits (Шалтгааны байц "SebeP zarfı"): "Eylemin oluş sebebi diğer eyleme bağlanmasından dolayı kullanılan zarfa *sebeP zarfı* denir. SebeP zarfı iki eylemin arasındaki ilişkiden türer. Arka arkaya eklenen sebeP anlamı belirttiğinden genellikle durum ekleriyle belirlenir. SebeP zarfın belirlenmesi –**adlandırmış ad türlerini bulunma, çıkma durumuyla şekillendirerek**: Örneğin: Tseren içsendee buruu harav. (Цэрэн ичсэндээ буруу харав. "Tseren utandığından ters tarafa baktı."); - **ilişkili ve ilişkisiz olmayan isimlere kip, sebeP anlamı belirten** deer (дээр "yukarıda"), uçir (учир "için"), uçraas (учраас "nedenle"), tul (тул "için"), tuld (тулд "için"), deerees (дээрээс "yukarıdan") vb. yardımcı kelimelerle: Örneğin: Ene surgaal ünen uçraas bühnees hüçtei. (Энэ сургаал үнэн учраас бүхнээс хүчтэй. "Bu övgü doğru olduğu için her şeyden etkilidir.") Би завгүй тул очиж чадсангүй. (Bi zavgüi tul oçic çadsangüi. "Ben müsait olmadığım için geledim."); **Zarf-fille**: Hün zaluudaа açlıg çadlaaraа hiine. Hain nascaad ehleheer uhaanaaraа hiinee. (Хүн залуудаа ажлыг чадлаараа хийнэ. Харин насжаад эхлэхээр ухаанаараа хийнэ. "İnsan genç iken işi gücüyle yarar. Fakat yaşlanmaya başlayınca akılla yarar.") vb." (ÇM: 246)

Şaltgaanı baits gişüün ögüülber (Шалтгааны байц гишүүн өгүүлбэр "SebeP zarf yan cümlesi"): "Esas cümlede bahsedilen eylemin sebeP ve esasını belirten yan cümleyle *sebeP zarf yan cümlesi* denir. Örneğin: Düü kontsert togloh uçraas yaarç ircee. (Дүү концерт тоглох учраас яарч иржээ. "Kardeşi konser vermek için aceleyle gelmiş.") Düü kontsertod togloh uçraas yaarç ircee. (Дүү концертод тоглох гэсэндээ яарч иржээ. "Kardeş konserde oynamak için acele gelmiş.") vb." (MDBAS: 295)

Şiiden hüseh nöhtsöl (Шийдэн хүсэх нөхцөл "Kararlaşarak isteme kipi"): "-ya (-я), -ye (-е), -yo (-ё) ekleri, eylemi konuşan şahsın (kendisini ve dinleyen dahil) gerçekleştirmeye kararlı olduğunu, davet etme kiplik anlamını belirtir. Örneğin: Hedüülee niileed hiiçih'ye, çanartai ç bolno, hurdan ç duusna şüü dee. (Хэдүүлээ нийлээд хийчихье, чанартай ч болно, хурдан ч дуусна шүү дээ. "Herimiz birlikte yaralı, kaliteli olur, tez de biter.") Bi hünii hiidgiig hiic, surdgiig sur'ya l gec şiidsen. (Би хүний хийдгийг хийж, сурдгийг сурья л гэж шийдсэн. "Ben insanın yarığını uyarıp, öğrendiğini öğreneyim diye karar verdim.") Çadah esehee turşaad üz'ye. (Чадах эсэхээ туршаад үзье. "Уярып уарамаясағımı bir deneуeyim.") Konuşmada –ya (-я), -ye (-е), -yo (-ё) ekleri alan fiil yüklemden sonra uu (уу "mI"), üü (үү "mI") soru eki varsa eylemi gerçekleştirmekte kararsız, emin olma; daa (даа "gerçekten"), l daa (л даа "tek başına anlamsız ") vb. takı kelimeleri alırsa o eylemi uarmaya kararlı ya da kararlaştıarak istekli kiplik anlamını ayrı ayrı belirtir. Örneğin: Za bi tanaid oç'yo doo. (За би танайд очъё доо. "Peki, ben size geleyim.")" (ÇM: 172)

Şilcmel utga (Шилжмэл утга "Anlam değişmesi"): "Kelimenin belirttiği anlamdan az veya çok uzaklaşarak yeni bir anlam kazanmasına *anlam değişmesi* denir. Deyimler, genelde bütün ya da eksik anlamı değişmiş durumunda olur. Varlıkların benzer ya da karşılıklı olan kısmı anlam değişmesinin esas sebebi olur. Örneğin: tolgoi (толгой "baş"), orni tolgoi (орны олгой "yatak başı"), hanın tolgoi (ханын толгой "duvar başı"), am taglah (ам таглах "ağız kapatmak>ağız payını vermek"), gol garah (гол гаргах "nehir geçirmek >söylemeden ele geçirmek"), nüd huurah (нүд хуурах "göz aldatmak >göz aralamak"), elegtei (элэгтэй "çiğerli >cana yakın"), höltei ail (хөлтэй айл "ayaklı aile >giren çıkan çok"), tolgoitoi hüühed (толгойтой хүүхэд "kafalı çocuk >akıllı çocuk") vb." (MDBAS: 295), (DBTAS: 641)

Şine üg helleg (Шинэ үг хэллэг "Yeni kelime"): "Bir dilin kendi kök ve eklerinden yararlanarak yeni oluşturulmuş veya belli bir süre kaybolup yeniden kullanıma sokulan kelimelere *yeni kelime* denir. Dil biliminin kuralına göre yeni kelime asla türemez. Yeni kelime olarak kabul ettiğimiz kelimeler, dilin yapı ve kelime anlamının kurallarıyla ortaya çıkmıştır. Dilin gereçlerini sabitleştirmek, terimler oluşturmak, adlandırmak, varlıkları diğer taraftan adlandırmak, varyantı kurmak vb. sebeplerden dolayı yeni kelimeler türetilmektedir." (ÇM: 351), (KHİ: 132)

Şuud bus tusagdahuun (Шууд бус тусагдахуун "Belirsiz nesne"): "Durum ekleriyle şekillenen, yükleme yanyana bağlanan açıklayıcı yardımcı ögeye *belirsiz nesne* denir. Belirsiz nesne Heneer (Хэнээр "Kime"), Yugaar (Юугаар "Ne ile"), Hend (Хэнд "Kime"), Yund (Юунд "Neye"), Henees (Хэнээс "Kimden"), Yunaas (Юунаас "Neyden"), Henii tuhai (Хэний тухай "Kimin hakkında"), Yunı tuhai (Юуны тухай "Neyin hakkında") vb. sorulara cevaplanır. Örneğin: Bi zahiagaa harandaagaar biçeed düügeeree aav eecdee yavuulav. (Би захиагаа харандаагаар бичээд дүүгээрээ аав ээждээ явуулав. "Ben mektubumu kurşun kalemlle yazarak kardeşimle annem ve babama gönderdim.") vb. Belirsiz nesne geçişli ve geçişsiz fiile bağlanır, bazen de sıfat yüklemlere bağlanabilir. Örneğin: malaar bayan (мориор баян "atlarıyla zengin"), salhinaas hurdan (салхинаас хурдан "rüzgârdan hızlı") vb." (ÇM: 249), (MCBS: 79)

Şuud zahirah nöhtsöl (Шууд захирах нөхцөл "Doğrudan emir kipi"): "Konuşmacı herhangi fiille belirlenen eylemi ikinci kişiyle gerçekleştirmek için doğrudan emir anlamı ortaya çıkaran eke *doğrudan emir kipi* denir. Sıfır ekle (Ø) belirlenir. Örneğin: Ahıгаа бушуuhan duudaad ir. (Ахыгаа бушаахан дуудаад ир. "Abini hemen çağırıp gel.") Darui daalgavaraa hiigeed eecdee hool hiihed n' tusal. (Даруй даалгавараа хийгээд ээждээ хоол хийхэд нь тусал. "Hemen ödevini bitirip annenim yemek yapmasına yardım et.") Bos! Garç tsetseg usal. (Бос! Гарч цэцэг усал. "Kalk! Çiçekleri sula.")" (ÇM: 173), (MDBAS: 298)

Şuud tusagdahuun (Шууд тусагдахуун "Belirli nesne"): "Eylemle doğrudan etkilenen şeyleri gösteren, adla belirlenen, yüklemi durum ekleriyle şekillenen, cümlelerin yüklemine yanyana bağlanan yardımcı ögeye *belirli nesne* denir. Belirli nesne Heniig (Хэнийг "Kimi"), Yug (Юуг "Neyi"), Yu (Юу "Ne") vb. sorularını cevaplar. Örneğin: Bi tanı moriig bariv. Bi mor' bariv. (Би таны морийг барив. Би морь барив. "Ben sizin atınızı yakaladım. Ben at yakaladım.") vb. Belirli nesnesi her zaman geçişli fiile bağlanır. Yönelme durumu ile şekillendiğinden durum sorularını cevaplar." (ÇM: 248), (MCBS: 79)

Şürgeh gügüülegç (Шүргэх гийгүүлэгч "Sürtünmeli ünsüz"): "s, sh, l, l', lh, y, x, x' ünsüzleri sürtünmeli ünsüzdür. Dilin ucu dış etine yaklaştığı an havanın akışı, dış ve dilin arasında havanın itilmesiyle elde edilen seslerdir." (DBTSAS: 19), (MDBAS: 248)

2.19. /Т/ Harfiyle Başlayan Terimler

Tagnai (Тагнай "Damak"): "Ağız boşluğunun üst kısmını çevreleyen, burundan ayıran ve belirli seslerin oluşmasında görevli kubbemsi yer." (DBTSAS: 33)

Tagnaişih (Тагнайших "Damaksillaşma"): "Dil sırtının tümseklenip ön, orta ve son damağa yaklaşması ya da çarpmasıyla yumuşama olayına *damaksillaşma* denir. Moğolcada ünsüz sesin damaksillaşması durumu bilinmekte fakat kendi başına ses birimi olup olmadığı tartışılmaktadır. Damaksillaşmış ünsüz anlamı ayırt eder." (MDBAS: 183)

Tagnaişsan giigüülegç (Тагнайшсан гийгүүлэгч "Damaksillaşmış ünsüz"): "Moğolcada dişil kelimelerdeki ünsüz sesi dilin orta ve ön ünlü sesin etkisiyle damaksillaşır ve buna *damaksillaşmış ünsüz* denir." (MDBAS: 183)

Tatalgan Biçig (Таталган бичиг "Çabuk Yazım"): "Zaman, mürekkep ve kağıdı tasarruf etmek ve bazı durumda sır amaçlı yazılan yazı şeklini kolaylaştıran yazıma *çabuk yazım* denir. Klasik Moğol Yazısı çabuk yazıma uygun bir yazıdır. Kişinin yazılışı, aldığı bilgi, fikir ve iradesine göre herkesin çabuk yazımı farklı farklıdır." (DBTAS: 302)

Teg büteever (Тэг бүтээвэр "Sıfır ek"): "Kelime yapısında dil bilgisel ve kelime hazinesel anlam ekle ya da sıfır ekle belirir. Moğolcada yalın durum, teklik sayı, etken çatı, yalın aspekt, emrin 2. şahıstaki çekimi için ayrı ek yoktur. Örneğin: ah irlee (ах(Ø) ирлээ "abi (Ø) geldi"), ah-ın nom (ах-ын ном "abi-nin kitabı"), ah-d ög (ах-д өг "ab-iye ver") cümlelerdeki -ın (-ын "-nIn"), -d (-д "-DA") eklerin yerinde bulunan sıfır ek yalın durumla belirlenmiştir." (ÇM: 105)

Temdeg (Тэмдэг "İşaret"): "İnsanlar arasında anlaşma ve görüşmeyi sağlayan bütün sembollerdir." (GTS: 133), (MDBAS: 207)

Temdeg ner (Тэмдэг нэр "Sıfat"): "Ad, fiilin önünde gövde ile rastlanan canlı ve cansız, soyut ve somut ad kavramlarını niteleme, belirtme, renk ve sima, cisim, durum ve sembol, eylemin durumunu vasıflandıran söz *sıfattır*. Örneğin: hızlı, kötü, zayıf, şişman, beyaz, siyah, oval, paçavra, geniş, ince, cesur, korkak vb. Sıfat, insan ve varlığın niteliğini, renk ve sima, cisim, durum, eylemin oluşunu belirtme gibi temel görevindeyken ad çekimler ile

şekillenmez, fakat adın görevini üstlenirse sayı, durum, iyelik ekleriyle şekillenir. Örneğin: Sain (hün)-ig dagaval sarnı gerel, muu (hün)-ig dagaval mogoin horlol. (Сайн (хүн)-ыг дагавал сарны гэрэл, муу (хүн)-г дагавал могойн хорлол. "İyi (insan)-yi örnek alırsa ay ışığı, kötü (insan)- yü örnek alırsa yılan zehri.") İyi ve kötü sıfatlar adın görevini üstlenerek sayı, durum, iyelik eklerle şekillenmiştir." (ÇM: 143)

Temdeg ner büteeh dagavar (Тэмдэг нэр бүтээх дагавар "Sıfat türetme ekleri"):
"Kelime kök ve gövdesine kelime türetme ekleri ekleyerek yeni kelime türetme metoduna *son ek metodu* denir. Moğolcada son ek metoduyla ad ve fiil kök, gövdeden sıfat türetebilir.

-uu (-уу), -üü (-үү), -uud (-ууд), -üüd (-үүд): yad +uu (яд +уу "fakir"), hat +uu (хат +уу "sert"), höl +dүү (хөл +дүү "donuk"), zör +üüd (зөр +үүд "inatçı"), bayarh +uu (баярх +уу "övänen"), biyerh +üü (биерх +үү "iri");

-uun (-уун), -üün (-үүн): hoş +üün (хөш +үүн "isteksiz"), hal +uun (хал +уун "sıcak"), örn +üün (өрн +үүн "gelişme"), arg +uun (арг +уун "kuru");

-n (-н): düüre +n (дүүрә +н "dolu"), dogolo +n (доголо +н "topal"), sala +n (сала +н "sakar");

-nga (-нга), -nge (-нгэ), -ngo (-нго), -ngö (-нгө): bai +nga (бай +нга "her"), togto +ngi (тогто +нги "durgun"), zogso +ngi (зогсо +нги "durağan"), suu +ngi (суу +нги "yatalak");

-ngui (-нгий), -ngüi (-нгүй): huraa +ngui (хураа +нгий "kısıtılmış"), üsre +ngüi (үсрә +нгий "gelişmiş"), delgere +ngüi (дэлгэрә +нгий "geniş");

-g (-г): mahla +g (махла +г "etli"), hüçirhe +g (хүчирхә +г "güçlü"), bürhe +g (бүрхә +г "kapalı"), tselme +g (цэлмә +г "açık"), tsenge +g (цэнгә +г "berrak");

-mag (-маг), -meg (-мэг), -mog (-мог), -mög (-мөг): çad +mag (чад +маг "becerikli"), sur +mag (сур +маг "ustaca"), huur +mag (хуур +маг "aldatıcı");

-mhai (-мхай), -mhii (-мхий), -mtgai (-мтгай), -mgii (-мгий): türem +mgii (түрә +мгий "saldırgan"), ai +mhai (ай +мхай "korkak"), sura +mgai (сура +мгай "ustaca"), üre +mtgii (үрә +мтгий "savurgan"), bulta +mhai (булта +мхай "kaçamak");

-nhai (-нхай), -nhii (-нхий): tura +nhai (тура +нхай "zayıf"), etse +nhii (эцә +нхий "zayıf"), tsooro +nhoi (цооро +нхой "delikli");

-aa (-aa), -ee (-ээ), -oo (-оо), -öö (-өө): gunş +aa (гунш +aa "genizden konuşan"), nurş +aa (нурш +aa "geveze"), ügl +ee (үгл +ээ "dirdirci"), bos +oo (бос +oo "dikey"), hevt +ee (хэвт +ээ "yataу");

-mal (-мал), -mel (-мэл), -mol (-мол), -möl (-мөл): zur +mal (зур +мал "çizilmiş"), bud +mal (буд +мал "boyanmış"), songo +mol (сонго +мол "seçilmiş"), togt +mol (тогт +мол "düzenli"), түgee +mel (түгээ +мэл "yaygın") vb." (MDBAS: 208), (ÇM: 119)

Temdeg neriin davuu har'tsuulsan zereg bk. Davuu har'tsuulsan zereg

Temdeg neriin har'tsuulsan zereg (Тэмдэг нэрийн харьцуулсан зэрэг "Sıfatların karşılaştırma derecesi"): "İnsan ve varlıktaki niteliklerini diğer insan ve varlıktaki nitelikleriyle karşılaştırarak eş ve benzer, üstün olduğunu gösteren sıfat ve sıfat öbeğine *sıfatların karşılaştırma derecesi* denir. Sıfatların karşılaştırma derecesi eş derece, üstün derece ve üstünlük derecesi olarak üçe ayrılır." (ÇM, 2008, s.144) bk. **İcil har'tsuulsan zereg; İlüü har'tsuulsan zereg; Davuu har'tsuulsan zereg**

Temdeg neriin içil har'tsuulsan zereg bk. İcil har'tsuulsan zereg

Temdeg neriin ilüü har'tsuulsan zereg bk. İlüü har'tsuulsan zereg

Temdeg neriin utgıg buuruulah (Тэмдэг нэрийн утгыг бууруулах "Sıfatların anlamını küçültmek"): "Moğolcada sıfatın anlamı birlik metoduyla küçültülür. Sıfat gövdesine -vtar (-втар), -vter (-втэр), -vtor (-втор), -vtör (-втөр), -duu (-дуу), -düü (-дүү), -ngui (-нгуй), -ngüi (-нгүй) eklerini eklenerek anlamı küçültülür. Örneğin: höh +vtör (хөх +втөр "mavi +msi"), ulaa +vtar (улаа +втар "kırmızı +msi"), ulaan +duu (улаан +дуу "kızılı+msi"), şara +ngui (шара +нгуй "sarı+msi") vb." (ÇM: 145)

Temdeg neriin utgıg erçimcüüle (Тэмдэг нэрийн утгыг эрчимжүүлэх "Sıfatların anlamını pekiştirmek"): "Sıfatın anlamını dil açısından yalın, pekiştirilmiş, küçültülmüş olarak üçe ayırır. Örneğin: ulaan (улаан "kırmızı") yalın, uv ulaan (ув улаан "al kırmızı") pekiştirilmiş, ulaavtar (улаавтар "kırmızımsı") küçültülmüş vb. tas (тас "pekiştirme kelime"), ças (час"pekiştirme kelime"), tsoo (цоо"pekiştirme kelime"), tselden (цэлдэн "pekiştirme kelime"), maş (маш "çok"), nen (нэн "pek"), tun (тун "pek"), asar (асар "dev"), ülemc (үлэмж "dev") gibi ön takı kelimelerini sıfatın önüne getirerek anlamı

pekiştirilir. Örneğin: tas har (тас хар "kapkara"), uv ulaan (час улаан "kırkırmızı"), tsoo şine (цоо шинэ "yepyeni"), asar tom (асар том "dev büyük"); genellikle renk, şekil ve tasvir belirten sıfatın ilk açık hecesine –v (–в) ünsüzünü sıfatın önüne ekleyerek anlamını pekiştirir. Örneğin: hav har (хав хар "kapkara"), bov bor (бов бор "bomboz"), höv hōh (хөв хөх "masmavi"), böv böörōnhii (бөв бөөрөнхий "yusuvarlak"); Çağdaş Moğolcada ih (их "çok") sıfatı esas görevi dışında sıfatın anlamını pekiştirmede de kullanılır. ih sain (их сайн "pek iyi"), ih udaan (их удаан "çok yavaş"), ih hol (их хол "çok uzak"), ih sonin (их сонин "çok ilginç"), ih bayan (их баян "çok zengin") vb." (ÇM: 145)

Temdeg neriin ünsen şinc (Тэмдэг нэрийн үндсэн шинж "Sıfatın temel nitelikleri"):

"Sıfat, insan ve varlıktaki niteliğini diğer insan ve varlıktaki nitelikleriyle karşılaştırarak ifade eden karşılaştırma derecesi kategorilidir. Örneğin: sumnaas hurdan (сумнаас хурдан "kurşundan hızlı"), ödnöös höngön (өднөөс хөнгөн "tüyden hafif"); maş (маш "çok"), nen (нэн "pek"), tun (тун "pek, çok"), ças (час "pekiştirme yardımcı kelimesi"), tas (тас "pekiştirme yardımcı kelimesi") vb. ön takı kelimeleri sıfat isimlerinin önüne gelerek anlamı pekiştirir; -duu (–дуу), -düü (–дүү), -vтар (–втар), -ngui (–нгуй) vb. ekleri sıfat isminin gövdesine eklenerek anlamını küçültür. Örneğin: maş sain (маш сайн "pekiyi"), nen hurdan (нэн хурдан "pek hızlı"), tun sonin (тун сонин "çok ilginç"), ças ulaan (час улаан "kırkırmızı"), tas har (тас хар "simsiyah"), haravtar (харавтар "siyahımtırak"), turanhaiduu (туранхайдуу "zayıf gibi") gibi.

Sıfat, öndeki kelimeyi genellikle bulunma, çıkma ve vasıta durum ile tabi tutar. Örneğin: üilend uran (үйлэнд уран "dikişte maharetli"), ügend tsetsen (үгэнд цэцэн "kelimede bilgeli"), tsasnaas tsagaan (цаснаас цагаан "kardan beyaz"), höönöös har (хөөнөөс хар "kurumdan kara"). Sıfat cümlede, niteleyici ve zarf öğelerinin görevini üstlenir." (ÇM: 144)

Tiin yalgal (Тийн ялгал "Durum"): "Birleşik kelime, cümle yapısındaki ad ya da ad görevi üstlenen kelimelerin diğer kelimelerle bağlanma ilişkisini belirten adın dil bilgisel şekline *durum* denir. Çağdaş Moğolcada yalın, ilgi, yükleme, bulunma, çıkma, yönelme, vasıta durumları vardır.

Nerleh (Нэрлэх) -Ø (Yalın durumu -Ø)
 Harʻyalah (Харъяалах) -iin(-ийн), -in (-ын), -ii(ий), -i (-ы), -n (-н), - Ø (İlgi durumu -nIn)
 (Ögöh orşih) Өгөх орших -d (-д), -t (-т), -aa (-аа), -ee(-ээ), -oo(-оо), -öö (-өө), - Ø
 (Bulunma durumu -DA)
 Zaah (Заах) -iig (-ийг), -ig (-ыг), -g (-г), -Ø (Yükleme durumu -yI)
 Garah (Гарах) -aas(-аас), -ees (-ээс), -oos (-оос), -öös(-өөс), -Ø (Çıkma durumu -DAn)
 Ğildeh (Үйлдэх) -aar(-аар), -eer(-ээр), -oor(-оор), -öör(-өөр), -Ø(Vasıta durumu -IA)
 Hamtrah (Хамтрах) -tai (-тай), -tei (-тэй), -toi (-той), -Ø (Birliktelik durumu -IA)
 Çigleh (Чиглэх) -ruu (-руу), -rüü (-рүү), -luu (-луу), -lüü (-лүү), -aad (-аад), -eed (-ээд),
 -ood (-оод), -ööd (-өөд), -Ø (Yönelme durumu -A)"
 (ÇM: 133)

Todorhoi bodit baimc utga (Тодорхой бодит баймж утга "Belirli kiplik anlamı"):
 "Gerçek durum ve söylenen şeyin içeriğini dolaysız belirten anlama *belirli kiplik anlamı*
 denir. Örneğin: Ah irlee. (Ах ирлээ. "Abi geldi.") cümlesinde ah irsen (ах ирсэн "abinin
 geldiği") konuşmacı tarafından net söylendiğini, bilgi açısından doğruladığını bildirmiştir."
 (MDBAS: 188)

Todorhoi bus bodit baimc utga (Тодорхой бус бодит баймж утга "Belirsiz kiplik anlamı"):
 "Gerçek durum ve söylediği şeyin içeriğini dolaylı belirten anlamına *belirsiz kiplik anlamı*
 denir. Örneğin: Ah ircee. (Ах иржээ. "Abi gelmiş.") cümlesinde ah irsen (ах ирсэн "abinin geldiği")
 ni konuşmacı tarafından kesin bilmeden, başkasından duyduğunu söylediği, bilgi açısından belirli olmayan, tahminde bulunarak bildirmesidir." (MDBAS:
 188)

Todorhoigüi tölөөnii üg (Тодорхойгүй төлөөний үг "Belirsizlik zamiri"):
 "Moğolcada bağımsız belirsizlik zamiri yoktur. Genelde analiz metoduyla oluşur. Belirsiz
 yani ayırt etmeyen insan, nesne, nitelik, sayı, yer ve mekân, zamanı ve eylemi temsil eden
 kelimelere *belirsizlik zamiri* denir. Bunlar ise: hen ç (хэн ч "hiç kimse"), hen negen (хэн
 нэгэн "herhangi biri"), al' ç (аль ч "herhangi"), al' negen (аль нэгэн "herhangi biri"),
 alivaa (аливаа "herhangi"), yamar negen (ямар нэгэн "herhangi biri"), yamarvaa (ямарваа
 "herhangi"), heden ç (хэдэн ч "kaçı"), hiçneen ç (хичнээн ч "kaçı"), haana ç (хаана ч
 "herhangi bir yerde"), haa negen (хаа нэгэн "herhangi yerde"), hezee ç (хэзээ ч "hiçbir

zaman"), hezee negen (хэзээ нэгэн "bir vakit"), yaac ç (яаж ч "her nasılsa") vb. Moğolcadaki belirsizlik zamiri alivaa (аливаа "herhangi"), yavarvaa (ямарваа "herhangi") kelimeler dışında soru zamirlerine neg (нэг "bir"), negen (нэгэн "birisi") gibi yardımcı kelime olarak analiz şeklinde türer. hen ç (Хэн ч "hiç kimse"), al' ç (аль ч "herhangisi"), heden ç (хэдэн ч "каçı"), haana ç (хаана ч "her yerde"), hezee ç (хэзээ ч "hiçbir zaman"), yaac ç (яаж ч "her nasılsa") gibi kelimeler, kelimeleri ayırt etmeden genellemeyi ifade eder. Örneğin: Bi hen ç irsen bodoc sanasnaa helne. (Би хэн ч ирсэн бодож санаснаа хэлнэ. "Ben kim gelsede düşündüğümü söylerim.") Ene tuhai yamar neg hünees asuuy gec bodson yum. (Энэ тухай ямар нэг хүнээс асууя гэж бодсон юм. "Bunun hakkında herhangi birisinden sorayım diye düşünmüştüm.") Alivaa hünd er zorig, erүүл uhaan baival yug ç бүтөөс çадна. (Аливаа хүнд эр зориг, эрүүл ухаан байвал юуг ч бүтээж чадна. "Herhangi bir insanda cesur ve sağlıklı akıl olursa her şeyi yapabilir.") (MDBAS: 189), (ÇM: 177)

Todorhoiloh tseg (Тодорхойлох цэг "İki nokta"): "Herhangi bir anlamı açıklayarak, saymak ya da başkalarının söylediği sözü, fikri yazarken, yan cümle eklerken, bibliyografi, anket, bir şeyin niteliğini işaretlemek gibi vurgulamalarda iki nokta kullanılır. Örneğin: Ter hümүүн өгүүлрүүн: - bi yazguuraas uigur gazın hün gev. (Тэр хүмүүн өгүүлрүүн: -би язгуураас уйгар газрын хүн гэв. "O kişi söyledi: Ben aslen Uygur soyundan biriyim.") Ницеел 9:00 tsagt ehelne. (Хичээл 9:00 цагт эхэлнэ. "Ders saat 9'da başlayacak.") Ovoner: Batın Tsengel. (Овог нэр: Батын Цэнгэл. "Adı, soyadı: Tsengel Bat"), Çişee n': (Жишээ нь: "Örneğin: "), Bi bodohдоо: (Би бодохдоо: "Bence: ") vb." (MDBAS: 189)

Todosgogç gişүүн (Тодосгогч гишүүн "Niteleyen öge"): "Herhangi bir ögeyi niteleyerek, o ögenin görevini üstlenen, anlamını açıklayarak belirten, cümlede sıralı bağlama ile bağlanan tek ya da grup halindeki kelimeye *niteleyen öge* denir. Her öge niteleyen öge olabilir. Örneğin: Elentsiin üyiin eştei bool çamd erhemlen heleh üg min' ene baina. (Элэнцийн үеийн эштэй боол чамд эрхэмлэн хэлэх үг минь энэ байна. "Atalarından gelen köle sana değerli söyleyeceğim sözüm bu.") Niteleyen ögesi dilbilgisel niteleyici öge değildir, pozisyon, anlam ve görev açısından farklıdır." (ÇM: 251)

Todotgol (Тодотгол "Niteleyici"): "Cümlede yer olarak varlıkların niteliklerini belirten Henii? (Хэний? "Kimin?"), Yuni? Юуны? "Neysin?"), Al'? (Аль? "Hangi?"), Hed, heden?

(Хэд, хэдэн? "Каç?") gibi soruları cevaplayan yardımcı ögeye niteleyici denir. Örneğin: modtoi uul (модтой уул "аğaçlı dağ"), sarnı tuya (сарны туяа "ау ışıғı") (DBTAS: 312)

Todotgol gişüün ögүүлber (Тодотгол гишүүн өгүүлбэр "Niteleyici yan cümlesi"):
"Yanyana birleşik cümlelerin yapısında bulunarak, esas cümlelerin herhangi bir adla belirlenen ögesinin anlamını niteleyerek, ona yan yana bağlanarak tabii tutulan yardımcı cümlelere *niteleyici yan cümlesi* denir. Örneğin: Minii helsen ügiig bitgii martaarai. (Миний хэлсэн үгийг битгий мартаарай. "Benim söylediğim sözü unutmayın.") Acil saitin am'dral sain. (Ажил сайтын амьдрал сайн. "İşi iyi yaranın hayatı iyi.") Niteleyici yan cümlelerin yüklemi sıfat-fiil eki ve ilgi durumu ekleriyle şekillenir. Örneğin: Tanı tar'san mod saihan urgacee. (Таны тарьсан мод сайхан ургажээ. "Sizin diktiğiniz ağaç güzel yetişmiş.") Та миний өгсөн хариуг авсан уу? (Та миний өгсөн хариуг авсан уу? "Siz benim verdiğim cevabı aldınız mı?")" (ÇM: 302) (MCBS: 268)

Todotgolın helbercilt (Тодотголын хэлбэржилт "Niteleyicinin şekillenmesi"):
"Moğolcada niteleyici iki şekildedir. Yan yana bağlama ve karşılayarak bağlama metodu ile türetilir. Yan yana niteleyici, ilişkili ve ilişkisiz olan adın "-n"(-н) li ve "-n"(-н)'siz gövdeyle diğer adı ile birleşerek niteleyen ve nitelendireni belirtir. hoyor nom (хоёр ном "iki kitap"), höh tengер (хөх тэнгэр "mavi gökyüzü"); Karşılayan niteleyici, ilgi durumu ekleriyle ve yan yana bağlanan kelime ile şekillenerek, nitelendiren adı bağlanır. narnı tuya (нарны туяа "güneşin nuru"), manai eh орон (манай эх орон "bizim ana vatan") vb." (ÇM: 239)

Todotgolın ünsen şinc (Тодотголын үндсэн шинж "Niteleyicinin özellikleri"):
"Niteleyici 1. Yan yana bağlama metodu ile oluşur. hoyor çuluu (хоёр чулуу "iki taş"), minii nom (миний ном "benim kitap"); 2. Bağımsız birleşik kelimeye dayanarak oluşur. tsenher palac (цэнхэр палаж "mavi elbise"), bogino palac (богино палаж "kısa elbise"); 3. Sıfat, sayı, ad, zamir, yer adı, fiiller ile belirlenir. sain хүн (сайн хүн "iyi insan"), gурvan оyutan (гурван оюутан "üç öğrenci"), deed ail (дээд айл "üst komşu"); unşsan nom (уншсан ном "okunduğu kitap"); 4. Anlam olarak varlığın niteliğini belirtir. zuzaan devter (зузаан дэвтэр "kalın defter"), Mөngön aygand tsai uuv. (Мөнгөн аяганд цай уув. "Gümüş bardakta çay içti.") Urt saihan zam. (Урт сайхан зам. "Uzun güzel yol.") Tsenher palасаа ömsöv. (Цэнхэр палажаа өмсөв. "Mavi elbisesini giydi.")" (ÇM: 239)

Todotgon holboh nöhtsöl (Тодотгон холбох нөхцөл "Sıfat-fiil ekleri"): "Moğolcadaki –san (–сан), –sen (–сэн), –son (–сон), –sön (–сөн "–dIk, –An"), –h (–х "–AcAk"), –dag (–даг), –deg (–дэг), –dog (–дог), –dög (–дөг "–Ir"), –aa (–аа), –ee (–ээ), –oo (–оо), –öö (–өө "–An"), –maar (–маар), –meer (–мээр, –моор (–moor "–AcAk"), –mööг (–мөөр), –huits (–хуйц), –hüits (–хүйц "–AsI") gibi eklere *sıfat-fiil ekleri* denir. Bu ekler fiili adla bağlayarak, adın niteleyicisi olur." (MDBAS: 192), (ÇM: 156)

Todotgon holboh nöhtsölin ünsen şinc (Тодотгон холбох нөхцөлийн үндсэн шинж "Sıfat-fiil eklerinin özellikleri"): "1. Fiili adla bağlama temel görevidir. yavsan хүн (Явсан хүн "giden insan"), avdag höls (авдаг хөлс "aldığı maaş") vb. 2. Dil bilgisel düzenine göre cümleinin son yüklemi olmaz fakat söylenişte bitmişlik yüklem olması yaygındır. 3. Sıfat-fiil eki alan kelime bai- (бай- "ol-"), bol- (бол- "ol-") yardımcı kelimelerle bağlanarak birleşik yüklemi oluşturur. 4. Bu ekleri almış yüklemün önüne üл (үл "asla"), es (эс "hiç"), hoino n'yum (хойно нь юм "arkasında"), şüü (шүү "gerçekten"), biz (биз "bil ki...gerçekten"), yostoi (ёстой "mecbur"), heregtei (хэрэгтэй "gerekli") vb. takı kelimeler gelebilir. 5. Sıfat-fiil eklerinden sonra güi (–гүй "–mA, –sIz") olumsuz eki gelebilir. Fakat fiilin diğer eklerinde bu durum yoktur. yavdagгүй (явдаггүй "gitmeyen"), yavahгүй (явахгүй "gitmeyecek") vb. 6. Sıfat-fiil yüklemli cümleinin öznesi genelde ilgi durum eki ile şekillenir. Dagdangiin ehneriin targalsan, Tsermaagiin tursan hoyor yag tentsene. (Дагдангийн эхнэрийн таргалсан, Цэрмаагийн турсан хоёр яг тэнцэнэ. "Dagdan'ın eşinin şişmanladığı, Tserma'nın zayıfladığı aynıdır.") 7. Sıfat-fiil ekleri, kelimeler arasındaki ilişki dışında zamanı da belirtir. Bu durum eklerin birbirinden ayırt edilmesini sağlayan esas özelliğidir. Örneğin: –san (–сан), –sen (–сэн), –son (–сон), –sön (–сөн) geçmiş zamanı; –dag (–даг), –deg (–дэг), –dog (–дог), –dög (–дөг), –aa (–аа), –ee (–ээ), –oo (–оо), –öö (–өө) şimdiki zamanı, –h (–х), –maar (–маар), –meer (–мээр), –moor (–моор), –mööг (–мөөр), –huits (–хуйц), –hüits (–хүйц) gelecek zamanı belirtir." (ÇM: 156)

Toim too (Тойм тоо "Civar sayı"): "Varlıkların sayısını tahminen, yaklaşık olarak belirten isimlere *civar sayı* denir. Civar sayı, asıl sayıya –aad (–аад), –eed (–ээд), –ood (–оод), –ööd (–өөд) ekleri ekleyerek birlik metoduyla oluşturulur. Örneğin: arv +aad (арв +аад "on civarı"), hor+iod (хор +иод "yirmi civarı"), zuug +aad (зууг +аад "yüz civarı"); Asıl sayıdan sonra orçim (орчим "civar"), hav'tsaa (хавьцаа "yaklaşık"), ergem (эргэм "yakın"), garui (гаруй "aşkın"), şaham (шахам "yaklaşık") vb. yardımcı kelimeler

getirilerek analiz metoduyla belirtilir. Örneğin: hor' orçim (хорь орчим "yirmi civarı"), döç ergem (дөч эргэм "kırka yakın"), tav' şaham (тавь шахам "yaklaşık elli"); Sıralı iki sayıyı yanyana koyarak belirtir. Örneğin: tav zurgaa (тав зургаа "beş altı"), naim yös (найм ес "sekiz dokuz"), hor' guç (хорь гуч "yirmi otuz") vb." (ÇM: 147)

Toiruulal (Тойруулал "Dolaylama"): "Varlık ve eylemi doğrudan adlandırmadan başka kelimenin yerine geçirerek anlam değişikliğine uğratarak tasvir etme yöntemine *dolaylama* denir. Dolaylama logik ve tasvir olarak ikiye ayrılır." (MDBAS: 193)

Tol' biçig (Толь бичиг "Sözlük"): "Sözlük, bir dildeki kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre tanımlarını veren, açıklayan ya da başka dillerdeki karşılıklarını gösteren kitaptır. Kavram alanlarına ve çeşitli konulara göre düzenlenen sözlük türleri de vardır. Örneğin: ansiklopedi, dictionary, lexicon, vocabulary vb." (MDBAS: 193)

Tol' biçig sudlal (Толь бичиг судлал "Sözlük bilimi"): "Sözlük bilimi, sözlük çalışmalarını, sözlük oluşturulmasını, sözlük kurallarını, sözlük sistemini ve sözlük gelişimini dil bilimi açısından inceleyen bilim dalıdır. Sözlük bilimi pratik ve teorik olarak ikiye ayrılır." (MDBAS: 194), (ÇM: 345)

Tol' züi bk. Tol' biçig sudlal

Tongoroh arga (Тонгорох арга "Devrikleşme metodu"): "Devrikleşme, ögelerin yerini değiştirme metodu, cümlelerin durağan ve aktif niteliği ile ilgilidir. Devrikleşme kısaca niteleyen ve nitelendirenin bağlanmalarını değiştirerek, pozisyonunun değiştirildiğinden odak öge(rema) ve tabanı (tema) ayırt ederek, devirerek yerleştirmek demektir. Devrikleşme geniş anlamı ile cümlelerin ögelerinin bulunması gereken yerde yer almadan özelleştirilerek öne veya arkaya hareket ettirilmesidir." (MDBAS: 195)

Tongorol (Тонгорол "Devrikleşme"): "Herhangi bir metnin anlamını vurgulamak, konuşma tonlamalarını belirtmek için cümle yapısının çevrilerek yinelenmesine *devrikleşme* denir. Örneğin: Canımı vereyim, savaşa gideyim. Hemen gidersek güneş batımından önce eve varırız, biz. vb." (MDBAS: 195)

Tongorol üg (Тонгорол үг "Devrik söz"): "Söz veya söz birleşmelerinde ses ve hecelerin yerinin değiştirilmesiyle oluşan sözlerdir. Örneğin: hem-meh (хэм-мэх "derece-hile"), nöhöör-örnöh (нөхөр-өрнөх "dost-ilerlemek"), tul-lut (тул-лут "için-dev"), san-nas (сан-нас "vakıf-yaş"), haşaa-şahaa (хашаа-шахаа "çit-zorlaması") vb." (MDBAS: 195)

Tooni ai (Тооны ай "Sayı kategorisi"): "Moğolcada ad, genel tekliği genel çokluk ile zıtlştırılmasıyla sayı kategorisini belirtir. Moğolcada genel teklik sayısını ortaya çıkarmak için belirleyici eki yoktur; genel çokluk sıfır ek ile belirlenir. Genel çokluk sayısını belirten bir kaç yöntem vardır.

1. Kelimenin gövdesine nar (нар "lar") eki getirelerek: ah nar ах нар "abiler"), nomuud (номууд "kitaplar"), tsergüüd (цэргүүд "askerler");
2. Genel çokluğu belirten özel kelimeleri isme bağlayarak: olon хүн (олон хүн "çok insan"), зарим оюутан (зарим оюутан "bazı öğrenciler"), tsöön devter (цөөн дэвтэр "birkaç defter"), heseg hüühed (хэсэг хүүхэд "birkaç çocuk");
3. İsim ve sıfat tekrarlanarak genel çokluğu belirtir: хүн хүний дэргэд очлоо. "insan insanın yanına gitti.") ail ailaar оров. (айл айлаар оров. "aile aileye girdi."), öндөр öндөр uul (өндөр өндөр уул "yüksek yüksek dağ"), namhan namhan baişin (намхан намхан байшин "alçak alçak ev") vb." (ÇM: 131)

Tooni ner (Тооны нэр "Sayı ad"): "Varlıkların sayı, sıra, parça ve bütünü gösteren, cümle içinde genelde gövdesiyle ada bağlanan ve sıfat görevini üstlenen kelimelerdir. Örneğin: Bir, iki, bin, bir milyon, üçer, dörder vb." (MDBAS: 197)

Tooni neriin ündsen şinc (Тооны нэрийн үндсэн шинж "Sayı adın temel özellikleri"): "Sayılar şahıs eki almaz, asıl sayılar diğer sayı adlarının temeli olur, kök ve gövdenin birkaç varyantlı, yapısına göre yalın ve birleşik olarak ayrılır." (MDBAS: 198)

Tooni neriin züil (Тооны нэрийн зүйл "Sayı ad türleri"): "Sayı adları, anlamına göre asıl sayı, sıra sayı, topluluk sayı, civar sayı, üleştirme sayı, tekrar sayı, kesirli sayı olarak ayrılır." (ÇM: 146)

Tovçilson üg bk. Tovçlol

Tovçlol (Товчлол "Kısaltma"): "Basit kelimelerin ve birleşik kelimelerin içindeki harflerden bazıları ile belirli kurallara uyarak kısa yazmak ve kolaylık sağlamak için ortaya çıkan dilin tasarruf biçimine *kısaltma* denir. Moğolcada kısaltma, yazı kuralına göre:

1. MU >Mongol uls (МУ >Монгол Улс "Moğolistan"), UİH >Mongol Ulsın İh Hural (УИХ >Монгол Улсын Их Хурал "Moğolistan Büyük Meclisi"), MUİH >Mongol Ulsın İh Surgul' (МУИС >Монгол Улсын Их Сургууль "Moğolistan Devlet Üniversitesi") gibi kelimelerin ilk harfleriyle;
2. Nya-bo >nyagtlan bodogç (Ня-бо >нягтлан бодогч "muhasebeci"), tög >tögrög (төг >төгрөг "Moğol para birimi"), Montsame >Mongolın Tsahilgaan Medee (Монцамэ >Монголын Цахилгаан Мэдээ ("Moğolistan Telekom") vb. kelimelerin ilk heceleriyle;
3. UB >Ulanbatur (УБ >Улаанбаатар "Moğolistan başkenti"), BH >Bayanhongor (БХ >Баянхонгор "Bayanhongor ili") vb. iki isimden oluşan kelimelerin ilk harfleriyle;
4. d-r >doktor (д-р >доктор "Ph.D"), -r >dugaar (-р >дугаар "-inci") vb. kelimelerin ilk ve son harfiyle kısaltılabilir. İavlax товчоо >İavlax (Лавлах товчоо >лавлах "müşteri hizmeti"), niseh buudal >niseh (нисэх буудал >нисэх "hava alanı") birleşik kelimesinin son kelimesini çıkararak ilkinin kullanarak kısaltılabilir." (ÇM: 125)

Tögsgöh nöhtsöl (Төгсгөх нөхцөл "Çekim eki"): "Moğolcada çekim eki ad ve fiil olmak üzere ikiye ayrılır. Fiil çekim eki, zaman eki ve şahıs eki olarak; zaman ekleri geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman eki olarak üçe ayrılır. Şahıs ekleri ise birinci, ikinci ve üçüncü şahısları belirtir." (MDBAS: 200) bk. **Nöhtsöl**

Tölöölön nerleh (Төлөөлөн нэрлэх "Kapsamlayış"): "Varlığı bütünü ile ya da parça parça temsilen adlandıran kelimenin anlamını aktararak kullanılmasına denir. Bir başka deyişle adlandıran adı ya geniş anlamla ya da dar anlamla kullanılabilir. Örneğin: Moğolcada ger бүл (гэр бүл "aile") kelimesini ifade eden birkaç kelime vardır. манай ам бүл тавуул. Bizim nüfusumuz beş- denildiğinde ailedeki nüfus sayısını; ene sum 2000 örhtei. (энэ сум 2000 өрхтэй. "Bu köyde 2000 ev vardır.") denildiğinde o köydeki bütün ailelerin sayısını ifade etmiştir." (MDBAS: 200)

Tölöönii üg (Төлөөний үг "Zamir"): "Evrendeki insan, cins ve onların özellik, sayı, yer, zaman ve eylemini doğrudan adlandırmadan, adların yerine kullanılan, sorarak öğrenme anlamlı kelimelere *zamir* denir. Zamirler yalın haldeyken kimi ve neyi temsil ettiği cümlelerin içinde daha açık olarak anlaşılabilir. Moğolcada zamirler şunlardır: biyiin tölөөний үг (биеийн төлөөний үг "kişi zamiri"), zaah tölөөний үг (заах төлөөний үг "işaret zamiri"), asuuh tölөөний үг (асуух төлөөний үг "soru zamiri"), ööriin tölөөний үг (өөрийн төлөөний үг "dönüşlü zamir"), todorhoigüi tölөөний үг (тодорхойгүй төлөөний үг "belirsizlik zamiri") ve yalgah tölөөний үг (ялгах төлөөний үг "ayırtıcı zamir").

Moğolcada zamirlerin özellikleri şunlardır.

1. Zamirler, dilin gelişme aşamasında ses yapısı ve iç düzeni olarak çok az değişime uğrar.
2. Zamirlerin kök ve gövdesi çok varyantlıdır. Örneğin: Birinci şahıs zamirinin 1. teklik şahısı bi- (би-) kökü min- (мин-), nam- (нам-), nad- (над-) şeklinde dört varyantlıdır.
3. Zamirler bütün somut kelimeleri temsil ettiğinden o kelimelerdeki dil bilimsel kategorilerini de barındırır; isim ve fiil ekleri alabilir.
4. Cümlede bütün öğelerin görevini üstlenebilir. Başka bir deyişle, adlar özne (*ögüülegdehüün-* өгүүлэгдэхүүн), nesne (*tusagdahuun-* тусагдахуун); sıfat ve sayı sıfatını belirtirse niteleyici (*todotgol-* тодотгол); yer ve zamanı belirtirse zarf (*baits-* байц); fiili belirtirse yüklem (*ögüülehüün-* өгүүлэхүүн) olur." (ÇM: 175)

Tölöviin ai (Төлөвийн ай "Tasarlama kategorisi"): "Konuşmacının söylediği konunun içeriğinin gerçek durumla ilişki kurularak fiil yapısıyla belirtilen kategoriye denir. Tasarlama kipleri emir-istek, bildirme, şart, gereklilik olarak sınıflandırılır. Tasarlama kipleri fiilin zaman ve şahıs ekler ile belirlenir. Ah yavlaa. (Ах явлаа. "Abi gitti.") Ah yavsee. (Ах явжээ. "Abi gitmiş.") yavlaa (явлаа "gitti"), yavsee (явжээ "gitmiş") fiillerde geçmiş zamanı belirtmekle beraber fiilin gerçekleştiğini konuşmacı tarafından öğrenilip öğrenilmediği kiplik anlamını belirtmektedir. Çi yavaarai. (Чи яваарай. "Sen gitmelisin.") Çi yavaaç. (чи яваач. "Sen gitsene.") Çi yavuuzai. (Чи явуузай. "Sen gitmeyesin.") cümlelerinde ikinci şahıs belirtmek dışında istişare emir, gereklilik ve uyarma vb. kiplerini belirtmiştir." (MDBAS: 200)

Töröl hel (Төрөл хэл "Akraba diller"): "Aynı ana dilden gelen, aralarında yapı ve söz varlığı bakımından yakınlıklar bulunan ve bir dil ailesi oluşturan dillerdir. Altay dil ailesi içinde Türkçe ve Moğolca gibi." (GTS: 15), (DBTAS: 348)

Töröl üg (Төрөл үг "Alt kelime"): "Kelimelerin daha genel bilgilere ad olan anlamların altında yer alma ve daha dar bilgilere ad olma durumu, tür ve çeşitlerinin ilişkisini gösteren kelime hazinesi birimine *alt kelime* denir. Örneğin: "enstrüman" kelimesi mızıka, saz, ney, zurna, flüt vb. alt kelimeleri temsil eden üst anlamlı bir kelimedir. Mızıka, saz, ney, zurna, flüt kelimeleri enstrümanın kavramına sığan alt kelimelerdir. Tür-çeşit, parça-bütün arasındaki ilişki ayırdır. Örneğin: parmak, tırnak, eklem kelimeleri "el"-i tamamlayan kısımlarıdır. Fakat parmak, tırnak eklem hiç biri "el"-in temel niteliğini içermez. Baş kelimesi vücudun temelini temsil etmez." (DBTSAS: 162)

Töröl ügiin üür (Төрөл үгийн үүр "Akraba kelimelerin kümesi"): "Bir kökten eş ve art zaman temasında ortaya çıkan kelimelerin bütününe denir. Örneğin: salah (салах "boşanmak, aygılmak"), salaа (салаа "aygı"), salaalah (салаалах "aygılmak"), salalt (салалт "boşanma"), salmagar (салмагар "sarkmış"), salan (салан "dikkatsiz"), salangi (саланги "aygı"), salbalzah (салбалзах "sarkmak"), salbarlah (салбарах "dallanmak"), salganah (салганах "sallamak"), salguu (салгуу "ırak"), salhi (салхи "rüzgâr") vb." (MDBAS: 202)

Töröl ügs (Төрөл үгс "Akraba kelimeler"): "Bir köke yeni kelime türeten farklı ekler getirildiğinde türeyen, iki ve ikiden fazla grup halindeki kelimeye *akraba kelimeler* denir. Örneğin: hagал (хагал "kır"), hagar (хагар "kırıl-"), hagaç (хагач "parçala-"), hagats- (хагац- "aygıl-"), hagas (хагас "yarım") vb. kelimeleri haga (хага- "kır-") kökünden türemiştir; yavts (явц "gidişat"), yavgan (явган "yaya"), yavdal (явдал "gidişi"), yavuul (явуул "yolcu") vb. kelimeleri yav- (яв- "git-") kökünden türeyen akraba kelimelerdir. Akraba kelimeleri bir kelimenin dil bilgisel çok şekilleriyle karıştırılmamalıdır." (MDBAS: 202)

Tösöö (Төсөө "Yakıştırma"): "Dilde var olan bir ses, biçim, söz ve söz dizimi yapısına benzetilerek, bu yapı örnek alınarak, yeni biçim veya söz dizimi yapılarının elde edilmesine *yakıştırma* denir. Yakıştırması dilin her biriminde belirir." (DBTS: 624), (MDBAS: 202)

Tösööt üg (Төсөөт үг "Benzer kelime"): "Yazılış, telâffuz ve anlamının herhangi niteliğiyle birbirine benzeyen kelimelere *benzer kelime* denir. Benzer kelimeler birbirinden farklı yazıldığından eş kelimelere benzemez. Fakat bazı benzer kelimeler birbirine yakın anlamlı olduğundan eş anlamlı kelimelere benzeyebilir. Örneğin: saaral, buural (саарал, буурал "gri, ak düşen"), tahiih, muriih (тахийх, муруйх "eğrilmek") kelimeler hem yazılış hem söyleniş olarak birbirine benzemektedir. Benzer kelimelerin anlamı aynı olmak zorunda değildir. Sadece herhangi bir benzerlikle birbirine benzemesi özelliğini oluşturur. tsagaan-tsegeen (цагаан-цэгээ "beyaz-süt ürünü"), gatlah-getleh (гатлах-гэтлэх "geçmek, aşmak"), tselger-delger (цэлгэр-дэлгэр "geniş, ferah")" (ÇM: 333)

Töv Mongol Hel (Төв монгол хэл "Merkez Moğol Dili"): "Nüfusun üçte ikisinin konuştuğu tahmin edilen Halha şivesine *Merkez Moğol dili* olarak tanımlanır. Merkez Moğol dilinin Darhad, Sartuul, Hotgoid, İlgin, Halha, Ööld, Dariganga, Üzemçin ağızları vardır." (MDBAS: 198)

Tövöd har' üg (Төвөд харь үг "Tibetçe ödünç kelimesi"): "Tibetçeden Moğolcaya giren çoğu kelimeler din, örf ve ayinlerle ilgilidir. maaramba (маарамба "Tibette tıpla ilgilenen kişi, doktor"), hamba (хамба "buddizmin dini kişinin unvanı"), buram (бурам "helva"), luivar (луйвар "dolandırıcılık"), mayag (маяг "tarz"), naiz (найз "dost"), hand (ханд "dem"), şil (шил "sam") gibi kelimeler az çok kullanılmaktadır. Davaa (Даваа "Pazartesi"), Myagmar (Мягмар "Salı"), Lhagva (Лхагва "Çarşamba"), Pürev (Пүрэв "Perşembe"), Baasan (Баасан "Cuma"), Vyamba (Бямба "Cumartesi"), Nyam (Ням "Pazar") kelimeler Moğolcada gün ve insan ismi olarak kullanılmaktadır." (ÇM: 338), (MDBAS: 199)

Tövönh (Төвөнх "Gırtlak"): "Soluk borusu ile yutak arasında bulunan, kıkırdaktan oluşan, ses kutusu denilen organa gırtlak denir. Soluk verme sırasında dışarı çıkan hava ile gırtlakta bulunan ses telleri titreştirilerek sesin oluşması sağlanır." (DBTSAS: 32)

Tusagdahuun (Тусагдахуун "Nesne"): "Nesne ve fiille dolaylı ve dolaysız şekilde ilişki kuran, yüklemle etkilediği şahıs veya varlıkları belirten ve durum ekleri ile şekillenen cümlelerin yardımcı ögesidir. Örneğin: Sarnain delbeend şüüder uanan. (Сарнайн дэлбээнд шүүдэр унана. "Gül yaprağında şebnem düşer.") Baldan hüühed zoddoggüi. (Балдан

хүүхэд зоддоггүй. "Baldan çocuk dövmez.") Nesne belirli ve belirsiz olarak ikiye ayrılır." (ÇM: 247), (MDBAS: 203)

Tusagdahuun gişüün ögүүлber (Тусагдахуун гишүүн өгүүлбэр "Nesne yan cümlesi"): "Yanyana birleşik cümlenin yapısında bulunan, esas cümlenin yüklemine objekt anlam ile açıklayarak, yan yana bağlamayla tabi olunarak bağlanan yan cümleye *nesne yan cümlesi* denir. Nesne yan cümlesinin öznesi ilgi ve yönelme durumu ekler ile şekillenir. Örneğin: Çamaig irehiig hüleey. (Чамайг ирэхийг хүлээе. "Senin gelmeni bekleyeyim.") Mongol hün morind garamgaig gadaadın хүмүүс гайхдаг. (Монгол хүн моринд гарамгайг гадаадын хүмүүс гайхдаг. "Moğol halkının ata ustaca binmesine yabancılar şaşırır.")" (MCBS: 272), (ÇM: 304)

Tusah üil üg (Тусах үйл үг "Geçişli fiil"): "Eylemi gerçekleştiren şahıs dışında fiile etkilenen hedefe yönelik eylemi, yani nesneyi tabi tutabilen fiile *geçişli fiil* denir. Örneğin: Ah mor' bariv. (Ах морь барив. "Abi at tuttu.") cümlesinde bar'- (барь- "tut-") fiili mor'(морь "at") Neyi tuttu? belirli nesneyi tabi tuttuğundan geçişli fiil olur. Fiilin geçişli ve geçişsiz olması onun aktif olmasına bağlıdır. Geçişli fiil geçişsiz; geçişsiz fiil geçişli olarak değiştirilebilir. Örneğin: bod >bodogd (бод- >бодогд "düşün- >düşündür-"), biç- >biçigd- (бич- >бичигд- yazıl- "yaz- >yazıl-"), tsats-tsatsar- (цац- >цацар- "ser- >serpil"), yav->yavuul- (яв- >явуул- "göt- >gönder-"), suu- >suulga- (суу- >суулга- "otur- >oturt-"), gar- >garga- (гар- >гарга- "çık- >çıkır-") vb. Geçişli ve geçişsiz fiilin nitelikleri çatı kategorisiyle bağlantılı olmakla beraber fiil türetme eklerinin bazıları geçişli ve geçişsiz fiili türetme görevlidir." (MDBAS: 204)

Tuslah üg (Туслах үг "Yardımcı kelime"): "Cümledeki kelimelerin bir kısmı dil bilgisel anlamlı, diğer bir kısmı sadece dil bilgisiyle ilgilidir. Örneğin: Bid domogt gov' nutagtaa sain saihan ac töröhiin tuld biy setgelee hairlahgüi hödölmörlöh bögөөд еrtний gайхамшигт өвөрмөц баигалиараа бахархаж байдаг хүмүүс шүү дээ. (Бид домогт говь нутагтаа сайн сайхан аж төрөхийн тулд бие сэтгэлээ хайрлахгүй хөдөлмөрлөх бөгөөд эртний гайхамшигт өвөрмөц байгалиараа бахархаж байдаг хүмүүс шүү дээ. "Biz efsane gibi Gobi memleketimizde güzel yaşayabilmek için beden ve ruhumuzu düşünmeden çalışan ve eski güzel muhteşem tabiatımızla gurur duyan milletiyiz ki.") cümlesindeki 21 kelimenin 17'si söz varlığı anlamlı, isim ve fiil gövdesiyle herhangi bir kelime ile bağlanarak, tek

başına öge olmuşken tuld (тулд "için"), bögөөд (бөгөөд "ve"), шүү (шүү "bil ki..."), дээ (dee "tek başına anlam ifade etmez") kelimeleri cümle ve ögeleri bağlamak, cümlenin anlamını ispatlayarak bildirmek dışında herhangi bir görev üstlenmez. Bu özelliğinden dolayı bütün kelimeler esas ve yardımcı olarak ikiye ayrılır. Esas kelimeler kelime hazinesel anlamlı, dil bilgisel kategoriyle şekillenerek, cümlede tek başına öge olur. Yardımcı kelimeler kelime hazinesi bakımından anlamsız, dil bilgisel kategoriyle şekillenmeyen ve cümlede tek başına öge olmayan kelimelerdir. Esas kelimelerle karşılaştırıldığında yardımcı kelimeler dilin gelişme aşamasında sonradan gelişmiştir. Bir başka deyişle, isim ve fiilin kök, gövdesi bağımsız anlamını yitirip dil bilgisel kalıba girerek yardımcı kelime haline gelmiştir. Örneğin: ül (үл "asla"), es (эс "asla, -mA"), бүү (бүү "asla, -mA"), bitgii (битгий "-sIz"); маş (маш "çok"), нен (нэн "pek"), тун (тун "çok"); шиг (шиг "gibi"), haga (хага "kırılma ses taklidi"), huga (хуга "kırılma ses taklidi"), tsoo (цоо "pekiştirme kelime"); tsöm (цөм "pekiştirme kelime"), bas (бас "dA"), yer (ер "genelleme anlamı taşıyan") gibi yardımcı kelimeleri kelimenin kök ve gövdesinden; bögөөд (бөгөөд "veya"), agaad (агаад "veya"), atal (атал "ama"), tuld (тулд "için"), учраас (учраас "için"), талаар (талаар "hakkında"), atugai (атугай "bile"), buyu (буюу "ve"), иймеес (иймээс "bu yüzden"), esvel (эсвэл "ya da"), хүртэл (хүртэл "kadar"), dahin (дахин "defa"), biz (биз "tek başına anlamsız"), үнехээр (үнэхээр "gerçekten"), медеес (мэдээж "elbette"), hervee (хэрвээ "eğer"), harin (харин "ama"), ulmaas (улмаас "daolyı"), garui (гаруй "aşkin"), орчим (орчим "kadar"), yaldamd (ялдамд "iken") vb. yardımcı kelimeler ad ve fiilin belirli şekilde kalıplaştığından ayrı ayrı yardımcı kelimeler ortaya çıkmıştır. Çağdaş Moğolcada bütün yardımcı kelimeler görevine göre bağlayıcı ve takı kelime olarak ikiye ayrılır." (СМ: 178)

Tuslah ügiin arga (Туслах үгийн арга "Yardımcı kelime metodu"): "Herhangi dil bilgisel bir anlamı 'esas kelime+yardımcı kelime' ve 'yardımcı kelime + esas kelime' gibi birleşme yapısıyla ortaya çıkarma yöntemine *yardımcı kelime metodu* denir. Örneğin: ирж байна ("geliyorum") devam etmekte olan şimdiki zaman; çinii tuhai (чиний тухай "senin hakkında") belirtili nesne; yavsан учир (явсан учир "gittiği için")-seber; маş sain (маш сайн "çok iyi")-pekiştirme; ül bolno (үл болно "asla olmaz")-olumsuzluk; бүү yav (бүү яв "gitme") emir anlamını belirtmiştir." (MDBAS: 205)

Tuslah üil üg (Туслах үйл үг "Yardımcı fiil"): "Moğolcada yardımcı fiil kelime hazinesi, anlam bilim, cümle bilim, yazım ve imlâ bilimlerinin ortak özelliğini taşıyan kelimeleridir. N. Poppe, T. Pagva, P. Byambasan, P. Külmann, Yu. Mönh-Amgalan gibi araştırmacılar Moğolcada bai- (бай- "ol-"), bol- (бол- "ol-") kelimeleri cümlede esas fiille aynı görevi üstlenmeyen, dil bilgisel anlam içeren, başka kelimelerle kolay değiştirilmeyen, esas fiil olmadan rastlanmayan fiilleri yardımcı fiil olarak tanımlamışlardır. Bu fiiller isim ve fiile yardımcı olarak birleşik isim ve fiil yüklem olarak, öznenin zaman, durum ve kiplik anlamını ortaya çıkartır. bai- (бай- "ol-"), bol- (бол- "ol-") yer ve zamanın ilişkisini temsil eden kelimelerde doğrudan arkalarından getirilirse bağımsız kullanılabilir. Fakat Mongolistler sadece kelimeleri bai- (бай- "ol-"), bol- (бол- "ol-") yardımcı kelime değil, bunun dışında da a- (a- kelime kökü), avah (авах "almak"), aldah (алдах "kaybetmek"), amcih (амжих "yetişmek"), baih (байх "olmak"), barah (барх "bitirmek"), boloh (болох "olmak"), bö- (бө- kelime kökü), bui (буй "olmak"), garah (гарх "çıkmaq"), geh (гэх "demek"), duusah (дуусах "bitmek"), diileh (дийлэх "yenmek"), ireh (ирэх "gelmek"), medeh (мэдэх "bilmek"), odoh (одох "gitmek"), oloh (олох "bulmak"), oroh (орох "girmek"), orhih (орхих "bırakmaq"), ögöh (өгөх "vermek"), suuh (суух "oturmak"), tarah (тарх "dağılmaq"), taarah (таарах "karşılaşmaq"), üzeh (үзэх "görmek"), hayah (хаях "atmaq"), hotsroh (хоцрох "gecikmek"), hevteh (хэвтэх "yatmaq"), çadah (чадах "yarabilmek"), ehleh (эхлэх "başlamak"), yavah (явах "gitmek"), yadah (ядах "çabalamak"), yalah (ялах "yenmek") gibi kelimeleri saymıştır. 2011 yılında "Çağdaş Moğolcanın Yardımcı Fiilin Araştırılması" konulu eserini ele alarak doktorasını savunan Mongolist Sun Byongü bu konuyu eserinde açıkça vurgulamıştır." (MDBAS: 205)

Tügeel too (Түгээл тоо "Üleştirme sayı"): "Bir çeşit cismi eşit sayıya paylaşılarak dağıtmak, bölerek ayırt etme anlamlı sayıya *üleştirme sayı* denir. Asıl sayı tekrarlanarak *üleştirme sayı* belirtir. Örneğin: Suragçid hoyor hoуroor суув. (Сурагчид хоёр хоёроор суув. "Öğrenciler ikişer ikişer oturdu.") Caaluudad neg neg şaar, gurav gурvan çihер өгөв. (Жаалуудад нэг нэг шаар, гурав гурван чихэр өгөв. "Miniklere birer birer balon, üçer üçer şeker verdi.")" (ÇM: 147)

Tür üildeh baidal ("Tүр үйлдэх байдал Geçicilik aspekti"): "Fiil gövdesine –zna (–зна), -zno (-зно), -zne (-знэ), -znö (-знө) ekleri eklenerek *geçicilik aspekti* belirtilir. Örneğin: hiizne (хийзнэ "yarıver"), hüleezne (хүлээзнэ "bekleyiver"), yavzna (явзна

"ilerleyiver", Zamaas garç hoyor buudal alhaad tür zogsoc tenger ongoihıg hüleeznev. (Замаас гарч хоёр буудал алхаад түр зогсож тэнгэр онгойхыг хүлээзнэв. "Yoldan çıkararak iki durak yürüyerek biraz duraksayarak gökyüzünün açılmasını bekleyiverdi.") vb. Bu ekler bütün fiillere eklenebilir fakat az kullanılır. Fiilden önce tür (түр "biraz ") ön takı kelimeyi getirerek aynı anlamı belirtebilir. Örneğin: tür bos (түр бос "biraz kalk"), tür hülee (түр хүлээ "biraz bekle") gibi." (ÇM: 154)

Tüühen har'tsuulsan arga (Түүхэн харьцуулсан арга "Tarihi karşılaştırılmalı metodu"): "İlk araştırma metodu olarak bilinir. Bu metotla çeşitli aynı dil grubundan olan dillerin değişiminin, onların köken bakımından genel niteliklerini ispatlamasına dayanarak art zaman açısından incelenebilir." (DBTAS: 358)

Tüühen ulamclalın zarçim (Түүхэн уламжлалын зарчим "Tarihi geleneksel prensibi"): "Bu prensip, kelimenin daha önce nasıl yazıldığını göze alarak yazılmasını inceler. Moğolcanın yeni yazısında tarihi gelenekselini koruyarak yazılan birçok kelime vardır. Örneğin: хүмүүжил-хүн (хүмүүжил-хүн "terbiye-insan"), гaгцхүү-ганц "ancak-tek"), helegsed-helsen (хэлэгсэд-хэлсэн "söyleyenler-söyledi"), рашаан (рашаан "maden suyu"), явнам (явнам "gidiyorum"), танаа-танд (танаа-танд "size"), Dagva-Davag (Дагва-Даваг "insan ismi"), İdşinhorloo-İçinhorloo (Идшинхорлоо-Ичинхорлоо "insan ismi") vb.

Klasik Moğol yazısının doğru yazım kuralını ilk ses birim ve ses kuralına göre oluşturduğu belli olsa da ondan yüzlerce yıl geçtikten sonra yazılışının ilk olduğu dönemdeki gibi kalmıştır. Telâffuzu çok değiştiğinden çoğu kelimenin yazılışı tarihi geleneksel prensibine uygun olarak kalmıştır. Örneğin: emün-e >ömnö "önde", abu >aav "baba", agula >uul "dağ", saguri >suur' "temel", gagtsa >gants "tek", хүмүн >hүн "insan" vb." (ÇM: 87)

2.20. /Ts/ Harfiyle Başlayan Terimler

Tsagaan tolgoi (Цагаан толгой "Alfabe"): "Bir dildeki harflerin belirli bir sıraya dizilmiş bütününe denir. Alfabe, dilin yazıya dönüştürülmüş biçimidir. Alfabe, kendine has kural ve elementli sıralı sistemlendirilmiş birliktir. Alfabe, düzenli sıralanma kuralına göre sözlük, arşiv doküman vb. bilgileri saklama ve arayarak bulunmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Dünyada birçok ulus ve millet bir harfle bir kelimeyi, bir heceyle, bir sesle

veya farklı işaretli alfabeler kullanmaktadır. Örneğin: Arap alfabesi, Yunan alfabesi, Latin alfabesi, Moğol alfabesi." (MDBAS: 285)

Tsagaar tögsgöh nöhtsöl (Цагаар төгсгөх нөхцөл "Zaman eki"): "Fiilin zaman ile ilişkisini belirten eklerdir. Moğolcada şimdiki zamanı belirten –na (–на), –ne (–нэ), –no (–но), –nö (–нө) ekleri, gelecek zamanı belirten –na (–на), –ne (–нэ), –no (–но), –nö (–нө) ekleri, duyulan geçmiş zamanı belirten –see (–жээ), –çee (–чээ) ekleri, görülen geçmiş zamanı belirten –laa (–лаа), –v (–в) vb. ekler bulunmakta ve cümlelerin sonundaki yüklem eklenir." (MDBAS: 285)

Tsagiin ai (Цагийн ай "Zaman kategorisi"): "Eylemin zamanını ifade eden zamanı hesaplama noktasıyla ya da bir eylemin zamanını diğer eylemin zamanı ile karşılaştırarak dilde ifade edilmesine *zaman kategorisi* denir. Fiilin zamanı absolut yani yalın ve nisbi (genel) yani birleşik zaman olarak ikiye ayrılır. *Yalın zaman*, söylendiği anla koşullaştırılarak şimdiki, geçmiş ve gelecek zamanı ifade eder. Örneğin: biçic baina (бичиж байна "yazıyor") şimdiki zaman, biçne (бичнэ "yazacak") gelecek zaman, biçsee (бичжээ "yazmış") geçmiş zaman vb. *Genel (nisbi) zaman*, bir eylemin zamanını diğer eylemin zamanıyla kıyaslayarak ve söylendiği anla bağlayarak hesaplanmasını ifade eden zamandır. Örneğin: Dorciig oçihod ah n' yavçihsan bailaa. (Доржийг очиход ах нь явчихсан байлаа. "Dorc vardığında abisi gitmişti.") cümlesinin esas zamanı geçmiş, yavah (явах "gitmek") fiili oçih (очих "varmak") fiilinin zamanıyla kıyaslarsak aynı geçmiş zaman olduğu için, yavçihsan bailaa (явчихсан байлаа "gitmişti") fiilinde ifade edilen zaman ise (past in the past) geçmişte geçmiş zamandır. Genel (nisbi) zaman, geçmişte şimdiki, geçmiş, gelecek, gelecekteki geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman olarak ayrılabilir." (MDBAS: 285)

Tsagiin baits (Цагийн байц "Zaman zarfi"): "Moğolcadaki zaman zarfi isimle belirlenir ve fiilin gerçekleşecek zamanının çeşitli derecelerini gösterir. Eğer ilişkisi olmayan isimle belirlenmişse zaman ilişkisi anlamı belirtir, yan bağlayıcı kelimeler; bulunma, vasıta ve çıkma durumlarıyla şekillenir. Örneğin: Gal deer tav'san tsai dorhnoo butslav. (Гал дээр тавьсан цай дорхноо буцлав. "Osağa konan çay hemencik kaynadı.") Odoo negent serüün orsee. (Одоо нэгэнт сэрүүн оржээ. "Şimdi hava serin olmuş.") Ene havar şuurga tav'sangüi. (Энэ хавар шуурга тавьсангүй. "Bu bahar fırtına kopmadı.") Manaihan

öçigdör cüciг үзев. (Манайхан өчигдөр жүжиг үзэв. "Bizimkiler dün tiyatro izledi.") vb. Zaman zarfı, zaman ismi, bulunma, vasıta, çıkma durumları ve zaman anlamlı yardımcı kelimeler ile belirlenir. Örneğin: Horind, aclaa duusgana. (Хоринд, ажлаа дуусгана. "Yirmisinde, işimi bitireceğim.") Tsagiin hütend gadaa mösön deer gulgatsgaay. (Цагийн хүйтэнд гадаа мөсөн дээр гулгацгаая. "Havanın soğuşunda buzun üstünde kayalım.") Bүrii gegeeger şine sarnı gereld şoşıv. (Бүрий гэгээгээр шинэ сарны гэрэлд шогшив. "Karanlıkta ay ışığında atla koştu.") Öglöönöös ehlen orson бороо, üdiin herd arılav. (Өглөөнөөс эхлэн орсон бороо, үдийн хэрд арилав. "Sabah başlayan yağmur öğlen gibi durdu.") Bid tavan tsag hürtel hiçeel davtav. (Бид таван цаг хүртэл хичээл давтав. "Biz saat beşe kadar ders çalıştık.") Tsagt 20 km yavdag baıv. (Цагт 20 км явдаг байв. "Saatte 20km hızla giderdi.") vb." (ÇM: 245)

Tsagiin ner (Цагийн нэр "Zaman adı"): "Sadece zaman belirten ve zamanı ifade eden adlardır. Zaman adı, Ne zaman? Kaç civarı? gibi soruları cevaplar. Zamanın genel niteliğine dayanarak dil bilgisel ve dil bilgisel olmayan olarak ayrılır.

Dil bilgisel zamanı geçmiş, şimdiki ve gelecek olarak üçe ayırır. Geçmiş genel zaman ismi: ert (эрт "erken"), oroi (орой "geç"), ur'd (урьд "evvel, önce"), hediin (хэдийн "çoktan"), hedüin (хэдүйн "çoktan") vb.; Geçmiş belli zaman ismi: öçigdör (өчигдөр "dün"), urcıgdar (уржигдар "dün ertesi"), nodnin (ноднин "geçen sene"), say (сая "az önce") vb.; Şimdiki genel zaman ismi: edügee (эдүгээ "bu zamanlar"), önöö (өнөө "bu zaman") vb.; Gelecek genel zaman ismi: darui (даруй "hemen"), daraa (дараа "sonra"), daruihan (даруйхан "hemencik"), hocim (хожим "daha sonra"), hoişid (хойшид "bundan sonra"), möd (мөд "еруеу"), mödhön (мөдхөн "en kısa zamanda") vb.; Gelecek belli zaman ismi: margaaş (маргааш "yarın"), nögöödör (нөгөөдөр "ertesi gün"), nögöödriin margaaş (нөгөөдрийн маргааш "yarından iki gün sonra") vb.

Dil bilgisel olmayan zaman ismi: ürgelc (үргэлж "daima, her"), үүрд (үүрд "sonsuz, baki"), önö (өнө "çok eski zamandan"), önöd (өнөд "çok eski zamandan"), mönh (мөнх "baki"), yamagt (ямагт "her daim"), dandaа (дандаа "her zaman"), hezeed (хэзээд "her zaman"), aşid (ашид "ebedi"), nasad (насад "hayat boyunca"), egnegt (эгнэгт "sonsuz") vb." (MDBAS: 287)

Tseg (Цэг "Nokta"): "(.) Nokta, cümleinin sonunda, soyadının ilk harf ya da ilk hecesinden sonra, sıra sayıdan sonra, harften sonra tarih yazılırken, internet web siteleri vb. yerlerde kullanılır." (DBTSAS: 257)

Tseg tseglel (Цэг цэглэл "Noktalama"): "Yazı dilinde kullanılan, okumayı kolaylaştırmak için birtakım işaretlere verilen terim nitelikli kavrama *noktalama* denir. Yazı dilinde bu işaretleri nasıl kullanılacağıyla ilgili oluşturulmuş kurallar vardır. Noktalama; nokta (.), virgül (,), noktalı virgül (;), iki nokta (:), ünlem işareti (!), soru işareti (?), çizgi (-), uzun çizgi (—), eğik çizgi (~), tırnak işareti ("), ayraç ([]), kesme işareti (') vb. işaretleri içerir. Görev açısından ayırma, sınırlama ve belirtme olarak sınıflandırılır." (MDBAS: 289) "Ne zaman ve nasıl kullanılması gerektiği noktalama kurallarına göre uygulanır. Örneğin: Paragraf: Metin ya da cümle yazılırken paragrafla başlanılabilir. Virgül: Sıralı cümle yazılırken, yalın hal ile şekillenmiş fiiller ve yan cümleleri ayırmakta kullanılır. Ayraç; Alıntı veya bir sözün kime ait olduğunu; yabancı bir kelimenin okunuşunu veya bir sözcüğün eş anlamını ve metinle ilgili daha fazla açıklama ihtiyacı duyulduğunda ayraç içinde yazılır." (DBTSAS: 256)

Tsegtei taslal (Цэгтэй таслал "Noktalı virgül"): "Cümle içinde sıralı öğeleri anlam açısından ayırmak, bağımsız cümleleri anlam çerçevesinde sınırlamak ve bitmemiş cümlelerde kullanılan (;) biçimindeki işarettir. Örneğin: Тану хув'д ариун тсеврийн hereglel; ойр зуурин эм тан; пүүгээ дэвсгэрээ авах хэрэгтэй. (Таны хувьд, ариун цэврийн хэрэглэл; ойр зуурын эм тан; пүүгээ дэвсгэрээ авах хэрэгтэй. "Sizin için, kişisel bakım malzemeleri; ihtiyaç duyduğunuz ilaçlar; tulumunuzu almanız yeterli.")" (MDBAS: 289)

Tsetsen üg (Цэцэн үг "Atasözü"): "Evreni tanıyarak biriktirdiği bilgi ve deneyimi edebî yönden değerlendirilmiş, fikir eklenmiş, hayata yön gösterebilecek derin anlamlı, bilgeli fikir, edebî tasvirli olan sabit yapılı, halkın kullandığı felsefe ve övgü tarzında olan sözler bütününe *atasözü* denir. Örneğin: Öödlöhöd sereh, sanah, uruudahad untah ideh. (Өөдлөхөд сэрэх санах, Уруудахад унтах идэх. "Başarıda uyanmak ve hatırlamak; başarısızlıkta uyumak ve yemek.") vb. Atasözü şekil açısından felsefe, sosyal-halk ve yaşam olarak sınıflandırılır. Basit ve komedi tarzında olabilir." (MDBAS: 289)

Tsogtsolbor (Цогцолбор "Külliyе"): "Birden fazla cümleyi içeren karmaşık metnin bir kısmına *külliyе* denir. Külliyeyi içeriğine göre ele alırsak bir konulu ve bir kaç olaydan oluşan durumdur. Genelde edebiyât türlerinin metinlerinde rastlanır, en küçük örneği atasözüdür." (MDBAS: 287)

Tsöm utga (Цөм утга "Esas anlam"): "Varlık, kavram ve işaret üçlüsünün doğrudan adlandırılan, insanın zihnine ilk gelen anlamına *esas anlam* denir. Örneğin: Böndгөр helbertei biyiin ehend togtots бүһii, төв medreld bairlah, үсний өнгөөр ялгарах, хүн амьтаны эрхтэн. "yuvarlak şekilli vücudun üst kısmında yer alan, sinir sisteminin bulunduğu, saç rengiyle ayırt edilen insan ve hayvanın organı") denmesi tolgoi (толгой "baş") kelimesinin esas anlamını ifade etmektedir." (ÇMDAT: 34)

Tsuvaа tseg (Цуваа цэг "Sıralı nokta"): "Sıralı nokta (...) şeklinde gösterilir. Yazıda cümlelerin henüz bitmediğini ve örnek alındığı kısmı bilerek bırakıldığını belirtmek için kullanılır." (DBTSAS: 259)

Tsuurai (Цуурай "Yankı"): "Sesin bir yere çarparak tekrar duyulmasına *yankı* denir." (DBTAS: 628)

2.21. /U/ Harfiyle Başlayan Terimler

Ugsarsan niimel ögүүлber (Угсарсан нийлмэл өгүүлбэр "Yanyana birleşik cümle"): "Birleşik cümlelerin temel şeklidir. Anlam ve dil bilgisel açıdan bir cümle esas olarak, diğer cümle onun herhangi öge görevini üstlenerek, tabii tutularak, cümle parçaları yanyana bağlanmış birleşik cümleye *yanyana birleşik cümle* denir. Moğolcada yanyana birleşik cümle, cümle +cümle (yan cümle-temel cümle) yapılıdır. Örneğin: Suragçид багшиин ярихиг сонсоч һиçeengүй суутсгаана. (Сурагчид багшийн ярихыг сонсоч хичээнгүй сууцгаана. "Öğrenciler öğretmenin konuşmasını dinleyerek merakla oturuyorlar.")" (ÇM: 300), (MDBAS: 211)

Ugsarsan niimel үг (Угсарсан нийлмэл үг "Yanyana birleşik kelime"): "Birleşik kelimenin birinin diğerine tabii tutularak bağlanmasına *yanyana birleşik kelime* denir. ediin zasag (Эдийн засаг "ekonomi"), züün ömnө (зүүн өмнө "güney doğu"), arvan hoyor

(арван хоёр "on iki"); bir kelime diğer kelimeye gövdesiyle bağlanmışsa *birlik yanyana birleşik kelime* (hamcic ugarsan niilmel üg): tömör zam (төмөр зам "demir yolu"), har saaral (хар саарал "siyah gri"), arvan hoyor (арван хоёр "on iki") gibi; bir kelime diğer kelimeye ek ile bağlanmışsa *karşılanmış yanyana birleşik kelime* (nairç ugarsan niilmel üg): nomin san (номын сан "kütüp hane"), zoogiin gazar (зоогийн газар "yemek hane") olarak ayrılır." (MDBAS: 212)

Ugsruulah holboo (Угсруулах холбоо "Yanyana bağlama"): "Dil bilgisel açıdan birbiriyle ilişkili olan kelime ve cümle kısımları arasındaki bağlantıya *yanyana bağlama* denir. Örneğin: öndör haşaa (Өндөр хашаа "yüksek çit"), naaş ireh (нааш ирэх "buraya gelmek"); Cargal edlene gedeg augaa ih huv' yörööl. Harin busdad cargal edlüüleh bolomc gedeg bol yöröölöös ç augaa yum. (Жаргал эдлэнэ гэдэг аугаа их хувь ерөөл. Харин бусдад жаргал эдлүүлэх боломж гэдэг бол ерөөлөөс ч аугаа юм. "Mutluluğu yaşamak büyük bir kaderdir. Fakat başkalarına mutluluğu yaşatma fırsatı ise kaderden de büyüktür.")" (DBTAS: 117)

Ugsruulan hamcuulc holboh (Угсруулан хамжуулж холбох "Yanyana birleşerek bağlama"): "Birleşik kelimenin son kelimesinin gövdesini yalnız şekilde esas kelimeye bağlayarak, dil bilgisel ilişki anlamı belirtmesine *yanyana birleşik bağlama* denir. ene nom (энэ ном "bu kitap"), бүх хүмүүс ("bütün insanlar"), nariin bodoh (нарийн бодох "ince düşünmek"), deer bairlah (дээр байрлах "yukarıda yerleşmek")" (MDBAS: 213)

Ugsruulan holboh nöhtsöl (Угсруулан холбох нөхцөл "Yanyana bağlama zarf-fiil ekleri"): "-vç (-вч "-sA"), -magts (-магц), -megts (-мэгц), -mogts (-могц), -mögts (-мөгц "-IncA"), -tal (-тал), -tel (-тэл), -tol (-тол), -töl (-төл "a..a"), -hlaar (-хлаар), -hleer (-хлээр), -hloor (-хлоор), -hlöör (-хлөөр "-dlğİndA"), -val (-вал), -vel (-вэл), -vol (-вол), -völ (-вөл), -bal (-бал), -bel (-бэл), -bol (-бол), -böI (-бөл"-sA"), -nguut (-нгуут), -ngüüt (-нгүүт "-İr -mAz"), -ngaa (-нгаа), -ngee (-нгээ), -ngoо (-нгоо), -ngöö (-нгөө "-ken"), -İgüia (-лгүй "-sİz") gibi ekleri yer, yapı, anlam ve görevi ile benzer olduğundan aynı gruba girmektedir. Bu eklerin genel görevi fiilleri birbirine bağlamaktır." (ÇM: 164)

Ugsruulan holboh üg (Угсруулан холбох үг "Yanyana bağlayıcı kelime"): "Anlam olarak bağlı, cümle ve ögeleri yan yana bağlamakla görevli yardımcı kelimelere denir. Örneğin: Dorc törsөн нутагтаа очихын тулд олон хоног саад бartaаг үл haihуан зүтгесеер уаваа н' ене. (Дорж төрсөн нутагтаа очихын тулд олон хоног саад бартааг үл хайхран зүтгэсээр яваа нь энэ. "Dorc doğduğu мемлекетине gitmek için günlerdir engelleri görmezden gelerek, çabalayarak ilerlemesi budur.") Eh ornıhoo төлөө halуun ам', бүleen tsusaa үл hairlan temtsec уавшан and нөhdiiнhөө tuhai dursan yarihad setgel min' onгоidог. (Эх орныхоо төлөө халуун амь, бүлээн цусаа үл хайрлан тэмцэж явсан анд нөхдийнхөө тухай дурсан ярихад сэтгэл минь онгойдог. "Vatanım için sıcak can, ılık kanını umursamadan mücadele eden dostlarım hakkında andığım zaman içim ferahlar.") Cümlelerdeki tulд (тулд "için") kelimesi cümleyi; tuhai (тухай "hakkında") kelimeleri ögeleri yanyana bağlamıştır. Yanyana bağlayıcı kelimeler 1. benzetme şig (шиг "gibi"), met (мэт "misal"), adil (адил "eşit"), çinee (чинээ "kadar"), daitai (дайтай "kadar"); 2. hedef ve sebep belirtme tul (тул "için"), uçir (учир "hakkında"), төлөө (төлөө "için"); 3. üzerinde duran tuhai (тухай "hakkında"), talaar (талаар "hakkında"); 4. sayı ve ölçü belirtme orçim (орчим "sıvar"), garui (гаруй "fazla"), şaham (шахам "sıvar"), удаа ("defa"), dahin (дахин "tekrar"), hav'tsaa (хавьцаа "sıvar"), ergem (эргэм "sıvar"), бүр (бүр "daha"); 5. yer ve zaman belirtme хүртел (хүртэл "kadar"), тушаа ("çapraz"), daguu (дагуу "boyunca"), turş (турш "boyunca"), satsuu (сацуу "gibi"), herd (хэрд "eşit"), zeregtsee (зэрэгцээ "eşit"), yaldamd (ялдамд "ve") gibi anlamı belirtir. Moğolcadaki diğer adı edattır." (MDBAS: 214)

Ugsruulan nairuulc holboh (Угсруулан найруулж холбох "Yanyana karşılıyarak bağlama"): "Birleşik kelimelerin birinin diğerine tabi olarak, tabi olan kelimenin ad ve fiil ekleriyle ya da yanyana bağlayıcı kelimelerle şekillenerek esas kelimeye bağlamasına *yanyana karşılıyarak bağlama* denir. uuland zugaalah (ууланд зугаалах "dağda gezmek"), süheer hagalah (сүхээр хагалах "baltayla kırmak"), hüühded tuslah (хүүхдэд туслах "çocuğa yardım etmek)" (MDBAS: 212)

Ugsruulan neriin holboh nöhtsölөөr holboh (Угсруулан нэрийн холбох нөхцлөөр холбох "Yanyana adları bağlama ekleri"): "Bir kelimeyi diğer kelimeye tabi tutarak, dil bilgisel anlamı belirtirken tabi olunan ad kelimesini durum ekleri ile şekillendirerek, esas kelimesi olan ad ve fiile bağlamasına *yanyana adların bağlama ekleri* denir. saini çişee

(сайны жишээ "iyinin temsili"), sonını medee (сонины мэдээ "gazetenin haberi"), aavaas asuuh (ааваас асуух "babadan sormak"), ahtaigaa zövlöh (ахтайгаа зөвлөх "ağabeyine danışmak"), çamd ögöh (чамд өгөх "sana vermek") vb." (MDBAS: 213)

Ugsruulan üiliin holboh nöhtssölöör holboh (Угсруулан үйлийн холбох нөхцлөөр холбох "Yanyana fiili bağlama ekleri): "Bir kelimeyi diğer kelimeye tabi tutarak, ilişki anlamını belirtirken tabi olunan fiilini sıfat-fiil ve zarf-fiil ekler ile şekillendirerek, esas ad ve fiile bağlamasına *fiili bağlama eklerle karşılayarak bağlama* denir. unşih nom (унших ном "okunacak kitap"), unşdag oyutan (уншдаг оюутан "okuyan öğrenci"), unşsaar oilgoh (уншсаар ойлгох "okuya okuya anlamak"), unşinguut oilgoh (уншингуут ойлгох "okuyunca anlamak") vb." (MDBAS: 213)

Ugtan çimeh ügs (Угтан чимэх үгс "Ön takı kelime): "Ön takı kelimeler cümle ve ögenin önüne gelerek çeşitli kiplik anlamı ifade eder. maş (маш "çok"), nen (нэн "çok"), tun (тун "çok"), ulam (улам "daha"), ülemc (үлэмж "dev"), haga (хага), huga (хуга), tsoo (цоо), tsöm (цөм), par (пар), pad (пад) ses taklidi -tek başına anlam ifade etmez; yer (ер "genelleme anlamı"), büü (бүү "-мА"), bitgii (битгий "-мА"), es (эс "asla"), barag (бараг "hemen"), yag (яг "tam"), üneheer (үнэхээр "gerçekten"), ünendee (үнэндээ "aslında"), yalanguya (ялангуяа "özellikle"), zövhöн (зөвхөн "sadece"), zaaval (заавал "mutlaka"), gagtshüü (гагцхүү "yalnız") gibi kelimeler ön takı kelimelerdir. Ön takı kelimeler, görevine göre ögenin ön takı kelimesi, cümlenin ön takı kelimesi olarak ikiye ayrılır." (ÇM: 181) bk. **Gisüüniig ugtan çimeh ügs; Ögүүлberiiг ugtan çimeh ügs**

Ugtan holboh nöhtsöl (Угтан холбох нөхцөл "Karşılama zarf-fiili): "-tal (-тал), -tel (-тэл), -tol (-тол), -töl (-төл). Bu ekleri eylemin başlamasından bitmesine kadarki zamanda başka bir eylemi karşılayarak devam ettirme anlamını belirtir. Örneğin: Hoyor hölöö çiltel zogsloo. (Хоёр хөлөө чилтэл зогслоо. "Ayakları uyuşana dek durdu.") Karşılama zarf-fiil ekini alan fiil tekrarlanarak fiile değinen nesnenin çoğul olduğunu belirtir. Ene heden tsonhig gyalalztal gyalalztal n' arçaad sain haac түгсеегй. (Энэ хэдэн цонхыг гялалзтал гялалзтал нь арчаад сайн хааж түгжээрэй. "Bu birkaç pencereyi parlayana parlayana dek silerek iyi kapatıp kilitleyin.")" (ÇM: 164)

Ugtvar (Угтвар "Ön edat"): "Birleşik kelimenin esas ve tabi olunan öge arasındaki çeşitli anlam ilişkisini belirten, birleşik kelime, cümlelerin iç cümle bilgisinin yan yana bağlamasını üstlenen ve şekillenmeyen bir grup yardımcı kelimedir. Ön edat şekillenmez ve cümle içinde bağımsız öge olmaz. Moğolcada ön edatlar genelde kiplik anlamı belirtir. tas har (тас хар "simsiyah"), yaz tatah (яз татах "yırtilana dek güçlü çekmek"), hemh tsohih (хэмх цохих "kırılana dek güçlü vurmak") vb." (DBTAS: 378)

Ugtvar nöhtsöl (Угтвар нөхцөл "Ön ek"): "Kelimenin kökünden önce ya da başka bir ekin önüne eklenerek ek anlamı belirten eke *ön ek* denir. Hint-Avrupa dillerinde yaygın görülür. Örneğin: repay (geri vermek), substandard (standartların altında), bicycle (bisiklet), semisweet (yarı tatlı), написать (yazmak), подписать (abone) vb. Ön ek yeni kelime türetir ve şekillendirir. Şekil türeten ön ek kelimenin dil bilimsel şeklini oluşturur. Ön ek, köküne göre alıntı ön ek ve yerli ön ek; yapısına göre ise yalın ve bitişik olarak ayrılır. İki ön ek bir arada bulunursa bitişik olur. Çağdaş dillerde anti-, auto-, co-, counter-, extra-, neo-, post-, pre-, re-, semi-, sub-, ultra vb. Latince ve Grekçe ön ekler yaygın kullanılmaktadır." (DBTAS: 379)

Ur'dçilan holboh nöhtsöl (Урьдчилан холбох нөхцөл "Evvel zarf-fiili"): "-aad (-aad), -eed (-ээд), -ood (-оод), -ööd (-өөд) eki alan fiil sonraki eylemden evvel olduğunu ifade ederek, onları sıralı şekilde bağlar. Örneğin: Bi aimgiin töv oood nutgiin negen aild nileed hed honoloо. (Би аймгийн төв ороод нутгийн нэгэн айлд нилээд хэд хонолоо. "Ben il merkezine gidip yerli ailede birkaç gün konakladım.")" (ÇM: 162)

Urt egşig (Урт эгшиг "Uzun ünlü"): "Söyleyiş süresine göre kısa ünlülere oranla uzun, frekans ve boğumlanması ile farklı telâffuz edilen seslerdir. Çağdaş Moğolcada aa (aa), oo (oo), uu (yy), öö (өө), үү (үү), ee (ээ), ii (ий) 7 uzun ünlü vardır. Moğolcadaki uzun ünlüler kelimenin anlamını ayırt etmekle görevlidir. Örneğin: ul (ул "taban"), uul (уул "dağ"), hol (хол "uzak"), hool (хоол "yemek"), av (ав "av"), aav (aav "baba"), ereh (эрэх "aramak"), eereh (ээрэх "kekelemek"), sam (сам "tarak"), saam (саам "taze süt"), ör (өр "borç"), öör (өөр "başka") vb." (MDBAS: 217)

Uruul (Уруул "Dudak"): "Alt çene ile üst çeneyi birleştiren, dişleri örten ve konuşma sırasında yuvarlak ünlüler ile dudak ünsüzlerinin oluşmasını sağlayan organdır." (DBTSAS: 33)

Uruul ba uruulın bus egşig (Уруул ба уруулын бус эгшиг "Dudak ve dudak dışı ünlü"): "Ünlü sesler dudağın katılım rolüne göre dudak ve dudak dışı olarak ikiye ayrılır. Dudağın hareketi ve dudağın yuvarlanması ağız boşluğunu daha genişlettiği için sesin çıkmasına sebep olur. Her iki dudağın yuvarlaklaştırılmasıyla çıkarılan ünlüler o (o), u (y), ö (ө), ü (ү), uu (yy), öö (өө), үү (үү) dudak ünlüsü, dudağın katılmamasından oluşan ünlüler a (a), e (э), i (и), aa (aa), ee (ээ), ii (ий) dudak dışı ünlülerdir." (MDBAS: 218)

Utga örgöcih (Утга өргөжих "Anlam genişlemesi"): "Toplumun gelişmesi ve değişmesiyle yeni kavramları ifade etme ihtiyacı duymasından dolayı ortaya çıkan anlam değişmesine *anlam genişlemesi* denir. "Altın" kelimesinin esas anlamı sarı renkli değerli bir metali belirtir. Fakat bu anlamı toplum genişleterek altın dünya, altın soy, altın sonbahar, altın elli, altın kafes vb. anlamlarda kullanılmaktadır. (ÇMDAT: 32)

Utga sudlal (Утга судлал "Anlam incelemesi"): "Dilin biriminin derin yapısı, anlam düzeni ve değişimini inceleyen dil bilim dalına denir." (ÇMDAT: 9)

Utga şilcih (Утга шилжих "Anlam kayması"): "Kelime hazinesinin bir biriminin esas anlamı kullanım sürecinde genelde benzetme ve kıyaslama yolu ile anlam değişmesine *anlam kayması* denir. Çok anlamlı kelime türemesinin 1. benzeterek adlandırmak 2. değiştirerek adlandırmak 3. temsil ederek adlandırmak gibi üç çeşit metodu vardır. Tarih boyunca kelime kavramının kapasitesi genişleyerek, çok anlamlı olarak değişime uğramıştır. Örneğin: haan (хаан "kral") kelimesi Orta Moğolcada kullanılırken sadece devletin sahibini belirtmek için kullanılırdı, ondan sonraki dönemlerde anlamı kayarak şatırın haan (шатрын хаан "satranç kralı"), matematikiin haan (математикийн хаан "matematik kralı") vb. "şampiyon, sembol" anlamını ifade etmeye başlamıştır. Moğolların hayat tarzı, geleneksel, örf ve adet, duyu ve düşüncesiyle ilgili anlam kayma durumunu gösteren elegtei hüühed (элэгтэй хүүхэд "cana yakın çocuk"), höltei ail (хөлтэй айл "ayaklı aile>gireni çıkan çok ev"), tolgoitoi hüühed (толгойтой хүүхэд "kafalı çocuk >zeki çocuk") vb. deyimlerdeki eleg (элэг "çiğir"), höl (хөл "ayak"), tolgoi (толгой "baş,

kafa") kelimelerin kelime hazinesindeki esas anlamını yitirmesiyle elegtei (элэгтэй "akraba bağı yakın, samimi"), höltei (хөлтэй "çok insan girip çıkan"), tolgoitoy (толгойтой "akıllı, bilgili, zeki") gibi anlamlar ifade etmeye başlamıştır." (ÇMDAT: 34)

Utga yavtsuurah (Утга явцуурах "Anlam daralması"): "Bir dönemde sıkça kullanılan kelimenin belli bir süreden sonra kullanışı azalarak, ifade ettiği anlamın kapsamı daralmaya uğrayıp giderek kaybolarak ortaya çıkan anlamına *anlam daralması* denir. Örneğin: түшмэл (түшмэл "vezir"), zoog (зоог "ziyafet"), huyag (хуяг "zırh"), huvrag (хувраг "lama") vb." (ÇMDAT: 33)

Utga zohiolın hel (Утга зохиолын хэл "Edebiyat dili"): "Halkın benimsemiş olduğu, belli başlı kuralları olan, konuşma ve yazılı dil tarzına *edebiyat dili* denir. Edebiyat dili, dil bilgisi, söz varlığı, telâffuz ve yazım kurallarına uyarak gerçekleşir." (MDBAS: 219)

Utga züi (Утга зүй "Anlam bilimi"): "Dil birimlerini anlam açısından inceleyen dil bilim dalına *anlam bilimi* denir. Anlam bilimi, kelime hazinesel anlam bilimi, şekil bilgisel anlam bilimi, dil bilgisel anlam bilimini içerir." (ÇMDAT: 10)

Utga züin oron (Утга зүйн орон "Anlam alanı"): "Zihinde aynı veya birbirine yakın kavramlar oluşturan kelimelerin meydana getirdikleri ortak alandır. (Korkmaz, 2007, s.18; MDBAS, 2014, s. 219) insan: aav (аав "baba"), eec (ээж "anne"), ah (ах "ağabey"), egç (эгч "abla"), ohin (охин "kız"), hürgen (хүргэн "damat"), ber (бэр "yenge") vb." (MDBAS: 219)

Utga züin zarçim (Утга зүйн зарчим "Anlam biliminin prensibi"): "Moğolcada kelimeleri gruplandırırken, kelimeleri adlandırarak, yazılan kavram ve kelime hazinesini anlam açısından gruplandırılan prensibe *anlam biliminin prensibi* denir." (MDBAS: 219)

Utgalar (Утгалбар "Anlambirimcik demeti"): "Herhangi bir biçim birim veya kelimeyle ifade edilen anlam bütünlüğüne *anlambirimcik demeti* denir. Anlambirimcik demeti dilin anlam biliminin temel birimidir." (ÇMDAT: 10)

Utgantsar (Утганцар "Anlambirimcik"): "Kavram biliminin temel birimi anlambirimcik demetidir. Anlambirimcik demeti oluşturan en küçük anlamsal özelliklerin her birine

anlambirimcik denir. Örneğin: tsagaagçin (цагаагчин "Beyaz beygir") kelimesinin anlambirimi, içerik açısından 'beyaz renk', 'dişilik cinsiyeti', 'sadece hayvanlara ait', 'fiil anlamını belirtmez' vb. anlambirimciklerden oluşur." (ÇMDAT: 10)

Utgin Biçig (Утгын бичиг "Kelime Yazısı"): "İnsanların düşünce ve fikirlerinin gelişmesiyle kavramları daha iyi ifade etme ihtiyacından dolayı kelimeleri işaretleyen resim yazısından sonra ortaya çıkan yazı türüdür. Eski Moğollar resim yazısını kullandıktan sonra kelime yazısını Çin'den ödünç alarak kullanmışlardır." (MDBAS: 223)

Uuguul üg (Уугуул үг "Yerel kelime"): "Çağdaş Moğolcada Dagur, Mongor, Mogol, Sarı Uygur, Türk, Mançu, Tunguz, Kore gibi akraba dillerden gelen ortak kelimeler çoktur ve buna *yerel kelime* denir. Örneğin: bayan (баян "zengin"), tüm (түм "on bin"), хаан (хаан "kral"), altan (алтан "altın"), biçig (бичиг "yazı"), ger (гэр "çadır"), mor' (морь "at"), er (эр "er"), tömör (төмөр "demir"), sahal (сахал "sakal") vb." (MDBAS: 223)

Uulga üg bk. Ayalga üg

2.22. /Ü/ Harfiyle Başlayan Terimler

Üg (Үг "Kelime"): "Varlık ve onun niteliği, eylem ve evrendeki soyut ve somut nesnelere adlandırma görevli; her dilde kendine has özellikli kavram, ses ve dil bilgisel özellikli temel birimine *kelime* denir. Kelimenin dış şekli telâffuz, yazılışı ve aynı dili konuşanlar için kalıplaşmış dil birimidir. İç şekli bu dil birimle beliren anlamıdır." (KHİ: 21)

Üg бүтэх арга (Үг бүтэх арга "Kelime türetme metodu"): "Yeni kelime türetme metodu ve dil bilgisel anlamı belirtme metodu şekil olarak birbirine benzer. Kelime türetme ve dil bilgisel anlam belirtmesi birlik ve analiz olarak iki temel metotla türer. Kelime kök ve gövdesine yapım ekleri ve çekim ekleri getirilerek, ses nöbetleşmesi, vurgu değişmesi gibi kelime yapısında kelime hazinesel ve dil bilgisel anlam belirtmesine *birlik metodu* denir. Bağlı biçim birimler, tek başlarına kullanılmazlar, çünkü bunların işaret ettikleri bilgilerin ortaya çıkarabilmesi için ön bilgilere ihtiyaç vardır. malçind >mal +çin +d (малчинд >мал +чин +д "hayvanciya >hayvan +cı +(y)a"), sucu >su +cu, gözlükçü >göz +lük +çü. İki ve ikiden fazla kök ve gövde sıralı, yanyana, tekrarlama, yardımcı

kelime bir araya getirme yoluyla kelime hazinesel ve dil bilgisel anlam belirtilmesine *analiz metodu* denir. zasgiin gazar (засгийн газар "hükümet binası>meclis"), yavc yavc irlee (явж явж ирлээ "yürüye yürüye geldim")" (ÇM: 114)

Üg büteh tuslah arga (Үг бүтэх туслах арга "Kelime türetme yardımcı metodu"): "Moğol dilinde ses nöbetleşmesi ve kelime kısaltmasına *kelime türetme yardımcı metodu* denir. Örneğin: arzai-barzai (арзай -барзай "fenalaşma"), bandgar-bendger-bondgor (бандгар -бэндгэр -бондгор "şişman"), MU >Mongol uls (МУ>Монгол Улс "Moğolistan")" (ÇM: 124)

Üg büteh ündsen arga (Үг бүтэх үндсэн арга "Kelime türetme temel metodu"): "Birlik metodu Çağdaş Moğolcada kelime türetmesinin temel metodudur. Moğolcada çoğu türetilmiş kelime bu metotla türetilmiş ve dilin gelişme sırasının her döneminde aktif olarak kullanılmıştır." (ÇM: 118)

Üg holboh ündes (Үг холбох үндэс "Kelime bağlayan gövde"): "Var olduğu şekliyle kelimeye bağlanan kelime yarısının parçasına *kelime bağlayan gövde* denir. altan eemeg (алтан ээмэг "altın küpe"), zes ayga (зэс аяга "bakır bardak"), hurdan güih (хурдан гүйх "çabuk koşmak") vb. Moğolcada adlar gövde türeten -n (-н) ekle ve eksiz iki şekil ile diğer kelimelerle bağlanır." (MDBAS: 227)

Üg nüleh arga (Үг нийлэх арга "Kelime birleşme metodu"): "Bağımsız iki kelime dil kuralına göre anlam ve yapı açısından birleşmesine *kelime birleşme metodu* denir. Örneğin: tömör zam (төмөр зам "demir yolu"), номын сан (номын сан "kütüphane"), zoogiin gazar (зоогийн газар "yemekhane"), ediin zasag (эдийн засаг "ekonomi"), ard tümen (ард түмэн "halk"), erh çölöö (эрх чөлөө "özgürlük") vb. İki kelimenin karşılıklı sıralı bağlanarak türetilmiş birleşik kelimeye *sıralı kelime* (zeregtsee üg) denir. İki kelimenin biri diğerine gövde ya da ad ve fiil bağlama ekleriyle tabi tutularak türetilmiş birleşik kelimeye *yanyana kelime* (ugsraa üg) denir. Bir kelime diğerine gövdeyle tabi tutularak türetilmiş kelimeye *birlik yan yana kelime* (hamcsan ugsraa ner üg) denir. Bir kelime diğerine ad ve fiil bağlama eklerle tabi tutularak türetilmiş kelimeye ise *karşılıklı yanyana kelime* (nairsan ugsraa ner üg) denir." (ÇM: 122)

Üg sudlal bk. Ügiin san duslal

Üg tovçloh arga bk.Tovçlol

Üg züi (Үг зүй "Şekil bilgisi"): "Dil bilgisi, araştırılan konuların amaç ve içeriğine göre şekil bilgisi ve cümle bilgisi olarak iki yan dala ayrılır. Şekil bilgisi, dildeki asıl ve bağlı biçim birimlerini, bunların görevini, anlamlarını ve özelliklerini inceler." (MDBAS: 225)

Üg züin zarçim (Үг зүйн зарчим "Şekil bilgisi prensibi"): "Herhangi bir dilin kelime kuralını oluştururken kelime kökü, yapım ekleri ve çekim eklerinin nasıl yazılacağıının bütününe *şekil bilgisi prensibi* denir." (MDBAS: 225)

Ügiin aimag (Үгийн аймаг "Kelime sınıfı"): "Yapıları, görevleri ve nitelikleri bakımından kelimelerin cümle içindeki işleyişlerine göre ayrıldıkları her bir bölüğüdür" (Korkmaz, 2007, s.145). "Kelimeler, anlamlı kelimeler ve yardımcı kelimeler olmak üzere iki gruba ayrılır. Moğolcada kelime sınıfı Hint-Avrupa dil bilimine göre sınıflandırılmaktaydı. Son yüz yıl içinde Rom-Avrupa dil bilimine göre kelimelerin sınıflandırılmış çeşitleri vardır. Fakat son otuz yılda Moğol dilinin kelime sınıfı yapı dil bilim metoduna göre sınıflandırılmaya başlanmıştır. Bu yapı dil bilim metoduna göre Moğolcada sekiz kelime sınıfı vardır: 1. Ad (güneş, ay, kitap), 2. Fiil (gitmek, gelmek, oturmak), 3. Sıfat (yeşil, sarı, büyük, küçük), 4. Sayı (on, yirmi, birinci), 5. Zamir (ben, sen, o), 6. Yer ve zaman ismi (alt, üst, eskiden), 7. Bağlaç (ve, veya), 8. takı kelime (*daa* "gerçekten", *şüü* "bil ki... gerçekten ha", *l* "tek başına anlamsız")" (ÇM: 2008), (<http://mother-tongue1122.blogspot.com.tr/2014/04/1.html>)

Ügiin aimaglah zarçim (Үгийн аймаглах зарчим "Kelime sınıflandırılma prensibi"): "Kelime sınıflandırılırken anlam bilgisi, şekil bilgisi ve cümle bilgisi olarak üç temel prensibe göre ele alınır.

Anlam bilgisi prensibi: Dildeki kelimelerin isimlendirilen içerik ve kelime hazinesinin genel anlamına dayanan sınıflandırma prensibidir. İnsan, yağmur, rüzgâr vb. insan ve varlıkları doğrudan adlandıran kelimeler ad; uzun kısa, iyi kötü, zayıf şişman vb. insan ve varlıkların nitelikleri, özellikleri, renk ve şeklini belirten kelimeler sıfat; git-, gel-, ver vb.

varlıkların eylemini belirten kelimeler ise fiil olarak sınıflandırılır. Fakat cümlenin yapısındaki bütün kelimeleri böyle sınıflandırmak mümkün değildir.

Kelime bilgisi prensibi: Kelime yapısı, şekillenme, dil bilgisinin herhangi bir kategorisine (sayı, durum, zaman, çatı) göre birbirinden ayırt etme özelliklerine dayanarak sınıflandırma prensibidir.

Cümle bilgisi prensibi: Kelimelerin cümle içinde hangi ögenin görevini üstlendiğine bakılarak yapılan sınıflandırma prensibidir. Bir kelime cümle içinde her ögenin görevini üstlenebilir." (ÇM: 125)

Üгийн бүтэц (Үгийн бүтэц "Kelime yapısı"): "Moğolcada ön ek ve iç ek yoktur. Moğolca, kelime kökünden sonra belirli bir yönde kelimeler türetilen ve şekillendirilen sondan eklemeli bir dildir. Kelime yapısındaki eklerin yeri sabittir. Moğocada kelimeler, asıl biçim birimi+ yapım ekleri+ çekim ekleri gibi pozisyon ve sıralıdır; sayı ve anlam olarak birbirine bağlıdır. Moğocada kökler somut anlamlı, yapım ekleri kelime hazinesel ve dil bilgisel anlamlıdır." (MDBAS: 228)

Üгийн гарал судлал (Үгийн гарал судлал "Köken bilimi"): "Bir dildeki kelimelerin şekil yapıları ile anlamları arasında bağlantı kuran, o kelimelerin yapı ve anlamlarını kökenlerine doğru izleyerek ilk defa hangi köklere dayandıklarını hangi kavramları yansıttıklarını ve zaman içinde hangi evrelerden geçerek ne gibi gelişmeler gösterdiklerini araştıran dil bilim dalıdır. Örneğin: Moğolcadan Rusçaya giren alaçuy (alaçug) (ala-çuy: kırmızı köz) kelimesi Çağdaş Rusçada лаçуга (лачуга) olarak benimsenmiştir. Bu kelime alaçuy şekliyle Rusyanın eski takviminde kullanılmıştır." (DBTSAS: 167)

Üгийн нэмэлт утга (Үгийн нэмэлт утга "Kelimenin ek anlamı"): "Kelime hazinesinin temel anlamından kayarak yerel halkın hayat tarzını belirten anlamına *kelimenin ek anlamı* denir. Биeэ зааж чигчийгээ, нөхрөө зааж эрхийгээ. "Kendini göstererek serçe parmağını, dostunu göstererek başparmağını.") Temel anlamı serçe ve başparmağı ifade etmekte, fakat ek anlamı olarak iyi ve kötüyü ifade etmektedir." (MDBAS: 229)

Ügiin olon utga bk. Olon utgat üg

Ügiin salaa utga (Үгийн салаа утга "Çok anlamlılık"): "Bir dil biriminin birden çok anlam ve işlev için kullanılması durumuna *çok anlamlılık* denir. "ulaan" (улаан "kırmızı") kelimesi kırmızı rengini ifade etme dışında diğer kelimelerle birleşerek çok anlamlılık oluşturur. Örneğin: Ter ail ulaan zam deer bailaa. (Тэр айл улаан зам дээр байгаа. "O aile tam yolun üstündedir.") cümlesindeki yoldan sapmadan giderse tam önüne rastlanacak anlamını ifade etmektedir. ulaan heleh (улаан хэлэх "kırmızı söylemek") saklamadan yüzüne karşı söylemek; ulaan garaaraa üzeltseh (улаан гараараа үзэлцэх "kırmızı elle dövüşmek") yalın eliyle dövüşmek; ulaan nüüreeree uçrah (улаан нүүрээрээ учрах "kırmızı yüzüyle rastlamak") yüz yüze görüşmek vb. anlamları ifade etmektedir. Bu örneklere bakılırsa bu kelimelerin hepsi farklı durumu ifade ettiği halde asıl anlamını kaybetmemektedir ve aynı zamanda yeni anlamlar kazanmaktadır. Kelimenin çok anlamlı olmasına genellikle fiil ve sıfat kategorilerinde rastlanır. har üs (хар үс "siyah saç"), har tsarai (хар царай "kara yüz"); har budag (хар будаг "siyah boya"), har sanaa (хар санаа "kara düşünce") kötü fikir; har amia bodoh (хар амиа бодох "kara canını düşünmek") kendini düşünmek, bencillik yarmak; har бага нас (хар бага нас "kara küçük yaş") çocukluk dönemi; har hün (хар хүн "kara adam") erkek, har şöl (хар шөл "kara çorba") saf et çorbası; har hel am (хар хэл ам "kara dil ağız") nazar; har uhaan (хар ухаан "kara akıl") hayat tecrübesini ele alarak iş yarmak; har acil (хар ажил "kara iş") ağır işler vb. farklı anlamlarda kullanılan "siyah" rengini ifade eden kelime esas anlamı dışında birbirinden farklı olarak çok anlamlılığı ortaya çıkartmıştır." (DBTSAS: 168), (DBTS: 250)

Ügiin san (Үгийн сан "Kelime hazinesi"): "Bir dilin, bir alanın bütün kelimelerine *kelime hazinesi* denir. Kelime hazinesi, esas kelimeler dışında şive, ağız, argo kelimeler, deyim, o dile yerleşen ödünç kelimeler, zamir, özel ad gibi bütün kelimeleri içerir." (DBTAS: 420)

Ügiin san sudlal (Үгийн сан судлал "Kelime bilimi"): "Kelime bilimi, kelimeler ve onun anlamı, anlam yapısı, kelime hazinesinin birimlerinin aralarında oluşan düzlem ilişkisi, kelime dizimindeki işlevi, kelime hazinesinin gelişmesi ve zenginleşmesini; bunların köken yapısını inceleyen, şekil ve anlam bilimi açısından geçirdikleri değişim ve gelişmelerini belirleyen dil bilim dalıdır. Kelimeler anlam ve göreve göre yeni kelime, eski

kelime, aktif kelime, pasif kelime, konuşma dili kelimesi, yazı dili kelimesi, eş kelime, zıt kelime, benzer kelime, yabancı kelime, kalıplaşmış kelime olarak ayrılır." (KHİ: 7), (MDBAS: 230)

Üгийн сангийн утга (Үгийн сангийн утга "Sözlük anlamı"): "Sözlük anlamı, varlık, nitelik ve eylem hakkındaki tasavvurunun insanın zihninde yansıtan kelimenin içeriğidir." (DBTSAS: 170) "Sözlük anlamı, adlandıran varlıkla bağlanmasına göre dolaysız ve dolaylı anlam olarak ayrılır. Varlığı doğrudan adlandırılmasına *dolaysız anlam*; benzer niteliğine göre adlandırılmasına *dolaylı anlam* denir." (MDBAS: 230)

Üгийн сангсан холбоо үг (Үгийн сангсан холбоо үг "Kelime hazinesel birleşik kelime"): "İki veya ikiden fazla kelime bir araya gelerek bir anlamı ifade etmesine *kelime hazinesel birleşik kelime* denir. Moğolcada kelime hazinesel birleşik kelime deyim, bilim terimleri, mesleki kelimeler, yan yana birleşik kelime, birleşik yapılı özel ad, çift ve tekrarlanmış kelimeleri içermektedir." (MDBAS: 231)

Üгийн үндэс (Үгийн үндэс "Kelime gövdesi"): "Herhangi bir ek alarak kelime türetme ve kelimeyi şekillendirme ya da olduğu şekilde kelimeleri bağlamakla görevli kelime yapısının parçasına denir. sur- (сур- "öğren-"), surga- (сурга- "öğret-"), surgagç (сургагч "öğretmen") bir kök, iki yarım ekinden türetilmiş gövdedir. Kelime türetmede yarım ekleri alan gövdeye *kelime hazinesel gövde*, kelime şekillendiren ve bağlayan gövdeye *dil bilgisel gövde* denir. Moğolcada gövde, türetilmiş ve türetilmemiş olarak ikiye ayrılır. Kelime şekillendiren gövde, yer ve ilişkisine göre ad ve fiil olarak ikiye ayrılır. Gövde, şekline göre tek varyantlı ve çok varyantlı olmak üzere ikiye ayrılır." (ÇM: 111)

Üглевэр (Үглэвэр "Sözlük birimi"): "Ses birimi, yarım eklerini içererek birleşik kelime, çift kelime, deyimlerde bulunarak anlam ifade eden parçaya *sözlük birimi* denir. Sözlük birimi, kelimelerin iletişimde kullanılırken beliren anlam ve şeklin birliğidir. Örneğin: ah (ax "abi"), ahın (ахын "abinin"), ahıg (ахыг "abiyi"), ahaas (ахаас "abiden"), ahad (ахад "abiye"), ahaar (ахаар "abiyle") gibi. Sözlükte başlık olarak kullanılan kelimenin çekimlenmiş şekliyse aslında sözlük biriminin bir şeklidir. Sözlük birimi bir kökenli kelimelerle karıştırılmamalıdır. Örneğin: yav (яв "git") > yavts (явц "gidişat"), yavgan (явган "yaşa"), yavdal (явдал "gidiş")" (MDBAS: 231), (DBTSAS: 175)

Ügsiin aimag bk. Ügiin aimag

Ügüisgeh ögүүлber (Үгүйсгэх өгүүлбэр "Olumsuz cümle"): "Cümle ögeleri arasındaki ilişkinin gerçekte olmadığını veya olmayacağını bildirmesi olumsuz cümledir. Yargının gerçekleşmediğini anlatan cümle, olumsuz cümledir" (Karaağaç, 2013, s. 604; Ç. Zeenyambuu, M. Bazarragçaa, 2014, s. 432). "Olumsuz cümle, cümlenin içeriği ve eylem arasındaki ilişkinin olumsuz olduğunu ifade etmek için kullanılır. Olumsuz cümle, olumsuzlaştırılan duruma göre, tümüyle olumsuzlaştırılmış ve parçalı olumsuzlaştırılmış olarak ikiye ayrılır. Tümüyle olumsuzlaştırılan cümlede eylem, fiil ve olayın tamamen olumsuzlaştırıldığı belirtilir ve olumsuzluk yüklemde ifade edilir." (DBTAS: 432)

Ügüisgeh sul üg (Үгүйсгэх сул үг "Olumsuzluk edatı"): "Moğolcada olumsuzluk edatları şunlardır: бүү (бүү "asla"), үл (үл "asla, -mA"), es (эс "asla, -mA"), биш (биш "değil"), үгүй (үгүй "hayır"), bus (бус "değil"), битгий байх (битгий байх "yok") vb. Rastlanma durumuna göre үл (үл "asla, -mA"), es (эс "asla, -mA") sıfat-fiilden önce; биш (биш "değil"), үгүй (үгүй "hayır, yok") bağımsız rastlanır ve bazen de cümlenin sonunda; бүү (бүү "asla, -mA"), битгий (битгий "asla, -mA") ise şahıs ekiyle biten fiilden önce gelerek olumsuzluk anlamı belirtir." (MDBAS: 233)

Ügüisgel (Үгүйсгэл "Olumsuzluk"): "Eylemin olumsuz olacağını bildiren durumdur. Moğolcada olumsuzluk aşağıdaki gibi kullanılmaktadır.

1. Olumsuzluk anlamı ifade eden ügüi (үгүй "hayır") fiilden ortaya çıkan -güi (-гүй "-mA,-mAz") eki vardır. biçihgüi (бичихгүй "yazmaz"), ireegüi (ирээгүй "gelmedi"), nincin setgelgüi (нинжин сэтгэлгүй "merhametsiz"), Hün am'tantai zövlöc yar'daggüi, asuudaggüi, gantsaaraa genet бүtelgüi yum sanaaçıldag minii ene övçin үү? (Хүн амьтантай зөвлөж ярьдаггүй, асуудаггүй, ганцаараа гэнэт бүтэлгүй юм санаачилдаг миний энэ өвчин үү? ("İnsanlarla danışır konuşmadan, sormadan, tek başına aniden olumsuz fikir üreten benim bu hastalığım mı?"))
2. Ауйгисі zamir үл (үл "asla"), es (эс "asla"), бүү (бүү "değil"), битгий (битгий "-mA, değil") vb. olumsuzluk kelimeleri ve onun yerine kullanılabilen ügüi (үгүй "hayır"), биш (биш "olmaz"), bus (бус "değil") vb. vardır. Buur zereg n' tiim ç sonin gaihaltai am'tan

hediiinee biş bolcee. (Буур зэрэг нь тийм ч сонин гайхалтай амьтан хэдийнээ биш болжээ. "Develer artık o kadar da ilgi çeken hayvan olmaz olmuş.")

3. ügüi (үгүй "hayır"), ügüi şüü (үгүй шүү "hayır"), ügüi deg (үгүй дэг "hayır"), alga (алга "yok") vb. olumsuzluk kelimeleri cümle veya yapı dışı cümleyle belirlenir. Olumsuzluk genel, parçalı, yalın, tekrar kullanılan, biçim bilgisi, cümle bilgisi olarak ayrılır. Cümlede tekrar kullanılan olumsuzluk eki cümlenin anlamını olumlu ifade eder. Örneğin: Tüüniig ergehgüi baic çadsangüi. (Түүнийг эргэхгүй байж чадсангүй. "Onu ziyaret etmeden yaramadım.")" (DBTAS: 431)

Ügüisgen holboh nöhtsöl (Үгүйсгэн холбох нөхцөл "Olumsuzluk eki"): "-lgüi (-лгүй) olumsuzluk eki, bir eylemin bir sonraki eylemi nitelediğini belirtir ve onları bağlamakta görevlidir. Örneğin: İh hotın tselger gudamd hiçeelee tараад gertee harilgüi tenüüçilsen hüühdüüd budag n' hatac amcaagüi sandal deer neree siicic suuna. (Их хотын цэлгэр гудамд хичээлээ тараад гэртээ харилгүй тэнүүчилсэн хүүхдүүд будаг нь хатаж амжаагүй сандал дээр нэрээ сийчиж сууна. "Büyük şehrin geniş sokağında dersten sonra eve gitmeden dolaşan çocuklar boyası kurumamış bankın üstüne isimlerini yazarak oturuyor.")" (MDBAS: 233)

Üil üg (Үйл үг "Fiil"): "Canlı ve cansız, soyut ve somut nesnelerin kılış, oluş veya durumunu adlandıran; olumlu ve olumsuz şekillere girebilen; zaman, şahıs, çatı kategorileri ile şekillenen ve yüklem görevini üstlenen kelimelere *fiil* denir. Örneğin: yav- (яв- "git-"), üz- (үз- "gör-"), oç- (оç- "var-"), uulz- (уулз- "görüş-"), nerle- (нэрлэ- "adlandır-), hağar- (хагар- "kırıl-), möör- (мөөр- "böğür-), gyalalz- (гялалз- "parla-), hugaç- (хугач- "kır-) vb. Gegeen setgeleer yar'c baic l yörtöntsiin gegeer olc harna. (Гэгээн сэтгэлээр ярьж байж л ертөнцийн гэгээг олж харна. "Ancak saf gönülle konuşarak dünyanın aydınlığını bulur ve görür.") Cümlesinde yar'- (ярь- "konuş-"), bai- (бай- "ol-"), ol- (ол- "bul-"), har- (хар- "gör-") vb. fiiller kullanılmıştır. Fiil, söz hazinesinin anlamına göre oluş, kılış ve durum gösteren fiil, sebebine göre aktif ve pasif, semantiğine göre geçişli ve geçişsiz olarak ayrılır." (ÇM: 148), (MDBAS: 234)

Üil ügüin heviin ai (Үйл үгийн хэвийн ай "Fiil çatısı"): "Eylemi gerçekleştiren ve eylemin etkisinde olan şeyin anlam ilişkisini bildiren dil bilgisel kategoriye *çatı* denir. Örneğin: Kardeşi kitap okur." (ÇM: 150) bk. **Hev**

Üil ügiin tölöv (Үйл үгийн төлөв "Fiil kipleri"): "Moğol dil biliminde fiilin tasarlama kiplerini zaman gösterme-emir istek kipi (*tsag zaah, zahirah hüseh tölöv*); zaman gösterme-emir istek şekil (*tsag zaah, zahirah hüseh helber*); zaman gösterme-emir istek fiil (*tsag zaah zahirah hüseh üyl üg*); fiilin bitmişlik şekilleri (*üil ügiin tögs helberüüd*); fiilin ilgi durum eki (*üil ügiin hamaatuulah nöhtsöl*) olarak adlandırılmıştır. Fiil kipleri kelime ve cümleyi sonlandıran genel nitelikleri dışında kiplik temasını belirtir." (MDBAS: 235)
bk. **Tölöviin ai**

Üil ügiin ugtlaga (Үйл үгийн угтлага "Fiilin ön eki"): "Fiil köküne ekleyerek kelime hazinesi ve dil bilgisel anlamlarını belirten eke *fiilin ön eki* denir. Örneğin: *recount* (anlatmak), *rewrite* (yeniden yazmak), *выходить* (çıkış) vb. Bazı Mongolistler Moğolcada *haga tat-* (хара тат- "yırtılana kadar çek-"), *tas tsoh'-* (тас цохь- "kırılana kadar vur-"), *delbe üşer-* (дэлбэ үсэр- "patlama-"), *zad öşiglö-* (зад өшиглө- "tek at-") vb. fiille birleşik kullanılan tasvir anlamlı kelimelere fiilin ön eki demektedir." (DBTAS: 454)

Üil ügiin ündsen şinc (Үйл үгийн үндсэн шинж "Fiilin temel nitelikleri"): "Kelime hazinesi, anlam açısından etken ve edilgen; dil bilgisel özelliklerine göre geçişli ve geçişsiz; şekillenme durumuna göre bitmişlik ve eksikli; kelime türünün somut anlamına göre eylem bildiren, aksiyon bildiren; durumu bildiren olarak sınıflandırılır. Fiilin çatı, zaman, şahıs, kipleri vb. kategorileri vardır. Cümlenin içinde genelde yüklem olur ve bazen de özne, nesne ve zarf ögesi olabilir." (ÇM: 148)

Üildegdeh hev (Үйлдэгдэх хэв "Edilgen çatı"): "Eyleme –gd (–гд), –d (–д), –t (–т) gibi eklerin getirilmesiyle eylemi yapan öznenin, yapılan işin etkisi altında kaldığını belirten çatıdır. Edilgen çatı sadece geçişli fiilden türetilir. Örneğin: *bodogd-* (бодогд- "düşünül-"), *sanagd-* (санагд- "sanıl-"), *biçigd-* (бичигд "yazıl-"), *haragd-* (харагд- "göğün-"), *hüreelegd-* (хүрээлэгд- "çevrelen-"), *medegd-* (мэдэгд- "belirlen-"), *höögd-* (хөөгд- "kovalan-") vb. *Bi eeciigeе sanac baina. Eec min' (nadad) sanagdac baina.* (Би ээжийгээ санаж байна. Ээж минь (надад) санагдаж байна. "Ben annemi özlüyorum. Annem (bana) özlendi."); *Bi ter uulıg harç baina. Ter uul (nadad) haragdac baina.* (Би тэр уулыг харж байна. Тэр уул (надад) харагдаж байна. "Ben o dağı gögüyorum. O dağ (bana) gögünüyor.") *Ih tsas talıg huçicee. Tal (tsasand) huçıgdcee.* (Их цас талыг хучижээ. Тал (цасанд) хучигджээ. "Kar bozkırı kaplamış. Bozkır (karla) kaplanmış.") Bu çatı, aktif

şahsı pasif yaparak, geçişli fiili geçişsiz fiil yapar. Örnekteki eec min' (ээж минь "annem"), ter uul (тэр уул "o dağ"), tal (тал "bozkır") özne ile belirlenen kişiler ve cisimler cümle bilgisinde önem kazanır. Bu yüzden söyleyişte nadad (надад "bana"), tsasand (цасанд "karla") öğeleri genellikle cümleden çıkarılır." (ÇM: 151)

Üildeh hev (Үйлдэх хэв "Etken çatı"): "Eylem ve eylemi gerçekleştirenler arasındaki ilişkiyi belirten çatıya *etken çatı* denir. Bu çatı sıfır ekle belirtilir. Etken durumda olan geçişli eylemi kişinin kendisinin gerçekleştirdiğini ve eylemden etkilenen nesneyle olan ilişkisini belirtir. Örneğin: Ah nom unşiv. (Ах ном уншив. "Abi kitap okudu.") Bat zahia biçv. (Бат захиа бичив. "Bat mektup yazdı.") vb. Etken fiilde olan geçişsiz fiil o eylemi kendisi gerçekleştiren aktif ve pasif bir kişiyle olan ilişkisini belirtir. Bu tür cümlelerde iki öge ayrı ayrı esas yapıyı oluşturur. Örneğin: Dorc irlee. (Дорж ирлээ "Dorc geldi.") Dorc >aktif şahıs. Tsaas şatav. (Цаас шатав. "Kağıt yandı.") kağıt >pasif şahıs vb." (ÇM: 150)

Üildehiin tiin yalgal (Үйлдэхийн тийн ялгал "Vasıta durumu"): "Kelime öbeği ve cümledeki ad ve ad görevini üstlenen sayı, sıfat ve sıfat-fiili fiille bağlamasını sağlayan durum ekine *vasıta durumu* denir. Örneğin: Миний төрсөн нутаг малаар баян, усаар ч элбэг. (Benim doğduğum ülke hayvanla zengin, suyla da zengindir.) Vasıta durumunun ekleri ünlü uyumuna göre –aar (–аар), –eer (–ээр), –oor (–оор), –öör (–өөр) dışında sıfır varyantlıdır. Sıfır varyant, sıralı öğelerin sonu olmayan ögesinde bulunur. Örneğin: Edgeer togloomıg mod, tömör, şil, tsaasaar hiisen. (Эдгээр тоглоомыг мод, төмөр, шил, цаасаар хийсэн. "Bu oyuncakları ağaç, demir, cam ve kağıtla yaptı.") Ted hödöönöös mor', temee, üher, tergeer irtsgeeecee. (Тэд хөдөөнөөс морь, тэмээ, үхэр тэргээр ирцгээжээ. "Onlar köyden at, deve ve inek arabasıyla gelmişler.")" (ÇM: 139)

Üildelgeh hev (Үйлдэлдэх хэв "Karşılıklı işteş çatı"): "Fiilin gösterdiği oluş ve kılışı birden çok öznenin yaptığını gösteren çatıya *karşılıklı işteş çatı* denir. Eylemin kök ya da gövdelerine –ld (–лд) eki getirilerek oluşturulur. İşteş çatı geçişli ve geçişsiz fiillerden türetilir. 1. Geçişli fiilden işteş çatı: Bat Dorciig zodov. Bat Dorctoi zodoldov. (Бат Доржийг зодов. Бат Доржтой зодолдов. "Bat Dorc'ı dövdü. Bat Dorc ile dövüştü.") Hün haşgirav. Hümüüs haşgiraldav. (Хүн хашгирав. Хүмүүс хашхиралдав. "İnsan bağırdı. İnsanlar bağıştı.") Hühhdüüd şuuğildav. (Хүүхдүүд шуугилдав. "Çocuklar bağıştılar.") Birden fazla şahsın gösterildiği durumlarda özneyi belirten isim çokluk eki ve sıfır ekle

çekimlenir. Hühhdüüd şuugildav. Hühhdüüd şuugiv. (Хүүхдүүд шуугилдав. >Хүүхдүүд шуугив. "Çocuklar bağıştılar. Çocuklar bağırdılar.")" (ÇM: 152)

Üildeltseh hev (Үйлдэлцэх хэв "Birliktelik işteş çatı"): "Fiilin gösterdiği oluş ve kılışla iki ve ikiden fazla kişinin ilişkisini belirten geçişli veya geçişsiz nitelikli çatıya *birliktelik işteş çatı* denir. Birliktelik işteş çatı –lts (–лц) ekiyle kurulur. Genellikle geçişli fiil gövdesine eklenir. Örneğin: Bi şalgaltın tuhai yariv. (Би шалгалтын тухай ярив. "Ben sınav hakkında konuştum.") Bid şalgaltın tuhai yariltsav. (Бид шалгалтын тухай ярилцав. "Biz sınav hakkında konuştuk.") Bi bağıştai şalgastın tuhai yariltsav. (Би багштай шалгалтын тухай ярилцав. "Ben öğretmen ile sınav hakkında konuştum.") Dүү min' geree tseverlev. (Дүү минь гэрээ цэвэрлэв. "Kardeşim evi temizledi.") Dүү min' nadtai ger tseverleltsev. (Дүү минь надтай гэр цэвэрлэлцэв. "Kardeşim benimle evi temizledi.") Moğolcada fiil yapısında iki ya da ikiden fazla çatı bir araya gelebilir buna birleşik çatı denir. Örneğin: bodogduul- (бодогдуул- "düşündürt-"), hataagd- (хатаагд- "kurutul-"), oroltsuul- (оролцуул- "katılt-"), heleltsүүл- (хэлэлцүүл- "tartıştır-") vb." (ÇM: 152)

Üildüüleह hev (Үйлдүүлэх хэв "Ettirgen çatı"): "Şahsın belirttiği eylemi başka biriyle yapmasını bildiren; fiil kök ve gövdelerine –uul (–уул), –үүл (–үүл), –lga (–лга), –lge (–лгэ), –lgo (–лго), –lgö (–лгө), –ga (–га), –ge (–гэ), –go (–го), –gö (–гө), –aa (–аа), –ee (–ээ), –oo (–оо), –öö (–өө) gibi eklerden birinin getirilmesiyle kurulan fiile denir. Ettirgen çatı, geçişli ve geçişsiz fiilden türetilir. 1. Geçişli fiilden ettirgen çatı: Örneğin: Ah nom unşiv.>Ah nadaar nom unşuulav. (Ах ном уншив. >Ах надаар ном уншуулав. "Abi kitap okudu. >Abi bana kitap okutturdu.") Eec ünee saav. >Eec dүүgeer ünee saalgav. (Ээж үнээ саав. >Ээж дүүгээр үнээ саалгав. "Anne inek sağdı.>Annem kardeşime inek sağdırdı.") bu örnekte ah (ах "abi"), eec (ээж "anne") fiili başlatarak yöneten; bi (би "ben"), dүү (дүү "kardeş") kelimeleri eylemi yapan; nom (ном "kitap"), ünee (үнээ "inek") kelimeleri ise eylemden etkilenen durumu belirtmiştir. 2. Geçişsiz fiilden ettirgen çatı: Örneğin: Ah garav. >Ah namaig gargav. >Ah bataar namaig garguulav. (Ах гарав. >Ах намайг гаргав.>Ах батаар намайг гаргуулав. "Abi çıktı.>Abi beni çıkardı. >Abim Bat ile beni çıkarttı.") Tsaas şatav. >Bat tsaas şataav. >Bat nadaar tsaas şataalgav. (Цаас шатав.>Бат цаас шатаав.> Бат надаар цаас шатаалгав. "Kağıt yandı.> Bat kağıt yaktı. >Bat bana kağıt yaktırdı.") örneğe baktığımızda geçişsiz fiilden ettirgen çatı iki basamaktan oluşmaktadır. İlk basamakta geçişsiz fiili geçişli fiil yapıp ikinci basamakta iki

şahıslı yapıyı oluşturmuştur. Fakat bütün geçişsiz fiillerden bu şekilli ettirgen çatı türemez." (ÇM: 151)

Üiliin holboh nöhtsöl (Үйлийн холбох нөхцөл "Fiilin bağlama ekleri"): "Moğolcada fiiller cümle içinde genelde yüklem olur ve cümlenin ortasında kelimeye bağlanarak da kullanılabilir. Cümle ortasında rastlanan fiilleri diğer kelimelerle bağlamakla görevli ekler vardır ve buna *fiilin bağlama ekleri* denir. Bunların bir kısmı fiili adla, diğer kısmı ise fiili fiille bağlar. Fiili adla bağlayan ekler sıfat-fiil, fiili fiille bağlayan ekler zarf-fiil ekleri denir." (ÇM: 156)

Üiliin holboo üg (Үйлийн холбоо үг "Fiil birleşik kelimesi"): "Yan bağlamada bulunan bağımsız anlamlı iki kelimenin esas kelimesi fiil ise *fiil birleşik kelimesi* olur. nom unşih (Ном унших "kitap okumak"), hödöö yavah (хөдөө явах "köye gitmek"), gaihan harah (гайхан харах "merakla bakmak") vb." (MDBAS: 239)

Üiliin nöhtsöl (Үйлийн нөхцөл "Fiil çekim ekleri"): "Fiil gövdesinden sonra gelerek fiilin şahıs, zaman, durumunu belirtme dışında, fiili diğer kelimelerle bağlamakla görevli ekler *fiil çekim ekleri* denir. Fiil çekim ekleri, kelime yapısındaki yeri ve görevine göre gövde türeten ekler (çatı ve aspekt), gövde türetmeyen ekler (bağlama ve bitirme ekleri) olarak ikiye ayrılır. Aspekt ekleri fiil gövdesinden sonra gelir ve diğer fiil eklerini bağlama gövdesi türetir. Fiil gövdesini türeten eklerin bir kısmı fiili diğer kelimelere bağlamak, bir diğer kısmı ise cümleyi bitirmekle görevlidir." (ÇM: 149)

Üiliin ündes (Үйлийн үндэс "Fiil gövdesi"): "Fiilin çatı, durum ve çekim eklerinin eklendiği kelime yapısının bir kısmına *fiil gövdesi* denir. *yariulsan* (яриулсан "konuşturdu") > yarʹ- (ярь- "konuş-" f.g) -uul (-уул "e.ç") -san (-сан "geç.z")" (MDBAS: 238)

Üilt ner (Үйлт нэр "Sıfat-fiil"): "Fiilin isim şekilleri ile şekillenmesine *sıfat-fiil* denir. Fiil gövdesine eklenerek zaman belirtmekle beraber isimden önce gelerek niteleyici olma dışında nitelendiren isim çıkarılırsa sayı, durum ve ilgi durum ile şekillenip isim görevi üstlendiğinden sıfat-fiil olarak adlandırılır. Sıfat-fiil ekleri geçmiş (явсан-*yavsan* "gitti"), şimdiki (яваа-*yavaa* "gitmekte"), gelecek (явах-*yavah* "gidecek") üç zamanı belirttiğinden yüklem olur. Аугца *yavsan* хүн (явсан хүн "gittiği insan"), *yavaa* хүн (яваа хүн "giden

insan"), yavah hün (явах хүн "gidecek insan") vb. ismin niteleyicisi olmak dışında gideni çağır, gidenden sor vb. isim görevinde olup cümlenin içinde özne, nesne ve zarf öğeleri olmaktadır." (MDBAS: 240)

Ül devşgerleh üseg (Үл дэвсгэрлэх үсэг "Hece sonlandırmayan harf"): "Klasik Moğol yazısında heceyi bitirmeyen ünsüzlere, ha, ca, ca, ta, ça, şa, pa, lha harflerine *hece sonlandırmayan harf* denir. Kelimenin ortasında ve sonunda mutlaka arkasına ünlü harfi alarak getirilir." (MDBAS: 240)

Ül huvilah ner ügs (Үл хувилах нэр үгс "Çekimsiz ad"): "İnsan ve varlıkların renk, nitelik, sembol, sayısını belirten öndör (өндөр "yüksek"), nam (нам "kısa"), örgön (өргөн "geniş"), nariin (нарийн "ince"), sain (сайн "iyi"), muu (муу "kötü"), har (хар "siyah"), tsagaan (цагаан "beyaz"), şarga (шарга "açık sarı"), tsoohor (цоохор "benekli"), alag (алаг "alaca"), arav (арав "on"), hor' (хорь "yirmi"), myanga (мянга "bin"), tüm (түм "on bin"), say (сая "milyon"), hos (хос "çift"), dan (дан "tek") gibi adlara çekimsiz ad denir. Bazen fiile gövdesiyle bağlanarak niteleyici ve zarf öge olabilir. Temel görevindeyken çekim eklerini almaz. Çekimsiz ad, semantik ve dil bilgisel özelliğine göre sıfat ve sayı olarak ikiye ayrılır." (MDBAS: 241)

Ündes (Үндэс "Gövde"): "Herhangi bir ek alarak kelime türeten, kelime şekillendiren ya da olduğu gibi kelimeleri bağlamakla görevli kelime yapısının bir kısmına *gövde* denir. modlog (модлог "ağaçlı") kelimesinin mod (мод "ağaç") kökü kelime türeten gövdedir. modni (модны "ağacın") kelimesinin mod-n (мод -н "ağaç") kısmı şekillendiren gövdedir. modon avdar (модон авдар "ağaç sandık") birleşik kelimenin mod-"n" (мод-н)'i kelimeleri bağlayan gövdedir. Kelime gövdeyi, kelime hazinesel gövde ve dil bilgisel gövde olarak ikiye ayırır. Yarım eki alan gövdeye kelime hazinesel gövde, kelime şekillendiren ya da kelime bağlayan gövdeye dil bilgisel gövde denir. Gövdeyi yapısına göre türemiş ve türememiş olarak ikiye ayırır. Örneğin:

mal +çin / mal (мал +чин/ мал "hayvan +-CI/ hayvan") kelime türeten türememiş gövde;

teever +çin / teever (тээвэр +чин/ тээвэр "taşımaya +-CI/ taşımaya") kelime türeten türemiş gövde;

teever +iin / teeвер (тээвэр +ийн/ тээвэр "taşıma + (n)-In/ taşıma") kelime şekillendiren türemiş gövde;

mal +in / mal (мал +ын /малØ- "hayvan +-In/ hayvan") kelime şekillendiren türememiş gövde;

Kelime şekillendiren gövdeyi yer ve ilişkisine göre isim gövde ve fiil gövde; şekline göre tek varyantlı ve çok varyantlı olarak ayırır." (ÇM: 111)

Ündestnii hel (Үндэстний хэл "Millî dil"): "Bir millete mensup kişilerin yazı ve konuşma şekliyle kullandığı dildir. Millî dil, kökenine göre ana dil, soyluluk dili, ödünç dil olarak üçe ayrılır." (DBTAS: 463)

Ünsen egşig (Үндсэн эгшиг "Temel ünlü"): "Moğolcada a (a), e (э), i (и), o (o), u (y), ö (ө), ü (ү) kısa 7 ünlü; ünlüler tekrar yazılırsa aa (aa), ee (ээ), oo (oo), uu (yy), öö (өө), үü (үү), ii (ий) uzun ünlü; ünlüler i (й) harfle bitişik yazılırsa ai (ай), oi (ой), ui (уй), üi (үй), ua (ya) ikiz ünlü olur." (ÇM: 55)

Ünsen too (Үндсэн тоо "Asıl sayılar"): "İnsan ve varlıkların sayısını doğrudan belirten isimlere *asıl sayı* denir. Örneğin: tav (тав "beş"), yös (ес "dokuz"), zuu (зуу "yüz"), myanga (мянга "bin"), myanga hoyor zuu (мянга хоёр зуу "bin iki yüz") vb." (ÇM: 146)

Ünemlehüi tsag (Үнэмлэхүй цаг "Yalın zaman"): "Konuşma esnasında, eylemin doğrudan temasta bulunduğu durumu bildiren zamana *yalın zaman* denir. Bi nom unşic байна. (Би ном уншиж байна. "Ben kitap okuyorum.") eylem konuşma zamanıyla çakışmaktadır. Bi nom unşsan. (Би ном уншсан. "Ben kitap okudum.") eylem konuşmadan önce olmuştur. Bi nom unşina. (Би ном уншина. "Ben kitap okuyacağım.") eylem konuşmadan sonra olacaktır. Eylemin yalın zamanı diğer zaman kipleriyle karıştırılmamalıdır. Fakat cümleyi bitiren şimdiki zaman kipi -na (-на "-Iyor"), 1. şahıs kararlı isteme -ya (-я "-m") eki esas cümlelerin ana temsilcisidir." (DBTAS: 465)

Ünen magadlalt baimc çanar (Үнэн магадлалт баймж чанар "İtimat kipliği"): "Konuşmacı tarafından konuşma içeriğinin gerçek durumunun itimatlı olup olmadığını değerlendiren kipliktir. Prof. Yu. Mönh-Amgalan, -na (-на "-AcAk"), -v (-в "-dI"), -laa (-

лаа "-dI"), -dag (-даг "-Ir"), şüü (шүү "bil ki... gerçekten") vb. kiplik ekleri; lav (лав "belki"), lavtai (лавтай "belki"), yağ (яг "tam"), huna (хуна "tam"), hoino (хойно "sonra"), yarinagüi (яриангүй "kesinlikle"), margaangüi (маргаангүй "kesinlikle"), gartsaagüi (гарцаагүй "kesinlikle"), ergelzeegüi (эргэлзээгүй "şüphesiz"), damciggüi (дамжиггүй "şüphesiz"), ilerhii (илэрхий "belli"), magad (магад "belki") kelimelerini güvenilir itimat kipliğinde göstermiştir." (MDBAS: 242)

Ürgelcilen holboh nöhtsöl (Үргэлжлэн холбох нөхцөл "Devam etme zarf-fiili"): "-saar (-саар), -seer (-сээр), -soor (-соор), -söör (-сөөр) zarf-fiil ekleri eylemin devam etmekte olduğunu belirtir. Örneğin: Muu bor gertee suusaar gadaa yu bolc baigaag ç ogt anzaarsangüi. (Муу бор гэртээ суусаар гадаа юу болж байгааг ч огт анзаарсангүй. "Eski boz evimde otura otura dışarıda neler olduğunu da hiç fark etmedi.") "-saar (-саар), -seer (-сээр), -soor (-соор), -söör (-сөөр) ekleri arkasına yardımcı fiil olarak birleşik yüklem olabilir ve tekrarlanarak aspekti belirtir. Devam etme zarf-fiil ekleri yalın birleşik cümleyi de bağlar." (ÇM: 163)

Üseg (Үсэг "Harf"): "Bir dilin alfabetesini oluşturan ve tek başına veya başka öğelerle birlikte o dildeki sesleri yazıda göstermek üzere kullanılan işaretlerden her biri, sesin yazıdaki işaret karşılığıdır. Her dilin alfabe sistemindeki harfler büyük ve küçük harfler olarak ayrılır ve birbirinden farklı işaretlerle karşılanır" (Korkmaz, 2007, s. 114; MDBAS, 2014, s. 242). "Harf, dilin seslerini işaretleyen somut şeklidir. Harfler birbirinden farklı olabilir. Harfleri işaretleme dışında okuyarak telâffuz edilebilir, seslerini işiterek seslendirilebilir. Bu yüzden harf dil sesinin işaretidir." (MDBAS: 243)

Üseg züi (Үсэг зүй "Yazı bilgisi"): "Yazı işaretleri ve harf seslerinin arasındaki ilişkileri inceleyen dil bilim dalıdır. Aynı zamanda dilin işaretlerinin bütünlüğüne de denir. Yazı bilgisi, alfabe, vurgu işaretler, noktalama işaretleri ve harfleri kapsar." (MDBAS: 243)

Üseglever (Үсэглэвэр "Yazı birimi-grapheme"): "Dil biliminin içeriğini yansıtan en küçük birime *yazı birimi* denir. Yazı birimi, kelime, morfem, hece ve sesleri o yazının özelliğine dayanarak belirtir. Örneğin: Klasik Moğol yazısında bir harf, yazı birimi için kelime başında, ortasında ve sonunda olarak üç şekilde yazılması Latin ve Kiril alfabetesinde büyük ve küçük harf olarak tanımlanır." (DBTSAS: 93)

Üüsmel biş ündes (Үүсмэл биш үндэс "Türememiş gövde"): "Dış şekli ile türememiş kelimeye uyumlu kelime yarısına denir. Örneğin: nomoos (нoмooс "kitaptan"), üzlee (үзлээ "gördüm") iki kelimenin yarısındaki nom (нoм "kitap"), üz- (үз- "gör-") gövdeleri türememiş gövdedir." (MDBAS: 243)

Üüsmel üg (Үүсмэл үг "Türemiş kelime"): "Kelime köklerinden yarım ekleriyle türetilmiş, yeni anlam kazanmış kelimelere *türemiş kelime* denir. Moğolcadaki kelimeler türemiş ve türememiş olarak ikiye ayrılır. Türemiş kelime, birden fazla eklerin eklenmesi sonucunda türeyebilir ve bundan dolayı gövdeler ikinci, üçüncü gövde olarak adlandırılır. Örneğin: goy >goyomsog (гоё >гоёмсог "güzel >güzel olan şey"), ayan >ayançin (аян >аянчин "seyahat>seyahatçi"), yav- >yavdal (яв- >явдал "git->gidiş"), şine >şineçleh (шинэ >шинэчлэх "yeni>yenilemek")" (DBTAS: 470)

Üüsmel ündes (Үүсмэл үндэс "Türemiş gövde"): "Görünüşte türemiş kelimeye benzeyen gövdeye denir. Türemiş gövde, yalın ve birleşik olarak ikiye ayrılır. Örneğin: orlogoos (орлогоос "gelirden"), ayallaa (аяллаа "gezdi"), öörçilcee (өөрчилжээ "değiştirmiş") kelimelerin yarısındaki orlogo (орлого "gelir"), ayal- (аял- "gez-"), öörçil- (өөрчил- "değiştir-") vb. gövdeleri *yalın türemiş*; номын sangiin (нoмьн сангийн "kütüphanenin"), бүteen bosgoloо (бүтээн бoсгoлoo "inşa etti"), aşıg şimiig (ашиг шимийг "kârını"), şahac şaardaad (шахаж шаардаад "sıkıştırarak") kelimelerin yarısındaki номын сан " (нoмьн сан kütüphanе"), бүteen bosgo- (бүтээн бoсгo- "inşa et-"), aşıg şim (ашиг шим "kâr"), şahac şaard- (шахаж шаард- "sıkıştır-") gibi gövdeler *birleşik gövdedir.*" (MDBAS: 244)

Üy (Ye "Hece"): "Bir nefes ile birlikte çıkan, ses veya ses grubuna sese *hece* denir" (M. Bazarragçaa, Ç. Zeenyambuu, 2014, s. 432). "Tek başına kelime olabilen veya kelime oluşumunda görev üstlenebilen ses birliğidir. Örneğin: mal (мал "hayvan") bir heceli; davaa (даваа "tepe") iki heceli; davaagaar (даваагаар "tepeyle") üç hecelidir." (ÇM: 91)

Üyiin biçig (Үеийн бичиг "Hece yazısı"): "Sadece ünlü veya ünsüz ünlüden oluşan açık heceyi işaretleyen yazı türüne *hece yazısı* denir. Moğollar, Hyatan döneminde Çin'in manalı yazısını hece yazısına dönüştürerek kullanmıştır. Bizce bilinen en eski hece yazısı

13. yüzyıllarda Pagma Lam Lodoicaltsan'ın oluşturduğu Dörvölcin (Dört Köşe) yazısıdır. Soyömbö yazısı hece yazısı olarak bilinir." (MDBAS: 233)

Üyiin helber (Үеийн хэлбэр "Hece şekli"): "Ünlüyle biten heceye *açık hece*, ünsüzle biten heceye *kapalı hece* denir. Hece, kelimenin ayrı söylenen en küçük birimidir. Akademisyen Ş. Luvsanvandan: "Moğolcada belli başlı hece şekillerini 1. ünlü: e <leg (э<лэг "çiğەر"); 2. ünlü + ünsüz: us (y <c "su"); 3. ünsüz + ünlü: bi (би "ben"); 4. Ünsüz +ünlü +ünsüz: mah +lag (мах+лаг "etli"). 5. Moğolcada iki ünsüzle başlamış ya da bitmiş hece yoktur" diyerek hece tiplerini beşe ayırır. Konuşma ve yazı sırasında kelimelerin hecelenmesi farklı olduğundan birbirine karıştırılmamalıdır." (ÇM: 92)

2.23. /V/ Harfiyle Başlayan Terimler

Vagindra Üseg (Вагиндра үсэг "Vagindra Yazısı"): 1905 yılında Buryat Lam Agvaandorc tarafından Moğol, Tod yazılarını örnek alarak oluşturulmuştur. Vagindra, Agvaan isminin Samgardçasıdır. Temel 36 harfli ve bundan 8'i ünlü harf, 7'si noktalama işaretidir. Sadece Buryat lehçesi için değil Moğolların diğer lehçelerine uygun olarak oluşturulmuştur. (s. 14)

2.24. /Ya/ Harfiyle Başlayan Terimler

Yalgah egşig (Ялгах эгшиг "Ayırt edici ünlü"): "Dil ucunun –n (–н)'i genizden çıkan –n (–н)'den, genizden çıkan –g (–г)'yi dilin –g (–г) harfinden ayırt edebilmek için dilin ucundaki –n (–н), genizden çıkan –g (–г) harfinin arkasına yazılan daralmış ünlüye *ayırt edici ünlü* denir. Örneğin: togo (торго "ipek"), ongots (онгоц "uçak"), önör (өнөр "çok, kalabalık"), hana (хана "duvar"), бага (бага "az"), üne (үнэ "fiyat"), toono (тооно "çadırın üst kısmı"), tarni (тарни "zikir"), högşirnö (хөгширнө "yaşlanı"), ayga (аяга "kâse") vb." (MDBAS: 311)

Yalgah tölөөний үг (Ялгах төлөөний үг "Ayırtıcı zamir"): "Çeşitli sayıdaki cinsi genelleyerek birleştirir ve içerisinde ayırt ederek belirtme anlamlı büh (бүх "hepsi"), bult (булт "hepsi"), hamt (хамт "birlikte"), tsug (цуг "birlikte"), öör (өөр "başka"), busad (бусад "diğer"), zarim (зарим "bazı"), nögöö (нөгөө "diğer"), dayar (даяар "bütün"), hotol (хотол "hepsi"), hamag (хамаг "bütün, hepsi") vb. kelimelere *ayırtıcı zamir* denir. Ayırtıcı

zamir çok şeyi geneller, ayırt ederek gruplaştırmak için isimlendirdiğinden çokluk eki almaz. Durum ve ilgi ekleriyle şekillenir. Örneğin: Bүгдээрээ хэлэлцвэл буруугүй. "Beraber istişare edersek hatasız olur.") Tsömөөрөө hamtarч hiivel acil töröl amar бүтнэ. (Цөмөөрөө хамтарч хийвэл ажил төрөл амар бүтнэ. "Her birlikte yaparsak işler kolay hal olunur.") (ÇM: 178)

Yalgats (Ялгац "Tanımlık"): "Bazı dillerde bir adın önünde bulunarak, onun özelliğini belirten, tek başına anlam ifade etmeyen yardımcı sözcüklere denir. Tanımlık, Arapça, Farsça, Almanca ve İngilizce vb. dillerinde bulunur. Örneğin: İngilizcede a, an, the; Fransızca 'da un(e), des, la, le, les vb." (DBTSAS: 261)

Yarianı hel (Ярианы хэл "Konuşma dili"): "Bir dilde ağızdan ağıza değişerek çeşitli söyleyiş özellikleri taşıyan ve yazı dilinden farklı olan dil, konuşma dilidir" (Karaağaç, 2013, s. 562). "Konuşma dili kendine ait tonlama özellikli ve yazı şeklinde olan kelimenin aynısını kullanır. Fakat konuşma organlarının yapısı, kelimedeki ses birliğinden dolayı yazıda olan şekil ve telâffuz sırasında farklılık oluşturur." (DBTAS: 682)

Yarianı nairuulga (Ярианы найруулга "Konuşma stiliği"): "Ulus çapında günlük hayatta gayriresmî iletişimde kullanılan, konuşma görevini gerçekleştiren konuşma biçimine denir. Konuşma dili, yazı dili gibi ses, şekil, cümle bilgisi vb. dilin her seviyesinde kendine has özelliklidir. Kelime yapısından ses, hece düşmesi, ekler tekrarlama, cümleyi yarım kesme, cümle öğelerinin sırasını değiştirmeye çokça rastlanır. Konuşma stiliğinde duygu, anlatım biçimi, gerçek durum, genel konuşma vb. anlamlar ağır basmaktadır. Samimi konuşma, gizli konuşma, mektup, şahsi mektup vb. konuşma stiliğinin yazı şeklini ele alsa da konuşma stiliği genellikle karşılıklı konuşma şeklinde gerçekleşir." (DBTAS: 681)

Yaruu asuuh ögүүлber (Яруу асуух өгүүлбэр "Edebî soru cümlesi"): "Edebî soru cümlesi, onaylayan, reddeden, cevap beklemeyen, konuşmacının duygu ve düşüncesini ifade etme biçimi, gerçek duruma nasıl baktığına, değerlendirmeyi çok değişik ifade ettiğinden yazım ve imlâ yönteminin önemli unsuru olmaktadır. Edebî soru cümlesinin sonunda soru işareti bazen de nokta bulunur. Örneğin: Bi haana törөө ve? (Би хаана төрөө вэ? "Ben nerede doğdum?") Bidnii damcuulsan mendçilgeeg hüleen avna uu? (Бидний

дамжуулсан мэндчилгээг хүлээн авна уу? "Bizim sunduğumuz takdimi kabul eder misiniz?)" (MDBAS: 311)"

Yazguur (Язгуур "Kök"): "Kelimelerin bütün yapım ve çekim eklerini çıkarttıktan sonra daha küçük öğelere ayrılmayan ve söz varlığındaki esas anlamı taşıyan bölümüne *kök* denir. Moğolcada kelime kökü kelime yapısının ilk kısmında bulunur. Kök aktif yani serbest ve pasif yani serbest olmayan olarak ayrılır. Moğolcadaki kelimelerin kökü kelime yapısının başında bulunduğu yapıda mutlaka ünlü bulunur ve kendisinden sonraki ünlüler uyumu içinde getirilir. Örneğin: *nemerledeg* (нэмэрлэдэг "artırır") kelimenin kökü *nem-* (нэм- "art-") kökündeki *e* (э) ünlüsü kendisinden sonraki ünlülerin uyumunu sağlamaktadır. Kök, alt kelimeleri türetme temelini oluşturur. Örneğin: *üzel* (үзэл "bakış"), *üzver* (үзвэр "gösteri"), *üzemc* (үзэмж "görünüşt"), *üzleg* (үзлэг "muayene"), *üzmer* (үзмэр "fal") vb. kelimeler *üz-* (үз- "gör-") kökünden türemiştir." (MDBAS: 310)

Yazguur бүтеевэр (Язгуур бүтээвэр "Asıl biçim birimi"): "Kelimenin başında bulunarak, tek kullanıldığında anlamını yitirmeyip, yapım ve çekim eklerini çıkarttıktan sonra daha küçük öğelere ayrılmayan, kelimenin köküne *asıl biçim birimi* denir. Moğolcada asıl biçim birimin özellikleri şu şekildedir:

1. Kelimenin başında bulunur. Yapısında mutlaka ünlü ses bulunur, o ses vurguyu taşır ve ondan sonraki ünlü ona göre uyuma girer.
2. Asıl biçim birimi kelimededen az, çekim eklerinden çoktur.
3. Moğolcada asıl biçim birimi az varyantlıdır. Örneğin: *bi* >*bid* (би >бид "ben >biz"), *mi* >*minii* (ми- >миний "benim"), *na* >*nadad* (на- >надад "bana"), *na-* >*namaig* (на- >намайг "beni"), *çi* >*çini* (чи- >чиний "sen >senin"), *ça-* >*çamaig* (ча- >чамайг "seni"), *gu-* >*guç* (гу- >гуч "otuz"), *gurav* (гурав "üç") vb. varyantlıdır.
4. Asıl biçim birimi, kelime yapısı ve şekil biçim bilgisinin birimi olduğundan kelime, gövde vb. diğer kategori birimleriyle uyum sağlamaz, kelime ve gövde önünde bulunur.
5. Çağdaş Moğolcada asıl biçim birimler V, VC, VCV, VCVC, VCCV, CV, CVC, CVCV, CVCVC, CVCCV temel yapıdır. (V-vowel, C-consonant)
6. Bir asıl biçim birimine birkaç yapım eki ekleyerek alt kelime türetilir ve birkaç farklı asıl biçim birimine kelime türetme yapım eki ekleyerek yeni bir kelime türetilir.

Örneğin: барь- (*bar* "tut-") asıl biçim biriminden баримал (*баримал* "heykel"), барилга (*барилга* "bina"), баримт (*баримт* "belge"), бариа (*бариа* "varış çizgisi"), барил (*барил* "yöntem"), бариул (*бариул* "sar"), бариу (*бариу* "dar") vb. alt kelime türerken; үс >үсчин (*үс >үсчин* "saç >kuaför"), мал >малчин (*мал >малчин* "hayvan >çoban"), ем >емч (*эм >эмч* "ilaç >doktor"), тогоо >тогооч (*тогоо >тогооч* "tencere >aşçı") vb. köklerine -чин (-чин "-CIn"), -ç (-ч "-CIn") yarım ekleri ekleyerek birkaç yeni kelime türetebilir. Fakat her asıl biçim birimi bütün yarım eklerini almaz, yarım ekleri de bütün asıl biçim birimine eklenmez.

7. Kelime yapısındaki asıl biçim birimi mutlaka olması gerektiğinden (Ø) sıfır varyantı yoktur. Mutlaka belirli gerçek sesle belirlenir. Моғолcadaki asıl biçim birimi anlam ve yerine göre aktif asıl biçim birimi ve pasif asıl biçim birimi olarak ayrılır." (ÇM: 106)

2.25. /Ye/ Harfiyle Başlayan Terimler

Yegöh (Ерөх "Yergi"): "Konuşma ve yazıda kelimeler kullanılırken kelime hazinesinin anlamı ile değil, zıt (eleştirme, alay etme, küçümseme, dalga geçme, kinaye vb.) anlamında kullanılan edebî metoda *yergi* denir. Örneğin: Төрөөгүй huuhded tömör ölgii. (Төрөөгүй хүүхдэд төмөр өлгий. "Doğmamış çocuğa demir kundak.") İlçgend ever urgac, emgend sahal urgah. (Илжгэнд эвэр ургаж, эмгэнд сахал ургаж. "Eşekte boynuz çıktığında, teyzenin de sakalı çıkar.")" (MDBAS: 73)

Yeriin asuuh ögүүлber (Ерийн асуух өгүүлбэр "Yalın soru cümlesi"): "Yalın soru cümlesi, onaylama ya da red etme, evet ya da hayır cevabını beklemeden, dinleyicinin dikkatini çekmek ve tahmin etmek için belirtilen soru cümlelerine denir. Örneğin: Манайхан сайн л байдга байгаа даа? (Манайхан сайн л байдаг байгаа даа? "Bizimkiler inşallah iyidir?)" (MDBAS: 73)

Yeriin bogino egşig (Ерийн богино эгшиг "Yalın kısa ünlü"): "Yalın kısa ünlü, o dilin temel ünlü harflerinin bütünüdür. Yalın kısa ünlüler, vurgulu hecenin kısa ünlüsü, vurgusu olmayan hecenin daralmış ünlüsü olarak ikiye ayrılır. Vurgulu hecenin kısa ünlüleri kalın ünlü a (а), o (о), u (у); ince ünlü e (э), ö (ө), ü (ү); cinsiyetsiz ünlü i'yi (и) kapsar. Vurgusuz hecenin ünlüleri ise yukarıdaki 7 kısa ünlünün hepsine daralmış halde rastlanabilir. Daralmış ünlüler ilk heceden sonraki ünsüzleri ayırt etmek, ünsüz seslerin

söyleyişini desteklemekle görevlidir. Moğol dilinin imlâ kuralında daralmış ünlü kuralı önemlidir." (MDBAS: 74)

Yeriin ner (Ерийн нэр "Genel ad"): "Aynı türden olan varlıkların genel adlarıdır. Örneğin: ağaç, sarı, koyun, yol, savaş, yağmur, gönül vb. Genel ad adlandırıldığı varlığın niteliğine göre soyut ve somut ad olarak ayrılır. Örneğin: somut ad: dağ, ağaç, demir, insan, toprak vb. Soyut ad: düşünce, fikir, gönül, akıl, korku, üzüntü, endişe, hüküm, eğitim vb. Genel ad: genel teklik ve genel çokluk sayısını belirtir." (MDBAS: 74)

Yeriin urt egşig (Ерийн урт эгшиг "Yalın uzun ünlü"): "Moğolcada aa (aa), oo (oo), uu (uu), öö (өө), үү (үү), ee (ээ), ii (ий) gibi ünlülere *yalın uzun ünlü* denir. Örneğin: naadam (наадам "şenlik"), saam (саам "taze sütü"), eemeg (ээмэг "küpe"), deer (дээр "yukarıda"), hiih (хийх "уармак"), ehiin (эхийн "ananın"), ногоон (ногоон "yeşil"), nüüdel (нүүдэл "göç"), nögöö (нөгөө "diğer") vb. Çağdaş Moğolcada uzun ünlü türeken Klasik Moğol yazı dilinin ünlü-ünsüz-ünlü şekline benzer durumlar çoktur ve iki ünlü bir araya gelerek uzun ünlüyü türetebilir. Örneğin: ereü > erüü (эрэү > эрүү "çene"), teühe > tüüh (тэүхэ > түүх "tarikh") vb. Eski Moğolcada kısa ünlüden uzun ünlü türemiş olabileceğini gösteren belgeler de vardır. Örneğin: mal-ud > maluud (мал-уд > малууд "hayvanlar"), abu > aav (абу > аав "baba"), narin > nariin (нарин > нарийн "ince"), sün > süü (сүн > сүү "süt"), agar > agaar (агар > агаар "hava") vb." (MDBAS: 75)

Yeriin zereg (Ерийн зэрэг "Yalın derecesi"): "Yalın derece yalnız sıfatlarda bulunur. Herhangi insan, varlık, hayvanın özelliği, niteliğinin derecesini başka şeyle karşılaştırma, kıyaslama yapmadan yalın şekilde ifade etmesine *yalın derecesi* denir. Örneğin: Hentii, Hangai, Soyoni öndör saihan nuruunuud; Menen, Şarga, Nomin örgön ih goviud; Herlen, Onon, Tuulin tungalag ariun mörnüüd; Hövsgöl, Uvs, Buirin gün tsenher nuuruud... (Хэнтий, Хангай, Соёны өндөр сайхан нуруунууд; Мэнэн, Шарга, Номины өргөн их говиуд; Хэрлэн, Онон, Туулын тунгалаг ариун мөрнүүд; Хөвсгөл, Увс, Буйрын гүн цэнхэр нуурууд... "Henti, Hangai, Soyon'un yüksek, güzel sıradağlar; Menen, Şarga, Nomin'in yelpazeli gobi çölleri; Herlen, Onon, Tuul'un berrak temiz nehirleri; Hövsgöl, Uvs, Buir'in derin mavi gölleri... ")" (MDBAS: 74)

Yerönhiilön hamaatuulah yos (Ерөнхийлөн хамаатуулах ёс "Dönüslü iyelik eki"): "Zamir kaynaklı eklerle birlikte iyelik eki olarak bütün şahıslarda –aa (–aa), –ee (–ээ), –oo (–oo), –öö (–өө) ekleri eklenerek kullanılır" (Ersoy, 2012, s. 259). "Bazı dil bilimciler, şahsı iyelik eki olarak adlandırmıştır. Bu ekler yalın durum dışındaki bütün durumlara eklenebilir. Uzun, ikiz ünlü ile biten kelime, ilgi durumu almış kelimeye eklendiğinde –g (–г), –h (–х) yardımcı ünsüzlerin birini alır. Örneğin: ahınhaa (ахын(х)аа "ağabeyinin"), morininhoо (морины(х)оо "atının"), nohoinhoо (нохойн(х)оо "köpeğinin"), süügee (сүү(г)ээ "sütünü"), öröögöö (өрөө(г)өө "odasını"), номинхоо (номын(х)оо "kitabının"), эхийн(х)ээ (*eiinhee* "anasının") vb." (MDBAS: 75)

Yeröön hüseh nöhtsöl (Ерөөн хүсэх нөхцөл "Dileyerek isteme kipi"): "Konuşmacının eylemi 3. şahısa dileyerek ve isteyerek yaptırma anlamı belirten ekine *dileyerek isteme kipi* denir. Dileyerek isteme kipleri şunlardır: –tugai (–тугай), –tügei (–түгэй). Örneğin: Üils, buyan n' delgerç yavah boltugai. (Үйлс, буйан хишиг нь дэлгэрч явах болтугай. "Найрлг işleri çoğalsın.") Mongolın ürs maş olon boloh boltugai. (Монголын үрс маш олон болох болтугай. "Moğolistan'ın çocukları çok olsun.") vb. Dileyerek isteme –tugai (–тугай), –tügei (–түгэй) kipleri istişare isteme –g (–г) kipiyle birbirine benzediğinden biri diğєrinin yerini tutabilir." (ÇM: 174)

Yevropiin helnii har' ügs (Европын хэлний харь үгс "Avrupa dillerinden alıntı kelimeler"): "1920 yılından sonra o dönemin sosyal ilişkisinden dolayı Rusya aracılığıyla Avrupa dillerinden alıntı kelimeler çok sayıda Moğolcaya girmiştir. Bunlar, özellikle bilim, sanat, kültür, eğitim ve teknik dallardaki kelimelerdir. Rusça terim ve sözcükler dışında atom (атом), sistem (систем), telefon (телефон) vs. Yunanca kelimeler; aspirant (аспирант "asistan"), gradus (градус "derece"), doktor (доктор "doktora") vs. Latince kelimeler; roman (роман), bank (банк "banka"), partizan (партизан "gazi") vs. Fransızca kelimeler; kontsert (концерт "konser"), valyut (валют "döviz"), pomidor (помидор "domates") vs. İtalyanca kelimeler; mark (марк "pul"), lozun (лозун "slogan") vs. Almanca kelimeler; kompos (компос "komposto"), gaaz (гааз "gaz"), rul' (руль "direksiyon") vs. Hollandaca kelimeler Moğolcaya girmiştir." (ÇM: 340), (MDBAS: 73)

2.26. /Z/ Harfiyle Başlayan Terimler

Zaah tölөөнii үг (Заах төлөөний үг "İşaret zamiri"): "Varlığı türlü nesne ve kavramların yer ve zamana, yakın ve uzaklığına göre belirterek işaret eden kelimelere *işaret zamiri* denir. Yakın olan varlığı ene (энэ "bu"), iim (ийм "böyle"), öd (өд "каç"), öçнөөн (өчнөөн "каç"), end (энд "burada"), ödiid (өдийд "şu zamanlar"), ingeh (ингэх "böyle") e- (э-), i- (и-), ö- (ө-), ü- (ү-) köklü kelime ile; uzakta olan varlığı ter (тэр "о"), tiim (тийм "öyle"), töd (төд "каç"), töçнөөн (төчнөөн "каç"), tend (тэнд "orada"), tiiş (тийш "oraya"), tüügeer (түүгээр "oradan"), tödiid (төдийд "о zamanlar"), tegeh (тэгэх "öyle") te- (тэ-), ti- (ти-), tö- (тө-), tü- (тү-) köklü kelimelerle belirtir. İşaret zamirleri bütün esas kelimeleri temsil eder. Örneğin: ene (энэ "bu"), ter (тэр "о") adları; iim (ийм "böyle"), tiim (тийм "şöyle") sıfatları; öd, öçнөөн (өд, өчнөөн "каç"), töd, töçнөөн (төд, төчнөөн "каç") sayı sıfatları; end (энд "burada"), tend (тэнд "orada"), iiş (ийш "buraya"), tiiş (тийш "oraya"), üügeer (үүгээр "buradan"), tüügeer (түүгээр "oradan"), ödiid (өдийд "bu zamanlarda"), tödiid (төдийд "о zamanlarda") yer ve zamanı; ingeh (ингэх "böyle"), tegeh (тэгэх "şöyle") fiili belirtir." (MDBAS: 83), (ÇM: 177)

Zaahın tiin yalgal (Заахын тийн ялгал "Yükleme durumu"): "Birleşik kelime ve cümledeki ad ya da adın görevini üsteleme sıfat, sayı, sıfat-fiili fiille bağlayan durum ekine *yükleme durumu* denir. Örneğin: Sainig dagaval sarnı gerel, muug dagaval mogoin hor. (Сайныг дагавал сарны гэрэл, мууг дагавал могойн хор. "İyüi örnek alırsa ay işiği, kötüyü örnek alırsa yılan zehri.") Uraldac yavsan gurvig orhiod (Уралдаж явсан гурвыг орхиод "yarışan üçünü bırakarak...") gibi cümlelerde sainig (сайныг "iyüi"), muug (мууг "kötüyü"), gurvig (гурвыг "üçünü") kelimelerin her biri geçişli fiille bağlanarak belirli nesne olmuştur. Yüklem durumu eki ünlü uyumuna uyarak - iig (-ийг), -ig (-ыг), -g (-г), -Ø (*sifir*) varyantlıdır. -iig (-ийг), -ig (-ыг) varyantı ünsüz ve kısa ünlüyle biten gövdeye eklenir. Örneğin: ahıg (ахыг "abiyi"), uulig (уулыг "dağı"), hanıg (ханыг "duvarı"), bağıig (багшийг "öğretmeni"), salhiig (салхийг "rüzgârı"), tergiig (тэргийг "tekerleği"); Bu varyantı ilgi durumundan önce -ii (-ий), -i (-ы) varyantında bulunur. Örneğin: ahi min' (ахы минь "abimin"), bağıii min' (багший минь "öğretmenimi"), devterii min' (дэвтрий минь "defterimi") vb. -g (-г) varyantını uzun ünlü, ikiz ünlü ve dilin arkası geniz -n(-n) ile biten gövdeye ekler. Örneğin: düüg (дүүг "kardeşi"), şireeg (ширээг "masayı"), nohoig (нохойг "köpeği"), tuulaig (туулайг "tavşanı"), dalaig (далайг

"denizi"), delhiig (дэлхийг "dünyaу") vb. Yükleme durumunun –Ø (sıfır) varyantı sıralı dolaysız nesnenin sonu olmayan nesne ya da onun türünden olan nesnelere görünür. Örneğin: Bi tüüniі aav, eec, düüg n' sain medne. (Би түүний аав, ээж, ах, дүүг нь сайн танина. "Ben onun anne, baba, abi ve kardeşini iyi tanırım.") Bi bagadaa hurga hariулc, hurdan mor' unac bailaa. (Би багадаа хурга хариулж, хурдан морь унаж байлаа. "Ben küçükken kuzu otlatarak, yarış atına binerdim.") Birinci cümlede aav (aav "baba"), ээж (eec "anne"), ах (ah "abi") kelimeleri sıralı (yan yana) nesne; ikinci cümlede ise hurga (хурга "kuzu"), mor' (морь "at") kelimeler ayırt edilmemiş Ø(sıfır) varyantlı nesne halinde belirlenmiştir." (ÇM: 137)

Zahın gişüün (Захын гишүүн "Tamlayan"): "Durum ekleriyle yarı şekillenen –gş (–гш), –ş (-ш), –na (-на), –uur (-уур), –d (-д), –r (-р), –aa (-аа) gibi ekleriyle oluşan yer ve zaman anlamı taşıyan kelimelere denir. gadagş-dotogş (гадагш-дотогш "dışarı-içeri"), hoış-uragş (хойш-урагш "ileri geri"), gadna-dotno (гадна-дотно "dışarıda içerde"), naana-tsaana (цаана-наана "önünde arkasında"), hoiguur-urduur (хойгуур-урдуур "arkadan önden"), deer-door (дээр-доор "yukarı aşağı"), gadaa (гадаа "dışarıda"), dund (дунд "ortasında"), hoorond (хооронд "arasında"), daraa (дараа "sonra"), үүрд (үүрд "ebedi"), yamaгt (ямагт "her zaman"), darui (даруй "hemen"), say (сая "şimdi"), hezee (хэзээ "ne zaman"), haana (хаана "nerede"), aşıd (ашид "sonsuz"), ert (эрт "eski"), iim tiim (ийм тийм "böyle şöyle"); yer ve zaman anlamlı kelimeler: “öglöo (өглөө "sabah"), oroi (орой "akşam üstü"), üdeş (үдэш "akşam"), ödör (өдөр "gündüz"), şönö (шөнө "gece"), үүр tsüür (үүр цүүр "tan ağarma"), övöl zun (өвөл зун "yaz kış"), nodnin (ноднин "evvelki sene"), urcnaп (уржнан "iki sene evvelki"), üd (үд "ögle)", gazar (газар "yer"), oron (орон "mekan"), üzüür (үзүүр "ucu"), etseg (эцэг "ata"), adag (адаг "sonu"), hövöo (хөвөө "kenarı"), yorool (ёроол "dibi"), zah (зах "yaka"), enger (энгэр "önü"), süül (сүүл "son"), magnai tsag (магнай цаг "zaman başı"), hugatsaa (хугацаа "süre"), on (он "yıl"), cil (жил "sene"), galaav (галаав "dönem"), erin эрин "asır"), sar (сар "ay"), nar (нар "güneş"). Yer ve zaman anlamlı bu kelimeler cümleinin yüklem ile birleşerek, bazen de yer ve zaman durum ekleriyle karşılayarak bağlama metodu ile bağlansa da anlam açısından bağımsız nitelikli ve o eylemin tümünü kapsayan bir yan açıklayıcı ögesi olur. Tamlayan genelde cümle başında yer alır. Örneğin: Minii түрүүниі dargalc baisan нүсер газрын derged ç cicig tsoṃtoi hödölgöod baic döngömöör gazar yum. (Миний түрүүний даргалж байсан нүсэр газрын дэргэд ч жижиг цомтой хөдөлгөөд

байж дөнгөмөөр газар юм. "Benim daha önce yönettiğim dev yerin yanında bu küçük çukur yeri sallayabilecektim.") (DBTAS: 119)

Zahirah hüseh төлөв (Захирах хүсэх төлөв "Emir istek kipi"): "Konuşmacı tarafından emir, istek, zorlama, uyarma, davet etme, dileme gibi emir isteme biçiminde ifade edilen kipe *emir istek kipi* denir. 1. Şahıslarda –ya (–я), –ye (–е), –yo (–ё); –sugai (–сугай), –sügei (–сүгэй); 2. Şahıslarda aarai (–аарай), –eerei (–ээрэй), –ooroi (–оорой), –öörei (–өөрэй); –aач (–аач), –eеч (–ээч), –oоч (–ооч), –ööç (–өөч), –gtun (–гтун), –gtün (–гтүн), –uuzai (–уузай), –üüzei (–үүзэй); 3. Şahıslarda –g (–г); –tugai (–тугай), –tügei (–түгэй), –aasai (–аасай), –eesei (–ээсэй), –oosoi (–оосой), –öösei (–өөсэй) ekleri kullanılır. Örneğin: İngesgeed gertee har’ya daa. (Ингэсгээд гэртээ хария даа. "Birazdan evime döneyim.") Kino üzetsgeey. (Кино үзэцгээе. "Film izleyelim.") Oroı erthen ireesei. (Орой эртхэн ирээсэй. "Akşam erken gelsin.")" (MDBAS: 87)

Zahirah ögüülber (Захирах өгүүлбэр "Emir cümlesi"): "Gerçek durumda eylemi gerçekleştirmek için konuşmacının emir verme, isteme, yönetme, yalvarma, zorla tutma, uyarma, kabul etme, karar verme, görevlendirme, dileme, saygı gösterme, danışma vb. isteğini ifade eden kiplik anlamı belirten cümleye *emir cümlesi* denir. Örneğin: Bos! Duugaa duul! (Бос! Дуугаа дуул! "Kalk! Şarkını söyle!"), Ta nar türgen yavaarai. (Та нар түргэн яваарай! "Siz çabuk gidiniz!"), Aclaa tsagt n’ amcuularai. (Ажлаа цагт нь амжуулаарай! "İşinizi zamanında yetiştiriniz!)) vb. Emir cümlesini şekillendiren esas araç emir ünlemi ve onun çeşitli ses tonlarıdır. Cümlelerin ünlemi emir verme, yönetme, isteme meyilliye ses tonu yükselse de genellikle aynı hizada olur. Emir ve istek cümlesinde yüklem fiilin birinci şahıs –ya (–я), –ye (–е), –yo (–ё); –sugai (–сугай), –sügei (–сүгэй); ikinci şahsın sıfır ek ve –aarai (–аарай), –eerei (–ээрэй), –ooroi (–оорой), –öörei (–өөрэй); –aач (–аач), –eеч (–ээч), –oоч (–ооч), –ööç (–өөч), –gtun (–гтун), –gtün (–гтүн), –uuzai (–уузай), –üüzei (–үүзэй); üçüncü şahsın –g (–г); –tugai (–тугай), –tügei (–түгэй), –aasai (–аасай), –eesei (–ээсэй), –oosoi (–оосой), –öösei (–өөсэй) ekleriyle şekillenerek eylemin kaçınıcı şahsı ile gerçekleştirdiğini belirtir. Örneğin: Oyutan suragçidaa! Erdem nomd şamdan suraltsagtun! (Оюутан сурагчидаа! Эрдэм номд шамдан суралцагтун! "Talebeler ve öğrenciler! Erdemli bilgiye hararetle çalışınız!") Emir cümlesinin yüklemi şeklinden dolayı genelde gelecek zamanı belirtir." (ÇM: 281)

Zahiruulan holboh ügs (Захируулан холбох үгс "Yanyana bağlama kelimeler"):

"Esas kelimedен sonra gelerek o kelimeyi sonraki kelimeyle bağlama durumunu belirten tul (тул "için"), tölөө (төлөө "için"), tuhai (тухай "hakkında"), talaar (талаар "hakkında"), бүр (бүр "her"), tutam (тутам "her"), учир (учир "için"), ulmaas (улмаас "yüzden"), şig (шиг "gibi"), met (мэт "misal"), adil (адил "benzer"), çinee (чинээ "kadar"), хүртел (хүртэл "kadar"), tuşaa (тушаа "sıvar"), orçim (орчим "sıvar"), гаруй (гаруй "sıvar"), hav'tsaa (хавьцаа "sıvar"), şaham (шахам "sıvar"), ергем (эргэм "sıvar"), dahin (дахин "defa"), удаа (удаа "tekrar"), turş (турш "boyunca"), yaldamd (ялдамд "bu arada"), daşramd (дашрамд "bu arada"), satsuu (сацуу "bu arada"), herd (хэрд "sıvar saat"), zeregtsee (зэрэгцээ "sıralı") gibi kelimelere *yanyana bağlama kelimeler* denir. Örneğin:

Bi ene tuhai olontoo сонссон юм. (Би энэ тухай олонтоо сонссон юм. "Ben bunun hakkında çokça şey duymuştum.")

Bi üüniig olontoo сонссон юм. (Би үүнийг олонтоо сонссон юм. "Ben bunu çokça duymuştum.")

Bi erdem surahın tuld ирсэн. (Би эрдэм сурахын тулд ирсэн. "Ben ilim öğrenmek için geldim.")

Bi erdem surahaar ирсэн. (Би эрдэм сурахаар ирсэн. "Ben ilim öğrenmeye geldim.")

Yanyana bağlama kelimeleri görevine göre öğeler ve cümleleri yanyana bağlama olarak ayrılır." (ÇM: 180) bk. **Gişüüdiig zahiruulan holboh ügs; Ögүүлberiiг zahiruulan holboh ügs**

Zailşgüi baимс çanar (Зайлшгүй баймж чанар "Mutlak kipliği"): "Herhangi bir eylem yapılırken yapan kişinin mecburen yapmak zorunda olduğunu, sorumluluk ile ilgili ve mutlaka olacak anlamını bu kiplik taşır. Mutlak kiplik anlamı konuşma anına bağlanarak gelecek zamanı belirtir." (MDBAS: 85)

Zalgamal hel (Залгамал хэл "Eklemeli dil"): "Kelime köklerini sabit tutarak, birbirinden farklı görevlerle yüklü çekim ve уарım eklerini, değişmeyen sabit köklere ekleyen dillerdir. Diğer bir deyişle kökten sonra aynı yöne doğru şekillenen dildir.

Moğolca, Türkçe ve Macarca vb. diller eklemeli dillerdir. Örneğin: am' +d +r +a +l +ın +(h)aa (амь +д +р +а +л +ын-(х) +аа "hayatının"); Yol +cu +luğ +umuz +da +ki vb." (GTS: 81), (MDBAS: 86)

Zalgavar (Залгавар "Son ek"): "Kelime kökünden sonra gelerek o kelimenin anlamına ek anlam katan, dil bilgisel değerini ya da işlevini değiştiren ektir. Son ek, Moğolca, Türkçe, Mançuca ve Tunguzca vb. eklemeli dillerde yaygın kullanılır. Son ekler, görevine göre kelime türetme, kelime şekillendirme olarak ikiye ayrılır. Kelime kök, gövdelerine eklenerek kelime hazine ve kelime hazinesi-dil bilgisel ek anlamı yansıtan, yeni kelime türeten ekine yapım eki denir. Kelimenin dil bilgisel köküne eklenerek, bağlı oldukları kelimeler arasında dil bilgisel ilişki kuran ekine çekim eki denir." (ÇM: 106)

Zalgavarın arga (Залгаварын арга "Ekleme metodu"): "Kelimenin kök, gövdesine ön ek, iç ek, çekim eki, yapım eki gibi ekleri ekleyerek kelime hazinesi ve dil bilgisel anlamını belirtme metoduna *ekleme metodu* denir. Moğolca, eklemeli dil olduğundan kelimelere yapım eki, çekim eki getirerek kelime türetme, şekillendirme metodu aktif kullanır. Örneğin: suragçдынhaa (сурагчдынхаа "öğrencilerinin") kelimesinin sur- (сур- "öğren-") köküne -gç (-гч "-cI") yapım eki ekleyerek kelime türemiş; -d (-д "-dA"), -in (-ын "-In"), -aa (-аа "-In") ekleri dil bilgisel anlamı belirtmiştir." (MDBAS: 85)

Zarimdag egşig (Заримдаг эгшиг "Yarı ünlü"): "Kelimedeki yerine göre ünlü ve ünsüzün her ikisinin görevini üstlenebilen sese *yarı ünlü* denir. Örneğin: dil ortasındaki -[Y] ünsüzü <Y>'li ünlülerin grubuna (я >ya, ё >yo, ю >yu, е >ye) girer. Kelimenin sonunda yani ünlüden sonra <Y> sesi hece türetme görevinde bulunmaz. Yarı ünlü kelimenin neresinde bulunduğuna göre ünlü ya da ünsüzün görevini yerine getirir. Örneğin: yamar (ямар "nasıl"), yum (юм "şey"), yos (ёс "âdet") kelimeleri ünsüz-ünlü sesi; üyiin (үеийн "dönemin"), goyolıg (гоёлыг "takıyı"), sayiin (саяын "şimdiki") kelimeleri ünsüz sesi; myanga (мянга "bin"), nyarai (нярай "sabi"), hyalgas (хялгас "tel") kelimeleri ünlü sesi belirtmiştir." (DBTAS: 113)

Zarimdag giigülegç (Заримдаг гийгүлэгч "Ünlüye her zaman ihtiyaç duymayan ünsüz"): "Moğol Kiril alfabesi kuralına göre bazı ünsüz seslerden sonra, önüne ya da arkasına bazen ünlü alarak bazen de ünlü almadan yazılan ünsüzlere *ünlüye her zaman*

ihtiyaç duymayan ünsüz denir. d (д), c (ж), z (з), s (с), t (т), h (х), ts (ц), ç (ч), ş (ш) gibi ünsüzler ünlüye her zaman ihtiyaç duyan ünsüzdür." (MDBAS: 86)

Zarimdag huulbar üg (Заримдаг хуулбар үг "Melez söz"): "Birkaç dilin eklerinden oluşan sözdür. Örneğin: avtobusaar (автобусаар "otobüsle"): auto(oto) <Grekçe; bus (büs) < Latince; -aap (le) < Moğolca. Dil bilim terimleri kitaplarında karışık söz holimog üg (холимог үг "karışık söz") olarak da ele alınır." (DBTAS: 112)

Zarimdag icilseh (Заримдаг ижилсэх "Yarı benzeşme"): "İki ünlü ya da iki ünsüz ses kendi aralarında yarı benzeşme durumundadır. Moğolcada eril kelimedede rastlanan 'i' (и) ünlüsü öndeki ünsüzü her zaman yumuşatır. Örneğin: Tamir (Тамир "özel isim") kelimedeki 'i' (и) ünlüsü öndeki m (м) ünsüzünü yumuşatmıştır. Buna yarı benzeşme kuralı denir. Bazı dil bilimciler "v'-r' (вь-рь), d'-t' (дь-ть), t'-p' (ть-пь), l'-r' (ль-рь), g'-h' (гь-хь)" damaksıllaşmış 10 ünsüzü daralmış ünlünün etkisinden yumuşamasından dolayı bağımsız 10 ünsüz orta çıktığını öne sürmektedir. Örneğin: byaruu (бяруу "dana"), myagmar (мягмар "salı"), nyarai (нярай "bebek"), hatig (хатиг "iltihap"), bohir (бохир "kirli") vb." (DBTAS: 110)

Zavsarin ham бүтэц (Завсарын хам бүтэц "Ara yapısı"): "Bağımlı ve bağımsız birleşik kelimelerin ara nitelikli birleşmiş kelime, ad ve birleşik fiilin ara niteliğini içeren birleşik kelime, iki ve tek bileşenli cümlelerin ara cümlesi, yalın ve birleşik cümlelerin ara cümlesi vb. Moğol dili bilgisi birimleri hepsi ara yapılıdır." (MDBAS: 84)

Zeelsen üg (Зээлсэн үг "Egzotik kelime"): "Herhangi bir dilin kelime hazinesine anlam ile yerleşmiş kelimeler dışında, o milletin hayatında olmayan, başka milletin özelliğini taşıyan kelimelerdir. Egzotik kelime, başka milletin hayat, kültür (*kimono, spaghetti, plov, pizza, kanguru, sumo*); para birimi (*şilin, dolar, yen*), politika, bayram, din-inançla ilgili (*Kur'an, İncil, Nevruz, matador*) gibi kelimelerini ifade eder." (KHİ: 117)

Zeregtsee helleg (Зэрэгцээ хэллэг "Paralel deyim"): "Genellikle ünlem ya da sıfır ek ile bağlanan, anlam ve dil bilgisel açıdan eşit cümle bilgisel bağlama denir. Örneğin: Goviin hucirt toirom, zagiin şugui, hyalganat tal, butat höndii, hadat aargaar bid gurav hed honog tenev. (Говийн хужирт тойром, загийн шугуй, хялганат тал, бутат хөндий, хадат ааргаар бид гурав хэд хоног тэнэв. "Gobi'nin kurumuş tuzlu göl arazi, cerehat

ormanı, çimenli bozkır, otlu vadi, kayalı yerlerde biz üçümüz bir kaç gün dolaştık.")" (DBTAS: 150)

Zeregtsee niilmel üg (Зэрэгцээ нийлмэл үг "Sıralı birleşik kelime"): Birbiriyle aynı hizada birleşen kelimelere *sıralı birleşik kelime* denir. эцэг эх (anne baba), дээр доор (alt üst) vb.

Zeregtssen niilmel ögүүлber (Зэрэгцсэн нийлмэл өгүүлбэр "Sıralı birleşik cümle"): "İçindeki öğeleri sıralı bağlaçlarla bağlanarak, anlam, yapı ve ünlem ile bir bütünlüğü oluşturan birleşik cümleye *sıralı birleşik cümle* denir. Moğolcada sıralı birleşik cümle yapıları şu şekildedir:

1. İki bileşenli +iki bileşenli: Dorc yavc, Süren irev. (Дорж явж, Сүрэн ирэв. "Dorc gidip, Süren gelmiş.")
2. Tek bileşenli+tek bileşenli: Zalhuugiin gert түлээгүй, zalgidagiin gert hoolgüi. (Залхуугийн гэрт түлээгүй, залгидагийн гэрт хоолгүй. "Tembelin evi odunsuz, yiyeenin evi yemeksiz.")
3. İki bileşenli+ tek bileşenli: Hatuu üg ç yavdald tustai. (Хатуу үг ч явдалд тустай. "Ağır söz gidişe yararlı.")
4. Tek bileşenli+iki bileşenli: Baişingiin dotor zul ba dengüi, gagtshüü, zuuhnii dotorh tsurmin genel süümelzene. (Байшингийн дотор зул ба дэнгүй, гагцхүү, зуухны доторх цурмын гэрэл сүүмэлзэнэ. "Evin içerisi meşale ve lambasız sadece ocağın içinde köz ışığı parıldar.") vb.

Sıralı birleşik cümlenin bir özelliği ortak benzer öğelerin bulunmasıdır. Bunlar sıralı bulunan birleşik kelimeler, öğeler, cümle parçalarında bulunan önemli bir niteliktir. Нойор tsagaan yumny neg n' dügreg, nöggö n' gonzgoi yum. (Хоёр цагаан юмны нэг нь дүгрэг, нөгөө нь гонзгой юм. "İki beyaz şeyin birisi yuvarlak diğeri ovaldır.") Sıralı birleşik cümle bağlama metoduna göre bağlaçsız ve bağlaçlı olarak ikiye ayrılır." (ÇM: 293)

Zeregtssen todotgol (Зэрэгцсэн тодотгол "Sıralı niteleyici"): "Varlığın niteliklerini belirtmek, çeşitli şeylerin herhangi bir niteliğini örneğin: renk, yapıldığı madde, ölçü, tat vb. belirten niteleyicilere *sıralı niteleyici* denir. Sıralı niteleyici bağlaçlı olarak ya da bağlaçsız olarak bağlanabilir. Örneğin: Tsarain öngö şaravtar hiigeed tungalag, hamar

şuluun, hömsög ötgөн, harah нүд n' tsogtoi sergelen.. (Царайн өнгө шаравтар хийгээд тунгалаг, хамар шулуун, хөмсөг өтгөн, харах нүд нь цогтой сэргэлэн... "Yüz rengi sarımsı ve berrak, burnu düz, kaşı gür, gören gözü parlak...")" (MDBAS: 98)

Zeregtsüüleḥ holboo (Зэрэгцүүлэх холбоо "Sıralı bağlama"): "Anlam, görev ve dil bilgisel açıdan benzer, aynı tür kelimelerin kendi aralarında bağımsız sıralı hale gelmesine *sıralı bağlama* denir. Örneğin: kırmızı, sarı, mavi çiçek vb. Sıralı birimler ortak bir nitelikte olur. Benim kitabım, benim çantam, benim kalemim; bugün gelmek, yarın gelmek, köyden gelmek vb. Bu ortak niteliklere sıralamanın başında, ortasında ve sonunda rastlanabilir." (ÇM: 189), (DBTAS: 148)

Zeregtsüülen holboh nöhtsöl (Зэрэгцүүлэн холбох нөхцөл "Sıralanarak bağlama zarf-fiili"): "Moğolcada zarf-fiil ekleri –с (-ж "ArAk"), -ç (-ч), -aad (-аад), -eed (-ээд), -ood (-оод), -ööd (-өөд "-Ip"), -n (-н "-a"), -saar (-саар), -seer (-сээр), -soor (-соор), -söör (-сөөр "a..a") vb. yer, anlam ve görevi ile benzer olduğundan aynı gruba girer ve bu eklerle *sıralanarak bağlama* ekleri denir." (ÇM: 162)

Zeregtsüülen holboh üg (Зэрэгцүүлэн холбох үг "Sıralı bağlayıcı kelime"): "Cümlelerin sıralı öğelerine, yalın birleşik cümleye, aynı cümlelere ve satır başlarını bağlamakla görevli kelimelere *sıralı bağlayıcı* kelime denir. ba (ба "ve"), bögөөд (бөгөөд "ve"), buyu (буюу "ve"), bolon (болон "ve"), bolovç (боловч "olsa da"), bolood (болоод "olduğundan"), bolbol (болбол "olursa"), getel (гэтэл "fakat"), gevç (гэвч "ama"), gelee ç gesen (гэлээ ч гэсэн "olsa "da), tegvel (тэгвэл "o zaman"), tegevç, tegleeç (тэгэвч, тэглээч "olsa da"), tegehleer (тэгэхлээр "o zaman"), tegeed (тэгээд "ve"), terçlen (тэрчлэн "vesaire"), mön tüünçlen (мөн түүнчилэн "vesaire"), tiimees (тиймээс "o yüzden"), tiim (тийм "öyle"), uçraas (учраас "için, dolayı"), tiimiin tul (тиймийн тул "onun için"), tүүgeer ç barahgüi (түүгээр ч барахгүй "o da yetmeden"), baitugai (байтугай "dahi"), tödiigüi (төдийгүй "dahi"), ül baram (үл барам "dahi"), iimees (иймээс "bu yüzden"), iimiin tul (иймийн тул "bunun için"), iim uçraas (ийм учраас "bu yüzden, bundan dolayı"), ingehleer (ингэхлээр "böylece"), ingeed (ингээд "böyle"), harin (харин "ama, ve"), herev (хэрэв "eğer"), atal (атал "fakat"), agaad (агаад "ve"), avç (авч "fakat"), ööröör helbel (өөрөөр хэлбэл "bir başka deyişle, ifadeyle"), mön (мөн "ve"), bas (бас "ve"), tsaaşilbal (цаашилбал "ondan sonra"), naaşilbal (наашилбал "bundan beri"), neg bol (нэг бол "ya..ya da"), esvel (эсвэл

"ya da"), al' esvel (аль эсвэл "ya da"), hiigeed (хийгээд "ve") gibi kelimeler sıralı bağlama edatıdır. Örneğin: Dagdangiin hүүгийн hurimand neg bol çi yav, esvel bi yav"ya. (Дагдангийн хүүгийн хуриманд нэг бол чи яв, эсвэл би явъя. "Dagdan'in oğlanın düğününe ya sen git ya da ben gideyim.") Bid çin' neg bol öör hoorondoo am muruic, al' esvel biy biydee ataarhac baidag bolçihcee. (Бид чинь нэг бол өөр хоорондоо ам муруйж, аль эсвэл бие биедээ атаархаж байдаг болчихжээ. "Biz ya birbirimizle tartışır ya da birbirimizi kıskanır olmuşuz.") vb. Sıralı bağlama edatları görevine göre ögeleri sıralı bağlama, cümleleri sıralı bağlama olarak ikiye ayrılır." (ÇM: 179) bk. **Gişüüdiig zeregtsüülen holboh ügs; Ögüülberüüdiig zeregtsüülen holboh ügs**

Zeregtsüülsen hel şinlel (Зэрэгцүүлсэн хэл шинжлэл "Karşılaştırmalı dil bilimi"): "Dilin yapısının, sisteminin her seviyesinde genel benzer ve farklı tarafını belirleme amacıyla akraba olmayan birkaç dili karşılaştırarak inceleyen dil bilim dalına denir." (MDBAS: 98)

Zogsots (Зогсоц "Durak"): "Konuşma esnasında nefeslenmeye veya anlam farkı oluşturmak amacıyla yapılan kensintiye *durak* denir. Durak, yazıda görsel olarak virgül ve nokta ile; konuşmada tonlamayla belli edilir." (DBTAS: 122)

Zohiomol hel (Зохиомол хэл "Yapma dil"): "Dil kullanılırken istenilen sonucun elde edilemediği yer ve mekanda dilin özelliklerinden yararlanarak oluşturulmuş dildir. İletişimde kullanılan ilk yapma dil ise Volapuk dildir. Volapuk dilinin kelime hazinesi genellikle İngiliz, Fransa, Alman, Latin vb. dillerden ödünç alınmış kelimelerden oluşmuştur. Örneğin: volapuk> world=vol; speak=puk kelimesi telâffuz ve şekil değişikliğine uğrayarak volapuk yani evrensel dil anlamını taşıyan yeni kelimeyi ortaya çıkartmıştır." (DBTSAS: 207)

Zohitsoh yos (Зохицох ёс "Uygunluk"): "Cümle içinde niteleyen, nitelendiren; özne, yüklem gibi dil birimlerinin şahıs ve sayı bakımından birbirine uymasıdır. Moğolcada uygunluk durumu iyi gelişmemiştir." (GTS: 219), (MDBAS: 90)

Zorilgin baits gişüün ögüülber (Зорилгын байц гишүүн өгүүлбэр "Amaç zarf yan cümlesi"): "Ana cümledeki eylemin amacını belirten yan cümleye *amaç zarf yan cümlesi* denir. Ana cümlenin her yerinde bulunabilir; -haar (-хаар "-mАуА"), -h gec (-х гэж "de-"),

-saar (-саар "a..a"), -eed (-ээд "-ArAk"), tul (тул "için"), -hın tölөө (-хын төлөө "..-In için"), -hın hoinoos (-хын хойноос "..-In arkasından") vb. ek ve yardımcı kelimeler ile ana cümleye bağlanır." (MDBAS: 89)

Zöölñii temdeg (Зөөлний тэмдэг "Yumuşatma simgesi"): "Moğol Kiril alfabesi 35 harften oluşmaktadır ve iki tanesi simge harftir. Bunlardan birisi ь (') yumuşatma simgesidir. Eril kelimelerindeki bazı ünsüzlerin bulunması gereken yerden öne alınması, damaksıllaştırılmasına *yumuşatma* denir. Yumuşayan tek ünsüzün arkasına yumuşatma simgesi (ь) yazılır. Örneğin: mor' (морь "at"), tah' (тахь "yabani at"), hon' (хонь "koyun"), bar' (барь "tut-"), hol' (холь "karıştır"), am' (амь "can"), zah' (захь "sipariş et"), han' (хань "eş") vb. Yumuşatma simgesinden sonra hangi ünlü ve ünsüz gelirse yumuşatma simgesi değişime uğrayabilir. Yumuşatma simgesinden sonra yardımcı ünlü ya (я), yo (ё) gelirse yumuşatma simgesi değişmez. Örneğin: bar'ya (барья "tutayım"), sah'ya (сахья "bakayım"), sol'yo (сольё "değiştireyim"), doh'yo (дохьё "işaretleyeyim") vb. Aynı zamanda ünlüye ihtiyaç duyan ünsüzü yumuşatmada görevli olan yumuşatma simgesi bar'-bar'dag (барь-барьдаг "tut-tutar"), bar'ts-bar'zna (барьц-барьзна "tutam-biraz tut"), am'tan (амьтан "hayvan"), hal'san (хальсан "taşmış") vb. değişmeden yazılır. İkili ünsüz yumuşarsa onun arkasına "i" (и) yazılır. Örneğin: анги (анги "sınıf"), arhi (архи "rakı"), borvi (борви "baldır"), sorvi (сорви "iz") vb." (MDBAS: 92)

Zöölön devşger (Зөөлөн дэвсгэр "Ünlümsüz ünsüz"): "Klasik Moğol yazısında kelimenin orta ve sonunda heceyi bitiren, yani kelimenin ortasında ünsüzden önce gelen, kelime sonunda heceyi kapatan 12 harf vardır ve buna ünlümsüz ünsüz denir. b (б) debter (дэбтэр "defter"), g (г) tagtag-a (тагтаг-а "güvercin"), g (г) ögsühü (өгсүхү "tırman-"), r (р) darhan (дархан "kuyumcu"), s (с) boshu (босху "kalk-"), d (д) üiledhü (үйлэдхү "ettirgen"), m (м) hamtu (хамту "beraber"), n (н) ende (эндэ "burada"), l (л) alta (алта "altın"), ng (нг) monggol (монгол "Moğol"), v (в) hevhed (хэвхэд "çığnediğinde"), i (й) nohai (нохай "köpek") vb." (http://mongol-bichig.dusal.net/58/devşger_ng.html)

Zöv biçih züi (Зөв бичих зүй "İmla bilgisi"): "Bir dilin söz varlığını o dilde yürürlükte olan ses, şekil, köken vb. kurallara uygun olarak yazıya geçirmesini inceleyen dil bilim dalıdır." (GTS: 130), (MDBAS: 90) "İmla bilgisinin ses bilgisi yani konuşmaya yakın yazıya geçirmek, kelime bilgisi yani kelime yapısını bozmadan yazıya geçirmek, tarihî

açısından o dönemde oluşturulmuş yazı kuralına dayanarak kalıplaşarak kalmış kelimelerin yapısına uyarak yazıya geçirmek, eş telâffuzlu kelimeleri ayırt ederek yazıya geçirme vb. kuralları vardır." (MDBAS: 90)

Zöv duudahui (Зөв дуудахуй "Diksiyon"): "Konuşmada ve okumada seslerin, kelimelerin, vurguların, anlam ve heyecan duraklarının açık ve anlaşılır olmasına dikkat eden konuşma biçimi, düzgün söz söyleme sanatıdır. Kelimenin nasıl yazıldığı değil, onu nasıl söylediği ile ilgilidir." (DBTAS: 137), (GTS: 66)

Zövlön zahirah nöhtsöl (Зөвлөн захирах нөхцөл "Tavsiye emir kipi"): "Eylemi ikinci şahsa yaptırmak için tavsiye etme, ricada bulunma anlamı belirten –aarai (–аарай), –eerei (–ээрэй), –ooroi (–оорой), –öorei (–өөрэй) eklerine denir. Örneğin: Minii helseniig zaaval бүтээгээд ирээрэй. "Benim söylediğimi mutlaka hallederek gelirsin.") Söyleyiş biçim, ünlem, duygusallaşma vb. nedenlerden dolayı talep etme, görev verme, davet etme, kabullenme, engellenme, dileme vb. ek anlamı belirtebilir. Aavdaa açlaltai, eecdee enereltei, düüdee duurialaltai sain хүн болоорой. (Аавдаа ачлалтай, ээждээ энэрэлтэй, дүүдээ дууриалалтай сайн хүн болоорой. "Babasına hayırlı, annesine merhametli, kardeşine örnek iyi insan olursun."-dileme) Buşuuhan güigeerei. (Бушуухан гүйгээрэй. "Hızlıca koşarsın."-talep verme) Sain sanaat хүмүүsee, hoıç үйинhee төлөө ав'уас çadlaa zoriulaari. (Сайн санаат хүмүүсээ, хойч үеийнхээ төлөө авьяас чадлаа зориулаарай. "Eу, iyi niyetli insanlar, sonraki nesillerimize yeteneğimizi feda edesiniz."-davet etme) Çi ahiad tiiş oçooroi, demii yum bolno şüü. (Чи ахиад тийш очоорой, дэмий юм болно шүү. "Sen bir daha oraya gidersin, görürsün."-uyarma) vb." (ÇM: 173)

Zövşin hüseh nöhtsöl (Зөвшин хүсэх нөхцөл "İstişare isteme kipi"): "Eylemi üçüncü şahsın yarmasını konuşmacı tarafından kabullenme anlamını belirten –g (–г) ekine denir. Örneğin: Minii hüü, ah çin' aсlaа amcuulag. (Миний хүү, ах чинь ажлаа амжуулаг. "Oğlum, abin işini halletsin.") Ter ger орноо sain harc baig. (Тэр гэр орноо сайн харж байг. "O evine iyi baksın.") Ter muu yadarsan am'tan minii derged irc amidrag, höörhii. (Тэр муу ядарсан амьтан миний дэргэд ирж амьдраг, хөөрхий. "O zavallı benim yanına gelip yaşasın."), Erüül agaart garç üzeg. (Эрүүл агаарт гарч үзэг. "Temiz havayı görsün.")" (ÇM: 174)

Zurğiin Biçig (Зургийн бичиг "Resim Yazısı"): "Başkalarına fikrini anlatmak için insan, hayvan ve nesnelere gibi o halka has günlük kullanılan kelimeleri basit bir şekilde resimlemeye veya resme benzeyen şekillere *resim yazısı* denir. Resim yazısı insanoğlunun en eski yazı şeklidir. Resim yazısı genelde eski anıt, kaya, mağaralarda bulunur." (MDBAS: 93)

Züil huvaasan ügs (Зүйл хуваасан үгс "Sözlük takım kelime"): "Kelime hazinesinin ifadesinin genel niteliğiyle birleşen grup halindeki kelimeye *sözlük takım kelime* denir. Örneğin: spor yerine futbol, basketbol, tenis, masa tenisi, satranç, dama, devirme, itme, tutuş, spor giysiler vb." (MDBAS: 94)

Züir üg (Зүйр үг "Atasözü"): "Milletlerin felsefi, düşünce, hayat tarzını, uzun zaman diliminde gözlem ve denemelerden oluşan, doğal ve toplumun hayat tecrübesini yansıtan, övgü verme içerikli, herhangi bir şeyin niteliğini diğer şeyle kıyaslayarak açıklayan maharetli kalıplaşmış sözlerdir. Gantsaas gazar düürne, çimhees atga düürne. (Ганцаас газар дүүрнэ, чимхээс атга дүүрнэ. "Tekten yer dolar, çimdikten avuç dolar.")" (MDBAS: 273) "Moğollar, kültürlerinin açık sözlü belgeleri değerindeki atasözlerine çeşitli adlar vermiştir: ertnii üg "eski söz", horşoo üg "kollektif söz (harfiyen: kooperatif söz)", mergen üg "özlü, ideal söz", huuç üg "eski özlü söz", coroo üg "hızlı söz" (harfiyen: rahvan, yürüyüş söz), onovçtoi üg "faydalı, ideal söz", surgaal üg "öğreti, öğüt söz", türgen üg "hızlı, çabuk söz", züir üg "atasözü", tsetsen üg "(harfiyen: akıllı söz), atasözü, deyim" vb. Bu terimlerin içinde züir üg veya züir tsetsen üg, bugün atasözü için yaygın kullanımı olan adlardır" (Gül, 2010, s. 11).

Züirlel bk. Adiltgal

SONUÇ

Altay dil grubundan olan Moğolca ve Türkçe eskiden beri bilim insanlarının ilgisini çekmiştir. Bilim insanlarının bu iki dile olan ilgisi hâlâ devam etmektedir. Fakat bu iki dili gramer terimleri üzerine karşılaştırmaya dayalı herhangi bir çalışma yapılamamıştır. Bu noktadan hareketle çalışmamızda Moğolca ve Türkçedeki gramer terimleri üzerinde durarak özellikle Moğolca gramer terimlerinin bilinmesi ve tanınmasına katkıda bulunmaya çalıştık. Sonuç olarak;

1. Bu çalışmada madde başı olarak 3000'e yakın terim taranıp 682 terim incelenmiştir. Bunlardan 401 tanesinin Türkiye Türkçesinde karşılığı olduğu görülmüştür.
 - Karşılığı bulunan terimlerin çoğunun hem yazılış hem de anlam bakımından birbirine benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin: Avia icilseh yos (Авиа ижилсэх ёс "Ses benzeşmesi"), Avia selgeh (Авиа сэлгэх "Ses nöbetleşmesi"), Avianı öngö (Авианы өнгө "Ses tınısı"), Biyed hamaatuulah nöhtsöl (Биед хамаатуулах нөхцөл "İyelik ekleri"), Bütөөвэр (Бүтээвэр "Biçim birimleri"), Cinhene ner (Жинхэнэ нэр "ad"), Cinhene ner бүтөх н' (Жинхэнэ нэр бүтэх нь "Ad türemesi"), Davtahui (Давтахуй "Tekrarlama"), Hel züi (Хэл зүй "Dil bilgisi"), Hetrüüleg (Хэтрүүлэг "Abartma"), Нев (Хэв "Çatı"), Holboos (Холбоос "Bağlaç"), Neriin holboo üg (Нэрийн холбоо үг "Ad tamlaması"), Temdeg ner (Тэмдэг нэр "Sıfat"), Tiin yalgal (Тийн ялгал "Durum"), Тооно нэр (Тооны нэр "Sayı"), Товчлол (Товчлол "Kısaltma"), Tölөөний üg (Төлөөний үг "Zamir"), Utga züi (Утга зүй "Anlam bilimi"), Üil üg (Үйл үг "Fiil"), Төрөл хэл (Töröl hel "Akraba diller ") vd.
2. Türkiye Türkçesinde karşılığı bulunmayan 281 terim tespit edilmiştir. Bunlar:
 - Karşılığı olmayan terimlerin çoğunun bir ekin diğer varyantları olarak görülmektedir. Örneğin: Nöhtsöl üil üg (Нөхцөл үйл үг "Zarf-fiil ekleri"): Aznan holboh nöhtsöl (Азнан холбох нөхцөл "Ara alma zarf-fiili"), Beltgen holboh nöhtsöl (Бэлтгэн холбох нөхцөл "Hazırlama zarf-fiili"), Dagaldan holboh nöhtsöl (Дагалдан холбох нөхцөл "Takip eden bağlama zarf-fiili"), Dalimdan holboh nöhtsöl (Далимдан холбох нөхцөл "Fırsat zarf-fiili"), Daşramdan holboh nöhtsöl (Дашрамдан холбох

нөхцөл "Yararlanma zarf-fiili"), Dutagdan holboh nöhtsöl (Дутагдан холбох нөхцөл "Eksilerek bağlama zarf-fiil"), Songon holboh nöhtsöl (Сонгон холбох нөхцөл "Seçerek bağlama zarf-fiili"), Ugtan holboh nöhtsöl (Угтан холбох нөхцөл "Karşılama zarf-fiili"), Ur'dçılan holboh nöhtsöl (Урьдчилан холбох нөхцөл "Evvel zarf-fiili");

Emir kipi: Daalğan zahirah nöhtsöl (Даалган захирах нөхцөл "Temenni emir kipi"), Hündetgen zahirah nöhtsöl (Хүндэтгэн захирах нөхцөл "Saygı emir kipi"), Sanuulan zahirah nöhtsöl (Сануулан захирах нөхцөл "Uyarı emir kipi"), Şuud zahirah nöhtsöl (Шууд захирах нөхцөл "Doğrudan emir kipi"), Zahirah hüseh tölöv (Захирах хүсэх төлөв "Emir istek kipi");

İstek kipi: Möröödön hüseh nöhtsöl (Мөрөөдөн хүсэх нөхцөл "Umarak isteme kipi"), Yöröön hüseh nöhtsöl (Ерөөн хүсэх нөхцөл "Dileyerek isteme kipi"), Zövşin hüseh nöhtsöl (Зөвшин хүсэх нөхцөл "İstişare isteme kipi") gibi bağımsız terimler oluşturulmuştur. Bu durum Türkçede farklı bir terim olarak kullanılmamakla beraber var olduğunu belirtmektedir.

- Türkçede karşılığı olmayan terimlerin bir nedeni Klasik Moğolcadan kalan terimler olmasıdır. Örneğin: 'İ'-giin nugaral ('И'-гийн нугарал 'İ' harfinin kırılması'), Devsger üseg (Дэвсгэр үсэг "Sonlandırma harfi"), Ondoоşin geegdeh n' (Ондоошин гээгдэх нь "Несе-Harf yitimi"), Tatalğan biçig (Таталган бичиг "Çabuk yazım"), Zöölön devsger (Зөөлөн дэвсгэр "Ünlümsüz ünsüz") vd.
- Türkçede karşılığı bulunmayan terimlerin diğer nedeni bu terimlerin Moğolcaya has olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin: Bairşuulah arga (Байршуулах арга "Yerleştirme metodu"), Balarhai egşig (Балархай эгшиг "Daralmış ünlü"), Balarhaişil (Балархайшил "Daralma"), Batlah ögüülber (Батлах өгүүлбэр "Doğrulaıcı cümle"), Büren bus ögüülber (Бүрэн бус өгүүлбэр "Eksiltmeli cümle"), Cinhene neriin hel züin şinc (Жинхэнэ нэрийн хэл зүйн шинж "Adın dil bilgisel özellikleri"), Cinhene neriin utga züin angilal (Жинхэнэ нэрийн утга зүйн ангилал "Adı anlamına göre sınıflandırma"), Çimeh üg (Чимэх үг "Takı kelime"), Dagavрын arga (Дагаврын арга "Yarım eki metodu"), Dutmag üil üg (Дутмаг үйл үг "Eksikli fiil"), Esreg utgat üg horşih (Эсрэг утгат үг хорших "Zıt anlamlı kelimelerin birleşmesi"), Gadaad holboh

hereglüür (Гадаад холбох хэрэглүүр "Dış bağlaç"), Garal üüsliin zarçim (Гарал үүслийн зарчим "Köken prensibi"), Mongol unagan hel (Монгол унаган үг "Yerel Moğol kelime"), Nairuulah arga (Найруулах арга "Bağlama metodu"), Zarimdag icilseh (Заримдаг ижилсэх "Yarı benzeşme"), Zavsarın ham бүтэц (Завсарын хам бүтэц "Ara yapısı"), Zeregtsee helleg (Зэрэгцээ хэллэг "Paralel deyim") vd.

- Karşılığı bulunmayan terimlerin diğer bir nedeni ise Kiril alfabesiyle ilgili terimlerin ortaya çıkmasıdır. Örneğin: Hatuugiin temdeg (Хатуугийн тэмдэг "Sertlik simgesi"), Ontsgoi дөрвөн giigüülegç (Онцгой дөрвөн гийгүүлэгч "Özel dört ünsüz"), Zarimdag egşig (Заримдаг эгшиг "Yarı ünlü"), Zöölñii temdeg (Зөөлний тэмдэг "Yumuşatma simgesi") vd.
- 3. Gramer terimlerinin çoğunun Moğolca kökenli olduğu tespit edilmiştir ve yabancı dillerden alıntının olmadığı görülmüştür.
- 4. Tezimizde incelediğimiz 682 terimin yapıları şu şekildedir:

1 kelimedен oluşan 85 terim. Örneğin: Avia (Авиа "Ses"), Duudlaga (Дуудлага "Telâffuz"), Nairuulga (Найруулга "Üslûp"), Seelgever (Сэлгэвэр "Nöbetleşme"), Zalgavar (Залгавар "Son ek") vd.

2 kelimedен oluşan 292 terim. Örneğin: Ciireg avia (Жийрэг авиа "Yardımcı ses"), Cinhene ner (Жинхэнэ нэр "Ad"), Des too (Дэс тоо "Sıra sayı"), Duugüi giigüülegç (Дуугүй гийгүүлэгч "Ötümsüz ünsüz"), Duuni hövç (Дууны хөвч "Ses telleri"), İdevhgüi yazguur (Идэвхгүй язгуур "Bağlı kök"), Niilmel üg (Нийлмэл үг "Birleşik kelime"), Yazguur бүтеевэр (Язгуур бүтээвэр "Asıl biçim birimi"), Yöriin ner (Ерийн нэр "Genel ad"), Zahirah ögüülber (Захирах өгүүлбэр "Emir cümlesi"), Zöölñii temdeg (Зөөлний тэмдэг "Yumuşatma simgesi") vd.

3 kelimedен oluşan 218 terim. Örneğin: Cinhene asuuh ögüülber (Жинхэнэ асуух өгүүлбэр "Gerçek soru cümlesi"), Cinhene ner бүтэх нь (Жинхэнэ нэр бүтэх нь "Ad türemesi"), İcil har'tsuulsan zereg (Ижил харьцуулсан зэрэг "Eş karşılaştırma derecesi"), Nöhtsöl üil üg (Нөхцөл үйл үг "Zarf-fiil"), Zaah төлөөний üg (Заах төлөөний үг "İşaret zamiri"), Zaahın tiin yalgal (Заахын тийн ялгал "Yükleme durumu"), Zöv biçih züi (Зөв бичих зүй "İmlâ bilgisi"), Züil huvaasan ügs (Зүйл хуваасан үгс "Sözlük takım kelime") vd.

4 kelimedен oluşan 63 terim. Örneğin: İreedüi tsagaar tögsgöh nöhtsöl (Ирээдүй цагаар төгсгөх нөхцөл "Gelecek zaman kipi"), Kiril biçgiin tsagaan tolgoi (Кирил

бичгийн цагаан толгой "Kiril alfabesi"), Niimel ögүүлberiin yögönhi şinc (Нийлмэл өгүүлбэрийн ерөнхий шинж "Birleşik cümlelerin genel özelliği") vd.

5 kelimedен oluşаn 18 терim. Örneğin: Düsleh yazguuraas üil üg büteh (Дүрслэх язгуураас үйл үг бүтээх "Tasvir kökünden fiil türetme"), İreedüi tsagaar todotgon holboh nöhtsöl (Ирээдүй цагаар тодотгон холбох нөхцөл "Gelecek zaman sıfat-fiili) vd.

6 kelimedен oluşаn 4 терim. Örneğin: Mongol helnii nutgiin ayalguu, tüünii angilal (Монгол хэлний нутгийн аялгуу, түүний ангилал "Moğolca şiveleri ve sınıflandırılması"), Ner yazguuraas tusah üil üg büteh (Нэр язгуураас тусах үйл үг бүтэх "Ad kökten geçişsiz fiil türetme") vd.

7 kelimedен oluşаn 2 терim. Örneğin: Ayalgaar hel züin hoyor öör argıg yalgah (Аялгаар хэл зүйн хоёр өөр аргыг ялгах "Tonlama ile iki çeşit dil bilgisi metodun ayrılması"), Ayalgaar hel züin hoyor öör helberiig yalgah (Аялгаар хэл зүйн хоёр өөр хэлбэрийг ялгах "Tonlama ile iki çeşit dil bilgisi şekline ayrılması").

Moğolca-Türkçe gramer terimleri üzerine günümüzde akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma bu alanda bir ilk adım olarak değerlendirilebilir. Bu araştırmanın bundan sonra bu alanda yapılacak akademik çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

TÜRKÇE-MOĞOLCA KARŞILAŞTIRMALI GRAMER TERİMLERİ DİZİNİ

—A—

Abartma	: Hetrüüleg (Хэтрүүлэг)
Ad	: Cinhene ner (Жинхэнэ нэр)
Ad bilimi	: Ner sudlal (Нэр судлал)
Ad cümlesi	: Nerlesen ögүүлber (Нэрлэсэн өгүүлбэр)
Ad gövdesi	: Neriin ündes (Нэрийн үндэс)
Ad kökten geçişli fiil türetme	: Ner yazguuraas tusah üil üg бүтөх (Нэр язгуураас тусах үйл үг бүтэх)
Ad kökten geçişsiz fiil türetme	: Ner yazguuraas tusah üil üg бүтөх (Нэр язгуураас тусах үйл үг бүтэх)
Ad tamlaması	: Neriin holboo üg (Нэрийн холбоо үг)
Ad tamlamasının özellikleri	: Neriin holboo ügiin şinc (Нэрийн холбоо үгийн шинж)
Ad türemesi	: Cinhene ner бүтөх n' (Жинхэнэ нэр бүтэх нь)
Adı anlamına göre sınıflandırma	: Cinhene neriin utga züin angilal (Жинхэнэ нэрийн утга зүйн ангилал)
Adın dil bilgisel özellikleri	: Cinhene neriin hel züin şinc (Жинхэнэ нэрийн хэл зүйн шинж)
Aforizm	: Onç üg (Онч үг)
Ağız	: Am (Ам)
Ahenk	: Hemnel (Хэмнэл)
Ahenk bilgisi	: Hemnel züi (Хэмнэл зүй)
Akraba diller	: Töröl hel (Төрөл хэл)
Akraba kelimeler	: Töröl ügs (Төрөл үгс)
Akraba kelimelerin kümesi	: Töröl ügiin üür (Төрөл үгийн үүр)
Akustik ve ses bilgisi	: Avia buyu songol züin tal (Авиа буюу сонгол зүйн тал)
Alfabe	: Tsagaan tolgoi (Цагаан толгой)

Ali Gali Yazısı	: Ali Gali Üseg (Али Гали үсэг)
Alt kelime	: Töröl üg (Төрөл үг)
Altay Dilleri	: Altai Hel (Алтай хэл)
Amaç zarf yan cümlesi	: Zorilgin baits gişüün ögüülber (Зорилгын байц гишүүн өгүүлбэр)
Anlam alanı	: Utga züin oron (Утга зүйн орон)
Anlam bilimi	: Utga züi (Утга зүй)
Anlam biliminin prensibi	: Utga züin zarçim (Утга зүйн зарчим)
Anlam daralması	: Utga yavtsuurah (Утга явцуурах)
Anlam değişmesi	: Şilcmel utga (Шилжмэл утга)
Anlam düşürmesi	: Buuruulal (Бууруулал)
Anlam genişlemesi	: Utga örgöcih (Утга өргөжих)
Anlam incelemesi	: Utga sudlal (Утга судлал)
Anlam kayması	: Utga şilcih (Утга шилжих)
Anlambirimcik	: Utgantsar (Утганцар)
Anlambirimcik demeti	: Utgalbar (Утгалбар)
Anlık aspekt	: Erçimtei üildeh baidal (Эрчимтэй үйлдэх байдал)
Ansiklopedi	: Nevterhii tol' biçig (Нэвтэрхий толь бичиг)
Ara alma zarf-fiili	: Aznan holboh nöhtsöl (Азнан холбох нөхцөл)
Ara yapısı	: Zavsarin ham бүтets (Завсарын хам бүтэц)
Arapça ödünç kelime	: Arab har' üg (Араб харь үг)
Argo	: Etgeed üg (Этгээд үг)
Arı dil eğilimi	: Hel tseverşüülehi (Хэл цэвэршүүлэхүй)
Arka damak 'g' ünsüzü	: "Helnii gün ugiin 'g' (Хэлний гүн угийн 'г')
Arka damak genizsi 'n' ünsüzü	: Helnii ugiin 'n' (Хэлний угийн 'н')
Asıl biçim birimi	: Yazguur бүteever (Язгуур бүтээвэр)
Asıl sayılar	: Ünsen too (Үндсэн тоо)
Aspekt kategorisi	: Baidlin ai (Байдлын ай)
Aspekt kategorisinin birleşim metodu ile belirlenmesi:	Baidlin aig niileg argaar ilrüüleh n' (Байдлын айг нийлэг аргаар илрүүлэх нь)
Atasözü	: Züir üg (Зүйр үг)
Avrupa dillerinden alıntı kelimeler:	Yovropiin helnii har' ügs (Европын хэлний харь үгс)

Ayırıcı zamiri	: Yalgah төлөөний үг (Ялгах төлөөний үг)
Ayirt edici үnlü	: Yalgah egşig (Ялгах эгшиг)
Ayrışma	: Salaalah yos (Салаалах ёс)

—B—

Bağımsız birleşik kelime	: Çölööt holboo üg (Чөлөөт холбоо үг)
Bağımsız kök	: İdevhtei yazguur (Идэвхтэй язгуур)
Bağlaç	: Holboos (Холбоос)
Bağlaçlı sıralı birleşik cümle	: Holboost zeregtssen niimel ögүүлber (Холбоост зэрэгцсэн нийлмэл өгүүлбэр)
Bağlaçsız birleşim	: Намсуулах арга (Хамжуулах арга)
Bağlaçsız sıralı birleşik cümle	: Holboosгүй zeregtssen niimel ögүүлber (Холбоосгүй зэрэгцсэн нийлмэл өгүүлбэр)
Bağlama	: Holboh yos (Холбох ёс)
Bağlama metodu	: Nairuulah арга (Найруулах арга)
Bağlayıcı kelime	: Holboh üg (Холбох үг)
Bağlı birleşik kelime	: Çölööt bus holboo üg (Чөлөөт бус холбоо үг)
Bağlı kök	: İdevhgүй yazguur (Идэвхгүй язгуур)
Basit cümle	: Engiin ögүүлber (Энгийн өгүүлбэр)
Belirli kiplik anlamı	: Todorhoi bodit baimc utga (Тодорхой бодит баймж утга)
Belirli nesne	: Şuud tusagдахуун (Шууд тусагдахуун)
Belirsiz kiplik anlamı	: Todorhoi bus bodit baimc utga (Тодорхой бус бодит баймж утга)
Belirsiz nesne	: Şuud bus tusagдахуун (Шууд бус тусагдахуун)
Belirsizlik zamiri	: Todorhoigүй төлөөний үг (Тодорхойгүй төлөөний үг)
Benzer kelime	: Tösөөт üg (Төсөөт үг)
Benzeşme	: İcilsel (Ижилсэл)
Biçim birim bilgisi	: Bütееver zүй (Бүтээвэр зүй)
Biçim birimi	: Bütееver (Бүтээвэр)
Biçim birimi göçüşmesi	: Bütееver şilcih üzegdel (Бүтээвэр шилжих үзэгдэл)

Biçim birimi ve kelimenin farklılığı: Bütөөвөр ба үгийн ялгаа (Бүтээвэр ба үгийн ялгаа)

Biçim birimi ve ses biriminin farklılığı: Bütөөвөр ба авиалбарын ялгаа (Бүтээвэр ба авиалбарын ялгаа)

Biçim birimi-Morfolojinin sınıflandırılması: Bütөөврийн ангилал (Бүтээврийн ангилал)

Biçim biriminin anlamı : Bütөөврийн утга (Бүтээврийн утга)

Biçim biriminin erimesi : Bütөөвөр уусах үзэгдэл (Бүтээвэр уусах үзэгдэл)

Biçim biriminin pozisyonu : Bütөөврийн байр (Бүтээврийн байр)

Biçim biriminin sıfır varyantı : Bütөөврийн тэг хувилбар (Бүтээврийн тэг хувилбар)

Biçim biriminin sıralanması : Bütөөврийн дараалал (Бүтээврийн дараалал)

Birinci şahıs eki : Negdügeer biyer tögsöh nöhtsöl (Нэгдүгээр биеэр төгсөх нөхцөл)

Birleşen kelime : Dagavar huraagdah yos (Дагавар хураагдах ёс)

Birleşerek bağlama eki : Hamcin holboh nöhtsöl (Хамжин холбох нөхцөл)

Birleşik biçim birimi : Niimel bütөөвөр (Нийлмэл бүтээвэр)

Birleşik cümle : Niimel ögүүлber (Нийлмэл өгүүлбэр)

Birleşik cümlelerin dönüştürmesi : Niimel ögүүлberiin huvirgal (Нийлмэл өгүүлбэрийн хувиргал)

Birleşik cümlelerin genel özelliği : Niimel ögүүлberiin yörönhii şinc (Нийлмэл өгүүлбэрийн ерөнхий шинж)

Birleşik cümlelerin sınıflandırılması: Niimel ögүүлberiin ангилал (Нийлмэл өгүүлбэрийн ангилал)

Birleşik işaret : Niimel temdeg (Нийлмэл тэмдэг)

Birleşik kelime : Niimel üg (Нийлмэл үг)

Birleşik kelime : Holboo üg (Холбоо үг)

Birleşik kelime türleri : Holboo ügiig angilah n' (Холбоо үгийг ангилах нь)

Birleşik niteleyici : Nairuulsan todotgol (Найруулсан тодотгол)

Birleşik niteleyici : Hamcuulsan todotgol (Хамжуулсан тодотгол)

Birleşik ünlü : Niimel egşig (Нийлмэл эгшиг)

Birleşik yüklem : Niimel ögüülehöün (Нийлмэл өгүүлэхүүн)

Birleşim : Niilber (Нийлбэр)

Birleşmiş kelime : Niilber üg (Нийлбэр үг)

Birliktelik aspekti : Olnoor üildeh baidal (Олноор үйлдэх байдал)

Birliktelik durumu	: Hamtrahın tiin yalgal (Хамтрахын тийн ялгал)
Birliktelik işteş çatı	: Üildeltseh hev (Үйлдэлцэх хэв)
Bitmişlik aspekti	:Bür mösön üildeh baidal (Бүр мөсөн үйлдэх байдал)
Boğaz	: Bagalzuur (Багалзуур)
Bulunma durumu	: Ögöh orşihın tiin yalgal (Өгөх оршихын тийн ялгал)
Büküm	: Nugaral (Нугарал)
Bükümlü dil	: Nugarhai hel (Нугархай хэл)

—C—

Canlı kök	: Am'd yazguur (Амьд язгуур)
Cinsiyet	: Hüis (Хүйс)
Cinsiyet kategorisinin izi	: Hüisiin ain ul mör (Хүйсийн айн ул мөр)
Cinsiyetsiz ünlü	: Saarmag egşig (Саармаг эгшиг)
Civar sayı	: Toim too (Тойм тоо)
Cümle	: Ögүүлber (Өгүүлбэр)
Cümle bilgisi	: Ögүүлber züi (Өгүүлбэр зүй)
Cümle bilgisinin bağlamı	: Ögүүлber züin holboo (Өгүүлбэр зүйн холбоо)
Cümle bilgisinin birimi	: Ögүүлber züin negc (Өгүүлбэр зүйн нэгж)
Cümle kelime	: Ögүүлber üg (Өгүүлбэр үг)
Cümle ögeleri sınıflandırması	: Ögүүлberiiin gişüüdiin angilal (Өгүүлбэрийн гишүүдийн ангилал)
Cümle ögelerinin yer değıştirmesi	: Ögүүлberiiin gişüüdiin bairig hödölgöh (Өгүүлбэрийн гишүүдийн байрыг хөдөлгөх)
Cümle ögelerinin yeri	: Ögүүлberiiin gişüüdiin bair (Өгүүлбэрийн гишүүдийн байр)
Cümle sınıflandırılması	: Ögүүлberiiig angilah (Өгүүлбэрийг ангилах)
Cümle nin anlam bilgisi	: Ögүүлberiiin utga züi (Өгүүлбэрийн утга зүй)
Cümle nin ögeleri	: Ögүүлberiiin gişüün (Өгүүлбэрийн гишүүн)
Cümle nin ön takı kelimesi	: Ögүүлberiiig ugtan çimeh ügs (Өгүүлбэрийг угтан чимэх үгс)

- Cümленin sıralı ögeleri** : Ögүүлberiin zeregtssen gişüüd (Гүүлбэрийн зэрэгцсэн гишүүд)
- Cümленin sonuna gelen takı kelime** : Ögүүлberiiг dagan çimeh ügs (Өгүүлбэрийг даган чимэх үгс)
- Cümленin temel ögeleri** : Ögүүлberiin gol gişüün (Өгүүлбэрийн гол гишүүн)
- Cümленin yapısı** : Ögүүлberiin бүтets (Өгүүлбэрийн бүтэц)
- Cümленin yardımcı ögeleri** : Ögүүлberiin ded gişüün (Өгүүлбэрийн дэд гишүүн)
- Cümleyi sıralı bağlayan kelimeler** : Ögүүлberüüdiig zeregtsüülen holboh ügs (Өгүүлбэрүүдийг зэрэгцүүлэн холбох үгс)
- Cümleyi yanyana bağlayan kelimeler**: Ögүүлberiiг zahiruulan holboh ügs (Өгүүлбэрийг захируулан холбох үгс)

—Ç—

- Çabuk Yazım** : Tatalgan Biçig (Таталган бичиг)
- Çatı** : Nev (ХЭВ)
- Çekim eki** : Nöhtsöl (Нөхцөл)
- Çekimlenen ad** : Huvilah ner ügs (Хувилах нэр үгс)
- Çekimli dil** : Niileg hel (Нийлэг хэл)
- Çekimsiz ad** : Ül huvilah ner ügs (Үл хувилах нэр үгс)
- Çıkma durumu** : Garahiin tiin yalgal (Гарахын тийн ялгал)
- Çift deyim** : Horşoo helts üg (Хоршоо хэлц үг)
- Çift kelime** : Horşoo üg (Хоршоо үг)
- Çok anlamlı kelime** : Olon utgat üg (Олон утгат үг)
- Çok anlamlılık** : Ügiin salaa utga (Үгийн салаа утга)
- Çok varyantlı gövde** : Olon huvilbart ündes (Олон хувилбарт үндэс)
- Çok yan cümleli yanyana birleşik cümle**: Olon gişüün ögүүлberteи ugsarsan niilmel ögүүлber (Олон гишүүн өгүүлбэртэй угсарсан нийлмэл өгүүлбэр)
- Çokluk** : Olon too (Олон тоо)
- Çokluk eki** : Olon tooni nöhtsöl (Олон тооны нөхцөл)

—D—

Damaksillaşma	: Tagnaişih (Тагнайших)
Damaksillaşmış ünsüzü	: Tagnaişsan giigüülegç (Тагнайшсан гийгүүлэгч)
Daralma	: Balarhaişil (Балархайшил)
Daralmış ünlü	: Balarhai egşig (Балархай эгшиг)
Daralmış ünlü kuralı	: Balarhai egşgiin dürem (Балархай эгшгийн дүрэм)
Değişken biçim birimi	: Bütееvriin huvilbar (Бүтээврийн хувилбар)
Değiştirme	: Selgets (Сэлгэц)
Devam etme zarf-fiili	: Ürgelclen holboh nöhtsöl (Үргэлжлэн холбох нөхцөл)
Devrik söz	: Tongorol üg (Тонгорол үг)
Devrikleşme	: Tongorol (Тонгорол)
Devrikleşme metodu	: Tongoroh arga (Тонгорох арга)
Deyim	: Övörmöts helts (Өвөрмөц хэлц)
Deyimler sözlüğü	: Övörmöts heltsiin tol' biçig (Өвөрмөц хэлцийн толь бичиг)
Dış bağlaç	: Gadaad holboh hereglüür (Гадаад холбох хэрэглүүр)
Diksiyon	: Zöv duudahui (Зөв дуудахуй)
Dil	: Hel (Хэл)
Dil bilgisel anlamı	: Hel züin utga (Хэл зүйн утга)
Dil bilgisel kategorisi	: Hel züin ai (Хэл зүйн ай)
Dil bilgisel kelime	: Hel züin üg (Хэл зүйн үг)
Dil bilgisel şekli	: Hel züin helber (Хэл зүйн хэлбэр)
Dil bilgiselleşmiş birleşik kelime	: Helzüicsen holboo üg (Хэлзүйжсэн холбоо үг)
Dil bilgisi	: Hel züi (Хэл зүй)
Dil bilimi	: Hel şinlel (Хэл шинжлэл)
Dil birimi	: Bagtvar (Багтвар)
Dil yapısı	: Helnii бүtets (Хэлний бүтэц)
Dileyerek isteme kipi	: Yörөөn hüseh nöhtsöl (Ерөөн хүсэх нөхцөл)
Dilin derin yapısı	: Helnii gün бүtets (Хэлний гүн бүтэц)
Dilin yüzey yapısı	: Helnii öngön бүtets (Хэлний өнгөн бүтэц)
Dış-damak genizsi 'n' ünsüzü	: Helnii urduurh 'n' (Хэлний урдуурх 'н')

Dişilik	: Em hüis (Эм хүйс)
Dizim	: Niilts züi (Нийлц зүй)
Doğrudan emir kipi	: Şuud zahirah nöhtsöl (Шууд захирах нөхцөл)
Doğrulatory cümle	: Batlah ögүүлber (Батлах өгүүлбэр)
Dolaylama	: Toiruulal (Тойруулал)
Dolaysız kelime	: Handsan üg (Хандсан үг)
Dönüşlü iyelik eki	: Yörönhiilön hamaatuulah yos (Ерөнхийлөн хамаатуулах ёс)
Dönüşlü kelime	: Egeh üg (Эгэх үг)
Dönüştürme	: Öörçlöhüi (Өөрчлөхүй)
Dudak ve dudak dışı ünlü	: Uruul ba uruulın bus egşig (Уруул ба уруулын бус эгшиг)
Durak	: Zogsots (Зогсоц)
Durum	: Tiin yalgal (Тийн ялгал)
Düşen ünlü	: Geegdeh egşig (Гээгдэх эгшиг)
Düz anlam	: Bodit utga (Бодит утга)

—E—

Edat	: Dagavar üg (Дагавар үг)
Edebî soru cümlesi	: Yaruu asuuh ögүүлber (Яруу асуух өгүүлбэр)
Edebiyat dili	: Utga zohiolın hel (Утга зохиолын хэл)
Edilgen çatı	: Üildegdeh hev (Үйлдэгдэх хэв)
Edilgen fiil	: İdevhgüi üil üg (Идэвхгүй үйл үг)
Edinilmiş anlam	: Oldmol utga (Олдмол утга)
Egzotik kelime	: Zeelsen üg (Зээлсэн үг)
Ek cümle	: Oruulbar ögүүлber (Оруулбар өгүүлбэр)
Ek kelime	: Oruulbar üg (Оруулбар үг)
Ekleme metodu	: Zalgavarın arga (Залгаварын арга)
Ekleme dil	: Zalgamal hel (Залгамал хэл)
Eklenen kelime	: Siireg üg (Жийрэг үг)
Eksikli fiili	: Dutmag üil üg (Дутмаг үйл үг)
Eksilerek bağlama zarf-fiili	: Dutagdan holboh nöhtsöl (Дутагдан холбох нөхцөл)
Eksiltmeli cümle	: Büren bus ögүүлber (Бүрэн бус өгүүлбэр)

El yazısı	: Biçgiin hev (Бичгийн хэв)
Emir cümlesi	: Zahirah ögүүлber (Захирах өгүүлбэр)
Emir-istek kipi	: Zahirah hüseh төлөв (Захирах хүсэх төлөв)
Esas anlam	: Tsöm utga (Цөм утга)
Esas cümle	: Gol ögүүлber (Гол өгүүлбэр)
Esas kelimeler	: Gol ügs (Гол үгс)
Esas vurgu	: Gol örgölt (Гол өргөлт)
Eski kelime	: Huuçin üg (Хуучин үг)
Eski kelime sözlüğü	: Huuçin ügiin tol' biçig (Хуучин үгийн толь бичиг)
Eş anlamlı çift kelime	: Oiroltsoo utgat horşoo üg (Ойролцоо утгат хоршоо үг)
Eş anlamlı deyim	: Oiroltsoo utgat helts üg (Ойролцоо утгат хэлц үг)
Eş anlamlı kelime	: Oiroltsoo utgat üg (Ойролцоо утгат үг)
Eş bağlama eki	: Ham holboh nöhtsöl (Хам холбох нөхцөл)
Eş biçim birimi	: İcil бүтеевэр (Ижил бүтээвэр)
Eş karşılaştırma derecesi	: İcil har'tsuulsan zereg (Ижил харьцуулсан зэрэг)
Eş kelime	: İcil ner (Ижил нэр)
Eş zamanlılık	: Ham tsag (Хам цаг)
Etken çatı	: Üildeh hev (Үйлдэх хэв)
Etken fiil	: İdevhtei üil üg (Идэвхтэй үйл үг)
Etken kelime	: İdevhtei üg (Идэвхтэй үг)
Etkilenen	: İdevhgüi ezen (Идэвхгүй эзэн)
Ettirgen çatı	: Üildüülehe hev (Үйлдүүлэх хэв)
Evvel zarf-fiili	: Ur'dçılan holboh nöhtsöl (Урьдчилан холбох нөхцөл)
Ezgi	: Ayalga (Аялга)

—F—

Fırsat zarf-fiili	: Dalimdan holboh nöhtsöl (Далимдан холбох нөхцөл)
Fiil	: Üil üg (Үйл үг)
Fiil birleşik kelimesi	: Üiliin holboo üg (Үйлийн холбоо үг)
Fiil çatısı	: Üil ügiin heviin ai (Үйл үгийн хэвийн ай)

Fiil çekim ekleri	: Üiliin nöhtsöl (Үйлийн нөхцөл)
Fiil gövdesi	: Üiliin ündes (Үйлийн үндэс)
Fiil kipleri	: Üil ügiin төлөв (Үйл үгийн төлөв)
Fiilin bağlama ekleri	: Üiliin holboh nöhtsöl (Үйлийн холбох нөхцөл)
Fiilin ön eki	: Üil ügiin ugtlaga (Үйл үгийн угтлага)
Fiilin temel nitelikleri	: Üil ügiin ündsen şinc (Үйл үгийн үндсэн шинж)
Filoloji	: Hel biçig (Хэл бичиг)
Format	: Helber (Хэлбэр)

—G—

Geçicilik aspekti	: Tür üildeh baidal (Түр үйлдэх байдал)
Geçişli fiil	: Tusah üil üg (Тусах үйл үг)
Geçişsiz fiil	: Es tusah üil üg (Эс тусах үйл үг)
Geçmiş zaman	: Öngörsön tsag (Өнгөрсөн цаг)
Geçmiş zaman kipi	: Öngörsön tsagaar tögsgöh nöhtsöl (Өнгөрсөн цагаар төгсгөх нөхцөл)
Geçmiş zamanın sıfat-fiili	: Öngörsön tsagaar todotgon holboh nöhtsöl (Өнгөрсөн цагаар тодотгон холбох нөхцөл)
Gelecek zaman	: İreedüi tsag (Ирээдүй цаг)
Gelecek zaman kipi	: İreedüi tsagaar tögsgöh nöhtsöl (Ирээдүй цагаар төгсгөх нөхцөл)
Gelecek zamanın sıfat-fiili	: İreedüi tsagaar todotgon holboh nöhtsöl (Ирээдүй цагаар тодотгон холбох нөхцөл)
Genel ad	: Yöriin ner (Ерийн нэр)
Genel ortak kelimeler	: Niit dundın ügs (Нийт дундын үгс)
Geniş cümle	: Delgerengüi ögүүлber (Дэлгэрэнгүй өгүүлбэр)
Genlik	: Aguurig (Агууриг)
Gerçek dışı ünlem-cümlesi	: Cinhene bus ayalga üg-ögүүлber (Жинхэнэ бус аялга үг-өгүүлбэр)
Gerçek soru cümlesi	: Cinhene asuuh ögүүлber (Жинхэнэ асуух өгүүлбэр)
Gerçek ünlem-cümlesi	: Cinhene ayalga üg-ögүүлber (Жинхэнэ аялга үг-өгүүлбэр)
Gırtlak	: Tövönh (Төвөнх)

Girinti kelime	: Ormol üg (Ормол үг)
Gizli ‘n’ ve ‘g’	: Nuuts ‘n’ ba ‘g’ (Нууц ‘н’ ба ‘г’)
Gizli dil	: Nuuts hel (Нууц хэл)
Gizli kategorisi	: Dald ai (Далд ай)
Gövde	: Ündes (Үндэс)
Gürültü	: Anir (Анир)

—H—

Halha lehçesi	: Halha ayalguu (Халх аялгуу)
Harf	: Üseg (Үсэг)
Harfcik	: Bustsar (Бусцар)
Harmonik ses	: Dagalt avia (Дагалт авиа)
Hazırlama zarf-fiili	: Beltgen holboh nöhtsöl (Бэлтгэн холбох нөхцөл)
Hece	: Üy (Үе)
Hece sonlandırmayan harf	: Ül devsgerleh üseg (Үл дэвсгэрлэх үсэг)
Hece şekli	: Üyiin helber (Үеийн хэлбэр)
Hece yazısı	: Üyiin biçig (Үеийн бичиг)
Hece-Harf yitimi	: Ondooşin geegdeh n’ (Ондоошин гээгдэх нь)
Hüküm	: Bodomc (Бодомж)

—İ—

‘İ’ harfinin kırılması	: ‘İ’-giin nugaral (‘И’-гийн нугарал)
İç büküm	: Dotood nugarlın arga (Дотоод нугарлын арга)
İç ek	: Oruulbar (Оруулбар)
İki bileşenli cümle	: Hoyor büreldehüünt ögüülber (Хоёр бүрэлдэхүүнт өгүүлбэр)
İki dillilik	: Nos hel (Хос хэл)
İki nokta	: Todorhoiloh tseg (Тодорхойлох цэг)
İkili aspekt	: Niilmel baidal (Нийлмэл байдал)
İkili çatı	: Davhar heviin ai (Давхар хэвийн ай)
İkili çatı	: Niilmel hev (Нийлмэл хэв)
İkili durum	: Davhar tiin yalgal (Давхар тийн ялгал)

İkinci şahıs eki	: Hoyordugaar biyer tögsgöh nöhtsöl (Хоёрдугаар биеэр төгсгөх нөхцөл)
İkiz ünlü	: Hos egşig (Хос эгшиг)
İletişim	: Hariltsaa (Харилцаа)
İlgi durumu	: Har'yalahın tiin yalgal (Харьяалахын тийн ялгал)
İmla bilgisi	: Zöv biçih züi (Зөв бичих зүй)
İnce ünlü	: Em egşig (Эм эгшиг)
İstişare isteme kipi	: Zövşin hüseh nöhtsöl (Зөвшин хүсэх нөхцөл)
İşaret	: Temdeg (Тэмдэг)
İşaret dili	: Dohionı hel (Дохионы хэл)
İşaret zamiri	: Zaah tölөөnii үg (Заах төлөөний үг)
İtimat kipliği	: Ünen magadlalt baimc çanar (Үнэн магадлалт баймж чанар)
İyelik ekleri	: Biyed hamaatuulah nöhtsöl (Биед хамаатуулах нөхцөл)
İyelik kategorisi	: Namaatuulah ai (Хамаатуулах ай)

—К—

Kaba kelime	: Bүdүүleg үg (Бүдүүлэг үг)
Kalın ünlü	: Er egşig (Эр эгшиг)
Kalıplaşmış söz	: Baimc үg (Баймж үг)
Kapantılı ünsüz	: Namcih giigүүlegç (Хамжих гийгүүлэгч)
Kapsamlayış	: Tөлөөlön nerleh (Төлөөлөн нэрлэх)
Kararlaşarak isteme kipi	: Şiiden hüseh nöhtsöl (Шийдэн хүсэх нөхцөл)
Karma dil	: Holimog hel (Холимог хэл)
Karmaşık birleşik cümle	: Holimog niilmel ögүүlber (Холимог нийлмэл өгүүлбэр)
Karşılama zarf-fiili	: Ugtan holboh nöhtsöl (Угтан холбох нөхцөл)
Karşılaştırarak benzetme zarfı	: Cişin har'tsuulc adiltgasan baits (Жишин харьцуулж адилтгасан байц)
Karşılaştırma derecesi	: Har'tsuulsan zereg (Харьцуулсан зэрэг)
Karşılaştırmalı dil bilimi	: Zeregtsүүлsen hel şinlel (Зэрэгцүүлсэн хэл шинжлэл)

Karşılıklı işteş çatı	: Üildeldeh hev (Үйлдэлдэх хэв)
Karşılıklı sıralı birleşik cümle	: Hariltсан zeregtssen niimel ögүүлber (Харилцан зэрэгцсэн нийлмэл өгүүлбэр)
Kaya Yazısı	: Hadnı Biçees (Хадны бичээс)
Kelime	: Üg (Үг)
Kelime bağlayan gövde	: Üg holboh ündes (Үг холбох үндэс)
Kelime bilimi	: Ügiin san sudlal (Үгийн сан судлал)
Kelime birleşme metodu	: Üg niileh arga (Үг нийлэх арга)
Kelime gövdesi	: Ügiin ündes (Үгийн үндэс)
Kelime hazinesel birleşik kelime	: Ügiin sançсан holboo üg (Үгийн санжсан холбоо үг)
Kelime hazinesi	: Ügiin san (Үгийн сан)
Kelime sınıfı	: Ügiin aimag (Үгийн аймаг)
Kelime sınıflandırılma prensibi	: Ügiin aimaglah zarçim (Үгийн аймаглах зарчим)
Kelime türetme metodu	: Üg бүteh arga (Үг бүтэх арга)
Kelime türetme temel metodu	: Üg бүteh ündsen arga (Үг бүтэх үндсэн арга)
Kelime türetme yardımcı metodu	: Üg бүteh tuslah arga (Үг бүтэх туслах арга)
Kelime yapısı	: Ügiin бүtets (Үгийн бүтэц)
Kelime yazısı	: Utgın biçig (Утгын бичиг)
Kelimenin ek anlamı	: Ügiin nemelt utga (Үгийн нэмэлт утга)
Kendi zamir kelimesi	: Ööriin төlөөnii üg (Өөрийн төлөөний үг)
Kesirli sayı	: Butarhai too (Бутархай тоо)
Kısa ünlü	: Bogino egşig (Богино эгшиг)
Kısaltma	: Товçlol (Товчлол)
Kısıtlı cümle	: Huraangui ögүүлber (Хураангуй өгүүлбэр)
Kiplik	: Baime çanar (Баймж чанар)
Kiplik anlam	: Baime utga (Баймж утга)
Kiril alfabe	: Kiril biçgiin tsagaan tolgoi (Кирил бичгийн цагаан толгой)
Kiril yazısı	: Kiril biçig (Кирил бичиг)
Kişisiz cümle	: Ezen biygüi ögүүлber (Эзэн биегүй өгүүлбэр)
Klasik Moğol yazısı	: Mongol biçig (Монгол бичиг)
Konuşma	: Helehüi (Хэлэхүй)

Konuşma dili	: Yarianı hel (Ярианы хэл)
Konuşma sözleri	: Aman yarianı üg (Аман ярианы үг)
Konuşma stilistiği	: Yarianı nairuulga (Ярианы найруулга)
Kök	: Yazguur (Язгуур)
Köken bilimi	: Ügiin garal sudlal (Үгийн гарал судлал)
Köken kelimesi	: Garval üg (Гарвал үг)
Köken prensibi	: Garal üüsülin zarçim (Гарал үүслийн зарчим)
Köktes kelimeler	: Neg yazguurt ügs (Нэг язгуурт үгс)
Kural	: Dürem (Дүрэм)
Kurallı fiil	: Düremt üil üg (Дүрэмт үйл үг)
Küçük dil	: Hüühen hel (Хүүхэн хэл)
Küçültme	: Bagasgal (Багасгал)
Külliyе	: Tsogtsolbor (Цогцолбор)

—L—

Lehçe	: Ayalguu (Аялгуу)
--------------	--------------------

—M—

Melez söz	: Zarimdag huulbar üg (Заримдаг хуулбар үг)
Merkez Moğol Dili	: Töv Mongol Hel (Төв монгол хэл)
Meslek adı	: Mergecliin ner (Мэргэжлийн нэр)
Meta dil	: Ded hel (Дэд хэл)
Metafor	: Adiltgal (Адилтгал)
Millî dil	: Ündestnii hel (Үндэстний хэл)
Moğolca	: Mongol hel (Монгол хэл)
Moğolca şiveleri ve sınıflandırılması:	Mongol helnii nutgiin ayalguu, tüünü angilal (Монгол хэлний нутгийн аялгуу, түүний ангилал)
Mutlak kipliği	: Zailşgüi baime çanar (Зайлшгүй баймж чанар)

—N—

Nesne	: Tusagdahuun (Тусагдахуун)
--------------	-----------------------------

Nesne yan cümlesi	: Tusagdahuun gişüün ögүүлber (Тусагдахуун гишүүн өгүүлбэр)
Niteleyen öge	: Todosgogç gişüün (Тодосгогч гишүүн)
Niteleyici	: Todotgol (Тодотгол)
Niteleyici yan cümlesi	: Todotgol gişüün ögүүлber (Тодотгол гишүүн өгүүлбэр)
Niteleyicinin özellikleri	: Todotgolın ündsen şinc (Тодотголын үндсэн шинж)
Niteleyicinin şekillenmesi	: Todotgolın helbercilt (Тодотголын хэлбэржилт)
Nokta	: Tseg (Цэг)
Noktalama	: Tseg tseglet (Цэг цэглэл)
Noktalı virgül	: Tsegtei taslal (Цэгтэй таслал)
Nöbetleşme	: Seelgever (Сэлгэвэр)

—О—

Objektif kipliği	: Bodit baimç çanar (Бодит баймж чанар)
Olasilik kipliği	: Bololtsoot baimç çanar (Бололцоот баймж чанар)
Olumsuz cümle	: Ügüisgeh ögүүлber (Үгүйсгэх өгүүлбэр)
Olumsuzluk	: Ügüisgel (Үгүйсгэл)
Olumsuzluk edati	: Ügüisgeh sul üg (Үгүйсгэх сул үг)
Olumsuzluk eki	: Ügüisgen holboh nöhtsöl (Үгүйсгэн холбох нөхцөл)
Ondalık kesir	: Aravtın butarhai (Аравтын бутархай)

—Ö—

Ödünç kelime	: Har' üg (Харь үг)
Ögecik	: Gişүүлber Гишүүлбэр)
Ögeleri sıralı bağlayıcı kelimeler	: Gişüüdiig zeregtsüülen holboh ügs (Гишүүдийг зэрэгцүүлэн холбох үгс)
Ögeleri tabi tutunarak bağlama kelimeleri:	Gişüüdiig zahiruulan holboh ügs (Гишүүдийг захируулан холбох үгс)
Ögenin arkasına gelen takı kelimesi:	Gişüüniig dagan çimeh ügs (Гишүүнийг даган чимэх үгс)

Ögenin ön takı kelimesi	: Gişüüniig ugtan çimeh üg (Гишүүнийг угтан чимэх үг)
Ölü kelime	: Möhmöl üg (Мөхмөл үг)
Ölü kök	: Möhsön yazguur (Мөхсөн язгуур)
Ön damak ‘g’ ünsüzü	: Helnii gün biş ugiin ‘g’ (Хэлний гүн биш үгийн ‘г’)
Ön damak genizsi ‘n’ ünsüzü	: Helnii hoiguurh ‘n’ (Хэлний хойгуурх ‘н’)
Ön edat	: Ugtvar (Угтвар)
Ön ek	: Ugtvar nöhtsöl (Угтвар нөхцөл)
Ön takı kelime	: Ugtan çimeh ügs (Угтан чимэх үгс)
Ötümlü ünsüz	: Duutai giigüülegç (Дуутай гийгүүлэгч)
Ötümsüz ünsüz	: Duugüi giigüülegç (Дуугүй гийгүүлэгч)
Özel ad	: Onooson ner (Оноосон нэр)
Özel ad bilgisi	: Onooson ner züi (Оноосон нэр зүй)
Özel adın özellikleri	: Onooson neriin ontslog (Оноосон нэрийн онцлог)
Özel adın türleri	: Onooson neriin züil (Оноосон нэрийн зүйл)
Özel dört ünsüz	: Ontsgoi dörvön giigüülegç (Онцгой дөрвөн гийгүүлэгч)
Özel fiil	: Övörmöts üil üg (Өвөрмөц үйл үг)
Özne	: Ögüülegdehüün (Өгүүлэгдэхүүн)
Özne öbeği	: Ögüülegdehüünii бүleg (Өгүүлэгдэхүүний бүлэг)
Özne yan cümlesi	: Ögüülegdehüün gişüün ögүүлber (Өгүүлэгдэхүүн гишүүн өгүүлбэр)

—P—

Paralel deyim	: Zeregtsee helleg (Зэрэгцээ хэллэг)
Pasif kelime	: İdevhgüi üg (Идэвхгүй үг)
Pasif kelimenin yedeği	: İdevhgüi ügiin nööts (Идэвхгүй үгийн нөөц)
Pozisyon değiştirme metodu	: Bairig hödölgöh arga (Байрыг хөдөлгөх арга)

—R—

Rema	: Ontsolbor gişüün (Онцолбор гишүүн)
Resim Yazısı	: Zurgiiin Biçig (Зургийн бичиг)

Resmî dil	: Alban yosni hel (Албан ёсны хэл)
Resmî kelime	: Alban üg (Албан үг)
Resmî yazım ve imlâ	: Alban biçgiin nairuulga (Албан бичгийн найруулга)
Rivayet cümlesi	: Hүүrneh ögүүлber (Хүүрнэх өгүүлбэр)

—S—

Saygı belirtme	: Hündetgel ilerhiileh (Хүндэтгэл илэрхийлэх)
Saygı kelime	: Hündetgeliin üg (Хүндэтгэлийн үг)
Saygı emir eki	: Hündetgen zahirah nöhtsöl (Хүндэтгэн захирах нөхцөл)
Sayı ad türleri	: Tooni neriin züil (Тооны нэрийн зүйл)
Sayı ad	: Tooni ner (Тооны нэр)
Sayı adın temel özellikleri	: Tooni neriin ündsen şinc (Тооны нэрийн үндсэн шинж)
Sayı kategorisi	: Tooni ai (Тооны ай)
Sebeup zarf yan cümlesi	: Şaltgaanı baits gişüün ögүүлber (Шалтгааны байц гишүүн өгүүлбэр)
Sebeup zarfı	: Şaltgaanı baits (Шалтгааны байц)
Seçerek bağlama zarf-fili	: Songon holboh nöhtsöl (Сонгон холбох нөхцөл)
Sert ünsüzü	: Çanga giigüülegç (Чанга гийгүлэгч)
Sertlik simgesi	: Hatuugiin temdeg (Хатуугийн тэмдэг)
Ses	: Avia (Авиа)
Ses benzeşmesi	: Avia icilseh yos (Авиа ижилсэх ёс)
Ses benzeşmezliği	: Avia ondooşih yos (Авиа ондооших ёс)
Ses-biçim bilgisi	: Bütееvriin avialbar züi (Бүтээврийн авиалбар зүй)
Ses bilgisi kuralı	: Avia züin zarçim (Авиа зүйн зарчим)
Ses birim bilgisi	: Avialbar züi (Авиалбар зүй)
Ses birim bilgisi prensibi	: Avialbar züin zarçim (Авиалбар зүйн зарчим)
Ses birimi	: Avialbar (Авиалбар)
Ses düşmesi	: Avia geegdeh (Авиа гээгдэх)
Ses göçüşmesi	: Avia tongoroh (Авиа тонгорох)
Ses kelimesi	: Avianı üg (Авианы үг)

Ses kurah	: Avianı huul' (Авианы хууль)
Ses nöbetleşmesi	: Avia selgeh (Авиа сэлгэх)
Ses nöbetleşmesi ile kelime türetme:	Avia selgec üg büteh (Авиа сэлгэж үг бүтээх)
Ses oluşumu	: Avia üüseh (Авиа үүсэх)
Ses organları	: Ögüüleherhten (Өгүүлэх эрхтэн)
Ses pozisyonu	: Avianı bairlal (Авианы байрлал)
Ses stilistiği	: Avianı nairuulga (Авианы найруулга)
Ses taklidi kelime	: Avia duuriah üg (Авиа дууриах үг)
Ses telleri	: Duunı hövç (Дууны хөвч)
Ses tınısı	: Avianı öngö (Авианы өнгө)
Ses türemesi	: Avia nemegdeh yos (Авиа нэмэгдэх ёс)
Ses yazımcılığ	: Avianı biçig (Авианы бичиг)
Ses yeğini	: Avianı hüçlel (Авианы хүчлэл)
Ses yüksekliği	: Avianı ötgön şingen (Авианы өтгөн шингэн)
Sesin güçsüzleşmesi	: Avia sulrah (Авиа сулрах)
Sesin süresi	: Avianı önö (Авианы өнө)
Sesin varyasyonu	: Avianı helbelzel (Авианы хэлбэлзэл)
Sıfat-fiil	: Üilt ner (Үйлт нэр)
Sıfat	: Temdeg ner (Тэмдэг нэр)
Sıfat-fiil ekleri	: Todotgon holboh nöhtsöl (Тодотгон холбох нөхцөл)
Sıfat-fiil eklerinin özellikleri	: Todotgon holboh nöhtsöliin ünsen şinc (Тодотгон холбох нөхцөлийн үндсэн шинж)
Sıfat türetme ekleri	: Temdeg ner büteeh dagavar (Тэмдэг нэр бүтээх дагавар)
Sıfatın temel nitelikleri	: Temdeg neriin ünsen şinc (Тэмдэг нэрийн үндсэн шинж)
Sıfatların anlamını küçültmek	: Temdeg neriin utgıg buuruulah (Тэмдэг нэрийн утгыг бууруулах)
Sıfatların anlamını pekiştirmek	: Temdeg neriin utgıg erçimcüüleher (Тэмдэг нэрийн утгыг эрчимжүүлэх)
Sıfatların karşılaştırma derecesi	: Temdeg neriin har'tsuulsan zereg (Тэмдэг нэрийн харьцуулсан зэрэг)

Sıfır ek	: Teg бүтеевэр (Тэг бүтээвэр)
Sıklık	: Davтамс (Давтамж)
Sınıflama	: Angilal зүй (Ангилал зүй)
Sıra sayı	: Des too (Дэс тоо)
Sıralanarak bağlama zarf-fiili	: Zeregtsüülen holboh нөһтсөл (Зэрэгцүүлэн холбох нөхцөл)
Sıralı ad türetme	: Nairsan ugsraa нэр үг бүтээх (Найрсан угсраа нэр үг бүтэх)
Sıralı bağlama	: Zeregtsüüleх holboo (Зэрэгцүүлэх холбоо)
Sıralı bağlayıcı kelime	: Zeregtsüülen holboh үг (Зэрэгцүүлэн холбох үг)
Sıralı birleşik cümle	: Zeregtssen niimel өгүүлбэр (Зэрэгцсэн нийлмэл өгүүлбэр)
Sıralı birleşik kelime	: Zeregtsee niimel үг (Зэрэгцээ нийлмэл үг)
Sıralı fiil türetme	: Nairsan ugsraa үйл үг бүтээх (Найрсан угсраа үйл үг бүтэх)
Sıralı iki ünsüz	: Daraalsan hoyor гийгүүлэгч (Дараалсан хоёр гийгүүлэгч)
Sıralı niteleyici	: Zeregtssen todotgol (Зэрэгцсэн тодотгол)
Sıralı nokta	: Tsuvaа tseg (Цуваа цэг)
Sıralı üç ünsüzün yazılışı	: Daraalsan gурvan гийгүүлэгчийг бичих (Дараалсан гурван гийгүүлэгчийг бичих)
Sinkop	: Avia орлуулах yos (Авиа орлуулах ёс)
Somut anlatım	: Bodit utga (Бодит утга)
Somut kelime	: Bodot ügs (Бодот үгс)
Son eki	: Zalgavar (Залгавар)
Sonlandırma harfi	: Devsger üseg (Дэвсгэр үсэг)
Soru cümlesi	: Asuuh өгүүлбэр (Асуух өгүүлбэр)
Soru eki	: Asuuh sul үг (Асуух сул үг)
Soru işareti	: Asuultın temdeg (Асуултын тэмдэг)
Soru ve uyarma cümlesi	: Asuun anhaaruuлсан өгүүлбэр (Асуун анхааруулсан өгүүлбэр)
Soru zamiri	: Asuuh төлөөний үг (Асуух төлөөний үг)
Sosyal kelime	: Niigmiin үг (Нийгмийн үг)

Soyut anlatım	: Hiisver utga (Хийсвэр утга)
Sözlük	: Tol' biçig (Толь бичиг)
Sözlük anlamı	: Ügiin sangiin utga (Үгийн сангийн утга)
Sözlük bilimi	: Tol' biçig sudlal (Толь бичиг судлал)
Sözlük birimi	: Üglever (Үглэвэр)
Sözlük takım kelime	: Züil huvaasan ügs (Зүйл хуваасан үгс)
Standart telâffuz	: Curamlah duudlaga (Журамлах дуудлага)
Sürtünmeli ünsüz	: Şürgeh giigüülegç (Шүргэх гийгүүлэгч)
Sürtünmesiz ünsüz	: Songolont giigüülegç (Сонголонт гийгүүлэгч)

—Ş—

Şahıs çekim ekleri	: Biyer tögsöh nöhtsöl (Биеэр төгсөх нөхцөл)
Şahıs çekim eklerinin özelliği	: Biyer tögsöh nöhtsöliin ontslog (Биеэр төгсөх нөхцөлийн онцлог)
Şahıs kategorisi	: Biyiin ai (Биеийн ай)
Şahıs zamiri	: Biyiin tölöonii üg (Биеийн төлөөний үг)
Şart bağlaç eki	: Bolzon holboh nöhtsöl (Болзон холбох нөхцөл)
Şart zarfı	: Bolzliin baits (Болзлын байц)
Şekil bilgisi	: Üg züi (Үг зүй)
Şekil bilgisi prensibi	: Üg züin zarçim (Үг зүйн зарчим)
Şekil zarfı	: Düriin baits (Дүрийн байц)
Şimdiki zaman	: Odoo tsag (Одоо цаг)
Şimdiki zaman kipi	: Odoo tsagaar tögsöh nöhtsöl (Одоо цагаар төгсөх нөхцөл)
Şimdiki zaman sıfat-fiili	: Odoo tsagaar todotgon holboh nöhtsöl (Одоо цагаар тодотгон холбох нөхцөл)
Şive	: Aman ayalguu (Аман аялгуу)

—Т—

Takı kelime	: Çimeh üg (Чимэх үг)
Takip eden bağlama zarf-fiili	: Dagaldan holboh nöhtsöl (Дагалдан холбох нөхцөл)
Taklit söz	: Duuriah üg (Дууриах үг)
Tam cümle	: Büren ögüülber (Бүрэн өгүүлбэр)

Tamlayan	: Zahın gişüün (Захын гишүүн)
Tanımlık	: Yalgats (Ялгац)
Tarihi geleneksel prensibi	: Tüühen ulamclalın zarçim (Түүхэн уламжлалын зарчим)
Tarihi karşılaştırılmalı metodu	: Tüühen har'tsuulsan arga (Түүхэн харьцуулсан арга)
Tasarlama kategorisi	: Tölöviin ai (Төлөвийн ай)
Tasvir kelimesi	: Dürsleh üg (Дүрслэх үг)
Tasvir kökünden fiil türetme	: Dürsleh yazguuraas üil üg бүтөх (Дүрслэх язгуураас үйл үг бүтээх)
Tavsiye emir kipi	: Zövlön zahirah nöhtsöl (Зөвлөн захирах нөхцөл)
Tek anlamlı kelime	: Gants utgat üg (Ганц утгат үг)
Tek anlamlılık	: Dan utga (Дан утга)
Tek bileşenli cümle	: Neg büreldehüünt ögүүлber (Нэг бүрэлдэхүүнт өгүүлбэр)
Tek varyantlı gövde	: Gants huvilbart ündes (Ганц хувилбарт үндэс)
Teklik	: Gants too (Ганц тоо)
Tekrar sayı	: Dahih too (Дахих тоо)
Tekrarlama	: Davtahui (Давтахуй)
Telâffuz	: Duudlaga (Дуудлага)
Temel ünlü	: Ündsen egşig (Үндсэн эгшиг)
Temenni emir kipi	: Daalgan zahirah nöhtsöl (Даалган захирах нөхцөл)
Terim	: Ner tom'yo (Нэр томъёо)
Terim incelemesi	: Ner tom'yo sudlal (Нэр томъёо судлал)
Terim oluşturulması	: Ner tom'yo zohioh (Нэр томъёо зохиох)
Tibetçe ödünç kelimesi	: Tövöd har' üg (Төвөд харь үг)
Titrek ünsüz	: Çiçreh giigüülegç (Чичрэх гийгүүлэгч)
Titrem birimi	: Ayalbar (Аялбар)
Ton	: Hög (Хөг)
Tonlama ile iki çeşit dil bilgisi metodun ayrılması	: Ayalgaar hel züin hoyor öör argıg yalgah (Аялгаар хэл зүйн хоёр өөр аргыг ялгах)

Tonlama ile iki çeşit dil bilgisi şekline ayrılması : Ayalgaar hel züin hoyor öör helberiig
yalgah (Аялгаар хэл зүйн хоёр
өөр хэлбэрийг ялгах)

Tonlama metodu : Ayalgin arga (Аялгын арга)
Topluluk sayısı : Ham too (Хам тоо)
Transkripsiyon : Avianı galig (Авианы галиг)
Türememiş gövde : Üüsmel biş ündes (Үүсмэл биш үндэс)
Türemiş gövde : Üüsmel ündes (Үүсмэл үндэс)
Türemiş kelime : Üüsmel üg (Үүсмэл үг)

—U—

Umarak isteme kipi : Möröödön hüseh nöhtsöl (Мөрөөдөн хүсэх нөхцөл)
Unvan : Hündetgel ner (Хүндэтгэл нэр)
Uyarı : Anhaaruulga (Анхааруулга)
Uyarı emir kipi : Sanuulan zahirah nöhtsöl (Сануулан захирах
нөхцөл)
Uyarma cümlesi : Anhaaruulah ögүүлber (Анхааруулах өгүүлбэр)
Uygunluk : Zohitsoh yos (Зохицох ёс)
Uzun ünlü : Urt egşig (Урт эгшиг)

—Ü—

Üçüncü şahıs eki : Guravdugaar biyer tögsöh nöhtsöl (Гуравдугаар
биеэр төгсөх нөхцөл)
Üleştirme sayı : Tügeel too (Түгээл тоо)
Ünlem : Ayalga üg (Аялга үг)
Ünlem cümlesi : Ayalga ögүүлber (Аялга өгүүлбэр)
Ünlem işareti : Anhaarlın temdeg (Анхаарлын тэмдэг)
Ünlü : Egşig avia (Эгшиг авиа)
Ünlü sesin benzeşmesi : Egşig avia icilseh (Эгшиг авиа ижилсэх)
Ünlü sesin kapsamı : Egşig avianı büreldehüün (Эгшиг авианы
бүрэлдэхүүн)
Ünlü sesin özellikleri : Egşig avianı yalgarah şinc (Эгшиг авианы ялгарах
шинж)

Ünlü sesin pozisyonu	: Egşig aviani bairlal (Эгшиг авианы байрлал)
Ünlü uyumu	: Egşig zohitsoh yos (Эгшиг зохицох ёс)
Ünlü ve ünsüzün farklılığı	: Egşig, giigüülegçiin yalгаа (Эгшиг, гийгүүлэгчийн ялгаа)
Ünlümsüz ünsüz	: Zöölön devsgеr (Зөөлөн дэвсгэр)
Ünlüye her zaman ihtiyaç duymayan ünsüz:	Zarimdag giigüülegç (Заримдаг гийгүүлэгч)
Ünlüye ihtiyaç duyan ünsüz	: Egşigt giigüülegç (Эгшигт гийгүүлэгч)
Ünsüz	: Giigüülegç (Гийгүүлэгч)
Ünsüz sesin sınıflandırılması	: Giigüülegç aviani angilal (Гийгүүлэгч авианы ангилал)
Ünsüz seslerin pozisyonu	: Giigüülegç aviani bairlal (Гийгүүлэгч авианы бйрлал)
Üslûp	: Nairuulga (Найруулга)
Üslûp bilimi	: Nairuulga züi (Найруулга зүй)
Üstün karşılaştırma derecesi	: İlüü har'tsuulsan zereg (Илүү харьцуулсан зэрэг)
Üstünlük karşılaştırma derecesi	: Davuu har'tsuulsan zereg (Давуу харьцуулсан зэрэг)

—V—

've' bağlacı ile sıralı bağlanma	: 'ba'-gaar zeregtsüülen holboh ('ба'-гаар зэрэгцүүлэн холбох)
Vasıta durumu	: Üildehiin tiin yalgal (Үйлдэхийн тийн ялгал)
Verinti kelime	: Garmal üg (Гармал үг)
Vurgu	: Örgölt (Өргөлт)
Vurgulu ünlü	: Örgöltöt egşig (Өргөлтөт эгшиг)

—Y—

Yabancı dile giren Moğolca kelimeler:	Har' helend orson mongol üg (Харь хэлэнд орсон монгол үг)
Yabancı kelime	: Gadaad üg (Гадаад үг)
Yabancı kelime sözlüğü	: Gadaad ügiin tol' biçig (Гадаад үгийн толь бичиг)
Yakıştırma	: Tösöo (Төсөө)

Yahn aspekt	: Engiin üideh baidal (Энгийн үйлдэх байдал)
Yahn derecesi	: Yöriin zereg (Ерийн зэрэг)
Yahn durumu	: Nerlehiin tiin yalgal (Нэрлэхийн тийн ялгал)
Yahn kısa ünlü	: Yöriin bogino egşig (Ерийн богино эгшиг)
Yahn soru cümlesi	: Yöriin asuuh ögүүлber (Ерийн асуух өгүүлбэр)
Yahn uzun ünlü	: Yöriin urt egşig (Ерийн урт эгшиг)
Yahn zaman	: Ünemlehüi tsag (Үнэмлэхүй цаг)
Yan cümle	: Gişüün ögүүлber (Гишүүн өгүүлбэр)
Yan ek cümlesi	: Höndlöngiin oruulbar ögүүлber (Хөндлөнгийн оруулбар өгүүлбэр)
Yan ünsüzü	: Hасuugiin giigүүлegç (Хажуугийн гийгүүлэгч)
Yankı	: Tsuurai (Цуурай)
Yanyana adları bağlama ekleri	: Ugsruulan neriin holboh nöhtsölöör holboh (Угсруулан нэрийн холбох нөхцлөөр холбох)
Yanyana bağlama	: Zahiruulah ugsruulah holboo (Угсруулах холбоо)
Yanyana bağlama kelimeler	: Zahiruulan holboh ügs (Захируулан холбох үгс)
Yanyana bağlama zarf-fiil ekleri	: Ugsruulan holboh nöhtsöl (Угсруулан холбох нөхцөл)
Yanyana bağlayıcı kelime	: Ugsruulan holboh üg (Угсруулан холбох үг)
Yanyana birleşerek bağlama	: Ugsruulan hamcuulc holboh (Угсруулан хамжуулж холбох)
Yanyana birleşik cümle	: Ugsarsan niilmel ögүүлber (Угсарсан нийлмэл өгүүлбэр)
Yanyana birleşik kelime	: Ugsarsan niilmel üg (Угсарсан нийлмэл үг)
Yanyana fiili bağlama ekleri	: Ugsruulan üiliin holboh nöhtssölöör holboh (Угсруулан үйлийн холбох нөхцлөөр холбох)
Yanyana karşılayarak bağlama	: Ugsruulan nairuulc holboh (Угсруулан найруулж холбох)
Yarı	: Bütets (Бүтэц)
Yarı dışı cümlesi	: Bütets bus ögүүлber (Бүтэц бус өгүүлбэр)
Yarım eki	: Dagavar (Дагавар)
Yarım eki metodu	: Dagavrin arga (Дагаврын арга)

Yapım eki metoduyla kelime türetme: Dagavrn argaar üg бүтөх yos (Дагаврын аргаар үг бүтэх ёс)

Yapısal cümle	: Bütets ögүүлber (Бүтэц өгүүлбэр)
Yapısalcılık	: Bütetszui (Бүтэцзүй)
Yapısalcılık metodu	: Bütetszuiin arga (Бүтэцзүйн арга)
Yapma dil	: Zohiomol hel (Зохиомол хэл)
Yararlanma zarf-fiili	: Daşramdan holboh nöhtsöl (Дашрамдан холбох нөхцөл)
Yardımcı fiil	: Tuslah üil üg (Туслах үйл үг)
Yardımcı kelime	: Tuslah üg (Туслах үг)
Yardımcı kelime metodu	: Tuslah ügiin arga (Туслах үгийн арга)
Yardımcı ses	: Ciireg avia (Жийрэг авиа)
Yardımcı ünlü	: Ciiregleh egşig (Жийрэглэх эгшиг)
Yardımcı ünsüz	: Ciireg giigüülegç (Жийрэглэх гийгүүлэгч)
Yarı benzeşme	: Zarimdag icilseh (Заримдаг ижилсэх)
Yarı kapantılı ünsüz	: Hamcin şürheg giigüülegç (Хамжин шүргэх гийгүүлэгч)
Yarı ünlü	: Zarimdag egşig (Заримдаг эгшиг)
Yazı	: Biçig (Бичиг)
Yazı bilgisi	: Üseg zui (Үсэг зүй)
Yazı birimi-grapheme	: Üseglever (Үсэглэвэр)
Yazı dili	: Biçgiin hel (Бичгийн хэл)
Yazı dili kelimesi	: Biçgiin helnii üg (Бичгийн хэлний үг)
Yazıt	: Biçees (Бичээс)
Yedek kelime	: Nööts üg (Нөөц үг)
Yeni kelime	: Şine üg helleg (Шинэ үг хэллэг)
Yer adı incelenmesi	: Gazgın ner sudlal (Газрын нэр судлал)
Yer ve zaman isim türemesi	: Oron tsagiin ner бүтөх (Орон цагийн нэр бүтөх)
Yer ve zaman ismi	: Oron tsagiin ner (Орон цагийн нэр)
Yer zarf yan cümlesi	: Orni baits gişüün ögүүлber (Орны байц гишүүн өгүүлбэр)
Yer zarfi	: Orni baits (Орны байц)
Yerel kelime	: Uuguul üg (Уугуул үг)

Yerel Moğol kelime	: Mongol unagan üg (Монгол унаган үг)
Yerel şive	: Nutgiin ayalguu (Нутгийн аялгуу)
Yerel şive araştırması	: Nutgiin ayalguu sudlal (Нутгийн аялгуу судлал)
Yerel şive sözleri	: Nutgiin ayalguunı üg (Нутгийн аялгууны үг)
Yergi	: Yögöh (Егөх)
Yerleştirme metodu	: Bairluulah arga (Байршуулах арга)
Yönelme durumu	: Çiglehiin tiin yalgal (Чиглэхийн тийн ялгал)
Yumuşatma simgesi	: Zöölñii temdeg (Зөөлний тэмдэг)
Yüklem	: Ögüülehtëүн (Өгүүлэхүүн)
Yüklem öbeği	: Ögüülehtëүнii бүleg (Өгүүлэхүүний бүлэг)
Yüklem sınıflandırılması	: Ögüülehtëүнii angılal (Өгүүлэхүүний ангилал)
Yüklem yan cümlesi	: Ögüülehtëүн gişüün ögüülber (Өгүүлэхүүн гишүүн өгүүлбэр)
Yükleme durumu	: Zaahın tiin yalgal (Заахын тийн ялгал)
Yüklemın takı kelimesi	: Ögüülehtëүniig dagan çimeh ügs (Өгүүлэхүүнийг даган чимэх үгс)

—Z—

Zaman ad	: Tsagiin ner (Цагийн нэр)
Zaman eki	: Tsagaar tögsgöh nöhtsöl (Цагаар төгсгөх нөхцөл)
Zaman kategorisi	: Tsagiin ai (Цагийн ай)
Zaman zarfı	: Tsagiin baits (Цагийн байц)
Zamir	: Tölöönii üg (Төлөөний үг)
Zarf	: Baits (Байц)
Zarf-fiil ekleri	: Nöhtsöldüülen holboh nöhtsöl (Нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл)
Zarf-fiil	: Nöhtsöl üil üg (Нөхцөл үйл үг)
Zarf ögesi	: Baits gişüün (Байц гишүүн)
Zarf yan cümlesi	: Baits gişüün ögüülber (Байц гишүүн өгүүлбэр)
Zıt anlamlı deyim	: Esreg utgat üg (Эсрэг утгат хэлц үг)
Zıt anlamlı kelime	: Esreg utgat üg (Эсрэг утгат үг)
Zıt anlamlı kelimelerin birleşmesi	: Esreg utgat üg horşih (Эсрэг утгат үг хорших)
Zorla emir istek kipi	: Şaardan zahirah nöhtsöl (Шаардан захирах нөхцөл)

KAYNAKLAR

- B. Chingee, D. Oyun, D. Altantsetseg (2012) *Moğol Dili El Kitabı*, Ulaanbaatar, 164 s. (Б. Чимгээ, Д.Оюун, Д. Алтанцэцэг *Монгол хэлний Гарын Авлага*, Улаанбаатар, 164х).
- B. Terbiş (2006) *Türkiye Türkçesi ve Halha Moğolcasında Çatı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 248 s.
- B. Tserendavaa (2007) *Moğol Dilinin Çok Anlamlı Kelime İncelemesi*, Ulaanbaatar. (Б. Цэрэндаваа, *Монгол Хэлний Олон Утгат Үгийн Шинжилгээ*, Улаанбаатар).
- BANGUOĞLU, Tahsin (2011) *Türkçenin Grameri*, TDK Yayınları, Ankara, 628 s.
- BİLGEGİL, Kaya (1963) *Türkçe Dilbilgisi*, Güzel İstanbul Matbaası, Ankara, 308 s.
- C. Bat-İreedüi, G. Buyantogtoh, Ts. Önörbayan, B. Pürev-Oçir, A. Pürevcantsan, (2014). *Moğol Dil Biliminin Açıklamalı Sözlüğü*, Moğolistan Milli Üniversitesi Press, Ulaanbatar, 512 s. (Ж. Бат-Ирээдүй, Г. Буянтогтох, Ц. Өнөрбаян, Б. Пүрэв-Очир, *Монгол Хэл Шинжлэлийн Нэр Томьёоны Тайлбар Толь*, МУИС Прес, Улаанбаатар, 512х).
- C. Bayansan, Ş. Odontör (1995) *Dil Bilim Terimlerinin Sınıflandırılmış Açıklamalı Sözlüğü*, Ulaanbaatar, 319 s. (Ж. Баянсан, Ш. Одонтөр *Хэл Шинэжлэлийн Нэр Томьёоны Зүйлчилсэн Тайлбар Толь*, Улаанбаатар, 319х).
- C. Oyuntsetseg, S. Tsegmid (1997) *Moğol Dilinin Kısaltılmış Kitabı*, Milli Pedagoji Üniversitesi, Ulaanbaatar, 60 s. (Ж. Оюунцэцэг, С. Цэгмид *Монгол хэлний хураангуй лавлах*, Улаанбаатар, 60х).
- Ç. Soyolmaa, (2013). *Çağdaş Moğol Dilinin Biçim Birimi*, Udam Soyol Pres, Ulaanbaatar, 135 s. (Ч. Соёлмаа *Орчин Цагийн Монгол Хэлний Дагавар Бүтээвэр*, Удам Соёл Прес, Улаанбаатар, 135х).

- D. Badamdorc (1997) *Çağdaş Moğol Dilinin Anlambilim Temeli*", Soyol-Erdene Enstitüsü, Ulaanbaatar, 214 s. (Д. Бадамдорж, *Орчин Цагийн Монгол Хэлний Утга Судлалын Үндэс*, Улаанбаатар, 214х).
- D. Dorcoo (2004) *Moğolca Ders Kurallarının Kısaltılmış Ağıştırma Kitabı*, Ulaanbaatar, 132 s. (Д. Дүгэржав, *Монгол Хэлний Хичээлийн Дүрмийн Эмхтгэл Дасгал Дадлагын Хураамж*", Улаанбаатар, 132х).
- D. Төмөртогоо (2004) *Dil Bilim Terimlerinin Kısaltılmış Sözlüğü*, Ulaanbaatar, 266 s. (Д.Төмөртогоо, *Хэлиинжлэлийн нэр Томъёоны хураангуй толь*, Улаанбаатар, 266х).
- D. Төмөртогоо, G. Tsetsegdar', C. Sancaa, Ts. Önörbayan, D. Battsoqt, L. Cumdaan, B. Pürev-Oçir, A. Tsog-Oçir, Ö. Mönhdolgor, Ş. Battögs, Ü. Ariunbold, Ts. Oyun, Z. Ganbold, G. Sühbat (2008) *Çağdaş Moğolca*, Ulaanbaatar, 418 s. (Д. Төмөртогоо, Г. Цэцэгдарь, Ж. Санжаа, Ц. Өнөрбаян, Д. Батцогт, Л. Жумдаан, Б. Пүрэв-Очир, А. Цог-Очир, Ө. Мөнхдолгор, Ш. Баттөгс, Ү. Ариунболд, Ц. Оюун, З. Ганболд, Г. Сүхбат, *Орчин Цагийн Монгол Хэл*, МУБИС, Улаанбаатар, 418х).
- DASHZEVEG, Bayartsetseg (2014) *Türkçede ve Halha Moğolcasında Durum Kategorisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 233 s.
- DEMİRCİ, Kerim (2014) *Türkoloji için Dilbilim*, Anı Yayıncılık, Ankara, 319 s.
- ERSOY, Feyzi (2012) *Türk-Moğol Dil İlişkisi ve Çuvaşça*, Gazi Kitabevi, Ankara, 566 s.
- GÖKSEL, Aslı (2004) Celia Kerslake, *Turkish: A Comprehensive Grammar*, London&New York, 510 s.
- GÜL, Bülent (2010) *Moğol Atasözleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Dil Araştırmaları 01, Ankara, 190 s.
- GÜLENSOY, Tuncer, SAĞINBAYEVA Burul (2004) *Türkiye Türkçesi-Kırgız Türkçesi Sözlüğü*, Erciyes Üniversitesi Yayınları No:144, Kayseri, 319 s.
- GÜRSOY-NASKALÍ Emine, DURANLI Muvaffak (1999) *Altayca-Türkçe Sözlük*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, TDK Yayınları, Ankara.
- HACIEMİNOĞOLU, Necmettin (1992) *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Yayınları, İstanbul, 335 s.

HENGİRMEN, Mehmet (1999) *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Engin Yayınevi, Ankara, 448 s.

http://mongol-bichig.dusal.net/58/devsger_ng.html. Son Erişim Tarihi: 15.05.2017.

http://mongolhelbichig.blogspot.com.tr/2014/03/blog-post_9.html#more. Son Erişim Tarihi: 12.05.2017.

<http://mother-tongue1122.blogspot.com.tr/2014/04/1.html>. Son Erişim Tarihi: 22.04.2017.

<http://sonin.mn/news/politics-economy/11404>. Son Erişim Tarihi: 15.04.2017.

<http://unentogs.blogspot.com.tr/2013/04/blog-post.html> . Son Erişim Tarihi: 18.05.2017.

İMER, Kâmile, KOCAMAN Ahmet, ÖZSOY A.Sumru (2011) *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 352 s.

KALYUTA, Aleksandr (2004) *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*, Yabancı Dil Yayınları, İstanbul, 117 s.

KARAAĞAÇ, Günay (2013) *Dil Bilim Terimleri Sözlüğü*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara, 936 s.

KARTALLIOĞLU, Yavuz (2010) *Çağdaş Moğolcanın Grameri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Dil Araştırmaları 03, Ankara, 137 s.

KERİMOĞLU, Caner (2014) *Genel Dilbilime Giriş*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 368 s.

KOÇ, Nurettin (1992) *Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 373 s.

KORKMAZ, Zeynep (2007) *Grammer Terimleri Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 296 s.

L. Bold (1986) *Çağdaş Moğol Dilinin Yapım ekleri*, Ulaanbaatar, 130 s. (Л. Болд, *Орчин Цагийн Монгол Хэлний Үг Бүтээх Нөхцөл*, Улаанбаатар, 130х).

- M. Bazarragĉaa (1999) *Moĝol Dilinin Fiil Durumu*, Moĝolistan Milli Üniversitesi Press, Ulaanbaatar, 146 s. (M. Базаррагĉаа, *Монгол Хэлний Үйл Үгийн Тийн Ялгал*, Улаанбаатар, 146х).
- M. Bazarragĉaa, Ç. Zeenyambuу (2014) *Dil Bilim Terimleri Açıklamalı Sözlüğü*, Bit Press Basımevi, Ulaanbaatar, 888 s. (M. Базаррагĉаа, Ч. Зээнямбуу *Хэл Шинжлэлийн Нэр Томъёоны Тайлбар Толь*, Улаанбаатар, 888х).
- MYAGMARSÜREN, Uuganbayar (2004) *Türkiye Türkçesi ve Halha Moĝolcasında Fiil Zaman Şekilleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 172 s.
- N. Demir-Emine Yılmaz, “Ural-Altay Dilleri ve Altay Dilleri Teorisi”, *Türkler*, C. I, 394-402, *Yeni Türkiye Yay.*, Ankara, 2002.
- N. Gerelmaa (2015) *Moĝol-Türk Dili Fiil Aspekt Kategorisi Karşılaştırmalı İncelemesi*" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Moĝolistan Milli Üniversitesi, Ulaanbaatar, 165 s. (Н. Гэрэлмээ *Монгол Түрэг Хэлний Үйл Үгийн Байдлын Айн Харьцуулсан Судалгаа*" Доторын зэрэг горилсон дипломын ажил, Улаанбаатар, 165х).
- N. Nansalmaа (2015) *Kelime Hazinesi İncelemesi*, Udam Soyol Pres, Ulaanbaatar, 197 s. (Н. Нансалмаа *Үгийн Сангийн Судлал*, Удам Соёл Прес, Улаанбаатар, 197х).
- ÖZDEMİR, Gültekin (1996) *Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Karşılaştırmalı Gramer Terimleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 236 s.
- ÖZKAN, Mustafa (2004) *Tarihi İçinde Türk Dili*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 400 s.
- ÖZKUL, Fatma (1995) *Özbek Türkçesinde Gramer Terimleri /Grammar Terms of Uzbek Turcic/*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 169 s.
- PAMİR DİETRİCH, Ayşe (2001) *Rusça-Türkçe Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 166 s.
- Ş. Luvsanvandan (1987) *Çağdaş Moĝol Dilinin Şekil Bilgisi Düzeni*, Dil ve Edebiyat Kurumu, Ulaanbaatar, 193 s. (Ш. Лувсанвандан, *Орчин Цагийн Монгол Хэлний Үг Зүйн Байгуулалт*, Хэл Зохиолын Хүрээлэн, 1987, Улаанбаатар, 193х).

- Ş. Luvsanvandan (2000) *Moğolcada Cümle Bilgisi Sorunları*, Luvsanvandan Vakfı, Ulaanbaatar, 293 s. (Ш. Лувсанвандан, *Монгол Хэлний Өгүүлбэр Зүйн Асуудлууд*, 2000, Улаанбаатар, 293х).
- Ş. Luvsanvandan (2005) *Dil, İletişim, İşaret*, Moğolistan Milli Üniversitesi Press, Ulaanbaatar, 267 s. (Ш. Лувсанвандан, *Хэл, Харилцаа, Тэмдэг*, 2005, МУИС Прес, Улаанбаатар, 267х).
- ŞAVK, Ülkü Çelik (2002) "Kırım Tatarcası Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri", *Türkoloji Dergisi*, C.XV, s. 75-138, Ankara.
- TEMİR, Ahmet (Mart-Haziran 1955) "Türkçe ile Moğolca Arasındaki İlgiler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XIII, Sayı: 1-2.
- TURAL, Güzin "Gramer Terimleri Sözlüğü" *Türk Kültürü Araştırmaları*, Dergi A/124, TDK Yayınları: 575, Ankara, 1992, XIX-209,
- VARDAR, Berke (1980) *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara, 232 s.
- YILMAZ, Engin (2014) *Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, Pegem Akademi, Ankara, 127 s.